

VNIVERSITATĪ DE VALÈNCIA

Facultat de Ciències Socials

Departament de Sociologia i Antropologia Social

Programa de doctorat:
Benestar Social, Cooperació i Desenvolupament Local

El consum recreatiu d'esteroides anabolitzants: una perspectiva sociològica

Presentada per:

Víctor Agulló Calatayud

Dirigida per:

Rafael Castelló i Cogollos

Gregorio González Alcaide

Juan Carlos Valderrama Zurián

Quan isques per fer el viatge cap a Ítaca,
has de pregar que el camí siga llarg,
ple d'aventures, ple de coneixences.

Has de pregar que el camí siga llarg.
Que siguen moltes les matinades d'estiu
que, amb quina delectança, amb quina joia!
entraràs en un port que els teus ulls ignoraven;
que vages a ciutats d'Egipte, a moltes,
per aprendre i aprendre dels que saben.

Sempre tingues al cor la idea d'Ítaca.
Has d'arribar-hi, és el teu destí.
Però no forces gens la travessia.
És preferible que dure molts anys
i que ja sigues vell quan fondegues a l'illa,
ric de tot el que hauràs guanyat fent el camí,
sense esperar que t'haja de dar riqueses Ítaca.

Ítaca t'ha donat el bell viatge.
Sense ella no hauries pas eixit cap a fer-lo.
Res més no té que et puga ja donar.

I si la trobes pobra, no és que Ítaca t'haja enganyat.
Savi com bé t'has fet, amb tanta experiència,
ja hauràs pogut comprendre què volen dir les Ítaques.

Kavafis

Agraïments

M'agradaria que aquestes línies serviren per a expressar el meu més profund i sincer agraïment a tots aquells amics i companys de treball que, d'una manera o d'un altra, han contribuït en la realització del present treball. Manifestar així mateix el meu reconeixement a totes les persones amb les que he pogut compartir, al llarg de la meua trajectòria investigadora, estades, projectes, estudis i articles.

Testimoniar igualment la meua gratitud i reconeixement als meus admirats directors de tesi que han estat una font continua de suport, empenya intel·lectual, orientació metodològica i passió investigadora al llarg del temps. Ha sigut per a mi una sort, un honor i un plaer haver pogut recórrer amb vosaltres aquest camí.

Un agraïment molt especial mereix la meua família pels seus ànims constants, comprensió, paciència i per recolzar-me sempre en els moments més durs. Vull dedicar la present tesi a la meua dona, els meus fills i els meus pares. Sense vosaltres res no hauria estat possible.

Índex

Abstract	13
Definicions i etimologia	19
Capítol 1	
Introducció	27
Capítol 2	
Metodologia	39
2.1. Marc Teòric	43
2.2. Preparació de la tècnica: dimensions d'anàlisi, decisions mostrals i processament de les dades	47
2.3. Característiques de la mostra	50
Capítol 3	
Estat de la qüestió: consideracions preliminars	51
3.1. Una aproximació als esteroides anabolitzants.....	54
3.2. Joves: Culte al cos i consum recreatiu.....	54
3.3. De l'esport a la societat	56
3.4. Vigorèxia: esclaus del múscul	59
3.5. La prevenció, element clau	60
Capítol 4	
Estat de la qüestió: sociobibliometria	63
4.1. La investigació bibliogràfica sobre els esteroides anabolitzants ...	66
4.2. Estat de la investigació.....	70
Capítol 5	
Estat de la qüestió: anàlisi de la premsa escrita sobre els esteroides anabolitzants	91
5.1. Mitjans de comunicació i drogodependències	95
5.2. Els esteroides anabolitzants a la premsa valenciana i estatal.....	100
5.2.1. El País	103
5.2.2. La Vanguardia.....	111

5.2.3. Levante-El Mercantil Valenciano	114
5.2.4. Las Provincias	123
5.3. Usos metafòrics de la paraula anabolitzant al llenguatge quotidià.....	136

Capítol 6

El consum recreatiu d'esteroides anabolitzants entre els jòvens valencians.....	139
6.1. Situació actual.....	142
6.1.1. Què és un cicle?	142
6.1.2. Extensió dels consums	145
6.1.3. Vies d'administració i freqüència d'ús.....	147
6.1.4. Combinació amb unes altres substàncies: hormona creixement, insulina i suplementes variis.....	151
6.1.5. Baixa percepció de risc.....	157
6.1.6. Tabú social.....	159
6.2. Motivacions al consum: la imatge física	161
6.2.1. Reforç ràpid (més fort, més gran, més múscul, més prompte).....	161
6.2.2. Reforç social.....	164
6.2.3. Reforç cíclic/intermitent	165
6.2.4. Reforç comparatiu	165
6.2.5. Reforç personal.....	166
6.2.6. Finalitats estètiques.....	166
6.2.7. Insatisfacció corporal i autopercepció d'estar prim.....	169
6.2.8. Estar fort i agafar volum	171
6.3. Esteroides anabolitzants i policonsum de drogues	173
6.4. Informació disponible per part del consumidor.....	175
6.4.1. Fonts d'obtenció de la informació	175
6.4.2. Falsa percepció de control mèdic	177
6.4.3. Mites i fal·làcies més comuns	182
6.5. Els gimnasos.....	183
6.5.1. El gimnàs com a context d'obligació.....	183
6.5.2. Gimnàs de barri i macrogimnàs.....	186
6.6. Xarxes de comerç	189
6.6.1. Xarxes de comerç il·legal	189

6.6.2. Mercat negre	192
6.6.3. Farmàcia	194
6.6.4. <i>Fakes</i>	196
6.6.5. Laboratoris <i>underground</i>	197
6.6.6. Internet	198
6.6.7. Àmbit veterinari	201
6.7. Efectes sobre la salut	202
6.7.1. Efectes físics	203
6.7.2. Efectes psicològics	207
Capítol 7	
Perfil sociològic del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants...	211
7.1. Perfil sociodemogràfic	214
7.1.1. Edat	214
7.1.2. Sexe	214
7.1.3. Nivell d'estudis	215
7.1.4. Estat civil	216
7.1.5. Residència	217
7.2. Professió	218
7.3. Estils de vida	221
7.3.1. Oci i temps lliure	222
7.3.2. Relacions familiars	224
7.3.3. Relacions de parella	225
7.3.4. El menjar	227
7.3.5. La nit i les discoteques	230
7.4. Pràctiques culturals	232
7.4.1. Música	232
7.4.2. Televisió	233
7.4.3. Lectura	236
7.4.4. Cotxes	238
7.5. Estètica corporal	241
7.5.1. Roba	241
7.5.2. Tatuatges, pírcings i arracades	243
7.5.3. Depilació i raigs ultraviolats	244
7.5.4. Animals de companyia	245
7.6. Agressivitat i uns altres tipus de violència	246

7.7. Ideologia	250
7.7.1. Percepció de la situació política actual.....	250
7.7.2. Opinions sobre la homosexualitat	254
7.7.3. Valoració envers la natura	258
7.7.4. Percepció sobre la immigració.....	259
7.8. València: la meca del consum	260
7.8.1. València: Cap i Casal dels esteroides anabolitzants.....	261
7.8.2. El clima.....	262
7.8.3. La platja	263
7.8.4. Sentiment d'identitat etnoterritorial	264
7.8.5. Opinió sobre el valencià	266
7.8.6. Arquetipus del «ciclao».....	268
7.9. Limitacions i possibles línees futures	274
 Chapter 8	
Results analysis and interpretation	279
8.1. Documentary research field	284
8.2. Journalistic field	285
8.3. Qualitative field	287
 Chapter 9	
Conclusions	297
 Referències bibliogràfiques	303

Abstract

Abstract

The present study aims to provide a sociological overview of anabolic steroid use in Valencia (Spain), with particular attention to social factors that promote and sustain the recreational use of this drug. We consider not only the extensively documented health risks, but also the social determinants associated with its use. The lack of studies, both in the European and Valencian contexts, which describe the extension and consumption patterns of anabolic steroids among young people, has inspired us to portray the sociological characteristics of the recreational anabolic steroid user, taking the main conceptual tools of the sociologist Pierre Bourdieu as a central reference point.

Following a logic of continuity, with theoretical and methodological complementarity, the bibliographical production on the issue was analyzed in two of the most academically prestigious international databases, Scopus and Sociological Abstracts, in order to suitably describe the problem and to document it as completely as possible. Next, we thought it appropriate to analyze the news generated around anabolic steroids in the written press over the last five years, using four reference newspapers: El País, La Vanguardia, Levante-EMV and Las Provincias; this allowed us to understand the

phenomenon in greater depth by contextualizing it culturally and identifying the different social discourses which exist on the matter.

The research was developed by means of qualitative methodology based on a semi-structured interview. The sample was formed by 21 men aged 20–45 from the city of Valencia and its surroundings; 16 were users of anabolic steroids and 5 were not. Subjects were initially selected from personal contacts, and afterwards by means of the snowball technique. Factors evaluated included social and demographic characteristics; occupation; lifestyle; motivations and patterns of anabolic steroid use; information availability; gym attendance; illegal trade; aggression and other types of violence; cultural practices; body aesthetics; ideology; and social perception of anabolic steroid use in Valencia as compared to the rest of Spain.

We concluded that young people who use and abuse anabolic steroids present similar consumption patterns to other substances of abuse. This finding emerged during the interviews, which revealed key issues such as dependence or withdrawal symptoms that consumers of anabolic steroids experience, as well as the lack of control in the measurement of doses and a low perception of risk. These results are reinforced socially by a positive perception of the stereotyped male body image of physical strength and masculinity.

Anabolic steroids use has spread beyond the athletic environment, approaching use patterns related to recreational activities and other drugs of abuse; therefore studying use patterns from this perspective is important. In part, this characterization of the phenomenon is due to users' low perception of risk, the tendency to repeat consumption, and its spread without any kind of information.

The sociological profile of the recreational anabolic steroid user includes the following features: low educational level, frequent family problems, some employment instability, Pantagruelian eating habits, frequent splits in romantic relationships, and regular attendance at discotheques and the beach.

Regarding cultural and aesthetic practices, users like electronic music as well as rap and hip-hop, warlike films, sports cars and convertibles, tattoos, tight clothes, body hair removal, and tanning salons; they do not show any interest for reading. In some cases, they also have potentially dangerous dogs, such as dobermans or pitbulls.

With regard to their political ideology, they declared themselves apolitical or directly disinterested in everything around politics. Others declared themselves conservatives and in a few cases, sympathizers to extreme right positions. Their views on the environment, unemployment, homosexuality and immigration are frequently expressed in a language revealing apathy, indifference, homophobia and prejudice.

Finally, if we enter into the realm of collective identities, we can bluntly state that our prototypical young man feels primarily Spanish, an attribute of his identity which he proudly boasts whenever there is an occasion for it. In a parallel way, he may feel great hostility or indifference towards the Valencian language and culture, even when Valencian is his mother tongue.

To sum up, it is necessary to further investigate the patterns of recreational steroid use among young Valencians, paying special attention to certain vulnerable populations and occupations, to obtain more information and studies on these substances and to design preventive interventions in contexts that have been localized as areas of risk, such as gyms, medical practitioners' offices, security companies, and other settings of socialization for the young, such as schools, clubs, sports clubs, universities, and sports and recreation centers.

Another fundamental aspect is to compare and characterize with more detail the sociodemographic, ideological, and labor characteristics, as well as those related to the lifestyle, cultural practices and consumer tastes of recreational steroid users in other socioeconomic, cultural and territorial contexts.

Definicions i etimologia

Definicions i etimologia

Els diccionaris són obres de referència que recullen i expliquen de forma ordenada les veus d'una llengua. Aquells que gaudeixen d'un merescut crèdit en el camp científic, solen ser excel·lents eines de treball per a conèixer el significat de les paraules que s'empren diàriament, i de manera especialment significativa, per a contextualitzar un tema d'anàlisi, com el consum recreatiu d'esteroides androgènics anabolitzants que constitueix la columna vertebral d'aquesta tesi. Per això s'ha estimat convenient començar amb la consulta de les veus esteroide, androgen i anabolitzant en diverses obres lèxiques de referència.

El terme esteroide androgènic anabolitzant està format per tres lemes. El primer, esteroide, és un neologisme encunyat en 1936 en anglès amb la grafia *steroid* per R.K. Callow i F.G. Young a partir de *esterol*, del grec στερεός, «dur», «sòlid», «fort», «massís», «vigorós», més el sufix ειδ-ής/-ές «que té l'aspecte de».

L'adjectiu *androgènic*, documentat en anglès amb la grafia *androgenic* en 1936, igualment procedeix del grec *aner*, *andros* (ἀν-ήρ/-δρός), «home», «home de guerra», «soldat», «guerrer», «heroi», és a dir qui ha assimilat un conjunt de valors definits com virils –en el sentit llatí de virilitat– i de *gen* γεν «que genera».

Finalment anabolitzant procedeix del grec *aná ává*, «cap amunt», més *bol* (μετα)βολ(ή), «canvi», i *iz*, «procés», a més del sufix llatí nte(m) «que fa», paraula documentada per primera vegada en francès amb la grafia anaboli-sant en 1928. Veu que es relaciona amb el verb grec *anabao*, «rejovenir-se», «tornar a la joventut».

A continuació es mostren les definicions que aporten alguns destacats diccionaris:

New Oxford American Dictionary

steroid | 'ster,oid; 'sti(ə)r-|

noun Biochemistry

any of a large class of organic compounds with a characteristic molecular structure containing four rings of carbon atoms (three six-membered and one five). They include many hormones, alkaloids, and vitamins.

- short for anabolic steroid.

androgen | 'andrəjən|

noun Biochemistry

a male sex hormone, such as testosterone.

DERIVATIVES

androgenic | ,andrə'jenik| | 'øndrə'dʒɛnik| |-'dʒɛnik| adjective

ORIGIN 1930s: from Greek *anēr*, *andr-* 'man' + -gen .

anabolic | ,anə'bälik|

adjective Biochemistry

relating to or promoting anabolism.

Dictionnaire étymologique Larousse

androgène

Du gr. *aner*, *andros*, homme mâle.1951, Larousse M.

stéréo

Du grec *stereos*, solide.

anabolisme

1907, Lar., méd., du gr. *ana*, en haut, et *bolos*, jet. Forgé sur métabolisme, il s'oppose à catabolisme, comme réaction de synthèse à réaction de dégradation.

Diccionario médico biológico, histórico y etimológico de la Universidad de Salamanca

esteroide.

m. Bioquímica. Estructura policíclica de la que derivan compuestos de inertes biológico notable, tales como esteroides, ácido biliar, hormonas, etc.

andrógeno

adj, Bioquímica, que genera caracteres sexuales masculinos.

nom, Bioquímica, Término genérico para las hormonas sexuales masculinas.

anabolizante

adj, Farmacia, Sustancia que favorece el crecimiento de los tejidos, es decir el anabolismo.

Diccionario de la lengua Española. Real Academia Española

esteroide (*De ester-, primer elemento compositivo de esterol, y -oide*). m.

Quím. Estructura policíclica de la que derivan compuestos de interés biológico notable, tales como esteroides, ácido biliar, hormonas, etc. (Academia 1992)

esteroide (*De esterol, y -oide*). m. *Quím.* Sustancia de estructura policíclica de la que derivan compuestos de gran importancia biológica, tales como esteroides, ácido biliar, hormonas, etc. (Academia 2001)

andrógeno. m. Hormona masculina. Academia 1992.

andrógeno (Del gr. *aner, andrós*, hombre, varón, y *-geno*) m. Hormona que induce la aparición de los caracteres sexuales secundarios masculinos, como la barba en el hombre y la cresta en el gallo. (Academia 2001)

anabolizante. m. *Biol.* Producto químico utilizado para suplir deficiencias en los procesos anabólicos naturales, como las vitaminas. (Academia 1992)

anabolizante. m. *Biol.* Producto químico utilizado para aumenta la intensidad de los procesos metabólicos de síntesis de moléculas complejas en el organismo; p. ej., las vitaminas, entre los naturales, y algunos esteroides de síntesis, entre los artificiales. (Academia 2001)

*Trésor de la Langue Française***stéroïde** *subst. mas. et adj.*

I Subst. masc. Corps dérivé des stéroïls, nos saponifiables, insoluble dans l'eau, soluble dans les solvants organiques, caractérisé par un noyau tétracyclique. (1963).

II Adj. Hormones stéroïdes, groupes d'hormones (génitales et cortico-surrénales) dont la formule chimique dérive du squelette tétracyclique qui caractérise les stéroïls.

Etymol. et Hist. 1956 (H. Bazin, *Qui j'ose aime*, p. 103). Formé de *stero(l)* et de l'élém.- (o) *ïde*.

androgène *adj. et subst.*

Med. (endocrinologie) Adj. – Qui provoque l'apparition des caractères sexuels mâles. (1964).

Subs. Hormone mâle. Les plus importantes hormones mâles sont la testostérone et l'androstérone.

Etymol. 1951. / Composé du gr. *aner, andrós*, mâle, et de l'élément suff. *-gène*.

anabolique *adj.*

Physiol. Qui est relatif à l'anabolisme.

Caractérol. [En parlant d'un type de caractères] Où la fonction anabolique prévaut sur la fonction catabolique.

Etymol. et Hist. 1907 (Nou. Lar. II. Suppl) Composé du préf. gr. *ana* et de *bolos*, 'jet'; suff.- *ique*.

anaboliser *verbe trans.*

Dér. de anabolisme.

Assimiler par un phénomène d'anabolisme. 1955

*Diccionari de la llengua catalana***esteroide** *m. i adj, biol/farm.*

Dit de cadascun dels components del grup de substàncies naturals que contenen l'esquelet fonamental del ciclopentàperhidrofenantré, en el qual hi ha fixades una o més cadenes laterals.

androgen – ògena *adj. biol.*

1 Que produeix òrgans, cèl·lules, etc, masculins. 2 adj. Fisiol. Que provoca l'aparició dels caràcters sexuals masculins.

anabolitzant adj. i m. farm.

Dit del medicament que activa la síntesis de les proteïnes, produeix un augment de la gana i del pes i una millora de l'estat general i afavoreix el dipòsit del calci en els ossos.

Apunts lexicogràfics

Els tres lemes estudiats naixen en el segle XX, si bé els diccionaris no es posen d'acord a l'hora d'adscriure'ls a una ciència determinada. Se citen la biologia, farmàcia, medicina, bioquímica, química i la fisiologia.

El Diccionari de l'Acadèmia de la Llengua Espanyola els inclou a finals de la dècada dels 80, amb un cert retard respecte a altres diccionaris consultats. Quant al seu origen hi ha total coincidència a establir el grec com la llengua d'origen si bé posteriorment es van incorporar al català i al castellà mitjançant l'anglès o el francès.

Les definicions en alguns casos semblen calcades les unes de les altres i són de caràcter descriptiu. En algun cas els anabolitzants es presenten com autèntics tonificants per a augmentar la gana.

El diccionari de l'Acadèmia Espanyola modifica i completa la definició donada en 1992 amb la que aporta en 2001. Mentre que el Diccionari mèdic biològic de la Universitat de Salamanca es troba més pròxim al New Oxford American Dictionary.

En definitiva, la consulta de les veus efectuada es coincident en línees generals pel que concerneix a l'origen, significat i definicions de les mateixes. No obstant això, de cara al futur, seria interessant que les definicions s'ampliaren fent referència als seus efectes sobre la salut i com a droga d'abús.

CAPITOL 1

Introducció

Introducció

El meu interès per l'estudi dels esteroides anabolitzants va començar a gestar-se al llarg dels anys que vaig dedicar a la pràctica de l'atletisme, pràcticament tota la meua infantesa i joventut, esport en què en més d'una ocasió vaig sentir parlar del dopatge: esteroides anabolitzants, amfetamines, EPO, hormones del creixement, transfusions sanguínies, i un llarg etcètera de complexos vitamínics i altres substàncies com la creatina o els aminoàcids. Com a corredor vaig tindre ocasió d'entrenar en el Centre d'Alt Rendiment en altura de Font Romeu on vaig conèixer grans atletes, entre ells, campions olímpics de mig fons i va ser ací on se'm va revelar de manera més fefaent la cruesa d'aquest món subterrani.

Una vegada acabada la meua etapa d'esportista i finalitzats els meus estudis, primer de Treball Social, i després de Sociologia, la meua pràctica professional es va endinsar en l'estudi i la prevenció de les drogodependències. Només vaig acabar la llicenciatura vaig entrar com a becari d'investigació en l'Institut d'Història de la Ciència i Documentació «López Piñero» de la Facultat de Medicina de la Universitat de València sent el meu tutor i principal valedor acadèmic, el metge i documentalista en Juan Carlos Valderrama Zurián. En aquesta època vaig tindre ocasió de participar en distints estudis

epidemiològics i qualitius amb població heroïnòmana i cocaïnòmana, el que me va proporcionar una visió molt clara de les greus conseqüències del consum abusiu de les diferents drogues. Aquestes experiències me van encoratjar, progressivament, a estudiar també la creixent importància i incidència de les drogues en el món de l'esport, i molt especialment, els esteroides anabolitzants.

De mode paral·lel vaig entrar com a professor associat en el Departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València en 2006 i, des de llavors fins a l'actualitat, m'he endinsat en l'estudi i l'anàlisi sociològica de l'esport valencià. En especial d'esports com la pilota valenciana, les corregudes de joies, la vela llatina, el futbol i les activitats esportives en contacte amb la naturalesa.

El consum dels esteroides anabolitzants dins del món de l'esport professional i, molt en especial, en l'àmbit del culturisme és un tema d'investigació que posseeix una llarga tradició acadèmica. Està englobat dins dels estudis sobre dopatge i bé siga per la major antiguitat del fenomen, bé per l'existència d'organismes internacionals i estatals encarregats del seu control i regulació, com ara el Comitè Olímpic Internacional, l'Agència Mundial Anti-dopatge o el Consell Superior d'Esports compten amb una solida trajectòria. Ara bé, igual que ha ocorregut amb altres substàncies (heroïna, cocaïna, MDMA, etc) els esteroides anabolitzants són susceptibles de convertir-se en substàncies d'abús en determinats col·lectius (Wood, 2004), donant lloc a patrons recreatius de consum enormement relacionats amb els elements d'una cultura que promou l'aspecte físic.

El contacte directe amb les problemàtiques relacionades amb els esteroides anabolitzants es va incrementar des de 2008 quan vaig començar a impartir classes de Sociologia de l'Esport en la Facultat de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport el que m'ha permés ampliar les perspectives d'anàlisi i observar la pràctica esportiva des d'una major pluralitat d'enfocaments i angles.

A partir d'eixe moment, el meu desig per conèixer més en profunditat el fenomen del consum recreatiu dels esteroides anabolitzants entre els jòvens va anar en augment. La mancança d'estudis, tant d'àmbit europeu, espanyol o valencià que informaren sobre l'extensió i els patrons del consum d'esteroides anabolitzants entre la població juvenil, juntament amb l'absència d'una mínima caracterització sociològica del perfil del consumidor recreatiu, que n'oferira dades sobre les seues característiques més rellevants, tant psicològiques com socials, van ser dos factors essencials que me van motivar a investigar, des de paràmetres d'anàlisi teòrica i metodològica més profunds,

el consum d'esteroides anabolitzants dins la lògica cultural del consum de drogues. És per això que pense que calen investigacions que amplien els coneixements sobre aquesta problemàtica i que permetisquen assolir un consens sobre el tipus de realitat en què caldria intervindre.

El perfil sociològic dels consumidors recreatius dels esteroides anabolitzants, que entre ells es denominen «*ciclaos*» –neologisme creat a terres valencianes per a referir-se als consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants, en base als cicles de consum als que es someten en raó de la seua obsessió pels músculs-, és un aspecte que roman poc estudiat fins a l'actualitat. En una primera aproximació a aquest món, vaig poder contrastar com es tractava d'uns jóvens que, en poques paraules, ho supeditaven tot en llurs vides per tal de lluir un cos hipermusculat d'acord amb una imatge física vinculada amb una determinada concepció del culte al cos i, per extensió, de la vida.

En aquesta primera etapa d'acostament al tema vaig constatar que el consumidor d'esteroides anabolitzants és un jove de classe mitjana, assidu als gimnasos, despreocupat pel seu futur, i que sistemàticament tracta d'ocultar d'una manera quasi instintiva qualsevol tipus de comentari respecte d'això. Generalment no li van molt bé els estudis i potser una manera de compensar eixa mala imatge, és dotar al seu cos d'atractius físics que ell considera que li van a permetre destacar.

Un aspecte important que vaig considerar per a conèixer més de prop al consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants, aprofitant les possibilitats d'estar integrat en una unitat d'investigació especialitzada en l'àrea de la documentació, em va portar a realitzar una lectura dels articles acadèmics publicats sobre el tema, i el resultat del qual quedaria reflectit en l'article: *Consumption of anabolic steroids in sport, physical activity and as a drug of abuse: An analysis of the scientific literature and areas of research* publicat en la revista *British Journal of Sports Medicine*.

Aquest estudi em va permetre ampliar en gran mesura els meus coneixements sobre la matèria però, no obstant això, no va aportar el coneixement esperat sobre el perfil sociològic dels consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants ja que la pràctica totalitat dels estudis es basen en esportistes o culturistes, la qual cosa va resultar ser un handicap important.

Nogensmenys, vaig tindre la fortuna de conèixer la tesi doctoral *El Alcoholismo femenino: una perspectiva sociològica* (2003) de la professora Josefa Gómez Moya, a qui havia conegut durant els meus estudis en la di-

plomatura de Treball Social. Si bé no es tractava d'una investigació sobre la mateixa droga ni el gènere dels consumidors coincidia; en el que respecta especialment a la metodologia vaig pensar que podia ser-me molt útil al tractar-se d'un estudi qualitatiu en drogodependències, basat en un sol gènere i desenvolupat en l'àmbit territorial de la Comunitat Valenciana.

La via d'accés més útil per a aproximar-se al consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants va resultar llavors Internet, on es poden consultar milers de pàgines webs sobre aquestes substàncies. Internet permet conèixer molts detalls sobre els gustos i estils de vida dels consumidors d'esteroides anabolitzants. La seua compra i venda per aquesta via és moneda corrent i no està sotmesa a cap tipus de control i, a més, els propis consumidors aporten nombrosa informació en fòrums i *blogs* específics el que permet contrarestar certs tòpics i fal·làcies.

Per a dimensionar el nucli de la investigació i preparar el meu treball de camp vaig decidir entrar en nombrosos gimnasos així com parlar amb tot un seguit d'informants clau com agents dels cossos de seguretat, farmacèutics, porters de discoteques, culturistes, exadictes d'aquestes substàncies, halters, metges, llançadors, velocistes, monitors esportius, entrenadors, especialistes en cirurgia estètica, professors, nòvies d'exconsumidors o alumnes. A partir dels seus testimonis vaig poder obtindre una fotografia prou nítida dels diferents perfils dels consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants, captant millor els seus matisos, tendències i alguns dels seus aspectes més significatius. Això me va permetre aprehendre el fenomen i centrar més l'estudi en els perfils adequats, el que me serviria de guia per a la preparació del meu treball de camp posterior.

A partir d'ací només cal comunicar que **el principal objectiu del present estudi és caracteritzar el perfil sociològic del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants**, de manera que permeta identificar factors i trets socials de risc, amb l'anhel que puguen servir de base per a la implementació de futures actuacions preventives dirigides envers aquest col·lectiu. Hem considerat quatre grans dimensions d'anàlisi sociològica, relacionades amb els eixos d'atributs constructors de les identitats: gènere-edat, professió, ideologia i pràctiques culturals.

Resulta molt útil comptar amb estudis de caràcter exploratori i descriptiu, que permeten identificar els aspectes fonamentals d'un fenomen relativament nou, augmentant-hi el grau de familiaritat i identificant-ne les dimensions estructurals que l'integren. Pense que, només en aquest cas, es podrà elaborar una base teòrica sòlida per al desenvolupament de futures

investigacions, que relacionen les dimensions operatives del fenomen amb les estratègies d'actuació posteriors.

En relació al consum d'esteroides anabolitzants és necessari conèixer, no sols els riscos i els efectes indesitjables sobre la salut que pot implicar llur consum, aspecte fins al moment profusament estudiat, sinó també els factors tant personals com socials que predisposen a aquestes situacions de consum, les motivacions que hi subjauen, el context social de referència i la pròpia percepció que el consumidor, el seu entorn més pròxim i la societat de la que forma part tenen davant d'aquest tipus de conductes.

A partir d'ací vam establir els **objectius principals** de la nostra investigació:

- Proporcionar elements de reflexió teòrica per a la caracterització sociològica del perfil del consumidor que puguen servir de base per al disseny d'estratègies preventives amb caràcter informatiu cap a la població consumidora.
- Aportar elements explicatius sobre el fet que la prevalença del consum d'esteroides anabolitzants siga molt elevada a terres valencianes i, de manera correlativa, esbrinar quines serien les principals circumstàncies personals i socials que es donen per a que es senta atret per aquest tipus de substàncies.
- Aportar coneixements més amplis sobre el patró general de consum d'esteroides anabolitzants fora de l'àmbit esportiu professional.
- Documentar experiències relatives a un comportament poc estudiat en l'àmbit internacional, espanyol i valencià.
- Caracteritzar el desenvolupament bibliogràfic de la investigació al voltant de l'ús dels esteroides anabolitzants, identificant els principals investigadors, institucions, països i revistes de publicació dels treballs, així com el grau de col·laboració i els principals àmbits temàtics estudiats.
- Aprofundir en els coneixements i les representacions socials que tenen els jòvens valencians consumidors d'esteroides anabolitzants, referents a aquesta substància, així com les actituds que en demostren envers l'ús.
- Analitzar la percepció de risc que, sobre el consum d'esteroides anabolitzants, existeix entre la població juvenil consumidora.
- Estudiar el paper que juga la premsa escrita en la transmissió dels discursos socials relatius al consum. Així mateix valorar-ne la creixent

influència d'Internet tant pel que fa a la transmissió de la informació relacionada com amb la venda i distribució al mercat negre dels esteroides anabolitzants.

Hem d'afegir que la investigació se circumscriu a l'àmbit de la Comunitat Valenciana, tot i que a partir de l'anàlisi de la premsa hem pogut detectar que el consum d'aquest tipus de substàncies està molt estès per tota Espanya, en especial en la zona costanera del Mediterrani i en la ciutat de Madrid.

Arribats a aquest punt, recordar que el consum recreatiu d'esteroides anabolitzants pot ser examinat des d'una pluralitat d'enfocaments teòrics i disciplinaris, amb la qual cosa en funció de la perspectiva que adoptem els resultats seran diferents.

Així, si estudiem el fenomen des d'un punt de vista ètic i jurídic, en aquest cas les drogues poden ser legals o il·legals. Les nostres substàncies d'anàlisi així com passa amb les benzodiazepines, representen una casuística particular ja que si bé es poden comprar legalment en les farmàcies per al seu ús terapèutic, també es poden adquirir en el mercat negre. L'abús de substàncies il·legals està considerat com una conducta delictiva que a més desenvolupa l'addicció, i que pot comportar mesures punitives penals.

Des del punt de vista mèdic i sanitari, els esteroides anabolitzants i els seus consumidors són els subjectes sobre els quals recaurà l'interés. Així les substàncies que prenen i els seus efectes sobre la salut constitueixen el corpus dels seus estudis i tractaments. Estaríem parlant de les conseqüències que el consum d'aquestes substàncies ocasiona en l'organisme i les teràpies que s'han de seguir.

Si la perspectiva en què ens situem és la psicològica els consumidors d'esteroides anabolitzants són persones amb baixa autoestima, tendents a patir problemes depressius, episodis d'agressivitat o trastorns de la imatge corporal com la vigorèxia, per la qual cosa en aquests casos intervenen experts en el coneixement del comportament humà.

Des d'una perspectiva sociocultural, els esteroides anabolitzants adquireixen sentit i importància pel mode en què una societat defineix el seu ús i als seus consumidors. L'esmentat model manté que són les condicions socioeconòmiques i ambientals les que afavoreixen l'aparició d'una cultura de la droga on el context s'estableix com a factor etiològic determinant, més enllà dels efectes de la droga i de les característiques del propi individu (Gómez Moya, 2003).

Si d'altra banda ens situem en un vessant *bio-psico-social* l'estudi sobre el consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants no centra l'atenció de manera particular en cap dels elements presents en les drogodependències, sinó que està dirigit a la comprensió i l'anàlisi de les interpretacions que tenen lloc entre l'individu, el context i la substància (Valderrama i Gómez Moya, 2002).

En els diccionaris consultats tant valencians i espanyols, com anglesos o francesos, els lemes esteroides i anabolitzants s'associen efectivament amb diverses ciències: biologia, farmàcia, medicina, bioquímica, química, fisiologia i és que aquestes substàncies, a més de poder abordar el seu estudi des de múltiples facetes, com la immensa majoria de les drogues, acaben per convertir-se en grans negocis en què intervenen d'una banda aquells que en trauen profit i aquells que en pateixen els efectes.

En els primers capítols d'aquesta tesi és pretén mostrar l'estat actual de la qüestió. Dos són els camps en què ens hem centrat amb escreix. D'una banda el coneixement sobre el conjunt de publicacions a escala planetària que tenen com a objecte els esteroides anabolitzants a partir de dues de les principals bases de dades internacionals de major prestigi acadèmic: *Scopus* i *Sociological Abstracts* amb la finalitat de situar-ne adequadament la problemàtica i documentar-nos al respecte el més profusament possible. I d'una altra, l'anàlisi de les notícies que van dedicar quatre periòdics estatals entre els anys 2007 i 2011. D'aquests quatre diaris un s'edita a Madrid, un altre a Barcelona i dos a València. Això ens va permetre veure els diferents enfocaments que rep el consum recreatiu dels esteroides anabolitzants i el seu impacte en la vida social, així com la procedència de les fonts d'informació, les quals modelen els discursos socials i condicionen el resultat final de la lectura.

El fet que la conducta del jove que recorre a aquest tipus de drogues siga interpretat per l'opinió pública com una transgressió de les normes, ho situa en el marc de la desviació social, adquirint així una dimensió que sobrepassa l'àmbit individual. Per tant, acostar-nos al problema des d'un angle sociològic és un dels punts de partida de la present investigació, atés que la dimensió social que implica el consum recreatiu d'esteroides anabolitzants, forma part del nucli central de la problemàtica social implicada. Es tracta, doncs, d'acostar-nos a la caracterització social i identitària d'aquests jòvens des de les diverses aportacions del constructivisme estructuralista seguint en bona mesura les aportacions i categories conceptuals del sociòleg i filòsof francès Pierre Bourdieu.

D'altra banda, els autors que segueixen la tradició de G.H. Mead, destaquen que el jo és un producte social i que la forma en què actuem i ens veiem com a individus, és en part conseqüència de la forma en què altres persones actuen respecte a nosaltres. Ortega y Gasset ja va parlar a principis del segle XX de que jo sóc jo i les meues circumstàncies.

Si partim d'un enfocament de la patologia social (Lombroso, 1876), si una persona es desvia, la culpa és de dita persona. Es rebutja per tant la idea que les desviacions socials poden ser el producte de la desigualtat. Un enfocament d'aquest tipus seria connivent amb una visió positivista de les Ciències Socials, perquè oblida quelcom tan essencial com és la crítica social, i per tant, el consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants seria un viciós.

L'Escola de Chicago, preocupada per l'estudi de la marginació, ofereix un clar referent per a justificar el concepte de malaltia que desculpabilitza a l'individu. El terme anomia (Durkheim, 1897; Merton i Nisbet, 1976), serveix per a explicar la desviació social de determinats segments de la població, per la qual cosa el problema del consum d'esteroides anabolitzants tindria a veure amb unes metes culturals imposades per la societat. D'ací sorgeix la consideració de malaltia social ja que la causa de la mateixa podria residir en una inapropiada socialització.

Quant a la metodologia utilitzada, hem d'assenyalar que a través d'una anàlisi quantitativa, s'haguera pogut aconseguir una panoràmica descriptiva del consumidor recreatiu, però l'interés màxim del nostre treball consisteix a indagar des de la pròpia vivència dels subjectes i actors interessats en el fenomen.

Al remat, l'objecte d'aquesta investigació requereix un plantejament metodològic que continga dades qualitatives, que aporten els coneixements d'un fenomen poc estudiat des del costat dels qui ho experimenten. No obstant això, aquesta perspectiva no estaria completa, si no partírem de l'anàlisi quantitativa reportada en diversos estudis epidemiològics que ens informa sobre l'estat de la situació en l'escenari de l'estructura social actual a més de la contrastació de l'incidència de determinades variables socials en els consums. Les dades quantitatives ens donen compte de la dimensió estructural de l'anàlisi de la realitat social.

Les decisions definitives sobre l'elecció dels subjectes, les tècniques a emprar i els instruments d'aplicació en el treball de camp no han sigut tasques fàcils de decidir. Les característiques dels subjectes de l'estudi, amb una tendència molt elevada a l'ocultisme, van requerir el descobriment pre-

vi dels qui realment podien considerar-se com a informants claus i alhora representatius del col·lectiu. A partir d'ací van estudiar quina seria la millor forma d'aconseguir la seua col·laboració i en la majoria d'ocasions vam haver de recórrer a les xarxes personals o contactes que ens van remetre els propis entrevistats.

Per a aconseguir el major rigor científic en l'aplicació de la metodologia, es va realitzar un estudi pilot que va vindre a ser l'antesala de la present tesi en el treball d'investigació. Per a això es van dur a terme una sèrie d'entrevistes a professionals de la medicina, antropòlegs, psicòlegs, farmacèutics i professors que d'alguna manera ens il·lustraren sobre aspectes que escapen als estudis sociològics a l'ús.

L'entrevista semiestructurada que es va aplicar als usuaris d'aquestes substàncies buscava conèixer en profunditat el seu perfil sociològic i ideològic. Els relats de les seues vivències amb els esteroides anabolitzants articulen la realitat d'una vida personal dins d'un context determinat i expliquen molts dels problemes manifestats.

Després de l'anàlisi de les dades que es presenten assenyalarem la presència cada vegada més intensa d'aquestes substàncies en el mercat negre i l'augment del seu consum entre el col·lectiu dels més jòvens. Per això ens hem interessat en la tercera part d'aquesta tesi per la tipologia dels consumidors d'esteroides anabolitzants i, en concret, en el perfil del consumidor recreatiu, ja que ell ens proporcionarà la seua particular visió del món.

L'anàlisi qualitativa de les entrevistes realitzades ens ha permés elaborar el marc en què es desenvolupen llurs vides i l'empatia que estableixen entre els membres del mateix grup. L'objecte del nostre estudi ha tractat igualment d'obrir un debat sobre unes substàncies que cada dia gaudeixen de més acceptació entre una important franja etària que a més coincideix amb el moment en què es modela definitivament la personalitat.

Mitjançant l'apartat de reflexions s'ha pretés aclarir i fer visible la situació del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants, així com cridar l'atenció sobre esta problemàtica. Les conclusions a què hem arribat, podrien ser el punt de partida per a sensibilitzar i conscienciar a les institucions sobre un problema en gran manera ocult, i que necessita ser abordat més prompte que tard.

CAPITOL 2

Metodologia

Metodología

Los discursos espontáneos (supuestamente) libres así producidos por los sujetos y/o grupos encuestados sometidos a una adecuada reducción “semiológica”, y convenientemente analizados, hacen emerger, más allá de su apariencia informal, relaciones de sentido complejas, difusas o más o menos encubiertas; relaciones que solo se configuran en su propio contexto significativo, global y concreto

Ortí, 1989

El present estudi aborda el problema del consum d'esteroides anabolitzants des d'una perspectiva socioantropològica tot emprant mètodes d'investigació qualitativa. Aquesta elecció metodològica és fruit de la necessitat de produir dades que indaguen al voltant de l'ús dels esteroides entre la població més jove, amb la intenció de comprendre els factors socioculturals que hi ha darrere aquestes pràctiques.

Es pretén clarificar conceptes, definir o formular més precisament i concreta el tema de treball, i per poder plantejar millor futures investigacions. En aquest sentit, contràriament al raonament hipotètic deductiu segons el qual la investigació es desenvolupa per etapes successives: formulació d'hipòtesis, arplega de la informació i validació, hem treballat a partir d'un acostament inductiu, en una dinàmica d'anada i tornada, d'ajustos constants respecte a l'elaboració de categories conceptuals, d'anàlisi i d'acumulació progressiva de dades.

Així mateix, les referències a l'epistemologia, com a disciplina que ens ajuda a fixar els fonaments i mètodes de coneixement científic de manera interdisciplinària i a partir de l'anàlisi dels discursos, són indefugibles. L'epistemologia constitueix un estudi crític dels principis del coneixement en general, del seu valor i objectivitat, implicant una reflexió al voltant dels procediments mitjançant els quals arriben a obtenir-lo, per la qual cosa la seua producció no ha de separar-se de les seues circumstàncies. En definitiva, l'estudi de la metodologia ens obliga a examinar les nostres idees sobre la realitat, sobre la naturalesa humana, sobre allò que considerem la veritat i el mode de conèixer-la. Segons el sociòleg Salvador Cardús (1999), en això consisteix precisament la sociologia, ja que cal utilitzar un punt de vista més ample per saber perquè som com som i no d'una altra manera, i perquè actuem d'una manera determinada i no d'un altra.

Per tant aprendre sociologia és en certa mesura, aprendre a interrogar-se, a plantejar preguntes i a fer-se preguntes com una manera de posicionament davant de la realitat. Això requereix una nova mirada sobre els aspectes més quotidians de la nostra vida i implica un cert distanciament intel·lectual i una determinada manera de situar-se davant la realitat, i de fer-se preguntes sobre ella. D'aquesta manera, voler interrogar la realitat suposa, al mateix temps, estar disposat a deixar-nos interrogar per ella, amb la possibilitat d'haver d'eixir-nos de certes idees preconcebudes, de certs prejudicis, per ficar-nos a reflexionar (Cardús, 1999).

La mirada sociològica es caracteritza per intentar traure a la llum, allò que roman més o menys latent, però que pot llegir-se a través de les accions

humanes amb la intenció d'elaborar un escenari predictiu el més encertat possible per a poder donar solució o maniobrar adequadament davant de problemes que puguen plantejar-se en el decurs del temps. Al remat, la sociologia ha de considerar els objectes materials i els fets que influeixen en l'activitat humana, però la seua meta és relacionar-los amb els significats subjectius de l'acció (clima, factors biològics, geogràfics) que són condicions del comportament i adquireixen significat sociològic només quan es relacionen amb la subjectivitat dels actors (Tarrés, 2008).

2.1. Marc Teòric

Jesús Ibáñez (1986) assenyalava tres moments en la investigació social: el tecnològic, el metodològic i l'epistemològic. El tecnològic ens dona raó del *com* es fa, el metodològic s'ocupa de respondre al *perquè* es fa i l'epistemològic s'até a la finalitat o al *per a què*. Tres moments que venen coincidir amb les tres operacions d'investigació dels *fets socials* que assenyalava Bourdieu (1976): la conquesta contra la il·lusió del saber immediat (epistemologia), una construcció teòrica (metodologia) i una comprovació empírica (tecnologia). Una trilogia amb un rerefons originari en el pensament de Gaston Bachelard (1949): el fet científic *es conquesta, es construeix i comprova*.

Els moments analitzats mantenen un ordre jeràrquic, de forma que el primer pas en la investigació és, com hem senyalat adés, l'epistemològic quan se'ns demana la investigació i per a què anem a utilitzar la informació. En el nostre cas, en primer lloc d'una banda complir amb els requeriments acadèmics encaminats a obtenir el grau de doctor i assolir uns majors coneixements teòrics i metodològics sobre la nostra disciplina. Tanmateix, més enllà d'això, aspirem a que el present estudi servisca de reflexió per a que alguna institució pública estiga en disposició de desenvolupar alguna campanya de prevenció del consum d'esteroides anabolitzants entre la població valenciana.

El segon moment es correspon amb el metodològic, aquell en el que seleccionem el mètode d'aproximació a la realitat social a investigar. En aquest àmbit, se'ns plantegen tres perspectives: la distributiva, l'estructural i la dialèctica, que segons Ibáñez, es relacionen de forma diversa en cada moment investigador. Aquestes perspectives s'originen a partir de diverses formes de ruptura amb el coneixement del sentit comú, que s'articulen com

el trencament de les veritats comunament acceptades, i per tant han donat lloc al saber científic (Belzunegui *et al.*, 2002).

Pel que fa a la perspectiva distributiva, la ruptura és matemàtica o estadística, per tal com es pretén fundar un mode d'observació que reduïska al màxim el sentit. En la perspectiva estructural, la ruptura és lingüística, en una direcció semàntica, de manera que es produeix una reducció del sentit menys intens que en la distributiva. I, finalment, respecte a la perspectiva dialèctica, la ruptura és igualment lingüística, però en aquest cas, en una direcció pragmàtica. Atés que l'objectiu de la nostra investigació és de caràcter lingüístic (conceptual, motivacional...), la nostra opció metodològica, en aquesta etapa, ha de descartar la perspectiva distributiva.

Ara bé, donat que la nostra aproximació epistemològica ens limita i restringeix la provocació i observació de resposta de la nostra investigació, no podem emprar tampoc la perspectiva dialèctica. Per tant, hem d'optar per la perspectiva estructural que ens ofereix uns instruments acotats per uns objectius determinats i associada a una estratègia de control.

L'aproximació que emprem forma part d'una tradició metodològica comuna a l'estudi de l'abús de drogues, dirigida a entendre la interpretació dels usuaris sobre l'origen i significat de l'abús de drogues dins del seu entorn sociocultural. Aquesta tradició, que arrela en la fenomenologia, és l'anomenada *metodologia qualitativa* o *etnografia*, centrada sempre en la percepció dels usuaris sobre el significat i els contextos d'iniciació i de manteniment dels comportaments de l'abús de drogues. Com considera Ruiz de Olabuénaga (1996), l'anàlisi qualitativa intenta aprofundir en algun aspecte del fet social investigat, centrant-se en l'estudi d'un o pocs individus o situacions, i resulta especialment útil per tal de facilitar el coneixement de grups o individus difícils d'accedir, com ara els jòvens consumidors d'anabolitzants.

Aquesta metodologia respon a una necessitat: qualificar el fenomen del consum recreatiu d'esteroides anabolitzants des de la visió del propi subjecte, de tal manera que ell mateix ajude a conèixer les dimensions que hi intervenen de manera activa. És a dir, hem avançat sense cercar una representativitat en el sentit estadístic, sinó tractant d'identificar i explorar l'acumulació de dades mitjançant un continu treball d'anàlisi, identificació de les situacions contrastades per tal d'esbossar o traçar un marc teòric. La investigació qualitativa és en definitiva una estratègia encaminada a generar versions alternatives o complementàries de la reconstrucció de la realitat (Vela, 2008).

Una vegada albirada la falta d'informació qualitativa al voltant del consum d'esteroides anabolitzants fora de l'àmbit professionalitzat de l'esport, resulta d'enorme importància per a l'avanç del coneixement en l'àrea, entendre la manera en què els propis usuaris perceben l'ús d'esteroides, els significats i les motivacions que els mouen a usar-los i les experiències funcionals i disfuncionals amb aquestes substàncies.

Finalment, el tercer moment és el tecnològic. En aquest àmbit hem de seleccionar les tècniques d'obtenció i d'anàlisi de la informació més adients. Les opcions d'investigació oferides per la perspectiva estructural són: el grup de discussió, l'entrevista i l'anàlisi de textos. L'hermenèutica (la paraula *hermenèutica* prové del vocable grec *hermeneuo* que significa *interpretar* i *comprendre*) o anàlisi de textos, no genera el tipus d'informació que necessitem en tractar-se d'una degeneració total del context existencial (la provocació és anul·lada i l'escolta restringida a la seua dimensió espacial, segons paraules textuais d'Ibáñez).

L'entrevista suposa per a Ibáñez la degeneració del context situacional del grup en una simple interacció entrevistador/entrevistat. La provocació queda acotada a la selecció de la persona entrevistada i l'escolta només pot centrar-se en el tema proposat. L'entrevista té per objecte l'obtenció de informació mitjançant una conversa de caràcter professional. El seu gran avantatge és l'adaptabilitat (Bell, 1993). Es tracta d'una situació en la qual un responent és preguntat sobre un seguit de qüestions dissenyades per obtenir informació que serà interpretada mitjançant un esquema prèviament definit. Aquesta situació es diferencia del procés conversacional comú donat que té una intencionalitat científica, puix va encaminada a l'obtenció de dades per a una investigació i els entrevistats desenvolupen papers orientats en funció del disseny d'investigació establert (Fernández Esquinas, 1998).

L'entrevista proporciona una major llibertat tant a l'investigador com al subjecte investigat. Aquesta tècnica s'articula arran d'una sèrie de preguntes obertes a les quals, les persones interrogades, responen amb els seus propis termes, en el curs d'una conversació. En la mesura del possible es va tractar d'evitar emprar un lèxic diferent del que utilitzava l'enquestat, és a dir, vam tractar d'adaptar-nos al seu vocabulari sense d'altra banda adoptar-ho. Dins de l'entrevista semi-estructurada, s'ha optat per combinar el que se sol definir com *non directive interview* (entrevista no dirigida) amb la *focus interview* (entrevista focalitzada), amb la intenció de buscar la millor adequació als distints objectius marcats en cadascuna de les fases d'execució (Ibáñez 1986; Ferrando *et al.*, 1987; Ander-Egg 1990).

La guia de la entrevista és un memento (recordatori) que es redacta abans de l'entrevista i que inclou la llista de temes o aspectes que hauran de ser tractats abans del final de la mateixa. A partir de la cinquena entrevista vam aconseguir pràcticament memoritzar el guió encara que sempre el duïem amb nosaltres a mode de suport i com a punt de referència. L'ordre dels temes que constituïen la llista es va organitzar, seguint a Combessie (2000), per a anticipar un possible desenvolupament de la entrevista, una lògica probable dels arguments sense limitar la formulació de preguntes. La nostra graella de preguntes va anar creixent i modificant-se al llarg de les entrevistes amb noves preguntes. Seguint a Barbot (2010) l'investigador és un actor d'una investigació que al llarg de les seues conversacions fa evolucionar els seus quadros d'anàlisi. D'altra banda, assenyalar que una vegada apagada la gravadora va haver diversos entrevistats que es mostraren més prolixos a l'hora de donar més detalls per la qual cosa en alguns casos haguérem de prendre notes, que finalment resultaren de molta utilitat.

Per últim, tinguérem presents quatre criteris per tal que l'entrevista resultara productiva:

1. No direcció: tractar que les respostes siguin espontànies o lliures.
2. Especificitat: s'ha d'animar l'entrevistat a les respostes concretes, no difuses.
3. Amplitud: recercar entre les evocacions que relata el subjecte.
4. Profunditat i context personal: intentar extraure les implicacions afectives i amb càrrega valorativa de les respostes dels subjectes.

D'altra banda, hem de destacar que, tot i que en el disseny inicial de l'estudi optàrem per utilitzar la tècnica del grup de discussió, com a eina de recollida de la informació, en la fase de selecció de la mostra es van posar de manifest diverses dificultats que van fer que ens decantarem finalment per l'entrevista. És a dir, hem intentat adaptar la tècnica a les necessitats de l'estudi. Necessitats que, en aquest cas, consistien a orientar sobre les característiques i motivacions que espenten al jovent al consum d'esteroides anabolitzants, fora del món de la competició esportiva.

2.2. Preparació de la tècnica: dimensions d'anàlisi, decisions mostrals i processament de les dades

Per al correcte desenvolupament de l'entrevista, i després de la recerca bibliogràfica que va informar sobre les principals variables d'incidència en el consum recreatiu d'esteroides anabolitzants, es va decidir conceptualitzar les dimensions sobre les quals, més tard, es pretenia obtenir informació i que finalment van donar lloc al guió de l'entrevista. Es va utilitzar una guia d'entrevista, bastida sobre les principals àrees involucrades en la caracterització i identificació de les variables socials que afavoreixen el desenvolupament de conductes adictives d'acord amb el que proposa la literatura acadèmica. És a dir, vam optar per una entrevista activa per tal de poder-ne explorar adequadament perspectives emergents. Quan se'ns preguntava pel temps que durava l'entrevista contestàvem, seguint a Bardot (2010) que depenia de la disponibilitat de l'entrevistat i que per experiència podia durar al voltant de mitja hora o tres quarts d'hora. Respecte a l'hora, el lloc i el dia de l'entrevista, ho vam deixar sempre a la disposició de l'entrevistat. Només preteníem defugir de certs ambients sorollosos fet que no sempre va ser possible.

La selecció de la mostra es va realitzar aleatòriament utilitzant els contactes personals en un primer terme al que afegiríem després la tècnica *snowball* (bola de neu), que en permet l'augment progressiu de la mostra fins que s'arriba a un moment de saturació. La tècnica bola de neu sol·licita a les unitats mostrals (en el nostre cas els jòvens consumidors) que presenten al seu torn a altres individus que pertanyen al col·lectiu objectiu. Aquesta metodologia és apropiada per a consumidors de drogues de poblacions reduïdes i molt especialitzades, difícils d'identificar per altres mitjans (Fernandes i Carvalho, 2003).

A partir d'ací es van utilitzar tres criteris bàsics:

- Jòvens residents a la ciutat de València principalment o els seus voltants.
- Amb una edat compresa entre 18 i els 30 anys.
- Consumidors, actualment o en el passat, d'esteroides anabolitzants.

El guió de l'entrevista es va elaborar d'acord amb les següents dimensions bàsiques d'anàlisi, extretes de la revisió bibliogràfica realitzada:

- **Dades sociodemogràfiques:** dins d'aquesta dimensió d'anàlisi englobem, tant les dades demogràfiques referides a la persona entrevistada (edat, professió, satisfacció amb el seu treball, nivell d'estudis complets, estat civil, llengua materna), com aquella informació referida al nucli familiar (valoració general del subjecte entrevistat pel que fa a la relació amb la família) i l'habitatge (zona i tipus de residència). L'objectiu de la variable és obtenir una informació bàsica que permeti la construcció d'un perfil sociodemogràfic que situe l'entrevistat dins d'un context social general de referència, de forma que es puguin detectar aquelles carències (o factors de protecció) que podrien estar relacionades amb el consum d'esteroides anabolitzants. També inclou aspectes referents als estils de vida que inclouen una caracterització bàsica de la disponibilitat, estructuració i contingut del temps lliure de què disposen les persones entrevistades, així com informació referent a les activitats que desenvolupen els caps de setmana i durant els períodes de vacances.
- **Patrons de consum dels esteroides anabolitzants:** aquesta dimensió d'anàlisi pretén obtenir una caracterització general del consum d'esteroides anabolitzants que han realitzat els subjectes entrevistats; un perfil bàsic de consum en què poder reunir les dades sobre el nombre de cicles realitzats, com ha variat al llarg del temps les freqüències de consum per cicle, duració i temporalització (del cicle), substàncies i quantitats consumides, control de les dosis i, finalment, vies d'administració. També ens deturem en els patrons i freqüències de consum d'altres drogues (policonsum), l'edat d'inici al consum i els contextos de consum.
- **Informació de què disposa el subjecte consumidor:** la quantitat i qualitat de la informació disponible a l'hora de prendre una decisió, així com la credibilitat atorgada a la font, són factors que cal considerar per tal de determinar situacions de risc en un consum posterior. L'objectiu de la present variable d'anàlisi és identificar la informació de què disposa el consumidor quan inicia el consum d'esteroides anabolitzants, incloent-hi les principals fonts emissores d'informació i el contingut dels missatges així com la percepció de perillositat.
- **Riscos derivats del consum:** descripció dels efectes secundaris viscuts pel consumidor, el coneixement de problemes provocats pel consum, que han patit altres consumidors, la comparació entre el consum propi i l'alié pel que fa als riscos i el paper que juga aquest coneixement en el manteniment del consum d'esteroides anabolitzants. Així mateix, es

presta atenció a la presència o absència de simptomatologia característica de patrons d'abús del consum de drogues en general.

- **Xarxes de comerç:** determinar l'oferta d'esteroides anabolitzants existent; la disponibilitat; la consideració que en tenen els subjectes entrevistats, sobre la facilitat o no d'aconseguir-les; si açò en constitueix factor de risc a l'hora del consum; i, per acabar, on poden aconseguir-se, i de quina manera, aquestes substàncies, quins són els preus de venda i quina la informació que des de les mateixes xarxes de comerç d'esteroides s'ofereix a qui en consumeix.
- **Gimnasos:** atés que la bibliografia existent entorn del consum d'esteroides anabolitzants en relaciona directament el consum amb la pràctica d'algun esport, o amb l'assiduitat d'assistència a gimnàs, la present dimensió d'anàlisi engloba les variables: motivació per a iniciar la pràctica esportiva en gimnasos, freqüència d'ús, tipus de gimnàs, barri on s'ubica, activitats, exercicis físics que es realitzen en aquest espai i la relació que s'estableix entre l'assistència als gimnasos i l'ús d'esteroides anabolitzants.
- **Imatge física:** una de les línies d'investigació dins de l'àmbit d'estudi del consum d'esteroides anabolitzants és el culte al cos; la importància atorgada a la imatge física. Per tant, és necessari incloure en el present estudi una dimensió que ens permeta establir la percepció que el mateix consumidor té de la seua pròpia imatge, la importància que li atorga i quins són els elements reforçadors, relacionats amb un prototipus físic determinat. Es presta igualment atenció a aspectes vinculats amb els gustos en matèria de roba, el recurs a tatuatges i altres perforacions corporals o la depilació corporal.
- **Aspectes sociològics:** en aquest apartat s'analitzen variables sociològiques (relacions socials, relacions de parella, hàbits alimentaris, ambient de la nit i les discoteques), pràctiques culturals (gustos musicals, aficions, consum televisiu, lectura, cinema, etc.), el possible rerefons de determinades actituds o comportaments en certa mesura agressius o masclistes, així com el seu sentiment d'identitat etnoterritorial i opinió envers la llengua i cultura dels valencians.
- **Camp ideològic:** el darrer aspecte revela el grau d'interés per la política dels entrevistats, l'espectre ideològic en el qual s'ubicarien, les seues principals preocupacions ciutadanes així com la seua valoració envers diversos fenòmens socials com ara la immigració, el medi ambient i l'homosexualitat.

2.3. Característiques de la mostra

Tot i que el nostre objectiu era caracteritzar al consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants des d'un prisma sociològic, per a escometre aquesta tasca vam pensar oportú l'articulació de dos perfils d'anàlisi clarament diferenciats amb l'objectiu que ens ajuden a aportar llum a la problemàtica. Per això no només vam considerar adient entrevistar a consumidors d'esteroides sinó que també incorporarem els testimonis d'un reduït nombre de no consumidors a mode de referència analítica de contrast. Sense gaires pretensions de significativitat estadística, la utilitat d'aquesta comparació rau en el fet que aquest perfil ens podria ajudar a conèixer millor o identificar determinats factors protectors que actuarien de barrera del consum d'esteroides anabolitzants. Ambdós grups comparteixen una mateixa estètica i gust pel culte al cos, una freqüència d'assistència diària semblant al gimnàs, lloc on els dos grups s'iniciaren a una mateixa edat. Ara bé, si bé els dos grups recorren a tot tipus de suplementes ergogènics i ajudes nutricionals, uns acaben consumint esteroides anabolitzants i altres no. Per tant, els nostres criteris per a seleccionar als no consumidors van ser que freqüentaren els mateixos gimnasos que els «*ciclaos*», una assistència diària al gimnàs durant almenys 4 o 5 dies per setmana els darrers 5 anys i finalment que els hagen oferit esteroides anabolitzants però sempre s'hagen negat. Al capdavall, la nostra mostra global va quedar conformada per 21 persones, 16 consumidores d'esteroides anabolitzants mentre el grup control de no consumidors el conformaren 5 persones. L'edat mitjana de la mostra global se situa al voltant dels 32 anys amb una edat mínima de 20 i una màxima de 45 anys. El treball de camp es va efectuar entre els mesos de març i juliol de 2012 en la ciutat de València i diverses localitats del seu hinterland. Les entrevistes es van desenvolupar sempre en la llengua materna de l'entrevistat: castellà o valencià. Totes les entrevistes van ser enregistrades digitalment per a la seua codificació i anàlisi temàtica d'acord amb els plantejaments analítics inductius explicitats anteriorment.

CAPITOL 3

Estat de la qüestió: consideracions preliminars

Estat de la qüestió: consideracions preliminars

No hi ha cap altre fenomen d'estudi tan complicat que els
esteroides anabolitzants

Yesalis

3.1. Una aproximació als esteroides anabolitzants

Els esteroides són substàncies produïdes en laboratoris que mimetitzen els efectes de la testosterona, l'hormona natural masculina, provocant simultàniament accions anabolitzants (desenvolupament del múscul esquelètic) i androgèniques (desenvolupament de caràcters sexuals masculins), primant en funció de la seua composició química l'un o l'altre efecte. El seu ús en l'activitat esportiva persegueix augmentar la massa muscular, la força física i la resistència a la fatiga (Dickerman *et al.*, 1995; Laure i Bisinger, 2005), si bé per a alguns investigadors, el major benefici del seu consum és que actuen com a estimulants del sistema nerviós central i fan a l'esportista més agressiu en l'entrenament i en la competició (Todd, 1987).

El consum d'aquest tipus de substàncies ha experimentat al llarg de les últimes dècades un considerable creixement, sent diversos els estudis que han permés constatar tant l'augment de les quantitats consumides com la varietat de les noves substàncies ingerides. El seu consum entre esportistes d'elit és notícia destacada de forma contínua en els mitjans de comunicació. Alguns dels esports en què més es consumeixen esteroides anabolitzants són el culturisme, el beisbol, l'atletisme, la lluita lliure, el futbol americà, l'halterofília, la natació, el futbol i el ciclisme (Todd 1987; Kanayama *et al.*, 2003; Gasparini 2004).

No obstant això, el fet que el consum d'esteroides anabolitzants haja anat més enllà de l'àmbit esportiu aproximant-se a patrons de consum relacionats amb fins recreatius, fa necessari que el seu estudi dega ser abordat des d'una perspectiva més àmplia, ja que el seu consum s'ha estés en gran mesura tot i existint una baixa percepció de risc entre la població consumidora (Field *et al.*, 2005).

3.2. Joves: Culte al cos i consum recreatiu

La creixent valoració del propi cos en les societats de consum postindustrials —que es reflecteix en els mitjans de comunicació de masses, que proposen com a model de cos ideal i de masculinitat un cos unflat de músculs— pot estar contribuint al fet que un nombre creixent de jòvens s'inicie en l'ús d'esteroides anabolitzants amb l'intent de desenvolupar ràpidament massa muscular i una determinada imatge física (Hildebrandt *et al.*, 2011;

Courtine, 1995). Lluir un cos fort estaria en la base de la construcció identitària de molts joves en ambients populars (Duret, 2001). La difusió de la utilització dels esteroides anabolitzants va ecllosionar en gran manera en els anys 70 per mitjà del documental *Pumping iron (Alçat ferro)* protagonitzat per Arnold Schwarzenegger, qui després va ser triat governador de Califòrnia i es va proclamar set vegades Míster Olympia. Aquesta pel·lícula va obrir en bona mesura la moda dels cossos de músculs hipertrofiats. En aquest documental s'evidencia que, com en tot macro negoci, els esteroides anabolitzants van caure prompte en mans de bandes de narcotraficants. Primer va ser la màfia novaïorquesa la que es va fer amb el control que va retindre fins a 1995, any en què recaurà en el crim organitzat rus (Donati, 2007).

En les dècada dels 80, als Estats Units, naix el terme *bodybuilding*, estretament relacionat amb el culte al cos com a element essencial dels valors de la persona. Aquest culte al cos arribaria a Espanya uns anys després i es va detectar en un primer moment en els gimnasos. En l'actualitat es troba present en els models publicitaris, clíniques de salut, programes televisius i centenars de publicacions que tracten de mostrar la importància social que té el fet de posseir un cos esvelt, dotat d'enormes músculs, agradable i que projecte una imatge de vigor i fortalesa. Els nostres cossos no són només el lloc des del qual arribem a experimentar el món, sinó que a través dels nostres cossos arribem a ser vistos en ell (Entwistle, 2002).

Pel que fa a l'epidemiologia del consum d'esteroides anabolitzants entre els segments de població més jove, diversos estudis elaborats en diferents contextos geogràfics evidencien un consum creixent entre la població adolescent i juvenil, transcendent efectivament el seu ús esportiu i situant-se en paràmetres relacionats amb fins recreatius. Un dels primers precedents que va fer saltar l'alarma als Estats Units d'Amèrica va ser reportat en una enquesta finançada pel National Institute on Drug Abuse (NIDA) sobre l'abús de drogues entre adolescents als col·legis d'educació secundària, realitzada per l'Institut d'Investigació Social de la Universitat de Michigan, quan va trobar que, des de 1989 (primer any en què es van introduir els esteroides a l'enquesta) fins a l'actualitat, el consum d'esteroides anabolitzants ha anat incrementant-se fins a situar-se en prevalences de consum habitual que oscil·len entre el 1.2 i 2.3% de la població escolar entre 14 i 18 anys (Johnston *et al.*, 2012). Les prevalences reportades se situen per damunt d'altres drogues d'abús, com ara, a tall d'exemple, amfetamines, heroïna, crac o alguns al·lucinògens, cosa que dona compte tant de la importància com de la infravaloració del fenomen.

En l'àmbit espanyol, manquen estudis dirigits a esbrinar les pautes de consum d'aquestes substàncies amb fins recreatius. Nogensmenys, des dels àmbits científics s'assenyala la necessitat de conèixer aquest recent fenomen, atés que nombroses investigacions han mostrat el potencial addictiu d'aquestes substàncies i les seues repercussions nocives sobre l'esfera psicològica i orgànica del consumidor. Dins de l'àmbit internacional, diversos estudis sobre prevalences i tendències d'ús en adolescents australians, canadencs, islandesos, sud-africans i suecs, amb prevalences de consum del 2.4%, 2.8%, 1.6%, 1.4% i 2.9% respectivament (Dunn i White, 2011; Melia *et al.*, 1996; Thorlindson i Halldórsson, 2010; Lambert *et al.*, 1998 i Nilsson *et al.*, 2001) confirmen les tendències significatives d'ús d'esteroides anabolitzants, al mateix temps que demostren la disminució en el consum després de l'aplicació d'un programa preventiu de promoció d'activitats per a la salut, durant almenys un període de dos anys (Nilsson *et al.*, 2004).

En l'àmbit valencià s'ha demostrat una correlació entre els consumidors d'esteroides anabolitzants amb determinats factors, com ara el sexe, ja que el fet de ser dona protegeix significativament del consum i en redueix el risc en un 75% ($e^{-1.395} = 0.25$)–, els tripijocs (trapicheos) com el mètode més comú d'obtenció d'aquestes substàncies i, tot i que de manera no estadísticament significativa, el fet de disposar de pocs diners per a passar la setmana (<20 €), que disminueix el risc de consum (Agulló *et al.*, 2009).

3.3. De l'esport a la societat

Una de les línies d'investigació més desenvolupada en la bibliografia científica sobre els esteroides anabolitzants és la que en relaciona el consum amb la recerca d'una millora del rendiment físic. El seu consum entre esportistes d'elit és notícia destacada de forma contínua en els mitjans de comunicació. Alguns dels esports on més es consumeixen esteroides serien: culturisme (bodybuilding), beisbol, atletisme (velocitat i llançaments), halterofília, powerlifting, rem, lluita lliure, futbol americà, natació, futbol, hoquei sobre gel o boxa, entre molts d'altres (Todd, 1987; Gasparini 2004; Carpenter, 2007; Agulló *et al.*, 2008). S'espera dels esportistes un escrupolós respecte cap a valors com l'esperit de superació, el joc net, el respecte a l'adversari, l'autodisciplina, la perseverança, l'honestedat, i es confia que facen gala d'ells, perduren en llurs vides, i els ajuden a un complet desenvolupament.

lupament. No obstant això, d'unes dècades a l'actualitat, també sabem que molts esportistes no es regeixen per aquests criteris, més aviat al contrari, i que el parany i el dopatge estan a l'ordre del dia. Programes de competició sobrecarregats, l'enorme pressió de l'entorn, el fet de guanyar a tota costa sense importar els mitjans, la mercantilització, les recompenses socials i econòmiques dels èxits, el patriotisme, el xovinisme i certs nacionalismes d'Estat o el poder dels diners estarien darrere d'aquesta problemàtica que no ha d'analitzar-se aïlladament sinó que concerneix igualment a educadors, esportistes, entrenadors, clubs, patrocinadors, facultats de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport o Medicina (entre d'altres), mitjans de comunicació i poders públics.

La situació que propicia el dopatge deriva d'una interpretació completament errònia del sentit originari de l'esport, un terme polivalent inspirat en la tradició clàssica i reelaborat en la seua concepció actual dins el marc cultural del neoclassicisme anglosaxó arran de la Revolució Industrial. Es partiria d'una determinada percepció pròpia d'una societat competitiva en la qual, en l'origen, els membres amb més poder adquisitiu desitgen cultivar els seus cossos, distingir-se dels altres, sentir emocions fortes i engrandir l'esperit de superació personal i col·lectiu (Agulló Albuixech, 2003). Per tant, es tracta d'una visió de l'esport contrària a aquella que l'equipara amb el joc, la diversió, el plaer i la satisfacció, i que l'apropa més aïna a un fenomen relacionat amb els valors socials i estètics imperants, de culte a una determinada imatge física.

Nogensmenys, tant les pautes presents en la vida quotidiana com els factors genètics fan moltes vegades difícil de complir expectatives d'aquesta índole. En aquest sentit, la investigació sobre el consum d'esteroides és abordada des de l'àmbit de les Ciències de l'Esport, en tant que esfera del coneixement relacionada amb «l'adquisició i avaluació sistemàtica d'informació sobre l'esport incloent qualsevol disciplina que utilitze el mètode científic i que confie en la informació observada abans que en el juí esbiaixat o en expressions vagues per a explicar i predir el fenomen esportiu» (Kent, 1994). En 1987, Peter Lawson ja va advertir que si no es prenen mesures urgents, l'esport internacional es convertirà prompte en una competició entre monstres circenses manipulats per la ciència farmacològica internacional (Todd, 1987).

La relació dels esteroides anabolitzants amb l'esport està inevitablement lligada amb el dopatge. D'acord amb el Comitè Olímpic Internacional (COI), dopatge és l'administració o ús per part d'un esportista de qualsevol

substància aliena a l'organisme, o qualsevol substància fisiològica presa en quantitat o administrada per una via anormal, amb la única intenció d'augmentar d'una manera artificial i deshonestament el seu rendiment en la competició. Existeixen tres categories de productes dopants: les substàncies prohibides (esteroides anabolitzants, narcòtics, hormona del creixement, EPO), els mètodes prohibits (dopatge sanguini i manipulació farmacològica, química o física) i les substàncies sotmeses a certes restriccions (alcohol, cànnabis, corticoesteroides, betabloqueants) a més dels emmascaradors.

El dopatge no és un fenomen recent. Ja es coneixen precedents en la mitologia nòrdica, els guerrers *bersekers* (*amanita muscaria*) i també a l'Antiga Grècia, molts dels atletes que participaven a les Olimpíades empraven preparats a base d'esclata-sangs i herbes per a augmentar llur rendiment. Amb la creixent popularització de l'esport s'està produint, desgraciadament, una ascendent i preocupant difusió del dopatge també entre l'esport aficionat, especialment de substàncies tals com l'hormona del creixement, l'eritropoietina o molt especialment els esteroides anabolitzants. A l'enorme creixement del seu consum entre la població general cal afegir que cada vegada es produeix en edats cada vegada més primerenques (González Aramendi *et al.*, 2006). La baixa percepció de risc que es té d'elles, la seua facilitat de compra i la normalització del seu consum s'acompanyen de grans dosis de desinformació. A més, donada la seua recent irrupció en població general, nombrosos efectes secundaris d'aquestes substàncies són encara desconeguts atès que els estudis longitudinals i de cohorts que s'estan duent a terme necessiten perllongar-se per espai de diverses dècades.

En eixe sentit, per a més de la meitat (51%) de l'opinió pública espanyola el dopatge és habitual entre els esportistes professionals i una cinquena part de la població espanyola considera també que aquest fenomen és moneda corrent en l'esport aficionat (CIS, 2011). Les modalitats esportives en les quals es percep un major arrelament serien, per aquest ordre: ciclisme, atletisme, culturisme, futbol, halterofília i boxa. A més cal apuntar una altra dada: un 57% de la població no coneix la Llei Orgànica 7/2006, de 21 de Novembre, de Protecció de la Salut i de Lluita contra el Dopatge en l'Esport.

Segons Szerman (2007) la relació entre esport i addicció no és cap novetat. Assenyala que «No és estrany que els esportistes que recorren als esteroides anabolitzants per a millorar el seu rendiment combaten amb cocaïna la depressió, ansietat i el *mono* que acompanyen els cicles piramidals

amb què organitzen la seua ingesta. Molts esportistes viuen la contradicció d'adquirir la maduresa física abans que la mental, amb la qual cosa en el cas de personalitats fràgils els pot conduir a la dependència».

Alguns autors com Donati (2007), tot un referent internacional d'honestat, compromís cívic i lluita contra el dopatge, han criticat la manca de decisió política dels grans organismes internacionals per a fer front a la problemàtica. Tot i això, cal assenyalar que la Interpol col·labora amb l'Agència Mundial Antidopatge des de 2009 per a combatre el consum de substàncies destinades a millorar el rendiment en l'esport mitjançant la signatura d'un protocol de cooperació per a l'intercanvi d'informació i coneixements per a desarticular les xarxes de comerç internacionals responsables del tràfic de substàncies dopants.

Tanmateix cal diferenciar entre esport recreatiu i competitiu incidint sobre la base que l'activitat física moderada és molt positiva atès que provoca un alliberament d'endorfines en el cervell i aquest neurotransmissor és un analgèsic produït naturalment pel cos (substància endògena) que atenua el dolor i provoca una sensació de benestar. Per això, l'esport, entès en el seu vessant recreatiu i no merament competitiu, pot significar un excel·lent factor de protecció i de prevenció del consum de substàncies (Thorlindsson *et al.*, 2007), un complement ideal per a activitats com el descobriment del patrimoni cultural i mediambiental de la nostra geografia i, molt especialment, un gran actiu per a la qualitat de vida i la millora de la salut (Cenarruzabeitia *et al.*, 2003; Alonso i Esquerre, 2003; Cubells, 2005; Aleixandre-Benavent, 2008).

3.4. Vigorèxia: esclaus del múscul

El primer ús amb finalitats no mèdiques dels esteroides anabolitzants se situa en l'àmbit de la competició esportiva, de forma que s'obri un àmbit extens d'investigació, centrat en la pràctica del dopatge, a partir del qual sorgeixen noves línies de treball que comencen a relacionar l'ús d'aquestes drogues amb altres pràctiques i conductes de consum. Aquest és el cas del psiquiatre nord-americà Harisson G. Pope (Pope *et al.*, 2001), quan va descobrir, mentre investigava l'ús i abús d'esteroides anabòlics en usuaris habituals de gimnasos, que prop d'un milió, dels més de nou milions de estatunidencs que acudien regularment als gimnasos, podrien estar afectats

per un desordre que va encunyar com a vigorèxia o addicció a la musculació, que porta, en la majoria dels casos a un abús d'esteroides anabolitzants per aconseguir la imatge física desitjada. Encara que, biològicament, poden existir explicacions a aquest trastorn, en desequilibris en els nivells de serotonina i altres neurotransmissors cerebrals, no hi ha dubte que els factors socioculturals i educatius tenen una gran influència. Un desordre mental situat entre la dismòrfia muscular i els trastorns de l'alimentació no especificats, que afecta majoritàriament hòmens sotmesos, igual que les dones, a un constant bombardeig mediàtic de l'ideal actual de cos perfecte, a qui s'ensenya que un aspecte físic vigorós és sinònim de confiança personal, d'èxit o, fins i tot, de salut.

L'ús d'esteroides anabolitzants i la pràctica d'un exercici excessiu comencen a relacionar-se amb elements presents en patologies psicològiques, com ara dismòrfies corporals o trastorns de l'alimentació, que afecten, no sols el col·lectiu femení, sinó també, cada vegada més, al masculí (Pope *et al.*, 1993; Blouin *et al.*, 1995; Greenhill, 2003; Cole *et al.*, 2003).

3.5. La prevenció, element clau

La pràctica preventiva sobre col·lectius d'adolescents i jòvens pareix mostrar que la baixa percepció de risc que mantenen ve determinada fonamentalment per les característiques de les fonts emissores d'informació, les quals emfatitzen en els seus missatges els beneficis del consum en detriment de continguts sobre conseqüències adverses (Kormoroski *et al.*, 1992), de manera que són els usuaris mateixos d'esteroides anabolitzants els menys propensos a reconèixer els dèficits en la informació de què disposen (Tanner, 1995). De la mateixa manera, hi ha investigacions recents (Iriart i de Andrade, 2002) que palesen que, per a molts jòvens, el desig de desenvolupar massa muscular de qualsevol manera i obtindre un suposat cos ideal se sobreposa al risc dels efectes secundaris. D'altra banda, programes com l'ATLAS (Adolescent Training and Learning to Avoid Steroids) desplegats en escoles d'educació secundària dels Estats Units, semblen mostrar que les estratègies d'educació entre iguals poden provocar una reducció del 50% en l'abús d'esteroides en joves entre 16 i 18 anys, atès que, en aquest període vital, les influències dels companys resulten majors que aquelles que provenen de professors o entrenadors (Goldberg *et al.*, 1996). Així mateix,

es reconeix que les intervencions preventives resulten més eficaces quan es manté un equilibri entre els missatges que reconeixen els efectes beneficiosos que els usuaris d'esteroides anabolitzants aconseguen amb el seu consum i aquells que informen sobre els efectes perjudicials que aquests poden ocasionar, alhora que demostren que intervencions preventives que només emfatitzen les conseqüències adverses resulten ineficaces en un termini curt (Goldberg *et al.*, 1991).

Altres experiències preventives posades en marxa entre adolescents suecs amb edats compreses entre els 16 i 17 anys afigen que la metodologia més adequada en aquest tipus d'actuacions són els grups de discussió, ja que permeten contrastar i delimitar les actituds subjectives envers aquestes substàncies i generen una consciència col·lectiva sobre la importància de la salut des d'una perspectiva global (Nilsson *et al.*, 2004). Malgrat tot açò, no hem d'oblidar que la manca d'estudis sobre el consum d'esteroides anabolitzants entre els jòvens és un obstacle per a posar en marxa estratègies d'informació continuada i prevenció comunitària durant tot el seu cicle educatiu, que n'asseguren un coneixement objectiu sobre l'ús i abús d'esteroides anabolitzants per tal de conèixer més en profunditat els perfils, les motivacions i els factors de risc presents en aquests jòvens consumidors. A més a més, es constata la manca d'informació que els consumidors mateixos tenen sobre els riscos que comporta el consum d'anabolitzants: d'una banda, la preeminència que s'atorga a la necessitat d'aconseguir una figura idealitzada sobre les conseqüències adverses que puguen derivar-se'n (Iriart i de Andrade, 2002), i d'altra, i potser més important, la poca investigació sobre els factors de risc familiars, psicològics o demogràfics que propicien una situació de vulnerabilitat en determinats subjectes (Kanayama *et al.*, 2003). Recents estudis desenvolupats a Islàndia han mostrat com alguns factors de protecció del consum de drogues entre els jòvens que han sigut identificats serien la participació en activitats esportives reglades, la cohesió de l'estructura familiar o que pares i fills passen temps junts i compartisquen activitats comunes (Thorlindsson *et al.*, 2007; Thorlindsson i Halldórsson, 2010). Per tant, cal continuar aprofundint en la investigació sobre aquests col·lectius per tal d'incidir-ne adequadament amb el disseny *ad hoc* de campanyes de prevenció específiques.

CAPITOL 4

Estat de la qüestió: sociobibliometria

Estat de la qüestió: sociobibliometria

He aquí por qué nuestras sociedades sintieron el libro como una necesidad; era la necesidad de una facilidad, de un utensilio benéfico. Pero imaginad que el instrumento inventado por el hombre para facilitarse una dimensión de la vida se convierta él, a su vez, en una nueva dificultad que se revuelva contra el hombre, que se haga insumiso e indócil (...) Hoy vivimos una hora sobremanera característica de esta trágica peripecia. La economía, la técnica, facilidades que el hombre inventa, le han puesto hoy cerco y amenazan estrangularle. Las ciencias, al engrosar fabulosamente y multiplicarse y especializarse, rebasan las capacidades de adquisición que el hombre posee y le acongojan y oprimen como plagas de la naturaleza.

*José Ortega y Gasset, Revista de Occidente,
maig de 1935.*

4.1. La investigació bibliogràfica sobre els esteroides anabolitzants

Segons Umberto Eco (1997), elaborar una bibliografia significa buscar allò l'existència del qual desconeixem. En l'actualitat, el desenvolupament acadèmic exigeix una constant actualització per a mantenir-se al dia en l'evolució i el desenvolupament dels coneixements de qualsevol disciplina (Blanco, 1996). Per tant, per a la recuperació de la informació relativa a les distintes publicacions que fan referència als diferents usos, l'abús, les implicacions socials, el perfil sociodemogràfic i l'epidemiologia del consum d'anabolitzants, així com a les seues conseqüències i els seus efectes secundaris, cal definir clarament quines són les nostres necessitats d'informació. En conjunt, aquest procés ens ha permés obtindre un valuós coneixement al voltant de la situació actual de consum d'esteroides anabolitzants entre els jòvens que ens servirà de base per a bastir els fonaments de la nostra tesi així com el principal punt de partida. Així, des d'una gran diversitat d'angles d'estudi, hem tractat d'assolir el més alt nivell d'exhaustivitat i abastar diversos aspectes com ara les motivacions, la percepció social, la demografia, la tipologia i els patrons de consum, la legislació, la masculinitat, el culte al cos, la identitat... en relació amb el consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants.

La nostra recerca es va centrar en un primer moment en recopilar tants informes, articles científics, comunicacions a congrés, llibres i tesis doctorals com ens fou possible. Així, vam dur a terme recerques en les principals bases de dades bibliogràfiques de les Ciències socials i de la Salut, tant estatals (ISOC, ICYT, IME, Dialnet, TDX, Teseo) com internacionals (Sociological Abstracts, Social Sciences Citation Index, Medline, PsycINFO, Scopus). El nostre perfil de recerca va incloure els termes *esteroides*, *anabolitzants*, *andrògens*, *vigorèxia*, *addicció*, *dependència*, *síndrome d'abstinència* i *abús*, la qual cosa ens va permetre conèixer amb prou d'amplitud els aspectes relatius al fenomen dels esteroides anabolitzants, des d'una perspectiva àmplia, plural i interdisciplinària, i vam fer especial incidència en el camp de les Ciències socials i, molt especialment, la Sociologia.

A continuació, i per a endinsar-nos en profunditat en l'estat de la qüestió del consum recreatiu d'esteroides anabolitzants i poder centrar l'anàlisi, vam decidir analitzar l'estat de la investigació acadèmica relacionada amb el consum d'esteroides anabolitzants en la literatura acadèmica en un ampli període cronològic (50 anys) en les bases de dades Scopus i So-

ciological Abstracts. Amb aquest fi, s'han identificat les distintes tipologies documentals en les quals s'han editat els registres, les revistes nuclears de publicació dels treballs, la llengua de publicació, els principals autors, els seus grups d'investigació i adscripció institucional així com les seues xarxes de col·laboració i els països de publicació. S'ha dut a terme, així mateix, una anàlisi terminològica en què s'han analitzat les paraules clau assignades als documents. S'ha cregut oportú dur a terme aquest estat de l'art a partir de les publicacions acadèmiques donat que les bases de dades bibliogràfiques permeten accedir d'una manera selectiva a la informació rellevant sobre un tema i aporten les dades identificatives necessàries per a conèixer qui és el responsable intel·lectual del document primari i la font en què s'ha donat a conèixer (autors, afiliació institucional o direcció per a la correspondència, títol i dades de la revista o font de publicació), a més de permetre conèixer el contingut tractat en aquest, ja que a més del títol, els registres bibliogràfics solen incloure un resum i una llista de paraules clau que identifiquen els conceptes principals abordats en el document original (Aleixandre Benavent, González Alcaide i Valderrama Zurián, 2007).

Procés anàlisi bibliogràfica

El procés seguit per a la identificació i selecció dels registres bibliogràfics ha estat el següent:

a) Identificació de la població documental objecte d'estudi

Per a la recuperació dels documents s'ha construït un perfil de recerca amb els termes genèrics *esteroide*, *anabolitzant* i *androgen* juntament amb els termes científics d'aquestes substàncies, combinats tots ells amb un conjunt de termes que fan referència al consum de substàncies, amb el propòsit de centrar l'anàlisi en l'ús d'esteroides anabolitzants com a drogues d'abús o en l'esport. El perfil de recerca s'ha executat en dues bases de dades: Scopus, la principal base de dades multidisciplinària a nivell mundial de literatura científica de Ciències socials i Humanitats (així com unes altres ciències) editada per Elsevier i que cobreix aproximadament 19.500 títols de més de 5.000 editors internacionals (inclosa la base de dades Medline) i Sociological Abstracts, la base de dades específica més important a nivell mundial pel que fa a la Sociologia editada per CSA Illumina (Cambridge Scientific Abstracts) en raó de la seua àmplia cobertura i representativitat.

b) Construcció d'una base de dades amb la informació bibliogràfica obtinguda

Amb la informació obtinguda de les recerques s'ha construït una base de dades dissenyada *ad hoc* per al propòsit de l'estudi utilitzant el software Microsoft Access, en la qual s'ha recollit la informació bibliogràfica i de contingut dels registres.

c) Avaluació dels registres

Els registres recuperats foren avaluats i en els casos dubtosos es van consultar tres experts de l'àrea de la Sociologia, les Ciències de l'esport i les Drogodependències per a seleccionar únicament aquells relacionats amb l'ús o consum d'esteroides anabolitzants en l'àmbit esportiu o com a droga d'abús, descartant aquells treballs basats en la utilització d'aquestes substàncies a nivell farmacològic, amb finalitats mèdiques o terapèutiques, o la investigació bàsica d'aquestes amb animals. Es va dur a terme la selecció final dels registres pertinents a partir de la lectura dels títols, resums i descriptors i paraules clau assignats als documents. Es va procedir a la lectura del text complet d'aquells documents sobre els quals hi havia algun tipus de dubte.

d) Anàlisi bibliomètric

Amb la informació obtinguda es van calcular una sèrie d'indicadors per a caracteritzar bibliomètricament la producció acadèmica de l'àrea objecte d'estudi: distribució de les publicacions per revistes i tipologies documentals, nucli de revistes, font de publicació dels documents, llengües de publicació, països i rànquing de productivitat científica i patrons de col·laboració dels autors.

e) Construcció de xarxes socials d'autors i anàlisi temàtica de termes

S'ha efectuat una anàlisi estructural o de xarxes i s'han identificat totes les coautories o combinacions de parells d'autors firmants que hi ha en cadascun dels treballs, el nombre dels quals està en relació amb el nombre de firmes d'aquest. Així, en un treball amb una sola firma no hi ha cap coautoria, en un treball amb dues firmes trobem una relació de coautoria (A amb B), en un treball amb tres firmes, tres relacions de coautoria (A amb B, A amb C i B amb C), i així successivament. A continuació, s'ha quantificat el nombre de coautories per a obtenir la intensitat de col·laboració, ja que moltes d'aquestes es repeteixen en analitzar una àmplia col·lecció de documents. Amb

aquesta informació s'ha aplicat un algoritme per a identificar clústers d'autors o grups d'investigació, que en considera l'existència quan s'identificaven com a mínim dos autors vinculats entre si que havien firmat conjuntament tres o més treballs en col·laboració. L'aplicació d'aquest llindar de col·laboració permet fixar l'atenció en les relacions de col·laboració de grups d'investigació consolidats.

L'Anàlisi de Xarxes Socials (AXS) és un mètode analític basat en la teoria de grafs, que identifica els vincles que comparteixen un conjunt d'individus o agents, amb l'objecte d'analitzar les estructures socials emergents que resulten d'aquestes relacions. El seu postulat principal és que l'estructura resultant de l'anàlisi de la xarxa de relacions pot constituir una millor font d'explicació per a interpretar el funcionament d'un sistema social que les conductes o atributs dels individus que el formen analitzats de manera aïllada. Aquesta estructura social no és observable directament a partir de les dades, sinó que requereix un procés de tractament de la informació i una anàlisi posterior. L'AXS aplicada a l'estudi del procés de comunicació i difusió del coneixement científic a través de l'anàlisi de les coautories de les publicacions d'una àrea de coneixement permet identificar els grups que estan desenvolupant una investigació activa en l'àrea, així com caracteritzar el grau d'interrelació i influència dels agents i grups que formen la comunitat investigadora.

Finalment, s'ha efectuat una anàlisi temàtica que quantifica la freqüència d'aparició de les paraules clau assignades als documents. Amb aquest fi, s'han eliminat les paraules buides (com articles, preposicions o conjuncions) i s'ha dut a terme un procés de normalització de les diverses variants per la qual podia ser denominat un mateix concepte o un concepte molt pròxim semànticament, reunificant-les en les arrels truncades d'aquests si aquestes eren suficientment explícites (per ex. *athlete**, *run** o *adolescen**) o bé seleccionant una de les variants (ex. *female* i *woman* s'han unificat com a *woman*; *male* i *man*, com a *man*). En aquest procés s'han tingut presents així mateix plurals (per ex. *supplement** reuneix *supplement* i *supplements* o *control** reuneix el singular *control* i el plural *controls*), precoordina-cions de termes compostos (per ex. *performance-enhancing-drugs*, *anti-doping* o *growth-hormone*) i els termes negats (per ex. *non-sport* o *non-medical*). Per a la construcció de les xarxes d'autors i el mapa conceptual s'ha utilitzat el programa d'anàlisi de xarxes Pajek (Batagelj i Mrvar, 2001).

4.2. Estat de la investigació

S'han identificat 1.206 documents que aborden l'estudi dels esteroides anabolitzants en les bases de dades Scopus i Sociological Abstracts, entre els quals es poden destacar 253 documents que estudien aspectes relacionats amb el seu ús com a droga recreativa o en relació amb la imatge corporal. És a dir, únicament un 20,98% dels documents identificats en relació amb l'abús d'esteroides en humans estan relacionats amb l'anàlisi qualitativa que constitueix l'objecte principal d'estudi de la present tesi doctoral. Uns 481 documents més (39,88%) aborden l'ús dels esteroides anabolitzants en relació amb l'esport, amb nombrosos estudis que analitzen aspectes relacionats amb la seua detecció i el dopatge. 648 documents (53,73%) estan relacionats amb l'estudi dels efectes sobre la salut i finalment, 33 documents (2,74%) aborden uns altres aspectes com regulacions legislatives o estudis del tractament que es dóna a les notícies sobre aquestes substàncies en els mitjans de comunicació. Cal tindre present en relació amb aquesta distribució que, en un mateix document, s'han abordat en ocasions diferents aspectes, motiu pel qual hi ha determinats documents que han estat assignats a més d'una categoria.

Taula 1.

Distribució del nombre de documents publicats sobre esteroides anabolitzants en humans per tipologia documental

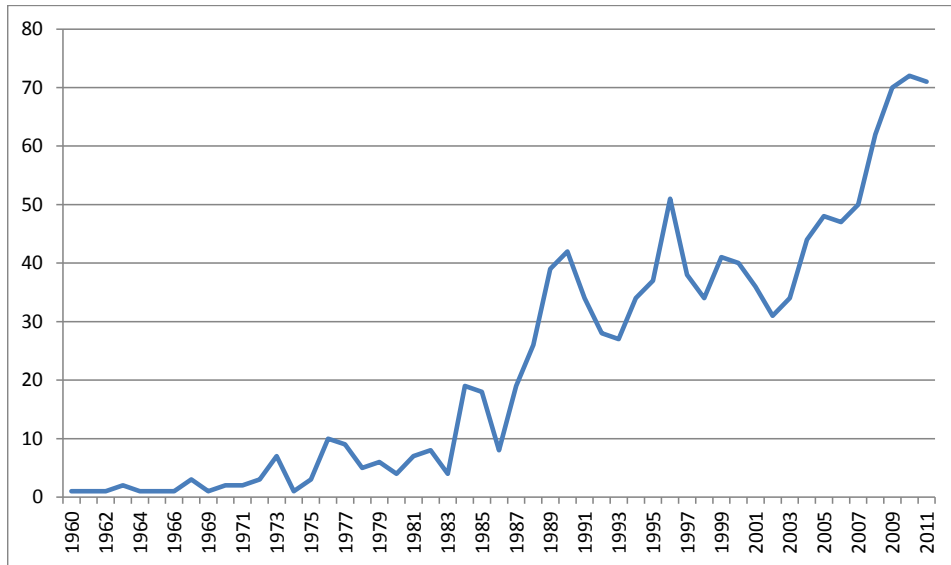
Tipologia documental	Nombre de documents	Nombre de documents específics
Article	853	198
Revisió	184	35
Carta	61	4
Comunicació a congrés	41	7
Enquesta breu	22	2
Nota	20	4
Editorial	20	2
Altres	5	1
Total	1.206	253

La distribució per tipologia documental es recull en la Taula 1. En primer lloc, se situen els articles (70,73% dels documents), seguits per les revisions (15,26%) i les cartes (5,0%), que juntament amb les notes constitueixen les principals tipologies documentals que transmeten informació científica/acadèmica original.

La distribució dels documents per any de publicació (Figura 1) mostra una tendència general constant en l'increment del nombre de treballs publicats, si bé s'observen diversos pics o augments notables de treballs uns anys determinats i caigudes posteriors. Destaquen en aquest sentit els creixements observats els anys 1973, 1976 i especialment 1984, freqüentment vinculats amb l'àmbit esportiu coincidint amb la celebració dels Jocs Olímpics de Munic, Mont-real i Los Angeles.

No obstant això, els creixements més notables tenen lloc al final de la dècada del 1980 i a mitjan dècada del 1990, amb un creixement ja menys irregular i sostingut al llarg de la dècada del 2000 fins a l'actualitat. És significativa la rellevància de la dècada del 2000 amb 462 articles enfront dels 366 de la dècada dels 90 (un increment de quasi un centenar d'articles). Uns altres estudis com el de Vidal Infer (2010) han corroborat que els esteroides anabolitzants han experimentat un increment progressiu en la seua presència en treballs originals de les revistes específiques sobre drogodependències durant el quinquenni 2002-2006. També és ressenyable que mentre que en la dècada dels 90 del segle passat la investigació referida a l'àmbit de consum com a droga recreativa representava un 20% del total, en la dècada del 2000 arriba al 25% en una tendència que continua *in crescendo* a causa de la creixent importància social, acadèmica i política del fenomen. No obstant això, seria desitjable que tant des de la Sociologia com des de les Ciències socials es desenvoluparen un major nombre d'estudis.

Figura 1.
Distribució anual del nombre de documents publicats
sobre esteroides anabolitzants

Els treballs es distribueixen entre 718 revistes diferents (Taula 2), encapçalades per *International Journal of Sports Medicine* (26 documents) i *British Journal of Sports Medicine* (22 documents). A continuació, se situen *Journal of the American Medical Association* (13 documents), *Physician and Sportsmedicine* (14 documents), *Medicine and Science in Sports and Exercise* (12 documents) i *Rapid Communications in Mass Spectrometry* (10 documents). Unes altres revistes de les àrees de l'activitat física i de l'esport, de l'abús de substàncies i biomèdiques o relacionades amb la investigació bàsica i particularment amb la detecció de substàncies se situen entre les més productives. Si es consideren exclusivament les revistes en què s'han publicat els treballs vinculats amb el consum d'esteroides anabolitzants com a droga recreativa, cal assenyalar que les més productives pertanyen a l'àrea de l'abús de substàncies o estan relacionades amb l'àmbit de les ciències de l'esport, en què poden ser destacades algunes de l'esfera de la sociologia de l'esport com *Sociology of Sport Journal*, *Sport in Society* i *International Review for the Sociology of Sport*, així com unes altres relacionades amb l'estudi de les drogodependències.

Taula 2.
Distribució de les revistes de publicació dels documents
sobre esteroides anabolitzants

Títol revista	Nombre documents
International Journal of Sports Medicine	26
British Journal of Sports Medicine	22
Journal of the American Medical Association	14
Physician and Sportsmedicine	13
Medicine and Science in Sports and Exercise	12
Rapid Communications in Mass Spectrometry	10
Drug Testing and Analysis	9
Drug and Alcohol Dependence	8
Clinical Journal of Sport Medicine	8
Ugeskrift for Laeger	8
Steroids	8
Journal of Strength and Conditioning Research	7
Substance Use and Misuse	7
American Journal of Psychiatry	7
Sports Medicine	7
International Journal of Cardiology	7
Journal of Drug Education	7
Analytica Chimica Acta	7
New England Journal of Medicine	7
Journal of Sports Medicine and Physical Fitness	6
Fertility and Sterility	6
Journal of Chromatography A	6
Journal of Sport and Social Issues	6
Medicina dello Sport	6
Journal of Analytical Toxicology	6

Títol revista	Nombre documents
Forensic Science International	6
Pediatrics	5
Journal of the American Medical Association	5
American Journal of Psychiatry	5
Sport in Society	5
Sociology of Sport Journal	5
Journal of Chromatography	5
Addiction	5
International Review for the Sociology of Sport	5
17 revistes amb quatre treballs	68
33 revistes amb tres treballs	99
88 revistes amb dos treballs	176
546 revistes amb 1 treball	546
Total	1.165

Per llengua de publicació (Taula 3), l'anglès és la majoritària amb 1.021 documents (84,66%), seguida per l'alemany, el francès, l'italià i el portugués, totes elles amb percentatges situats per davall del 5% dels documents. Cal assenyalar que la investigació en espanyol únicament suposa el 0,7% del total mundial. Tot i això, si apliquem un corrector en funció del nombre de parlants de cada llengua i el relacionem amb el nombre de documents, trobarem que el danès seria la llengua amb més ràtio de documents per milió de parlants amb un resultat de 1,67 i se situaria per davant de l'anglès, que obtindria 1,02. A continuació vindrien les llengües escandinaves: suec (0,60), noruec (0,60) i finès (0,40). El castellà se situaria novament en el furgó de cua, en concret en la dessetena posició amb una ràtio de 0,02.

Taula 3.
Distribució dels documents sobre esteroides anabolitzants
per llengua de publicació

Idioma	Nre. documents	Rànquing documents/ parlants*
Anglès	1.021	2
Alemany	49	7
Francés	32	10
Italià	18	9
Portugués	16	16
Danés	10	1
Espanyol	9	17
Japonés	9	14
Holandés	9	6
Suec	6	3
Xinés	6	20
Txec	4	8
Polonés	4	13
Rus	3	19
Noruec	3	4
Finés	2	5
Hongarés	2	11
Coreà	1	18
Serbi	1	12
Grec	1	15
Total	1.206	

*Font: Kryss Katsiavriades, Talaat Qureshi. «Les 30 llengües més parlades del món» (trad.).

El fet que vora el 85% dels treballs identificats hagen sigut publicats en anglés és reflex del caràcter hegemònic d'aquest com a llengua vehicular de difusió del coneixement acadèmic, si bé cal tindre també present la marcada orientació anglòfona de les dues bases de dades a les quals s'ha recorregut. Diversos estudis en l'àmbit de les drogodependències ja han alertat que l'escassa representativitat d'unes altres llengües diferents de l'anglés pot generar un important biaix en relació amb la difusió i l'accés al coneixement en els països no anglòfons i motivar per exemple que se seleccionen les revistes de publicació en funció de criteris com la rendibilitat acadèmica o que els professionals de l'àrea no puguin accedir als treballs referits al seu àmbit geogràfic publicats en revistes estrangeres (Valderrama, Aleixandre i Castellano, 2004; Edwards i Savva, 2002). Així mateix, alguns estudis que han analitzat les publicacions sobre abús de substàncies en països de parla no anglesa, han constatat que una part important de les investigacions es publiquen en revistes de la llengua del país i una altra part, en revistes en anglés (González Alcaide *et al.*, 2012b; González Alcaide *et al.*, 2009)

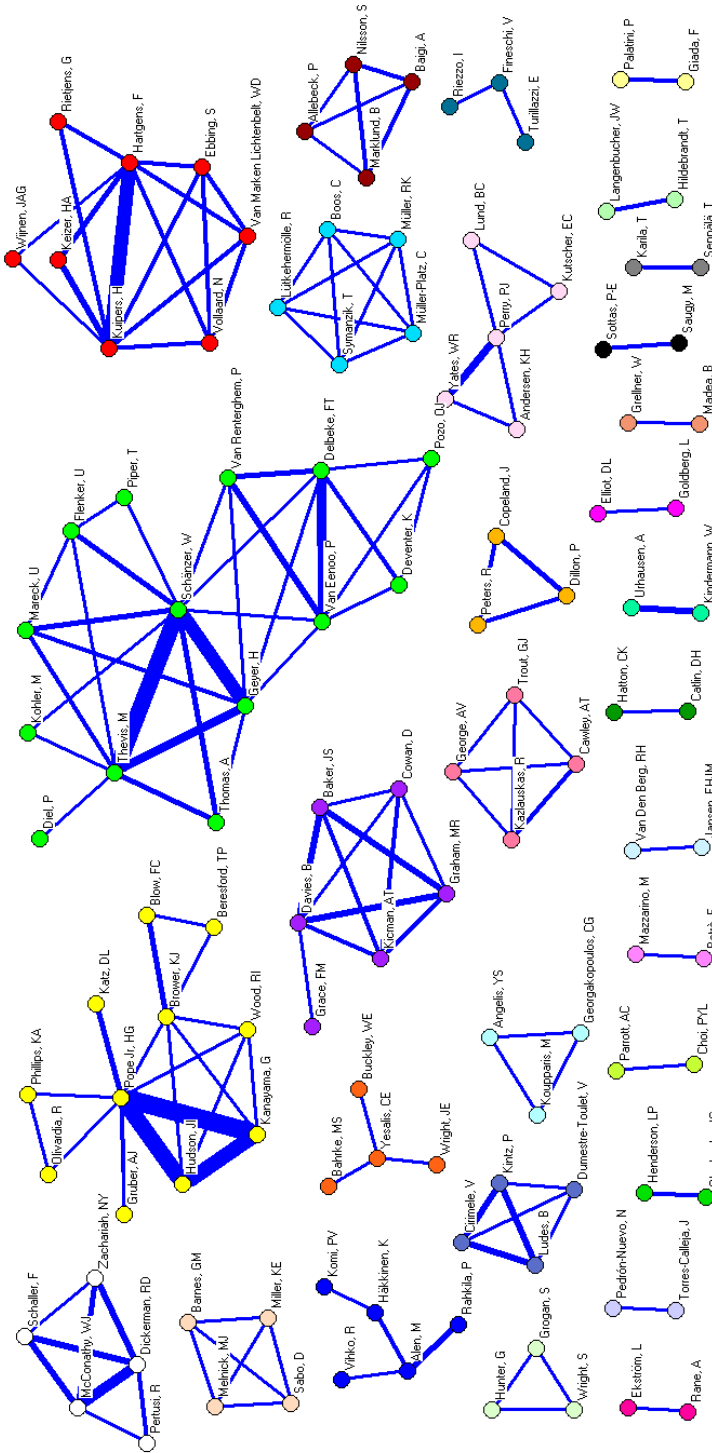
S'han identificat 17 autors que podríem denominar «grans productors» (Taula 4), tots ells reconeguts especialistes de la matèria, que han publicat més de nou treballs, encapçalats per H. G. Pope (33 documents), W. Schänzer (23 documents) i M. Thevis (18 documents), G. Kanayama (17 documents) i J. I. Hudson (16 documents). Aquests dos últims autors, juntament amb H. G. Pope, són aquells que més documents han publicat també analitzant el consum d'esteroides com a droga recreativa, motiu pel qual es pot afirmar que abracen un caràcter holístic i multidisciplinari, i que uneixen diversos enfocaments, fet que justifica la recerca bibliogràfica àmplia duta a terme de l'abús d'esteroides en humans.

També s'han descrit 31 grups d'autors o nuclis d'investigadors consolidats en l'àrea (Figura 2). El grup més nombrós aglutina 14 investigadors vinculats majoritàriament a la German Sport University Cologne i a la University of Ghent, a més d'incloure un autor espanyol (O. J. Pozo) de la institució valenciana Universitat Jaume I de Castelló i l'Hospital del Mar. Aquest grup està fonamentalment relacionat amb aspectes vinculats amb el dopatge. El segon grup més nombrós integra 11 investigadors de la Harvard Medical School-McLean Hospital i la University of Michigan i es relaciona amb aspectes psiquiàtrics, biològics i l'estudi de les addiccions. A continuació, trobem un grup de huit investigadors de la Maastricht University, també relacionats amb l'estudi dels esteroides anabolitzants en l'àmbit esportiu i en particular el dopatge. El següent grup, de sis autors, s'adscriu principalment

a la University of Glamorgan així com al King's College de Londres i estudia aspectes relacionats amb la salut i l'exercici físic. Ja amb un menor nombre d'investigadors trobem quatre grups integrats per cinc autors, cinc grups més de quatre autors, quatre grups de tres autors i, finalment, 14 grups de dos autors, que constitueixen tots ells en qualsevol cas focus destacats d'investigació, ja que el nucli d'investigadors integrats en les xarxes que es presenta pot considerar-se que ha fet un paper fonamental en el procés de generació de nou coneixement i a més ha possibilitat el creixement de la comunitat científica, amb un paper decisiu de cara a la integració de nous investigadors i per assegurar la cohesió i la continuïtat de les xarxes. Açò s'explica, entre altres factors, per les pròpies característiques del sistema científic, que imposa la interacció entre diferents camps del coneixement i l'especialització; pels avantatges que comporta la col·laboració en termes econòmics, d'accés i racionalització dels recursos; així com pels beneficis que reporta en termes de productivitat, de citació i impacte científic, motiu pel qual fins i tot és fomentada per part dels organismes gestors de les polítiques científiques (González Alcaide *et al.*, 2012a). Les xarxes de coautories representades aplicant un llindar de tres o més treballs en col·laboració constitueixen els subgrups d'autors de més elevada productivitat i intensitat de col·laboració, és a dir, els nuclis principals de col·laboradors consolidats que vertebraven la investigació en l'àrea. Una gran part d'aquests investigadors iniciaren la seua activitat científica al final de la dècada del 1980 i continuen actius en l'actualitat.

En relació amb les cites, amb caràcter general els autors que han publicat un major nombre de treballs són els que reuneixen un major nombre de cites, si bé, cal destacar el fet que alguns autors de productivitat més moderada, han rebut un elevat nombre de cites. És el cas d'A. J. Gruber, amb 4 articles i 379 cites o Buckley amb 3 articles i 253 cites, ambdós estrets col·laboradors de Pope i Yesalis. En l'àmbit dels articles sobre els esteroides anabolitzants com a droga recreativa o d'abús caldria destacar Yesalis amb 3 articles que reuneixen 386 cites. Cal notar també els treballs àmpliament citats de Streit, Wright, Bureau, DeCol, Anderson i Friedl.

Figura 2.
Principals nuclis o grups d'investigació sobre esteroides anabolitzants
(l'indar de col·laboració: 3 o més documents en coautoría)

Taula 4.
Autors de més elevada producció científica sobre esteroides anabolitzants

Autor	Nombre documents	Nombre cites
Pope Jr, H. G.	33	1484
Schänzer, W.	23	445
Thevis, M.	18	336
Kanayama, G.	17	368
Hudson, J. I.	16	611
Kuipers, H.	14	522
Hartgens, F.	13	498
Geyer, H.	13	244
Alen, M.	13	242
Perry, P. J.	12	324
Dickerman, R. D.	12	251
Yesalis, C. E.	11	717
Brower, K. J.	11	458
Handelsman, D. J.	11	282
Delbeke, F. T.	11	269
Van Eenoo, P.	11	176
McConathy, W. J.	10	241

A nivell institucional s'han comptabilitzat 1.062 firmes institucionals. El McLean Hospital dels Estats Units se situa en primer lloc (31 documents), seguit per la Harvard Medical School (27 documents) i la German Sport University Cologne (20 documents). En la Taula 5 es presenten les institucions que han publicat més de 4 treballs. L'única universitat espanyola que trobaríem en aquesta llista és la Universitat Pompeu Fabra de Catalunya, que ocupa el lloc trenta-quatre.

Taula 5.
Institucions de més elevada producció científica
sobre esteroides anabolitzants

Institució	Nombre documents
McLean Hospital	31
Harvard Medical School	27
German Sport University Cologne	20
University of Sydney	16
University of Ghent	16
University of North Texas Health Science Center	16
University of Michigan	12
Karolinska Institute	12
University of Jyvaskyla	11
Uppsala University	10
Maastricht University	10
University of Iowa	10
University of Glamorgan	8
National Public Health Institute Finland	8
Pennsylvania State University	8
Netherlands Centre for Doping Affairs	8
University of Helsinki	8
ANZAC Research Institute	7
University of New South Wales	7
University Hospital Maastricht	6
Concord Hospital	6
University of Toronto	6
University of Luton	6
Institut de Medecine Légale Strasbourg	6
University of Southern California	6
Clemson University	6

Institució	Nombre documents
University of California els Angeles	6
University of Saarland	6
Oregon Health and Science University	6
King's College London	6
Universidade Federal do Rio de Janeiro	6
Mount Sinai School of Medicine	6
University of Foggia	6
Universitat Pompeu Fabra	5
Manchester Metropolitan University	5
Universidade de São Paulo	5
University College London	5
Univ. degli Stud. Napoli Federico II	5
Liverpool John Moores University	5
Swiss Laboratory for Doping Analyses	5
State University of New York	5
University of Athens	5
Deutsche Sporthochschule Köln	5
Helsinki University Central Hospital	5
University of Florida	5
University of Washington	5

Per països, els Estats Units encapçala el rànquing de productivitat científica, ja que aquest país ha participat en el 31,67% dels documents; seguit pel Regne Unit, amb presència en el 11,39% dels documents (Taula 6). Uns altres països europeus juntament amb Austràlia i Canadà se situen entre els primers del rànquing de productivitat científica d'un total de 56 països. Brasil és el primer país d'Amèrica del sud, Trinitat i Tobago el primer d'Amèrica Central, Japó és el primer país asiàtic i la República de Sud-àfrica és el primer país africà.

No obstant això, diverses investigacions prèvies han posat en dubte que la producció dels països siga comparable en termes quantitius i qualitatius, ja que aquesta comparació s'ha de dur a terme tenint en compte múltiples circumstàncies, tals com factors socioeconòmics i demogràfics, entre altres (Camí *et al.*, 1997). Per això, si apliquem un corrector demogràfic, podem observar com els països escandinaus Finlàndia, Suècia, Islàndia i Noruega, per aquest ordre, ocupen els primers quatre llocs del rànquing (Taula 7). Aquest fenomen podria ser explicat donat el gran desenvolupament socioeconòmic i cultural en els països escandinaus d'acord amb l'Índex de Competitivitat Global 2011-2012 així com per una inversió en *I+D+i* significativament superior a la mitjana del conjunt de països de la Unió Europea (OECD, 2010). Igualment, són països que destinen una considerable inversió del seu PIB per al coneixement, l'educació pública i la formació, fet que els permet igualment liderar els informes PISA de la OCDE que mesuren els resultats assolits pels jòvens en lectura, comprensió de la llengua i matemàtiques i el percentatge dels jòvens que han deixat d'anar a l'escola de manera prematura presenta els índexs més baixos d'Europa (Urteaga, 2008).

A més de tot açò, es tracta de països que presten una important atenció a la investigació sobre el consum d'esteroides anabolitzants molt per damunt de la resta. A tall d'exemple, a Suècia els esteroides anabolitzants són la quarta substància més estudiada —solament l'alcohol, el tabac i els opiacis estan per davant— mentre que a Finlàndia ocupen el cinqué lloc —per darrere d'alcohol, tabac, *ayahuasca* i benzodiazepines— (Vidal Infer, 2010). Es tracta igualment de països amb llengües minoritàries i on l'anglès està àmpliament estés. Per la seua banda, Espanya únicament té representació en el 2,14% dels documents, motiu pel qual ocupa novament un discret vint-i-cinqué lloc, posició que repeteix en el rànquing amb corrector demogràfic (Taules 6 i 7). Aquesta mancança d'estudis a Espanya es pot explicar per l'escàs interès dels governs per desenvolupar una investigació pròpia i pel sentiment ancestral del poble espanyol cap a les ciències que Miguel de Unamuno ja va assenyalar en la seua obra *El Sentimiento trágico de la vida* (1912) amb aquella frase: «¡Que inventen ellos!». El percentatge del PIB dedicat a la investigació a Espanya continua lluny de les aportacions dels principals països europeus i dels països de més elevat desenvolupament científic a nivell mundial, per la qual cosa els gestors de la política d'investigació científica estatal haurien d'apostar per un clar model de desenvolupament que s'acompanyara d'una decidida aposta per aquest des de l'àmbit polític, amb independència de les conjuntures econòmiques o els canvis polítics (González Alcaide, 2011).

Taula 6.
Països de més elevada producció científica
sobre esteroides anabolitzants per nombre d'articles

País	Nombre documents	%
Estats Units	356	31,67
Regne Unit	128	12,05
Alemanya	81	7,21
Itàlia	60	5,34
Austràlia	52	4,63
França	49	4,36
Països Baixos	37	3,29
Suècia	35	3,11
Canadà	34	3,02
Finlàndia	30	2,67
Brasil	26	2,31
Espanya	24	2,14
Bèlgica	21	1,87
Japó	16	1,42
Noruega	15	1,33
Suïssa	15	1,33
Polònia	15	1,33
Xina	12	1,07
Dinamarca	10	0,89
Grècia	10	0,89
Àustria	8	0,71
Iran	8	0,71
Hongria	7	0,62
Mèxic	7	0,62
Àfrica del Sud	6	0,53

País	Nombre documents	%
República Txeca	5	0,44
Rússia	5	0,44
Irlanda	4	0,36
Portugal	4	0,36
Turquia	4	0,36
Nova Zelanda	3	0,27
Israel	3	0,27
Índia	3	0,27
Trinitat i Tobago	2	0,18
Estònia	2	0,18
Romania	2	0,18
Taiwan	2	0,18
Malàisia	2	0,18
Argentina	2	0,18
Corea del Sud	2	0,18
Tailàndia	2	0,18
Islàndia	1	0,09
Xipre	1	0,09
Qatar	1	0,09
Puerto Rico	1	0,09
Croàcia	1	0,09
Singapur	1	0,09
Jordània	1	0,09
Bulgària	1	0,09
Sèrbia	1	0,09
Xile	1	0,09
Veneçuela	1	0,09

País	Nombre documents	%
Iraq	1	0,09
Egipte	1	0,09
Nigèria	1	0,09
Pakistan	1	0,09

* Font: Nacions Unides, Departament d'Assumptes Econòmics i Socials, Divisió de Població (2011). World Population Prospects: The 2010 Revision. Nova York: Nacions unides

Taula 7.
Nombre d'articles sobre esteroides anabolitzants
per cada milió d'habitants i país

País	Nombre de documents	Nombre de habitants en milions (2011)	Articles per cada milió d'habitants
Finlàndia	30	5,4	5,56
Suècia	35	9,4	3,72
Islàndia	1	0,3	3,33
Noruega	15	4,9	3,06
Austràlia	52	22,6	2,30
Països Baixos	37	16,7	2,22
Regne Unit	128	62,4	2,05
Suïssa	15	7,7	1,95
Bèlgica	21	10,8	1,94
Dinamarca	10	5,6	1,79
Estònia	2	1,3	1,54
Trinitat i Tobago	2	1,3	1,54
Estats Units	356	313,1	1,14
Canadà	34	34,3	0,99
Itàlia	60	60,8	0,99

País	Nombre de documents	Nombre de habitants en milions (2011)	Articles per cada milió d'habitants
Alemanya	81	82,2	0,99
Àustria	8	8,4	0,95
Xipre	1	1,1	0,91
Irlanda	4	4,5	0,89
Grècia	10	11,4	0,88
França	49	63,1	0,78
Hongria	7	10	0,70
Nova Zelanda	3	4,4	0,68
Qatar	1	1,9	0,53
Espanya	24	46,5	0,52
República Txeca	5	10,5	0,48
Israel	3	7,6	0,39
Polònia	15	38,3	0,39
Portugal	4	10,7	0,37
Puerto Rico	1	3,7	0,27
Croàcia	1	4,4	0,23
Singapur	1	5,2	0,19
Jordània	1	6,3	0,16
Bulgària	1	7,4	0,14
Brasil	26	196,7	0,13
Japó	16	126,5	0,13
Àfrica del Sud	6	50,5	0,12
Iran	8	74,8	0,11
Sèrbia	1	9,9	0,10
Romania	2	21,4	0,09
Taiwan	2	23	0,09

País	Nombre de documents	Nombre de habitants en milions (2011)	Articles per cada milió d'habitants
Malàisia	2	28,9	0,07
Mèxic	7	114,8	0,06
Xile	1	17,3	0,06
Turquia	4	73,6	0,05
Argentina	2	40,8	0,05
Corea del Sud	2	48,4	0,04
Rússia	5	142,8	0,04
Veneçuela	1	29,4	0,03
Iraq	1	32,7	0,03
Tailàndia	2	69,5	0,03
Egipte	1	82,5	0,01
Xina	12	1347,6	0,01
Nigèria	1	162,5	0,01
Pakistan	1	176,7	0,01
India	3	1241,5	0,002

Per continents (Taula 8), Europa i Amèrica del Nord (Estats Units i Canadà) reuneixen el 85,9% dels articles identificats, amb una presència molt reduïda d'articles en dos àmbits geogràfics més com Àsia (5%) i Oceania (4,9%), i a penes significativa en Amèrica del Sud (2,7%) Amèrica central-Mèxic (0,9%) i Àfrica (0,7%), fet que posa de manifest la persistència d'un desequilibri investigador a escala global.

Taula 8.
Producció científica sobre esteroides anabolitzants
per nombre d'articles i continent

Continent	Nombre documents	%
Europa	575	51,2
Amèrica del Nord	390	34,7
Àsia	56	5,0
Oceania	55	4,9
Amèrica del Sud	30	2,7
Amèrica central/Mèxic	10	0,9
Àfrica	8	0,7
Total	1124	100

En relació amb els àmbits temàtics a partir de la quantificació de les paraules clau assignades als documents (Taula 9), s'observa una clara preponderància dels estudis vinculats amb l'àmbit de l'esport ja que dopatge, esports i atletes ocupen el 2n, el 4t i el 6é llocs respectivament. El fisioculturisme ocupa el tercer lloc, fet que dóna compte de l'enorme extensió del consum d'esteroides anabolitzants entre els seus practicants, fenomen àmpliament estudiat. L'àrea que el vincula amb l'àmbit recreatiu el descriptor del qual pertany a *Drug Abuse* també figura entre les destacades i crida l'atenció la irrupció de la paraula clau *Body image* en nové lloc, fet que caldria posar en relació amb l'auge del culte al cos. Abús, efectes secundaris, trastorns alimentaris o dismòrfia muscular —també coneguda com vigorèxia— completen el mapa d'un consum abusiu amb notables perjudicis per a la salut. Aquests resultats estan en total consonància amb els trobats en uns altres estudis similars (Agulló Calatayud *et al.*, 2008). En relació amb

els àmbits temàtics que tenen a veure amb els estudis dels esteroides anabolitzants com a droga d'abús, sobreix l'àrea de les drogodependències amb *Drug Abuse* i *Drug Use*. A més, s'observa una panòpia de descriptors vinculats amb efectes secundaris, conductes de risc, alcohol, actituds i trastorns de l'alimentació. D'altra banda, esportistes, adolescents o estudiants universitaris serien els col·lectius de risc juntament amb els culturistes —que novament encapçalen la llista entre els esportistes—. La imatge corporal apareix ara en quart lloc i s'associaria amb *human body*, *appearance* i *masculinity*. Internet i prevenció també apareixerien en aquesta classificació.

Taula 9.
Principals àmbits temàtics sobre esteroides anabolitzants

Paraula clau	Nre. documents
Anabolic androgenic steroids	321
Doping	88
Bodybuilding	66
Sports	58
Testosterone	50
Athletes	49
Drug Abuse	49
Androgens	42
Body image	40
Gas chromatography/mass spectrometry	35
Doping analysis	34
Abuse	33
Side effects	33
Drug Use	32
Adolescents	30
Substance Abuse	24
Males	17
Eating disorders	15

Paraula clau	Nre. documents
Growth hormone	14
Strength training	14
Hormones	13
Anabolic Agents	13
Physical Fitness	13
Muscle dysmorphia	13
Dependence	12
Exercise	12
United States of America	11
Nandrolone	11
Aggression	10
High School Students	10
Weightlifting	10
Human Body	10

CAPITOL 5

Estat de la qüestió: anàlisi de la premsa escrita sobre els esteroides anabolitzants

Estat de la qüestió: anàlisi de la premsa escrita sobre els esteroides anabolitzants

Els mitjans de comunicació, en el compliment de la seua funció de difondre notícies i fenòmens socials, contribueixen a la cristallització de distints estats d'opinió, d'imatges i representacions socials susceptibles de condicionar la pròpia dinàmica i evolució de dits fenòmens.

La premissa bàsica però no necessària de recordar, és que els mitjans de comunicació posseeixen una enorme capacitat d'influir en el canvi i/o assentament d'hàbits, patrons i conductes. La informació al voltant dels consums de drogues publicada pels mitjans contribueix a que els ciutadans assimilen una o altra imatge, independentment de que dita imatge es corresponga plenament amb la realitat o constituïska una recreació de la mateixa.

Eusebio Megías, 2005

En aquest apartat es tracta d'analitzar la relació existent entre la premsa escrita i els discursos hegemònics sobre el consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants. El primer aspecte a destacar és que s'ha decidit acudir als periòdics donat el gran paper que exerceixen en la configuració dels discursos socials. Haguera sigut igualment molt interessant estudiar els discursos que es generen en televisió, ràdio i Internet.

Tanmateix, són diversos els motius pels quals s'ha decidit recórrer a la premsa escrita. D'una banda els discursos escrits obliguen el lector a una reelaboració dels missatges, la qual cosa comporta un procés de comprensió que incideix en la configuració de les pròpies idees i opinions. D'altra banda, a diferència del que ocorre amb la ràdio i la televisió, que compten amb materials de difícil i restringit accés; o d'Internet, amb continguts que es caracteritzen per la seua immediatesa i volatilitat; en els diaris la consulta de textos escrits és altament factible, així com serena i pausada, gràcies a la seua creixent digitalització i al possible recurs a les biblioteques i hemeroteques on es conserven col·leccions senceres de diaris i revistes.

Pel que respecta estrictament a la premsa, aquesta s'interessa en general pels esteroides anabolitzants quan un esportista famós dona positiu en un control antidopatge, mentre que el consum recreatiu d'esteroides anabolitzants per part de milers de jòvens és referit des d'una òptica policial i judicial. De tal manera que, la primera imatge que s'obté del consumidor d'esteroides anabolitzants, és la d'una persona que s'exhibeix en gimnasos i discoteques que sovint es veu implicada en activitats delictives.

En les següents línies es parla de la relació entre els mitjans de comunicació i les drogodependències i a continuació s'analitzen la configuració i l'abast dels discursos socials hegemònics a partir de les notícies vinculades amb els esteroides anabolitzants en quatre periòdics, un de Madrid, un altre de Barcelona i dos de València. Finalment, i donada la creixent importància del fenomen, s'estudia el lliscament semàntic dels termes relacionats amb el consum dels esteroides anabolitzants en àmbits com la política, el cine o l'economia.

5.1. Mitjans de comunicació i drogodependències

Els mitjans de comunicació no han deixat d'exercir una influència creixent en la societat des del naixement de la premsa escrita, a Espanya a finals del segle XVIII. El segle XIX va veure com milers de periòdics s'editaven i com moltes vegades darrere d'ells hi havia interessos polítics, econòmics i religiosos. Es va arribar inclús a dir que l'editorial d'un periòdic podia arribar a derrocar un govern.

Els avanços tecnològics i la telegrafia sense fils van permetre conèixer notícies que abans necessitaven setmanes o mesos per a arribar a l'opinió pública. En 1821 la mort de Napoleó en l'illa de Santa Helena va ser coneguda a Europa 60 dies després, en canvi la derrota de l'esquadra espanyola enfront de la dels Estats Units en el port de Santiago el 3 de juliol de 1898 es va saber 24 hores més tard.

Invents com la fotografia, el telèfon, el cine, la ràdio i la televisió van acurtar el planeta en què vivim, i en els últims anys Internet ha convertit el món en un aldea global en què cada vegada més l'accés a la informació es presenta com una ferramenta imprescindible per a conèixer tot allò que succeeix al nostre voltant i per a obtenir informació. No obstant això, si les notícies s'han convertit en part essencial de la nostra vida quotidiana, aquestes sempre tenen una font d'on emanen. En eixe sentit cal apuntar que darrere de tot mitjà de comunicació estan els grans poders econòmics i polítics que ofereixen a la societat el missatge que els interessa (Vega, 2004).

Quins serien els missatges que interessin als grans poders econòmics i polítics? Es pot afirmar que aquells que els permeten un control ideològic i els reporten beneficis. És a dir, l'àmplia majoria dels mitjans de comunicació funcionen regint-se pels paràmetres de qualsevol empresa que ha de presentar resultats, i en nom de l'audiència i del seu impacte hi ha periòdics, emissores de ràdio i canals de televisió que no dubten gens ni miqueta a falsejar notícies, presentar-les de manera alarmant, suscitar la morbositat i inclús manipular-les amb tal d'augmentar la tirada o el nombre d'oients o telespectadors.

Igualment, cal considerar que *els mass media* presten atenció a uns temes i silencien altres, la qual cosa comporta un efecte sobre l'opinió pública ja que les persones tendeixen a incloure o a excloure dels seus propis coneixements el que els mitjans inclouen o exclouen del seu propi contingut. Els mitjans són, per tant, importants orientadors del pensament de l'indivi-

du a l'oferir-li uns determinats temes sobre els quals reflexionar. En altres paraules, no és que diguen el que cal pensar, sinó que orienten sobre el que ha de pensar-se (Saperas, 1987).

Els periòdics, les emissores de ràdio, els canals televisius, Internet es converteixen d'aquesta manera en intermediaris i intèrprets de la realitat social, oferint representacions del món a través del tractament de determinats temes. Però hi ha altres modalitats de comunicació com la que es du a terme de persona a persona o en l'àmbit del petit grup, sense oblidar que és la pròpia acció d'altres importants agents socialitzadors com la família, l'escola o el grup d'iguals, que també proveeixen informació sobre el que succeeix i sobre l'entorn material i simbòlic de la persona (García, 1996).

Els mitjans informatius es dirigeixen al conjunt global d'una col·lectivitat o una massa exercint una potent labor socialitzadora al proposar models d'actuació, que al mateix temps es converteixen en fonts de conformitat, control i reproducció social. Operen sobre el nivell cognitiu elaborant selectivament representacions o visions del món que proposen als individus.

I quins serien els interessos dels mitjans de comunicació al parlar de les drogues? Mantenen posicions semblants quan es tracta de l'alcohol o del tabac que quan es parla de la cocaïna, l'heroïna, o les drogues sintètiques? Tracten de la mateixa manera a la persona que anava beguda i que ha provocat en un accident de tràfic la mort d'una o diverses persones, que a la persona que ha entrat a atracar en un banc davall els efectes de la ingesta d'una droga? Apareix la notícia en la mateixa secció? Quina imatge social transmeten de l'alcohòlic, del cocaïnòman o del consumidor d'esteroides anabolitzants?

Les respostes són diverses i variades. Només cal assenyalar les ingents quantitats de diners que obtenen els mitjans de comunicació gràcies a les campanyes publicitàries de firmes relacionades amb la venda de vins, cerveses i licors, substàncies enquadrades dins de la legalitat i de fàcil adquisició a Espanya. Al contrari no ocorre un altre tant al parlar d'altres drogues a què s'aplica l'adjectiu d'il·legals.

El tractament informatiu dels mitjans de comunicació en temes relacionats amb la salut, i sobretot amb les drogues, es troba diversificat en dos nivells: la recerca d'un sensacionalisme exacerbant i la descontextualització de la informació (Costa, 2008). Habitualment les notícies referides als drogodependents solen enquadrar-se en la secció de successos, en les pàgines

que parlen sobre la repressió deixant de costat les seccions de prevenció i assistència (Martínez, Nieto i del Pueyo, 2000) i això s'ha constatat de manera fidedigna en l'anàlisi empírica que s'ha desenvolupat.

Per tot això, els mitjans de comunicació han sigut identificats com a agents de socialització terciària amb una creixent importància en l'educació dels segments de població més jove. D'acord amb Vilaplana (2010), en alguns casos, la lectura dels articles dedicats al consum de drogues pot modelar la personalitat de certs xavals que estan en ple procés de maduració o dels més xicotets que estan en plena etapa de descobriment del món. Un estudi de Coronado i López (2006) demostra que són els propis adolescents els que denuncien una absència en els mitjans de programes que proporcionen una aproximació real als temes relacionats amb les drogues.

En aquest sentit, les notícies que s'insereixen en les pàgines dedicades als decomisos efectuats per la Policia Nacional o la Guàrdia Civil adquireixen una major immediatesa i impacte que aquelles altres que es consagren a l'anàlisi dels avanços que es fan en el camp de la prevenció o els progressos mèdics. Seria interessant que els periodistes prestaren una atenció equitativa a ambdós aspectes. El tractament informatiu que presenten els mitjans sobre les detencions, morts o atracaments realitzats per toxicòmans o les fabuloses xifres que mouen els narcotraficants hauria de ser contrarestat amb una major informació basada en la prevenció i en l'explicació de la profunda complexitat del fenomen. En altres paraules, la drogodependència no és només una deficiència de l'individu i de la família, sinó el fracàs de la societat per a adaptar-se a les necessitats de les persones (Vega, 2004).

Igualment el «drogoaddicte» també suscita postures diferents segons el grau de proximitat. Si a una persona li pregunten si està d'acord que en el seu barri situen un centre de desintoxicació, el més probable és que diga que no. En canvi, si té un familiar drogoaddicte la seua opinió serà diferent. L'estereotip del drogoaddicte invita al rebuig i demanda repressió, mentre que si és un conegut s'aplica la solidaritat, la protecció i el suport terapèutic (García, 1996).

Hui en dia ja ningú posa en dubte que la imatge social de les drogues està absolutament mediatitzada per la forma en què estes apareixen en els mitjans de comunicació (Berrio, 2000). Fa a penes dues dècades, moltes vegades s'identificava al consumidor de drogues amb el perfil d'una persona marginal o que delinquia, però en el cas del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants es tracta d'una persona totalment integrada en la societat

i, moltes vegades, famosa. Els *mass media* projecten sovint una imatge altament positiva d'aquell home musculós rodejat de «espectaculars» dones i que llueix el seu cos en platges, piscines o platós. Igualment se'l vincula amb la nit, la festa i el consum d'altres psicotròpics. Nombrosos anuncis i sèries televisives contribueixen a difondre un determinat estereotip de jove de grans pectorals que triomfa en la vida gràcies al seu cos i la seua aparent virilitat. En la cultura contemporània el cos s'ha convertit en el temple de la identitat (Entwistle, 2002).

Davant d'aquest context, quan els mitjans de comunicació parlen de decomisos seria adequat evitar mencionar el valor que aconseguiria en el mercat la mercaderia decomissada ja que amb això es destaca l'aspecte lucratiu que genera el tràfic de drogues, quelcom que moltes vegades és summament atractiu per als jòvens. És més, l'abús de notícies referides a la desarticulació de bandes pot ser interpretat pels jòvens com un indicador del creixement il·limitat de nous grups delictius que s'enriqueixen ràpidament, i que per això constitueixen un model a imitar.

Els mitjans de comunicació publiciten a estrelles del món de la cançó, el cinema, o l'esport que confessen que en llur joventut van consumir esteroides anabolitzants, amb la qual cosa amb això el jove pot entendre que en una etapa de la seua vida es poden consumir aquestes substàncies com va fer en el seu moment la *vedette* de la pantalla o l'ídol esportiu que admira (Martínez, Nieto i del Pueyo, 2000).

Davant d'açò, no es pot oblidar eixe conjunt de factors que influeixen en la *noticialitat* d'un fet (Noriega, 1997) com la línia editorial de l'empresa informativa, la presumpció de comercialitat; la facilitat per a la seua interpretació; el costum establert i l'ètica professional vigent; la influència dels col·legues de la redacció, els valors, antecedents, coneixements, experiències i gustos; les pressions dels grups socials, econòmics i polítics; l'espai/temps disponible; el moment en què la matèria prima arriba al mitjà de comunicació; la tecnologia i els recursos humans del medi; la moda i l'ocasió; i l'espectacularitat: allò més extraordinari i/o l'exòtic.

Els mitjans de comunicació social estan cridats, cada vegada més, a exercir funcions importants en el camp de la salut de la població en general (Sánchez Noriega, 1997). Seguint a Vega (2002), si el sistema educatiu no actua de forma crítica i responsable davant de la manipulació amb què els mitjans de comunicació social solen tractar el fenomen de les drogues, això contribueix a que la desinformació continue en benefici dels interessos econòmics i ideològics del poder establert, i, en perjudici, per descomptat, dels

educands que seguiran «analfabets» davant d'una qüestió que té molt a veure amb el seu desenvolupament personal com a persones lliures i responsables.

Mentre en els últims anys s'han realitzat avanços substancials en els plantejaments de la societat davant de l'ús de drogues i el problema de les drogodependències, els mitjans de comunicació han canviat poc, o no han variat de manera substancial la perspectiva des de la qual aborden el tema.

No obstant això, per a entendre eixos missatges en el seu complet significat, és necessari considerar el context social en què es produeixen. Per això, cal contextualitzar la informació publicada o emesa. Si convenim amb Fernández-Cid i col·laboradors (1996) que l'anàlisi pretén superar la dimensió informativa o representativa, centrada en els continguts, per a tractar de reconstruir l'univers ideològic en què les notícies aïllades passen a formar part d'una trama narrativa i ideològica coherent –això sí, amb moltes ramificacions i sendes– podem concloure que es constitueixen com una manera de representació i interpretació del món a què pertanyen els lectors.

De la mateixa manera que qualsevol mitjà de comunicació es prea de tindre especialistes en política internacional, esports, espectacles o societat, seria interessant tindre en compte igualment al professional especialitzat en drogodependències per ser aquest un tema que afecta a un gran nombre de ciutadans i la complexitat del qual requereix de persones degudament formades en aquest camp. Crida l'atenció la carència en la major part dels mitjans de comunicació de persones qualificades que sàpien donar un tractament adequat a les nombroses notícies que pertoquen el tema de les drogues.

En definitiva, els propis professionals de la intervenció en el món de les drogues reconeixen l'hegemonia dels mitjans quant a la creació d'un discurs que afecta no sols a la vida quotidiana de les persones i a les seues percepcions, sinó també a la presa de decisions polítiques. En aquesta disjuntiva la prevenció de les drogodependències no és possible, o és certament complicada, mentre no es modifiqui el rol dels mitjans de comunicació (García, 1996).

Els mitjans de comunicació a través de la seua informació quotidiana incideixen d'una manera conscient o inconscient en la materialització dels processos de construcció social del món en què vivim i creen estereotips i representacions socials que influeixen en la percepció de la població (Rekalde, 2003). Si la notícia és una construcció social de la realitat en què es

valoren aspectes d'interés per al poder establert (Vega, 1996), les representacions socials són el conjunt sistemàtic de valors, nocions i creences que ens permeten comunicar-nos i actuar, i d'aquesta manera es pretén explicar el món en què vivim i defensar la nostra identitat.

5.2. Els esteroides anabolitzants a la premsa valenciana i estatal

L'estudi dels esteroides anabolitzants tant en la premsa estatal com valenciana resulta d'interés per a conèixer més en profunditat el fenomen i poder analitzar els discursos que s'han erigit en dominants. En el nostre cas, i davant de la magnitud del tema, ens cenyirem a un temps determinat que són els cinc anys que van des del 2007 al 2011, i a quatre periòdics, un de Madrid: *El País*, un altre de Barcelona: *La Vanguardia*; i dos de València: *Levante-El Mercantil Valenciano* i *Las Provincias*.

L'interés pels esteroides anabolitzants en el camp de la drogoaddicció es detecta d'una manera discreta, en la premsa esportiva espanyola a partir dels anys 70, quan la República Democràtica Alemanya aconseguia uns resultats excepcionals en els Jocs Olímpics de Munic (1972), Mont-real (1976) i Moscou (1980), equiparant-se en el que pertoca a l'esport femení a països com la Unió Soviètica o els Estats Units.

La imatge i la construcció virtual de la realitat exerceixen moltes vegades un paper major que la pròpia realitat, i la representació dels continguts té major pes que els mateixos continguts. Això es constata clarament en un periòdic com *Las Provincias* on les notícies sobre els decomisos d'esteroides anabolitzants per part de la Policia Nacional o de la Guàrdia Civil solen ser notícies destacades en els titulars.

Per això, serà el discurs periodístic sobre els esteroides anabolitzants una de les parts objecte d'anàlisi, partint de la premissa que de vegades causen efectes perturbadors sobre la convivència col·lectiva. En els quatre periòdics analitzats les notícies informatives superen aclaparadorament a les que es podrien denominar d'opinió on es poguera conèixer per mitjà d'entrevistes, cartes, editorials, declaracions personals i comentaris d'especialistes el que els consumidors, educadors, entrenadors, metges, sociòlegs,

psicòlegs, pedagogs, economistes, politòlegs i filòsofs opinen al voltant d'aquest tema.

Aquesta preponderància del gènere informatiu confereix a allò que ha sigut publicat una informació que pretén ser objectiva. Nogensmenys, açò és en bona mesura erroni, perquè en la majoria dels casos l'origen i la producció de la notícia procedeix de l'àmbit policial o judicial, centrat en el caràcter eminentment penal.

Es pot afirmar que els mitjans de comunicació no han canviat de manera substancial la perspectiva amb què es tracta el tema dels esteroides anabolitzants en la premsa escrita analitzada. Moltes vegades els titulars són els mateixos i les fonts d'informació sempre procedeixen de les mateixes institucions: la Policia Nacional i la Guàrdia Civil.

L'interés d'una anàlisi dels discursos hegemònics sobre els esteroides anabolitzants en la premsa radica en la possibilitat de contrastar diferents mitjans de comunicació com *El País*, editat a Madrid, *La Vanguardia*, editat a Barcelona, i els valencians *Levante-Emv* i *Las Provincias*. Aquests dos últims ocupen un lloc summament destacat en la història del periodisme valencià des de mitjans del segle XIX, i ambdós es disputen la supremacia de la premsa escrita valenciana des de temps de la postguerra. A més a més, la premsa estatal sol presentar continguts que no remetent a la pròpia tradició cultural o entorn social de referència (Xambó, 2011) i l'última onada de l'Estudi General de Mitjans (2012), assenyalava que la premsa regional duplica quant al nombre de lectors a la premsa denominada nacional.

Això explica la idoneïtat de comptar amb *Las Provincias*, diari amb que té major seguiment a la capital i a l'àrea metropolitana així com *Levante-EMV* que manté una distribució més uniforme per tota la província, i fins i tot en la comarca alacantina de la Marina Alta.

D'acord amb les dades de l'Oficina de Justificació de la Difusió (OJD), empresa encarregada des de 1964 del control del tiratge i difusió dels mitjans de comunicació a Espanya el periòdic *El País* ocupa el primer lloc del rànquing estatal de diaris d'informació general pel que fa al període Gener 2011-Desembre 2011 entre els periòdics d'informació general. *La Vanguardia* per la seua banda ocupa el tercer lloc mentre *Levante-EMV* el quinzé i *Las Provincias* el vinté. Tots els diaris tenen un tiratge diari i les dades de la tercera onada de 2011 de l'Estudi General de Mitjans (EGM), reflexen que 14.782.000 persones lligen periòdics a l'Estat espanyol. El EGM és un estudi sobre el consum dels mitjans de comunicació a Espanya realitzat per

l'Associació per a la Investigació dels Mitjans de Comunicació (AIMC). En la Comunitat Valenciana per al període comprés entre octubre de 2011 i maig de 2012, el diari *Levante-EMV* ocupa el primer lloc, *El País* el tercer i *Las Provincias* el quart. En la Taula 10 podem comparar el tiratge, difusió i el número de lectors estimats dels quatre periòdics analitzats.

Taula 10.
Tiratge, difusió, número de lectors estimats
i classificació dels periòdics escollits

Periòdic	Promedi tiratge	Promedi difusió	EGM	Rànquing estatal*
EL PAIS	461.788	365.117	1.924.000	1
LA VANGUARDIA	227.764	190.033	895.000	3
LEVANTE-EMV	40.763	31.081	281.900	15
LAS PROVINCIAS	36.010	28.253	157.400	20

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la OJD a partir del període controlat comprés entre gener de 2011 i desembre de 2011, i les dades del EGM a la primera onada de 2012.

* Periòdics d'informació general

En l'anàlisi que s'efectua a continuació s'analitza quantitativa i qualitativament el conjunt de notícies que s'han publicat en els periòdics ja esmentats i que tenen com a lema central les veus *anabolitzants*, *esteroides* i *esteroides anabolitzants*. En la part quantitativa hem comptabilitzat totes les notícies vinculades amb el consum d'esteroides anabolitzants (n=581) junt amb la secció en què vénen referides – majoritàriament Esports en els periòdics estatals, i Societat i Successos en els autonòmics, la denominació que reben els esteroides anabolitzants, les fonts utilitzades entre les que destaca l'agència EFE i EUROPA Press, la informació que té a veure amb delictes o detencions vinculades, l'àmbit geogràfic on es produeix la notícia i les distintes informacions que es mencionen en els informes relatats pels cossos de seguretat de l'Estat. En l'apartat qualitatiu s'ha centrat l'anàlisi en l'estudi del missatge, l'adjectivació, els camps semàntics, els valors subjacents, així com la descripció dels fets prestant igualment atenció al discurs i els enunciats dels titulars acompanyats pels autors i les dates que acompanyen al text.

A continuació en la Taula 11 s'observa el nombre d'articles que han publicat a l'any els periòdics estudiats durant el quinquenni 2007-2011. Destaca *El País* amb una mitjana de prop de 48 articles per any, tres vegades més que *La Vanguardia*. En l'àmbit autonòmic *Las Provincias* ha publicat una mitjana de 36 notícies front a las prop de 19 de *Levante-EMV* per la qual cosa hom pot afirmar que pràcticament dobra en atenció al fenomen. Per anys, és el 2010 el més representatiu amb 134 notícies coincidint amb destacades operacions antidopatge.

Taula 11.
Notícies relacionades amb els esteroides anabolitzants
per periòdic i any

Periòdic	Tiratge	2007	2008	2009	2010	2011	Total	Mitjana articles/any
EL PAÍS	Estatal	62	38	36	56	47	239	47,8
LA VANGUARDIA		18	15	11	12	11	67	13,4
LEVANTE-EMV	Autonòmic	24	17	17	17	19	94	18,8
LAS PROVINCIAS		21	37	20	49	54	181	36,2
Total		125	107	84	134	131	581	116,2

5.2.1. El País

El diari *El País* va nàixer al maig de 1976 en plena Transició política, només mig any després de la mort del dictador Francisco Franco, i enmig d'una tensió enorme amb atemptats d'ETA pràcticament totes les setmanes, soroll de sabres en els quaters, situació econòmica catastròfica, fuga de capitals, i un país que volia obrir-se a Europa d'on només es rebien turistes i les divises de més de 3 milions d'emigrants que ajudaven a pal·liar la greu situació per la qual passaven milers de famílies espanyoles.

El prestigi d'*El País* és enorme fora i dins d'Espanya. Els seus suplementos, edicions a Amèrica Llatina, agermanament amb periòdics com *La*

República de Itàlia o Le Monde de França, col·laboradors, europeisme, llibre d'estil, aposta clarament democràtica, deontologia i la seua presència en totes les capitals i aeroports més importants del món han fet d'ell un mitjà de referència internacional i el periòdic no esportiu més llegit a Espanya. Aquest medi ha sigut considerat com l'ens més creïble i fiable en el que afecta la credibilitat de les fonts mediàtiques en matèria de drogues a Espanya (García del Castillo, Gázquez i García del Castillo-López, 2011).

El tractament de les notícies relacionades amb els esteroides anabolitzants en *El País* tenen un enfocament marcadament esportiu (Taula 12) ja que prop de 6 de cada deu articles estan relacionats amb casos de dopatge. El quart lloc que ocupa l'edició de la Comunitat Valenciana amb el 5% del total d'articles sobre esteroides anabolitzants entre totes les seccions d'*El País* crida poderosament l'atenció (Taulas 12 i 13) i torna a palesar l'enorme importància del fenomen a la Comunitat Valenciana ja que doblega al d'altres comunitats amb un pes demogràfic i econòmic àmpliament superior, com Catalunya i la Comunitat de Madrid.

D'altra banda, seria recomanable que els articles referits als esteroides anabolitzants en seccions del periòdic com ara Opinió (2,1%) Medicina (0,8%) i Cultura (0,4%) foren majors.

Taula 12.
Nombre d'articles apareguts al periòdic
EL PAÍS (2007-2011) per secció

Secció	Nombre articles	%
Esports	140	58,6
Actualitat	18	7,5
Suplement-El País Semanal	14	5,9
Comunitat Valenciana	12	5
Societat	9	3,8
Andalucía	6	2,5
Madrid	6	2,5
Opinió	5	2,1
Pantalla	5	2,1

Secció	Nombre articles	%
Catalunya	4	1,7
Espanya	3	1,3
Successos	3	1,3
Obituaris	3	1,3
Economia	2	0,8
País Vasco	2	0,8
Medicina	2	0,8
Cine	1	0,4
Cultura	1	0,4
Galícia	1	0,4
Internacional	1	0,4
Primera	1	0,4
Total	239	100

Taula 13.
Nombre d'articles apareguts al periòdic
EL PAÍS (2007-2011) per edició autonòmica

Edició EL PAIS per	Nombre articles	%
Comunitat Valenciana	12	35,3
Andalucía	6	17,6
Madrid	6	17,6
Catalunya	4	11,8
España	3	8,8
País Vasco	2	5,9
Galícia	1	2,9
Total	34	100

El camp esportiu condensa la major part dels articles (58,6%). Un total de 55 esportistes han eixit relacionats amb el dopatge per esteroides anabolitzants. Destaquen el ciclista Alberto Contador, els atletes Marion Jones i Ben Johnson així com el jugador de beisbol estatunidenc Barry Bonds. Pel que fa al sexe de l'entrevistat trobem un clar predomini masculí atès que 43 son hòmens per 12 dones mentre les nacionalitats dels esportistes més recurrents serien els Estats Units d'Amèrica que domina amb escreix, seguit d'Espanya 11 i Alemanya 5 junt amb altres 14 països que gairebé només comptem amb un representant. Per esports hom pot assenyalar que l'atletisme condensa el gros de les notícies vinculades amb el dopatge per esteroides anabolitzants amb vora el 37% dels esportistes implicats. El segon lloc l'ocupa el ciclisme amb el 23,6%. Ambdues disciplines cobreixen el 60% de les notícies. A continuació vindria el beisbol, esport amb una molt minsa implantació a l'Estat espanyol, el futbol i el tenis. El fet que atletisme i ciclisme ocupen les posicions capdavanteres cal posar-lo en relació amb els importants esforços de llurs respectives federacions internacionals per a fer front a la problemàtica del dopatge. Seria convenient que en altres esports com ara el futbol, el tenis, l'halterofília, el futbol americà, el golf, l'esquí i altres es lluitarà de forma més valenta i decidida envers les pràctiques dopants.

Si ens deturem en l'anàlisi de les paraules que s'empren per a referir-se als esteroides anabolitzants (Taula 14) trobem com el terme *anabolizante* (n=160) és el que ha acabat per imposar-se molt per sobre de *esteroide* que ocupa un discret quart lloc (n=21). El segon lloc és per al *clenbuterol* una substància que *per se* no és estrictament un esteroide androgènic anabolitzant però que el Codi Mundial Antidopatge engloba en el llistat d'aquesta droga, atesos els seus similars efectes sobre l'organisme. Les notícies aparegudes sobre aquesta substància estan majoritàriament vinculades amb l'Operació Puerto i el ciclista Alberto Contador. D'altra banda, el terme lingüísticament més correcte *esteroide anabolizante* ocupa el tercer lloc (n=24). Seria desitjable que el seu ús fora major atès que es la variant més correcta per a referir-se a aquesta droga. Tanmateix, probablement per motius d'espai molts periodistes prefereixen escurçar i es decanten per l'opció *anabolizante*. La resta de termes reportats es tracta de substàncies on s'especifica el nom tècnic, científic o comercial d'un tipus d'esteroide anabolitzant. Les més esteses serien l'*estanozolol* i la *nandrolona*.

Taula 14.
Nombre de registres apareguts al periòdic EL PAÍS (2007-2011)
d'acord amb la denominació rebuda

Substància	2007	2008	2009	2010	2011	Total
anabolizante*	23	22	28	45	42	160
clenbuterol		1	3	14	8	26
esteroides anabolizantes	6	6	1	8	3	24
esteroide*	8	4	1	5	3	21
estanozolol		3		1	5	9
nandrolona	1	1	2	1	4	9
methenolona			2		3	5
trembolona					5	5
AMTH-2					4	4
salbutamol	3			1		4
tetrahydrogestrinona (THG)		1	1	1	1	4
finasteride	2	1				3
metandienona		1			2	3
DHEA			1	1		2
oxandrolona					2	2
Testosterona exógena	2					2
androstenediona	1					1
mesterolona					1	1
methandriol				1		1
metiltestoterona						1
oximetolona					1	1

Un total de 62 autors han escrit al voltant dels esteroides anabolitzants a *El País*. L'especialista en esports Carlos Arribas és el líder absolut amb 79 articles. Aquesta és una de les principals diferències que trobem amb *El País*

respecte a la resta de periòdics que basen bona part de les seues notícies en el recurs a agències de la informació. En canvi, *El País* opta en major mesura per una informació original. No obstant això, l'Agència EFE amb 24 registres ha estat la principal subministradora de la informació sobre esteroides anabolitzants a la que *El País* ha recorregut mentre les altres gairebé no són representatives: el genèric Agencias el trobem en 12 articles per només un de *Otr Press*, *Reuters* i *Associated Press*. Finalment pot ser esmentat que 43 periodistes o col·laboradors han participat en un article sobre esteroides anabolitzants el que dona compta de l'extensió del fenomen i la creixent importància del mateix.

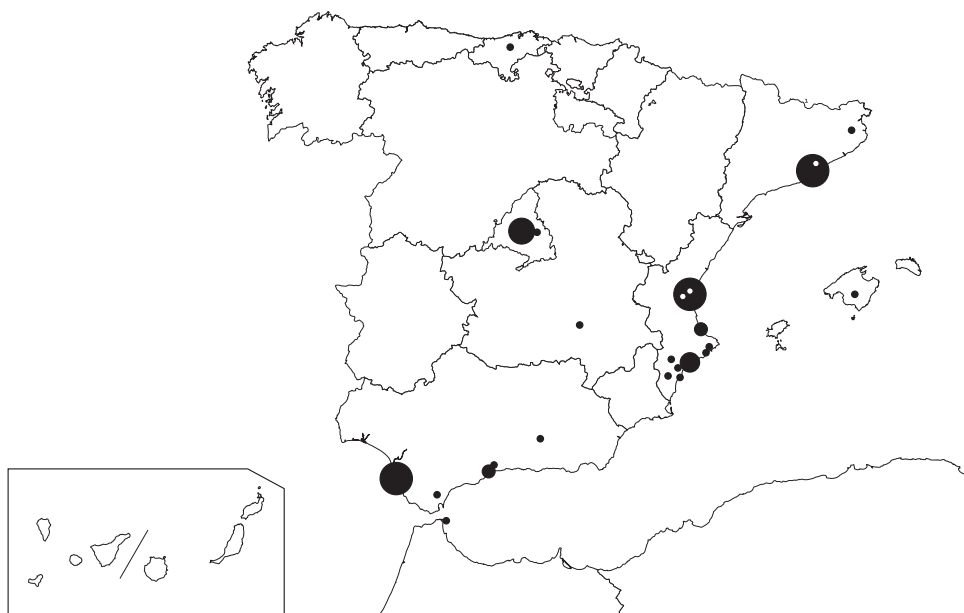
Un altre aspecte que ens ha semblat cridaner, per la importància dels models de rol en el cinema i la televisió, i la seua influència envers la població més jove, està relacionada amb els actors de cinema. Així, destacats intèrprets de Hollywood com Sylvester Stallone, Arnold Schwarzenegger, Steven Seagal, Mickey Rourke o Bruce Willis, entre d'altres, han generat notícies al voltant de la seua presumpta vinculació amb el consum d'esteroides anabolitzants. Fins i tot alguns no han tingut problemes en reconèixer obertament els seus consums, en una tendència que discorre *in crescendo*, erigint-se en tot un desafiament de cara al futur.

Un altre dels aspectes importants que hem analitzat han estat les notícies vinculades amb els decomisos i les detencions vinculades amb el consum d'esteroides anabolitzants. En primer lloc cal afermar que, d'acord amb les estadístiques de la Agencia Estatal Antidopaje (AEA), en 2011 a Espanya amb l'Operació Máster –desplegada per la Guardia Civil–, es va completar el colp número 58 contra el dopatge esportiu per part de les forces i cossos de seguretat de l'estat des de 2004. Aquesta actuació es va saldar amb 18 detinguts que passen a incrementar una llista en la que ja figuraven 616 noms, alguns repetits, i cal afegir els milers de dosis de substàncies requisades que es sumen a les tones prèvies d'esteroides anabolitzants, hormones del creixement, EPO i demés substàncies decomissades. Bona part d'aquestes investigacions, s'han desenvolupat a la Comunitat Valenciana per part de la Unidad Central Operativa (UCO). Les notes de premsa remeses per les instàncies policials palesen d'una banda la creixent extensió del fenomen del dopatge tant professional com amateur així com una radiografia que afecta a centenars de persones a l'Estat espanyol.

El fet que gran part de les notícies vinculades amb els decomisos o robatoris vinculats als esteroides anabolitzants tinguen com a epicentre la

nostra terra, fins i tot per davant d'altres àmbits geogràfics amb major pes demogràfic i econòmic com Andalusia, Catalunya o Madrid (Figura 3) és un aspecte destacat de la nostra investigació. Sorprén, a més a més, que de 32 ciutats reportades, 14 siguen valencianes amb especial incidència per a la província d'Alacant (Alacant, Alfàs del Pi, Benidorm, Elda, Elx, Oriola, Petrer, Sant Vicent del Raspeig, Santa Pola i Sax). Així a la nostra terra es constatem des de robatoris d'esteroides anabolitzants a l'hospital La Fe, desarticulació de laboratoris clandestins a Gandia, Elx o Montcada, operacions d'alts vols en farmàcies del cap i casal o detencions de bandes criminals que operaven al nostre territori i que traficaven amb esteroides anabolitzants i tot tipus de substàncies il·lícites com ara cocaïna, haixix, hormona del creixement, *speed* o *viagra*. Pel que fa al procedència dels anabolitzants sembla que la majoria provindria de Xina seguit de Portugal. Altres procedències que van ser identificades foren les següents: Turquia, l'Índia, Pakistan, Tailàndia o Grècia.

Figura 3.
Nombre de notícies vinculades amb decomisos o detencions
d'esteroides anabolitzants al periòdic EL PAÍS (2007-2011) per ciutat

Infografia: Patricia de la Hoz

El País: Anàlisi discursiva

L'anàlisi de més de dos-cents articles en *El País* permet conèixer molt a fons la realitat i complexitat del consum dels esteroides anabolitzants. *El País* utilitza les notícies procedents de les agències, en especial EFE, dóna la paraula a periodistes, metges, sociòlegs, fisioterapeutes, catedràtics de fisiologia, polítics, farmacèutics, biomecànics, professors de la facultat de l'activitat física i l'esport, escriptors, cineastes, esportistes, etc..., a l'hora d'apropar-se a aquest fenomen.

En els titulars la primera cosa que crida l'atenció és l'absència de verbs a l'inici dels mateixos. Així com en altres periòdics es recorre a les formes verbals *cae*, *roban*, *condenan*, *detienen*, *falsifiquen* i altres semblants en el cas de *El País* només apareix en una ocasió sobre 242 titulars analitzats. Igualment si altres periòdics solen encapçalar els titulars amb la Guàrdia Civil, la Policia Nacional, els Mossos d'Esquadra, en el cas de *El País* només en una ocasió es dóna tal circumstància.

Els titulars de *El País* solen obrir amb un nom comú precedit d'un determinant, generalment un article definit o indefinit, o per un nom propi: *El ciclismo no tiene excusas* (29.1.2007, 75); *Los interrogantes de un caso cerrado* (30.3.2007, 71); *El público quiere gladiadoras* (17.12.2007, 66); *El perfil sanguíneo prueba de dopaje* (18.11.2007, 69); *La vida después del deporte de élite* (12.1.2008, 14); *Marion Jones, seis meses de cárcel* (12.1.2008, 48); *El jefe de la trama de Coslada tenía en su casa cinco pistolas y tres escopetas* (10.5.2008, 18); *El clan del geranio* (19.10.2009, 57); *La ATP encubrió el dopaje de Agassi* (29.10.2009, 52); *El dopaje derriba otro mito* (10.12.2010, 62); *El ciclismo vuelve a asomarse al precipicio* (1.10.2010, 58); *La pista del Fortecortín* (8.4.2001, 66), i molts més. Aquesta tendència a la nominalització dóna excel·lents resultats des del punt de vista periodístic i és una de les primeres lliçons que s'imparteixen en les facultats de les Ciències de la Informació. El periòdic *Le Monde*, en un dels primers manuals d'estil que es van publicar en Europa (Agnès i Croissandeau, 1979), ja assentava càtedra en aquest sentit.

En ocasions el substantiu no porta davant cap determinant, ni article ni adjectiu: *Dopaje de costa a costa* (4.3.2007, 84); *Cuchillos afilados entre directores* (15.6.2007, 89); *Controles de aquella manera* (2.12.2007, 78); *Millonarios en un día* (19.7.2008, 37). Es tracta en aquests casos d'anar directes a la informació, tècnica que recorda a la composició d'alguns títols de pel·lícules.

Les formes verbals ocasionalment també poden obrir un titular: *Hay que ganar credibilidad, pero ¿cómo?* (22.1.2007, 66); *Se lo merece todo* (30.7.2007, 54); *Legalizar el dopaje* (18.8.2008, 52); *Es intolerable* (1.10.2010, 59); *Si no quieres sufrir, no puedes ganar* (6.10.2010, 48); *Me da asco mi deporte* (10.12.2010, 65).

Per altra part hi ha titulars summament sorprenents i amb jocs de paraules molt originals: *Las limpiadoras limpiaban los anabolizantes* (20.1.2010, 36) en el qual les treballadores d'un hospital es veuen implicades en un robatori de productes anabolitzants; *La delgada línea blanca* (5.11.2007, 75) on es fa referència a l'ús de la cocaïna per a contrarestar l'acció dels esteroides; *Un rebaño de leones* (9.3.2008, 66) on eixe ramat -que haguera de ser d'ovelles- empra la força que dona una bandada de lleons dotats de potents músculs procedents dels anabolitzants; *La televisión alemana apaga el Tour* (22.5.2008, 64) text en el qual se'ns mostra la peculiar manera de protestar d'Alemanya davant els casos positius que es donen al Tour de França.

També el cinema presenta interès per l'adjectiu *anabolizado*, així en *Esparta anabolizada* (23.3.2007, 72) Jordi Costa ens parla de la pel·lícula *300* i afirma: «Synder ha sido fiel al fondo de 300, pero ha inyectado tantos anabolizantes en la forma que ha condenado el conjunto a la parálisis de una hiperrealista (y algo ridícula) figura de cera».

5.2.2. La Vanguardia

Periòdic editat en la ciutat comtal des de 1881, en el moment en què Catalunya vivia la seua Renaixença cultural i lingüística, i Espanya es dessagnava en guerres colonials, en especial les que sostenia en Filipines, Cuba i Puerto Rico. Paradoxalment en la perla del Carib, una pròspera i nombrosa colònia catalana s'havia establert en L'Havana on havia muntat nombrosos negocis relacionats amb el cultiu de la canya de sucre, les exportacions i el transport.

La Vanguardia ha estat vinculada des del seu naixement amb la família Godó. La seua adscripció política en els seus orígens va ser el liberalisme, i a continuació amb el nacionalisme català, la monarquia, la defensa de la burgesia i la banca catalana. Va ser el primer periòdic espanyol que va comptar amb corresponents a París i Berlín.

Entre els seus col·laboradors més distingits van destacar en un primer moment Rusiñol, Alas Clarín i Unamuno. Després del desastre del 98 es van incorporar firmes com les d'Antonio Machado, Max Aub, Ramón J. Sender, André Malraux o Pere Bosch. En 1936 es va convertir en el periòdic del govern de la Generalitat. Acabada la Guerra Civil el règim franquista va obligar a canviar la capçalera que va passar a denominar-se *La Vanguardia española*.

En les dècades dels 60 i 70 *La Vanguardia* es va obrir a la societat espanyola i europea, i en les seues pàgines veiem les firmes de Joan Fuster, Ramón Trías Farga, Fabián Estapé, Manuel Sanchis Guarner, Joan Corominas, Josep Pla i altres. Des de maig del 2011 compta amb una versió en català amb els mateixos continguts que l'editada en castellà i ha incorporat firmes com Pilar Rahola o Sergi Pàmies. Segons l'Oficina de Justificació de la Difusió (OJD) en 2011 compta amb un mitjana de tirada de 233.229 exemplars. Per això podem afirmar que *La Vanguardia* és el diari líder indiscutible a Catalunya amb 816.000 lectors diaris, segons la darrera onada de l'Estudi General de Mitjans (EGM). El rotatiu del Grup Godó s'ha consolidat en la seua posició com a tercer diari més llegit d'Espanya després de *El País* i *El Mundo*.

Entre els anys 2007 i 2011 el periòdic català *La Vanguardia* va dedicar un total de 66 articles relacionats directament amb el tema dels esteroides anabolitzants. Això suposa una mitjana d'uns 14 articles a l'any (Taula 15). Els articles estan escrits majoritàriament per redactors del periòdic o per col·laboradors i especialistes en dopatge. De vegades també s'utilitza material procedent de les agències informatives, en especial de l'agència EFE.

En el transcurs d'aquests 5 anys en el diari *La Vanguardia* les referències als esteroides anabolitzants presenten dues vessants. En una d'elles, potser la que té més ressò social, famosos del món de l'esport confessen haver consumit esteroides o són sospitosos d'haver-ho fet. En la segona les notícies es centren en les persones que recorren a aquests productes amb l'única finalitat de millorar el seu aspecte físic. En aquest cas, com era d'esperar, són els gimnasos i els culturistes els que es converteixen en el subjecte de les notícies. Durant aquest lustre dos atletes nord-americans van ocupar preferentment l'atenció, d'una banda el jugador de beisbol Barry Bonds, en possessió del rècord del món de *homeruns*, 'corregudes', amb 756, (*La Vanguardia* 9.8.2007, 40) i per una altra l'atleta Marion Jones amb un palmarés excepcional en les proves de salt de llargada, 100 metres, 200 metres i 4 x 100.

Taula 15.
Nombre de registres apareguts
al periòdic LA VANGUARDIA (2007-2011) per secció

Secció	Nombre artículos
Deportes	35
Tendencias	7
Medicina	4
Internacional	4
Programaciones televisivas y radiofónicas	3
Vivir	3
Sociedad	2
Libros	2
Cultura	2
Editorial	1
Obituarios	1
Opinión	1
En portada	1

El segon gran bloc informatiu en *La Vanguardia* ve donat pel consum dels esteroides anabolitzants entre aquells que es corresponen amb el perfil que estudiem en aquesta tesi. En aquest cas els articles versen sobre l'actuació dels Mossos d'Esquadra, la Guàrdia Civil, o la Policia local que aconseguen detindre a un grup de traficants i la mercaderia confiscada es sol exhibir davant de la càmera dels fotògrafs. Es recalca que els esteroides anabolitzants que se subministren en molts gimnasos serveixen per a convertir-los en un negoci fàcil que a més escapa al control farmacèutic utilitzant Internet o a metges sense escrúpols que veuen en això una font més d'ingressos.

Aquests productes arriben a Espanya pels més diversos mitjans, si bé els ports de Barcelona, València, Màlaga i Algesires són els preferits i les mercaderies procedeixen de països com Xina, Estats Units d'Amèrica, l'Índia, Bulgària, Colòmbia o Turquia, o regions com el Magrib entre d'altres.

En bon nombre d'articles es detallen els noms de les substàncies (gonadotropina, hormona del creixement, clenbuterol) i en un article s'explica els efectes que tenen sobre la salut (9.6.2007, 35). Els periodistes que amb més freqüència tracten aquest tema són Sergio Heredia, Norberto Gallego, Andy Robinson i Marc Bassets.

La Vanguardia: Anàlisi discursiva

Les notícies sobre els esteroides anabolitzants s'enquadren majoritàriament en la secció d'esports i es divideixen en breus, notícies informatives i reportatges. Des de la primera línia els redactors volen que el lector conega el subjecte i l'acció que realitza. Així tindrem com a personatge principal de l'oració a una sigla: AFE, AMA, IAAF; un esportista: Bonds, Johnson, Jones, Contador, Domínguez; un cos de seguretat: Mossos d'Esquadra, Policia Nacional, Guàrdia Civil i a continuació una forma verbal: *ampliar, pedir, aportar, investigar, desarticular, confesar, declarar*, etc. Després d'això el complement directe: *una red, una cantidad de droga confiscada, una detención, un fisiculturista, una farmacia, un juez, una condena*, etc.

Es reporten a continuació alguns dels titulars: *Una leyenda con asterisco* (9.8.2007, 40); *La confesión de Jones condena al deporte* (7.10.2007,72); *Ni Bush sabe qué hacer* (15.12.2007); *Un positivo de estado* (29.6.2008, 64); *Te lo vendo sin receta* (8.1.2009, 23); *La campeona tiene barba* (28.10.2009, 48).

La Vanguardia és un periòdic sensible a la cultura catalana i això s'evidencia amb les notícies de l'operació Galgo que va implicar a l'atleta Marta Domínguez (10.12.2010, 56), que apareix fotografiada amb una bandera espanyola que exhibeix el bou d'Osborne mentre es marca uns passos molt toreros. Cap recordar que en les mateixes dates en Catalunya es debatia el tema de la prohibició de les corregudes de bous.

5.2.3. Levante-El Mercantil Valenciano

Aquest periòdic va nàixer en 1834 amb el nom de *Diario Mercantil Valenciano*, defensor dels interessos mercantils dels valencians. En el moment en què va veure la llum aquest periòdic l'absolutisme acabava de morir amb Ferran VII, i la feudalitat tocava la seua fi. Va ser en els seus inicis un diari més o menys progressista en els anys del regnat d'Isabel II. A partir de 1872 va passar a denominar-se el Mercantil Valenciano, i va dirimir una forta

pugna amb *Las Provincias*, el seu més directe competidor. Des dels inicis de la Restauració es va decantar per les idees republicanes, i per l'obertura dels nostres mercats a Europa. Durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1929) va mantindre una postura crítica amb el poder i amb la missió de l'exèrcit. La proclamació de la República el 14 d'abril de 1931 va ser acollida com un èxit de tots i un enorme entusiasme per aquest periòdic que el 19 de juliol de 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil, va defensar els valors constitucionals i el socialisme.

Després de la presa de València per les tropes franquistes, els nous dirigents van decidir confiscar tots els mitjans de comunicació, i *El Mercantil Valenciano* va passar així a representar els valors del Moviment de Falange y de las JONS i la seua denominació va ser *Levante, diario del Movimiento*. En 1989 va transformar la seua capçalera i a partir d'eixe moment va ser *Levante-EMV*, i des de llavors publica diferents suplementos, compta amb el club de debat Diario Levante i en els últims anys s'ha especialitzat en la publicació de nombroses obres de temàtica valenciana com la *Historia del Pueblo Valenciano*, la *Gran Enciclopedia de la Comunitat Valenciana*, la *Guerra Civil en la Comunitat Valenciana*, *Historia del Cine Valenciano*, *Historia de la Fotografía Valenciana*, entre altres moltes.

Entre les grans personalitats que han col·laborat amb aquest periòdic destaquen Carles Salvador, Eduardo Buil, Francesc Almela i Vives, Joan Reglà, Manuel Sanchis Guarner, Lluís Guarner, Joan Fuster, Rafael Hernández Zafrilla, Llorenç Millo, Jaime Millás i altres.

Al remat, *Levante-EMV*, si bé la seua línia s'ha decantat més per les opcions progressistes, ha mantingut més distància de la imbricació en la política i ha pres un caire més d'acord amb el que podríem anomenar ideologia professional. Ha tractat de prioritzar el vessant informatiu i d'anàlisi alhora que s'ha mantingut més obert en la publicació de col·laboracions de tota mena (Xambó, 2001).

Levante-EMV pertany al grup Editorial Prensa Ibérica (EPI) i per contrast amb *Las Provincias*, es pot afirmar que la línia del grup ha diferenciat més clarament l'opinió de la informació (Xambó, 2001). Compta a més amb una cadena de ràdio i un canal de televisió, i fou el primer diari valencià en comptar amb una edició electrònica.

Entre els anys 2007 i 2011 el periòdic *Levante-EMV* va dedicar un total de 94 articles referits als esteroides anabolitzants. Per seccions Actualitat ocupa clarament el primer lloc per davant dels Esports, fet que no ocorre

amb els periòdics d'àmbit estatal. A més a més, en 20 ocasions han estat portada del diari. Tanmateix, seria desitjable una major presència en seccions com ara Salut i Vida o Ciència i Salut que al remat només compten amb dos articles (Taula 16).

Taula 16.
Nombre d'articles apareguts
al periòdic LEVANTE-EMV (2007-2011) per secció

Secció	Nombre articles	%
Actualitat	33	35,1
Esports	21	22,3
Portada	20	21,3
Opinió	6	6,4
Gent	3	3,2
Vida i estil	2	2,1
Setmanal	2	2,1
Societat	2	2,1
Alacant	1	1,1
Festes i tradicions	1	1,1
Tecnologia	1	1,1
Ciència i Salut	1	1,1
Salut i Vida	1	1,1
Total	94	100

Com hem observat en la resta de periòdics, el terme anabolitzant és el més emprat tot i que esteroide també és emprat en un número destacat (Taula 17).

Un total de 34 periodistes han participat en notícies relatives als esteroïdes anabolitzants. En principi podem assenyalar que la major part de les notícies venen signades per les Agències: EFE en primer lloc amplament destacada, Levante i Europa Press. La periodista del planter que s'ha ocupat del tema amb més profusió ha estat Tere Domínguez.

Taula 17.
Nombre de registres apareguts al periòdic LEVANTE-EMV (2007-2011)
d'acord amb la denominació de l'esteroides androgènic anabolitzant rebuda

Substància	2007	2008	2009	2010	2011	Total
anabolizante*	13	13	10	12	13	61
esteroides*	13	8	4	5	5	35
esteroides anabolitzants	4		3	1	1	9
nandrolona	1			3	1	5
clembuterol				2	2	4
finasteride	3					3
salbutamol	2					2
estanozolol					1	1
metanolona			1			1
dexametasona				1		1

A més a més s'han comptabilitzat un total de 29 notícies vinculades amb les detencions i els decomisos d'esteroides anabolitzants per part de les forces i cossos de seguretat de l'Estat (Taula 18). La Policia Nacional apareix en 18 actuacions per 8 de la Guardia Civil i una de la Policia Local i la Interpol. En un altre cas no es detalla cap cos.

Pel que fa a l'àmbit geogràfic de les notícies, la ciutat de València encapçala el rànquing amb escriu amb 11 documents, per 5 d'Alacant, i 4 d'Elx i Castelló respectivament.

En altres 6 ciutats de la província de València també s'han produït notícies: Gandia (3), Burjassot (2) i Alboraya, Algemesí, Aldaia i Manises amb 1. També sis ciutats alacantines apareixen en el nostre recompte: Benidorm (2) i Dénia, Elda, l'Alfàs del Pí, Sant Joan d'Alacant i Petrer en un cas. Finalment assenyalar que en una altra ciutat de la província de Castelló, Vinaròs, s'han reportat 2 documents.

Fora de les fronteres valencianes altres llocs com ara Madrid (4), Màlaga, Illes Balears i Murcia (2) o Saragossa, Almeria, Granada, Barcelona, Huelva, Canàries, Cadis o Paris amb 1 document han sigut notícia en algun aspecte relacionat al tràfic d'esteroides anabolitzants.

Taula 18.

Notícies vinculades amb decomisos o detencions d'esteroides anabolitzants al períodec LEVANTE-EMV (2007-2011) per data, localitat, cos policial que ha efectuat l'operació, quantitat decomissada i tipologia de delictes

Notícia	Localitat	Cos	Quantitat	Data	Típus
Detienen a dos vigilantes y un policía local por traficar con anabolizantes	València	Policia Nacional	73 cajas de anabolizantes	16-3-2007	DET DECO
Tres detenidos por distribuir esteroides anabolizantes en Burjassot	Burjassot	Policia Nacional		25-5-2007	DET
Falsificaban recetas de un médico valenciano para traficar con anabolizantes	València i Madrid	Policia Nacional		20-6-2007	DET
Condenan a prisión al vigilante de un centro médico por falsificar recetas	València	?		21-6-2007	DET
Cae una banda que obtenía anabolizantes con recetas falsas.	Dénia	Policia Nacional		1-11-2007	DET
Policial local arresta a dos hombres	Alboraia	Policia Local		16-11-2007	DET
Cae una red que fabricaba anabolizantes	Madrid i Saragossa	Guardia Civil	2 millones de dosis de anabolizantes y hormonas	22-11-2007	DET DECO
Arrestado un joven con 1000 pastillas anabolizantes en Castellón	Castelló	Policia Nacional	1000 pastillas	5-4-2008	DET

Notícia	Localitat	Cos	Quantitat	Data	Tipus
La Policía arresta a 6 personas en Gandía por fabricar anabolizantes	Gandia	Policia Nacional	Hubieran significado un millón de dosis	11-6-2008	DET DECO
Cae una red que vendía anabolizantes en varios gimnasios y una farmacia de Valencia y Alicante	Valencia, Gandia, Burjassot, Elx, Elda, Petrer i Madrid	Guardia Civil	Un millón de dosis	17-9-2008	DET DECO
Dos detenidos al hallar una pistola y droga en el vehículo que conducían	València	Guardia Civil	Hachis, Cocaína, Viagra Anabolizantes	21-9-2008	DET
Detenido por vender a través de internet anabolizantes venidos de China	Castelló	Policia nacional		2-4-2009	DET DECO
Cae una red que distribuía anabolizantes (O Dakota)	València	Guardia Civil	Decomiso 25000 anabolizantes	20-5-2009	DET
La policía intercepta 2000 dosis de hormona del crecimiento de China	Alacant i Elx	Policia Nacional	Numerosas cajas de diferentes anabolizantes	21-8-2009	DET DECO
Cae una red de porteros de discoteca dedicada a la extorsión	Castelló	Policia Nacional	40 cajas de anabolizantes, 3 kilos cocaína	13-12-2009	DET
Detienen a un joven con anabolizantes porcinos	València	Policia Nacional	42 cajas con anabolizantes y 4 de ellas de un anabólico de larga duración destinada a ganadería porcina	26-2-2010	DET DECO

Notícia	Localitat	Cos	Quantitat	Data	Tipus
Cae una banda que vendía anabolizantes en un gimnasio	Eix	Policia Nacional	24 cajas y 39 ampollas de sustancias anabolizantes + en el domicilio 74 ampollas de anabolizantes	18-9-2010	DET DECO
Intervienen 12000 medicamentos chinos falsificados que iban a venderse en sex shops	Madrid, Barcelona València, Almeria Granada, Màlaga, Cadis, Huelva, Alacant, Castelló, Murcia, Illes Balears i Canàries	Guardia Civil	Nandrolona	27-9-2010	DECO
Cae una banda que vendía medicamentos falsos y anabolizantes en Alicante	Alacant, Benidorm Alfàs del Pi i Murcia	Guardia Civil	700 cajas de anabolizantes y 300 de clembuterol	10-9-2010	DET
Robaban a sus camellos y revendían la droga	València	Policia Nacional	2,8 kilos cocaína y anabolizantes	30-1-2011	DET DECO
Detenido el director de un club ciclista por venta de fármacos	Eix, Alacant, Màlaga i Madrid	Policia Nacional	Anabolizantes, hormona crecimiento y Viagra	17-5-2011	DET DECO
Detenido cuando recogía pastillas ilegales para la disfunción eréctil desde India	Alacant	Policia Nacional	4000 pastillas de anabolizantes y contra la disfunción eréctil	9-6-2011	DET DECO

Notícia	Localitat	Cos	Quantitat	Data	Tipus
La policia detiene a dos hombres en Gandia con 11200 dosis de anabolizantes	Gandia	Policia Nacional	Además 22 kilos hachis	24-7-2011	DET DECO
Desarticulada una red de tráfico de anabolizantes en Valencia y Palma	València, Palma i Sant Joan Alacant	Policia Nacional		20-8-2011	DET DECO
Detienen a un médico y a su pareja por vender anabolizantes en gimnasios	Vinaròs	Guardia Civil		3-9-2011	DET
Al menos 55 detenidos por tráfico de fármacos falsos	Paris	Interpol		30-9-2011	DET DECO
Cae un grupo que vendía ketamina y cocaína en l'Horta sud	València	Policia Nacional	1500 pastilles anabolizantes, 2kg cocaína, marihuana, 1108 g ketamina	3-11-2011	DET DECO
La red de Aldaia pagaba con droga a toxicómanos para que avisasen de la presencia policial	Aldaia i Manises	Policia Nacional	141g cocaína, 1300 marihuana, anabolizantes	31-12-2011	DET DECO
Detenidos 2 médicos de centros de salud de Castelló por tráfico de medicamentos	Vinaròs	Guardia Civil	86 comprimidos de anabolizantes	31-12-2011	DET DECO

Levante-El Mercantil Valenciano: Anàlisi discursiva

El diari Levante dedica al llarg d'aquests anys un gran nombre d'articles relacionats amb els esteroides anabolitzants. En l'anàlisi dels titulars és freqüent trobar com a primera paraula un verb utilitzat en tercera persona del singular o del plural, i de manera impersonal: *Detienen a dos vigilantes por tráfico de anabolizantes* (16.3.2007); *Roban hormonas del crecimiento en La Fe* (10.5.2007); *Falsificaban recetas para traficar con anabolizantes* (20.6.2007, 17); *Cae una banda que obtenía anabolizantes* (1.11.2007); *Cae una red que vendía anabolizantes* (17.9.2008); *Condenan a Mister Universo por tráfico de anabolizantes* (31.12.2008); *Cae una banda que distribuía anabolizantes* (20.5.2009). De la lectura de més d'una centena d'articles se constata una reiteració per la utilització del verb *caer* que apareix en 12 ocasions per a obrir el titular.

En altres casos se focalitza l'atenció sobre el cos de seguretat que ha desmantellat una xarxa de traficants: *La Guardia Civil intervino un millón de dosis a la red de tráfico de anabolizantes* (20.9.2008); *La policía intercepta 2000 dosis* (21.8.2009); *La policía detiene a dos hombres con 11.200 dosis de anabolizantes* (24.7.2011).

Igualment pot ser un nom propi o un substantiu comú qui se converteix des del principi en el centre de la notícia: *Pereiro justifica el uso de anabolizantes* (20.1.2007); *Aitor: Tan solo bebí dos copas* (8.8.2007); *Marion Jones admite que se dopó* (6.10.2007); *El pasatiempo nacional se tambalea* (14.10.2007); *Romario dice que ha dado positivo por un crecepeplo* (6.12.2007); *Putin vs. Zapatero* (15.8.2008); *Semenya tiene el triple de testosterona* (25.8.2009); *Floyd Landis admite doparse* (21.5.2011); *España tiene un problema con el dopaje* (3.10.2010); *El filete contaminado* (10.10.2010); *Las fallas hacen del euro un chicle* (30.10.2010); *El alcohol, más dañino que la heroína y el crack* (2.11.2010); *El retiro tranquilo de Eufemiano* (12.12.2010); *Un edil de España 2000 está imputado en una operación contra la extrema derecha* (1.6.2011).

D'altra banda, hi ha articles molt il·lustratius com ara: *Un estudio revela que el 22% de los hombres que van al gimnasio toman anabolizantes* (17.2.2007); *El abuso de los esteroides anabólicos* (28.6.2007), text que cal considerar com una de les millors aportacions a l'estudi dels anabolitzants, signat per la reputada especialista internacional Nora Volkow; *Anabolizados* de Emili Piera (20.9.2008); *Le dije, a ver qué músculo vas a enseñar este verano Aznar* (12.3.2010); *El 8% de los jóvenes de 18 años ha tomado*

anabolizantes alguna vez (30.5.2010); *Secretos del dopaje y efectos de la adrenalina* (11.1.2011).

En el seu conjunt les informacions procedeixen de diverses fonts el que evita una excessiva focalització des de l'àmbit policial o judicial. Els articles d'opinió d'experts és potser una de les assignatures pendents d'aquest diari. En definitiva Levante-EMV s'interessa pel tema dels esteroides anabolitzants des d'una pluralitat d'enfocaments. Tanmateix, es troba a faltar una major profunditat analítica sobre les causes que incideixen en la utilització d'aquests productes i la manera de poder previndre el seu consum, per exemple per part de les famílies.

5.2.4. Las Provincias

El diari *Las Provincias* va començar a editar-se en 1866 i va estar marcat en els seus orígens per la figura de Teodor Llorente, un home apassionat per la poesia, el periodisme i la literatura francesa de la segona meitat del segle XIX. Al mateix temps el poeta Llorente va ser guardonat en ocasió de la Celebració del I Congrés de la Llengua Catalana celebrat a Barcelona en 1905. En els seus inicis *Las Provincias* va comptar amb col·laboradors com Eduardo Pérez Pujol, Eduard Escalante, Rafael Ferrer, Fè Pizcueta, Luís Tramoyeres, Ciril Amorós, Eduardo López Chavarri, Roc Chabàs, Josep Sanchis Sirera i altres.

El diari *Las Provincias* es va caracteritzar per la seua proximitat a la defensa dels interessos de la burgesia valenciana, situant-se dins de l'espectre polític conservador en el primer terç del segle XX. En 1924 Frederic Doménech va heretar aquest periòdic que durant els anys de la Guerra Civil es va denominar *Fragua Social* estant dirigit pels comitès de la UGT i la CNT.

Després de la Guerra Civil *Las Provincias* va passar a estar controlat per les autoritats del nou règim franquista. A partir de mitjans dels anys 50 fins a finals dels 70 va obrir les seues pàgines a il·lustres pensadors i poetes valencians com Vicent Andrés Estellés qui fou redactor en cap, Llorenç Millo, Manuel Sanchis Ayuso o Aguilera Cerní. En 1972 va accedir a la subdirecció María Consuelo Reyna Doménech qui va ser directora entre 1992 i 1999.

Las Provincias, diari d'orientació conservadora durant molt de temps propietat de la família Doménech-Reyna pertany en l'actualitat al grup Vocento.

La solidesa aconseguida per *Las Provincias* rau en la capitalització que obté de la batalla de València donant un suport decidit als secessionistes blavers, la dura crítica al nou poder socialista, les inèrcies de la tradició de compra i lectura d'aquest diari en determinats sectors de classe alta i mitjana tradicional, a més del context general d'estancament del índex de difusió de premsa, factors que li permeten un creixement continuat a costa de *Levante-EMV* fins l'any 1987, en què s'estabilitza la seua difusió. A partir de 1987 els dos diaris estableixen una dura competència de la que finalment anirà decantant-se a favor de *Levante-EMV* (Xambó, 2001).

Tot plegat, *Las Provincias* s'ha mantingut com un diari més declaradament ideològic, fins al punt d'intervenir en les lluites internes de la dreta valenciana pel lideratge. Ha gaudit de certes ajudes públiques en forma de publicitat institucional.

A continuació, en la Taula 19 es detalla el número total d'articles sobre els esteroides anabolitzants que s'han identificat a *Las Provincias*, és a dir 185. L'ampla majoria es concentra en la secció Societat i Successos amb vora 4 de cada 10 notícies. A continuació apareix la secció Esports amb el 31,4% i la secció Comunitat Valenciana amb el 22,2%. Junes sumen el 91% de les notícies sobre esteroides anabolitzants. La resta de seccions es situen amb percentatges per davall del 3% tot i que seria molt desitjable que de cara al futur augmentaren els articles en les seccions de Salut, Política i Cultura.

Taula 19.
Nombre d'articles apareguts al periòdic
LAS PROVINCIAS (2007-2011) per secció

Secció	Nombre articles	%
Societat i Successos	69	37,3
Esports	58	31,4
Comunitat Valenciana	41	22,2
Gent i TV	5	2,7
Salut	5	2,7
Opinió	4	2,2
Política	1	0,5

Secció	Nombre articles	%
Cultura	1	0,5
Portada	1	0,5
Total	185	100

Respecte a l'esport, un total de 32 esportistes han eixit relacionats amb el dopatge per esteroides anabolitzants. Destaquen amb escreix el ciclista Alberto Contador i l'atleta Josephine Onya, del València Terra i Mar, amb 8 registres ambdós amb sengles casos mediàtics de dopatge al 2010. El ciclisme i l'atletisme concentren més de vuit de cada deu notícies esportives relacionades amb el dopatge per esteroides anabolitzants. La resta d'esports: natació, judo, futbol, tenis, boxa i halterofília només comptem amb una participació testimonial.

En la Taula 20 s'observa com el terme anabolitzant (n=141) ha estat el més emprat de manera aclaparadora molt per sobre de esteroide (n=27) i esteroides anabolitzants (n=17). S'observa una abundant col·lecció de termes específics de esteroides anabolitzants on destaca clembuterol coincidint amb el procés del ciclista Alberto Contador.

Taula 20.

**Nombre de registres apareguts al periòdic LAS PROVINCIAS (2007-2011)
d'acord amb la denominació de l'esteroide androgènic anabolitzant rebuda**

Substància	2007	2008	2009	2010	2011	Total
anabolizante*	18	30	18	32	43	141
esteroide*	5	2	2	11	7	27
esteroides anabolizantes	3	4	2	4	4	17
clembuterol	1		1	11	3	16
nandrolona	2	2	1	2		7
estanozolol	1			1	2	4
AMTH-2					2	2
oxandrolona	1	1				2

Substancia	2007	2008	2009	2010	2011	Total
salbutamol		1				1
methandronol		1				1
metenolona				1		1
boldenona				1		1
methandriol				1		1
finasteride				1		1
mesterelona				1		1
Total	31	41	24	66	61	223

Un total de 53 periodistes han participat amb notícies relatives als esteroides anabolitzants. El primer fet que crida l'atenció és la profusa recurrència a les notícies signades per les Agències, molt en especial la Agència EFE però a continuació i de manera significativa Europa Press. El genèric Redacción ocupa el tercer lloc i el periodista que més s'ha ocupat del tema ha estat Amador Gómez seguit de A. Rallo.

Per altra banda, s'han comptabilitzat un total de 52 notícies vinculades amb les detencions i els decomisos d'esteroides anabolitzants per part de les forces i cossos de seguretat de l'Estat (Taula 21), 23 notícies més que les que li ha dedicat *Levante-EMV*. La Policia Nacional apareix en 32 actuacions per 17 de la Guardia Civil, 2 dels Mossos d'Esquadra, i 1 conjunta de Policia Nacional i Guardia Civil. Pel que fa a l'àmbit geogràfic de les notícies, el Cap i Casal encapçala el rànquing amb 13 documents, per 8 d'Alacant, 6 d'Elx, 4 de Castelló i Benidorm, i 3 de Gandia respectivament. Altres ciutats valencianes que apareixen 2 vegades serien: l'Alfàs del Pí, Borriana, Burjassot, Dénia, Elda, La Nucia, Torrevella i Vinaròs; i amb 1 notícia Algemesí, Altea, Benicarló, Canals, Castalla, Guardamar, Ibi, Oriola, Sant Joan d'Alacant, Santa Pola, Sax, Torrent, La Vila Joiosa, Xàbia i Xàtiva. Fora de les fronteres valencianes trobem altres llocs com ara Madrid (6), Barcelona (5), Màlaga (3), Murcia (2) i amb un registre A Coruña, Abarán, Adra, Alcanar, Archena, Badalona, Cadis, Cartaya, Ceutí, Eivissa, El Ejido, Estepona, Granada, Guipúscoa, La Línea de la Concepción, Molina de Segura, Roquetas de Mar i Terrassa.

Taula 21.

Notícies vinculades amb decomisos o detencions d'esteroides anabolitzants al periòdic LAS PROVINCIAS (2007-2011) per data, localitat, cos policial que ha efectuat l'operació, quantitat decomissada i tipologia de delictes

Notícia	Localitat	Cos	Quantitat decomissada	Data	Tipus
Cae una red que distribuía drogas y anabolizantes en gimnasios	Elx, Murcia, Archena, Molina de Segura, Ceutí i Abarán	Polícia Nacional	500 unitades de anabolitzants y ampollas	23-1-2007	DET DECO
Detienen a un policía local por traficar con drogas anabolizantes	València	Polícia Nacional	73 cajas de anabolizantes	16-3-2007	DET DECO
La Guardia Civil asesta un duro golpe al tráfico de drogas en Xàbia	Xàbia	Guardia Civil	300 dosis cocaína, 238 pastillas extasis, anabolizantes, 25 g hachis, 15 g marihuana y uno de heroína	3-4-2007	DET DECO
Tres detenidos por distribuir esteroides anabolizantes en Burjassot	Burjassot	Polícia Nacional		25-5-2007	DET
Falsificaban recetas de un médico valenciano para traficar con anabolizantes	València, Granada, Barcelona i Màlaga	Polícia Nacional		20-6-2007	DET
Desmantelan una banda que distribuía anabolizantes en Alicante	Dénia	Polícia Nacional	Numerosos productos	19-10-2007	DET DECO
Cuatro detenidos en Denia acusados de falsificar anabolizantes	Dénia	Polícia Nacional		31-10-2007	DET

Notícia	Localitat	Cos	Quantitat decomissada	Data	Tipus
Escondía 1000 pastillas de anabolizantes en su coche	Castelló	Policia Nacional	1000 pastillas	5-4-2008	DET DECO
Desmantelado un laboratorio clandestino anabolizantes en Gandia	Gandia	Policia Nacional	Hubieran significado un millón de dosis	12-6-2008	DET DECO
La Policia Nacional detiene en Borriana a tres personas por tráfico de drogas	Borriana	Policia Nacional	Venta al menudeo (varias cajas)	21-6-2008	DET
Desarticulada una organización dedicada a la prostitución en Torrevieja	Torrevella	Brigada provincial extranjera Alicante	200 dosis cocaína, 25 dosis cristal, 12 de hachís, 25 ampollas anabolizantes, 25 pastillas de viagra	10-8-2008	DET
Operación de la Guardia Civil contra el tráfico de anabolizantes	Valencia, Elda, Elx, Burjassot, Alacant, A Coruña, Gandia i Madrid	Guardia Civil	Un millón de dosis	17-9-2008	DET DECO
Prisión para uno de los detenidos en Alicante por tráfico anabolizantes	Relació noticia anterior	Guardia Civil	Un millón de dosis	18-9-2008	DET
Desarticulan una red de tráfico de anabolizantes	Benidorm, Altea, La Vila Joiosa, La Nucia i l'Alfàs del Pí	Guardia Civil		21-2-2009	DET DECO
Detenido tras serle intervenidas 300 dosis de anabolizantes para deportistas en Valencia	València	Guardia Civil	Más de 300 dosis de esteroides anabolizantes	12-3-2009	DET DECO

Notícia	Localitat	Cos	Quantitat decomissada	Data	Tipus
Detenido por vender a través de internet anabolizantes vendidos de China	Castelló	Policia nacional	25 cajas, 3375 dosis	2-4-2009	DET DECO
La Policía desarticula una red dedicada a introducir cocaína y heroína en el Vinalopó	Elda, Sax i Santa Pola	Policia Nacional	Cocaína, heroína y en menor cantidad anabolizantes y cannabinabis	2-5-2009	DET DECO
Intervenidas 25000 dosis de anabolizantes en una operación antidopaje en Valencia –Dacota-	València	Guardia Civil	Decomiso 25000 anabolizantes (originarios de China) + 4000 recetas	25-5-2009	DET DECO
Desarticulada una red de narcotráfico con 51 detenciones en 7 provincias	Guipúscoa	Guardia Civil	Éxtasis, anabolizantes y cocaína	4-7-2009	DET DECO
Desmantelada una red de distribución de falsos fármacos y productos anabolizantes	Alacant	Guardia Civil	Cientos de cajas de medicamentos y anabolizantes	20-10-2009	DET DECO
Desmantelan una banda dedicada a vender droga en el Grau y Borriana	Castelló i Borriana	Policia Nacional	Hachis, marihuana, medio kilo cocaína	3-11-2009	DET DECO
Doce detenidos tras ser desarticulada una red de tráfico de drogas y anabolizantes en Barcelona	Barcelona	Policia	3 kilos cocaína, medio kilo marihuana, hachis, anabolizantes y pastillas de Viagra	10-12-2009	DET DECO
Detenidos en Castellón 17 integrantes de una banda acusada de extorsionar a empresarios de locales nocturnos	Castelló	Policia Nacional	40 cajas de anabolizantes (junto 3 kilos cocaína)	12-12-2009	DET DECO

Notícia	Localitat	Cos	Quantitat decomissada	Data	Tipus
La Guardia Civil detiene a 7 personas en la Costera por tráfico de anabolizantes	Canals i Xàtiva	Guardia Civil	1300 dosis de anabolizantes y hormonas, 1200 g de marihuana, 25 g hachís	17-2-2009	DET DECO
Desmantelan una red internacional que distribuía anabolizantes en gimnasios	Barcelona, Cadis, Màlaga, Martorell, Badalona i Castelldefels	Mossos Esquadra	15000 dosis intervenidas	25-1-2010	DET DECO
Detenido un hombre que poseía un laboratorio para manipular cocaína en su casa de Torrent	Torrent	Policia	7 cajas de anabolizantes, 1139 g hachís, 3kilos marihuana, cocaína en forma de roca	17-3-2010	DET DECO
Desarticulado un grupo de traficantes que ocultaba la droga en un gallinero	Alacant, Oriola i Torrevella	Policia Nacional	50 cajas de anabolizantes, 1 kilo cocaína, 100 g hachís	19-3-2010	DET DECO
Detenidos en Alicante cuatro miembros de la banda del monstruo de "Grbavica"	Madrid, València i Alacant	Policia Nacional	50 dosis cocaína, diez cajas de Winstrol, cuatro cajas de anabolizantes, etc	25-3-2010	DET DECO
Desarticulada en Barcelona una de las principales redes de venta de productos dopantes por Internet	Barcelona	Mossos Esquadra	Gran cantidad de ansiolíticos, anabolizantes y productos dopantes + 4000 recetas médicas	12-4-2010	DET DECO
Detenidas 4 personas, entre ellas un valenciano, por la distribución de 45000 dosis de anabolizantes en Internet	Madrid, València, Terrassa i Puerto del Rosario	Policia	45000 dosis de diferentes anabolizantes	14-7-2010	DET DECO

Notícia	Localitat	Cos	Quantitat decomissada	Data	Tipus
Tres detenidos por tráfico de anabolizantes en Elche	Elx	Policia Nacional	24 cajas y 39 ampollas de sustancias anabolizantes	18-9-2010	DET DECO
Cae una banda que vendía medicamentos falsos y anabolizantes en Alicante	Alacant, Benidorm, l'Alfàs del Pi i Murcia	Guardia Civil	713 cajas de anabolizantes y 300 de clenbuterol	9-9-2010	DET DECO
Cae un grupo de narcos que utilizaba un bebé para no levantar sospechas	Alacant, Elx i Benidorm	Policia Nacional	Varias cajas de anabolizantes, cocaína, hachís	3-11-2010	DET DECO
Desarticulada una red de narcotráfico con 12 detenidos y 1,5 toneladas de hachís incautadas	Málaga, Cartaya (Huelva), La Línea de la Concepción (Cádiz), Roquetas de mar (Almería), Adra (Almería) i El Ejido (Almería)	Policia Nacional	Kilo y medio hachís, 53 cajas anabolizantes,	24-11-2010	DET DECO
Ocho detenidos que robaban a sus camellos para revender la droga	València	Policia Nacional	2,8 kilos cocaína y anabolizantes	30-1-2011	DET DECO
Cinco detenidos en Elche por una trama de tráfico de anabolizantes	Elx	Policia Nacional		26-3-2011	DET
Arrestado por tráfico de anabolizantes	La Nucua	Policia Nacional	Multitud de productos anabolizantes	9-4-2011	DET DECO

Noticia	Localitat	Cos	Quantitat decomissada	Data	Tipus
Cae la mayor red de tráfico legal de medicamentos con base en Elix	Elix i Madrid	Policia Nacional	70000 dosis de medicamentos ilegales y sustancias dopantes y anabolizantes	17-5-2011	DET DECO
Detenidos dos matrimonios por tráfico de estupefacientes	Benidorm	Policia Nacional	19 cajas de sustancias anabolizantes además de hormonas de crecimiento	20-5-2011	DET DECO
Detenido el mayor traficante de anabolizantes de la Costa del Sol	Estepona (Málaga)	Policia Nacional	Productos anabolizantes	30-5-2011	DET DECO
La Guardia civil interviene 31500 dosis de esteroides en el Puerto de Alicante	Alacant	Guardia Civil	Decomiso de estanozolol, anabolizantes y esteroides	13-6-2011	DECO
Detenidos dos jóvenes que vendían sustancias anabolizantes por internet	Alacant	Policia Nacional	3000 pastillas de diversas sustancias anabolizantes	16-6-2011	DET DECO
Escondían en un trastero de Gandia 11200 dosis de anabolizantes	Gandia	Policia Nacional	Además de 22 kilos hachis	23-7-2011	DET DECO
Desarticulada una red de tráfico de anabolizantes en Mallorca y Algemesí	Valencia, Palma, Sant Joan Alacant i Algemesí	Policia Nacional y Guardia Civil	Cientos de dosis de esteroides	20-8-2011	DET DECO
Detenidas 73 personas en una operación contra la Camorra	Eivissa	Guardia Civil	Cocaína, medio quilo speed, un quilo de hachís y 300 dosis de anabolizantes	1-9-2011	DET DECO

Notícia	Localitat	Cos	Quantitat decomissada	Data	Tipus
Imputan a una doctora y a su pareja por distribuir anabolizantes en gimnasios	Vinaròs i Benicarló	Guardia Civil	Sustancias anabolizantes	3-9-2011	DET
Desarticulada un red de narcos que operaba al menudeo en la Vega Baja	Guardamar	Guardia Civil	100 g cocaína y sustancias anabolizantes	16-9-2011	DET DECO
Incautan 12000 medicamentos falsos o sin permiso para venderse	Aeroports: València, Madrid i Barcelona	Guardia Civil	32 envases de anabolizantes inyectables	26-9-2011	DECO
Desmantelado un punto de venta de cocaína, marihuana y anabolizantes en un bar de la Malvarrosa	València	Policia Nacional	1418 pastillas de anabolizantes, 2 quilos y medio de cocaína, 210 g de la marihuana, 1108 g ketamina	2-11-2011	DET DECO
Detenidos 17 miembros de una banda de traficantes en la Foia de Castilla	Ibi, Onil i Castilla	Guardia Civil	700 g cocaína, 782 g hachis, 20 unidades extasis, 119 plantas marihuana, 10 unidades anabolizantes, 86g setas alucinógenas	16-11-2011	DET DECO
Desarticulado un grupo que distribuía droga en Aldaia y alardeaba de sus actos en televisión	Aldaia	Policia Nacional	141g cocaína, 665g hachís 1300 marihuana, 15 Pastillas éxtasis y 18 cajas anabolizantes	30-12-2011	DET DECO
Detenidos 2 médicos por traficar con anabolizantes	Vinaròs Alcanar (Tarragona)	Guardia Civil	86 comprimidos y tres ampollas de anabolizantes	31-12-2011	DET DECO

Las Provincias: Anàlisi discursiva

El diari *Las Provincias* s'ocupa del consum i tràfic dels esteroides anabolitzants en notícies que vénen enquadrades majoritàriament en la secció de successos. Desenes d'articles són presentats per mitjà de titulars que lògicament tracten de cridar l'atenció del lector, de vegades d'una manera un tant d'alarmista com es constata llegint detingudament els titulars. En un gran nombre d'ells la primera paraula és una forma verbal en present d'indicatiu però utilitzada de manera impersonal: *Cae una red que distribuía anabolizantes* (23.1.2007); *Asesinan a un joven* (1.6.2007); *Desmantelan una red internacional que distribuía anabolizantes* (25.01.2010); *Escondía 1000 pastillas de anabolizantes en su coche* (5.4.2008); *Toman anabolizantes por su imagen* (5.11.2010), etc. En altres casos es recorre als participis passats d'aquests verbs: *Tres detenidos por vender anabolizantes en Burjassot* (25.5.2007); *Desarticulada una red de narcotráfico* (24.11.2010); *Desmantelado un laboratorio clandestino de anabolizantes en Gandia* (12.6.2008) i quasi sempre en el desenvolupament del text o en el mateix titular tenim com a subjectes d'aquestes oracions La Guardia Civil, el Juzgado, el Tribunal, la Policía Nacional, etc.

Les notícies es presenten enfocades per qui subministra la informació, que en molts casos són les pròpies forces de seguretat de l'Estat. Així en el desenvolupament del text periodístic es sol començar d'aquest mode: *Agentes de la Policía Nacional* (23.1.2007); *Agentes de la Jefatura Superior* (16.3.2007); *Las autoridades judiciales correspondientes* (10.3.2007); *La Policía Nacional ha detenido* (25.5.2007); *La Policía Nacional desarticuló ayer* (20.6.2007); *La Policía ha desarticulado un grupo de traficantes* (19.10.2007); *Operación de la Guardia Civil contra el tráfico de anabolizantes* (16.09.2008), etc. Tot plegat això confirma que l'enfocament majoritari que s'atorga al tema pertany al camp policial i judicial.

L'altre vessant temàtic sobre els esteroides anabolitzants es relaciona amb els esportistes que al llarg d'aquests anys s'han vist involucrats en el seu consum, en aquest sentit tres són els noms propis, un ciclista Alberto Contador, i dos atletes Marta Domínguez i la valencianista Josephine Onyia: *El dopaje mancha a Marta Domínguez* (10.12.2010); *La red de dopaje alcanza a una veintena de atletas* (10.12.2010); *Al entrenador de Marta Domínguez le llamaban el camello de la Blume* (10.12.2010); *Josephine Onyia, suspendida dos años por el TAS* (7.10.2009); *Contador, el último de la larga lista del clenbuterol* (30.9.2010). L'adjectiu més repetit és el de *duro* que acompanya al substantiu *golpe* i que la Policia o la

Guàrdia Civil propícia a una banda de traficants. Igualment en els articles s'aprecia que en bon nombre de ressenyes on s'indica que els esteroides anabolitzants es distribueixen en gimnasos i entre els culturistes, i que és una pràctica habitual entre els assidus a aquests centres. De la mateixa manera la veus *farmacia, hospital, Internet, red de tráfico también* formen part del lèxic base d'aquests articles. Es constata de nou com en algunes farmàcies no hi ha problemes per a accedir a la compra d'aquests productes, que en ocasions són furtats dels hospitals, i en altres són adquirits a través d'Internet o són distribuïts mitjançant xarxes de traficants. Com a producte estrela és el vocable *anabolizante* el que domina la informació. *Casi 3.200 positivos por anabolizantes* (22.11.2010,71); *Entre los arrestados en la operación contra el tráfico de anabolizantes hay campeones y jueces de culturismo* (19.9.2009); *Operación de la Guardia Civil contra el tráfico de anabolizantes* (16.9.2008). Per descomptat els gal·licismes dopatge i dopar, i l'anglicisme doping formen part de la informació recurrent, per ser aquestes paraules amb una llarga tradició en l'argot dels esportistes i dels culturistes.

Moltes vegades els decomisos i detencions posen al descobert que eixes xarxes traficaven igualment amb nombroses drogues com la cocaïna, l'haixix, pastilles de *viagra*, amfetamines, benzodiazepines, metadona, heroïna, crack, tabac, cànnabis, etc.

En les fotos que acompanyen els textos hi ha una que és dominant: la presència de les forces de seguretat, els agents de la Policia Nacional o de la Guàrdia Civil estan presents en nombroses fotos, bé d'esquena, bé proveïts d'unes ulleres negres que eviten la seua identificació. En l'article *Entre los arrestados en la operación contra el tráfico de anabolizantes hay campeones y jueces de culturismo* (19.9.2009) es veu clarament el rètol de la Guàrdia Civil, el detingut, i dos membres de la Benemèrita que porten el rostre cobert. En *Detenidos en Alicante cuatro miembros de la banda del monstruo de Grbavica* (25.3.2010) la foto mostra tot un arsenal d'armes, diners i joies intervingudes per la Policia. Una jove Guàrdia Civil il·lustra la foto que acompanya *Intervenidas 25.000 dosis de anabolizantes* (25.5.2009).

A mode de conclusió el diari *Las Provincias* juga amb l'alarmisme i no compta amb periodistes especialitzats des del punt social que puguen aportar raons profundes per a explicar el perquè del consum dels esteroides anabolitzants.

5.3. Usos metafòrics de la paraula anabolitzant al llenguatge quotidià

La utilització del terme anabolitzants en el camp esportiu no ha tardat a saltar a altres dominis lèxics. El transvasament de veus que naixen en una activitat i que uns anys després trobem en una altra no és quelcom nou. L'anglicisme *leader* (de l'anglès *to lead*, 'conduir') es va utilitzar en un primer moment per a identificar el cap d'un partit polític del parlament britànic, i d'ací va botar al món del *turf* o les carreres de cavalls, per a indicar l'equí que conduïa el grup capdavanter, i posteriorment a l'equip esportiu que encapçala una classificació. A Espanya aquest préstec lingüístic va seguir els mateixos passos que s'havien produït al Regne Unit, i després d'aclimatar la seua grafia a l'espanyol amb la forma *líder*, és hui una paraula admesa per la RAE i l'AVL, i coneguda per la immensa majoria de la població.

Un altre tant està succeïnt amb les veus anabolitzants i esteroides, l'etimologia de les quals ja ens hem ocupat anteriorment. El substantiu anabolitzant ja ha creat per derivació el verb *anabolitzar*, que en sentit figurat pot interpretar-se com vigoritzar, enfortir, muscular, d'una manera no natural:

Anabolizan también sus conclusiones para fomentar la
rabia y el desconcierto. (Las Provincias 14.6.2008)

De la mateixa manera, encara que en menor mesura, les veus anabolitzants i esteroides han envaït altres camps, en especial en aquells sectors econòmics que van créixer desmesuradament i que després de l'esclat de la borbolla immobiliària s'han afonat. Aquest és el cas de les immobiliàries i els bancs que van passar de viure en «el millor dels mons possibles» a ser els causants de tots els mals de la societat. En el cas valencià agreujat amb la fallida de les tres grans entitats bancàries: Bancaixa, la CAM i el Banc de València, acompanyat d'una enorme desafecció política.

¿Los músculos son fruto de un ejercicio disciplinado y competitivo o nos hemos metido entre pecho y espalda anabolizantes inmobiliarios y financieros prohibidos por el sentido común? (Las Provincias 20.9.2008)

Los bancos siguen sin dar créditos a pesar de los anabolizantes en forma de ayudas públicas y multimillonarias inyecciones de liquidez. (El País 10.5.2009)

Y el 40% de los analistas piensa que irá más allá, con nuevas medidas extraordinarias de liquidez: subastas a plazos más largos (se habla de hasta dos años) que se conviertan en una

especie de anabolizante para paliar la flojera del sistema financiero por el cierre del grifo en el mercado interbancario.
(El País 5-12-2011)

Parlem igualment d'economies, continents i països que van créixer a base de falsejar llurs comptes i que hui els seus governants reclamen la ingesta d'anabolitzants per a salvar a les seues malparades economies:

La tremenda crisis que sufre Grecia se explica por diez años de crecimiento con esteroides. (Levante-EMV 7.8.2011)

América Latina necesita una inyección urgente de esteroides anabolizantes. (Levante-EMV 22.5.2012)

Hay que imponer la democracia con esteroides.
(Levante-EMV 15.7.2007)

Inclús davant la greu situació per la qual passen els mitjans de comunicació recorren a aquestes veus per a parlar de la necessitat de vendre els seus productes en el mercat:

La caída de la circulación de la prensa escrita no es de mayor calado porque la venta de diarios se sostiene con «anabolizantes», es decir, promociones/regalos. (El País, 27.11.2007)

La televisión es un anabolizante de la realidad, hiperdesarrolla alguno de sus músculos, los que más convienen al negocio. David Trueba (El País 19-10-2010)

Esta noticia ha sido dopada con esteroides.
(Levante-EMV 30.8.2011)

També en el món de las Falles es parla de monuments *anabolitzats*, si se'ns permet el neologisme:

Que hay fallas a las que se ha aplicado anabolizantes a tutiplén en forma de billetes. (Levante-EMV 30.10.2010)

Tenim també productes que es posen a la venda amb el reclam dels anabolitzants:

EEUU da luz verde a una nueva Wi-fi con esteroides.
(Levante-EMV 17.11.2008)

Fins i tot la Guerra s'associa molt bé amb ells, entre altres coses perquè en més d'una ocasió s'han utilitzat per a augmentar l'agressivitat dels soldats:

La guerra es un tónico del capitalismo, fortalece su musculatura al modo de los anabolizantes. (Levante-EMV 22.9.2010)

Es detecta igualment un paral·lelisme implícit entre anabolitzant i prohibició:

Al preguntarle por unas supuestas declaraciones suyas en las que afirmaba que el botox en las actrices debería ser penalizado como los anabolizantes en los deportistas, reacciona con algo de malestar. (El País 4.10.2009).

L'egolatria i el narcisisme també es troben a gust en aquesta associació:

Somos sujetos narcisistas que buscamos musculatura en el arsenal de esteroides pero en el fondo estamos perdidos en un mundo intrascendente. (Levante-EMV 20.2.2011)

També els animals han patit els efectes d'aquests productes i se'ls subministra per tal d'obtindre beneficis:

Y también sabemos que el ganador del Derby de Kentucky, un caballo llamado Big Brown, era inyectado con Winstrol (estanozolol), el mismo anabolizante que permitió al canadiense Ben Johnson aniquilar a sus rivales en la final de los 100 metros de Seúl 1988. Y que a la potranca Eight Belles la sacrificaron después de romperse en la última recta del Derby los tobillos, demasiado frágiles para resistir la tremenda fuerza con que los anabolizantes dotaron a sus músculos (El País 5-8-2008).

La existencia de un bóvido moderno es corta, cruel y espantosa. Nace junto a muchos otros -todos al mismo tiempo- en un hangar metálico y siniestro sin luz natural, y tan pronto cae contra el cemento es apartado de su madre y metido en una jaula donde es casi imposible yacer. Sus días se cuentan por las periódicas ingestas a horas exactas de pienso de sabor indescriptible, aderezadas por la inoculación de todo tipo de antibióticos y anabolizantes, que le provocan obesidad inducida y retención de líquidos, causante de incontables náuseas (El País 18-9-2009).

Finalment ressenyar les nombroses referències al *clembuterol* que van eixir amb ocasió del positiu del ciclista Alberto Contador i que van acabar afectant a tot un sector econòmic espanyol, com és el carni. Al tractar d'explicar la presència de *clembuterol* en un control i atribuir-ho a la ingesta d'un bistec contaminat, el ciclista i el seu entorn acusaven al conjunt del sector ramader espanyol d'una falta d'ètica al proporcionar carn de vedella engreixada a base d'esteroides anabolitzants.

**El consum recreatiu
d'esteroides anabolitzants
entre els jóvens valencians**

El consum recreatiu d'esteroides anabolitzants entre els joves valencians

S'ha edificat una nova civilització que ja no es dedica a vendre el desig sinó a exacerbar-ho i desculpabilitzar-ho: els gojos del present, el temple del jo, del cos i de la comoditat s'han convertit en la nova Jerusalem dels temps postmoralistes

Gilles Lipovetsky

6.1. Situació actual

Els esteroides anabolitzants ocupen una importància creixent en la societat valenciana i espanyola. Des dels inicis de la dècada del 2000 s'han convertit en una droga cada vegada més consumida entre el jovent valencià, especialment els xics. Les darreres prevalences reportades d'esteroides anabolitzants els situen fins i tot per sobre d'unes altres drogues d'abús com per exemple amfetamines, heroïna, crack o certs al·lucinògens -el que dóna compte tant de la importància com de la infravaloració del fenomen-. Seria, per tant, desitjable que tots els col·lectius de consumidors començant pels joves i passant pels professionals vinculats amb l'àrea de la seguretat i el món de la nit, esportistes o uns altres col·lectius de risc prengueren consciència de la gravetat de la problemàtica i dels riscos que porta aparellat el consum, juntament amb les seues famílies. La falta de bibliografia científica sobre el consum recreatiu d'esteroides anabolitzants entre la població més jove, com tindrem ocasió de conèixer un col·lectiu d'especial vulnerabilitat per la manca de referents, motivacions i factors de risc que presenta aquesta etapa vital, pot estar complicant igualment el desenvolupament d'estratègies preventives i d'informació contínua.

A continuació ens endinsarem en la contextualització de la situació actual, les principals motivacions i els reforços que afavoreixen l'extensió dels consums tot i apropant-nos també a les interrelacions i els greus efectes per a la salut que comporta el consum d'esteroides anabolitzants combinat amb el d'unes altres drogues. D'aquesta manera coneixerem la informació disponible per part del consumidor, les seues fonts d'obtenció de la substància, l'eclosió del mercat negre i com els gimnasos es configuren com el principal espai de referència vinculat.

6.1.1. Què és un cicle?

El consum d'esteroides anabolitzants es du a terme per cicles. En anglés es coneixen com a *cycles* mentre que la paraula *stacking* designa la combinació d'esteroides anabolitzants tant orals com injectables en tàndem. Cada cicle sol tindre una durada mitjana de dos mesos i evolucionen segons un sistema piramidal, consistent a augmentar gradualment les substàncies consumides durant un període, seguit d'una fase de manteniment, en la qual la quantitat de substàncies consumides roman invariable i, per acabar, d'una fase de baixada.. Les substàncies més utilitzades són l'estanozolol (Winstrol),

el decanoat de nandrolona (Deca-Durabolin), la testosterona (Testovirón, Primobolan, Test-25), l'undecilenat de boldenona (Equipoise), la metandros-terolona (Dianabol) i substàncies per a tractar afeccions hepàtiques i renals que ells sovint anomenen protectors (hormona gonadotrofina coriònica, Legalon, Meganon). Els esteroides anabolitzants són per tant substàncies que s'injecten per via intramuscular en les zones que es volen sotmetre a tractament: generalment, braços, múscles o glutis. Solen emprar-se en dosis que superen al voltant de 100 vegades el que seria una dosi terapèutica.

- Lo más efectivo a lo largo de lo que yo he visto han sido seis, ocho semanas, y paulatino el efecto, siempre con un sistema piramidal, ¿no? Empiezas con poca cantidad, subes, llegas a un pico y bajas para que digamos el cuerpo no tenga subidas fuertes. Un ciclo habitual de, por ejemplo, una persona que esté en unos sesenta kilos, que tenga un nivel de grasa media, pues podría llegar a ganar ocho o diez kilos en dos meses, por ejemplo con un ciclo de 6 u 8 semanas consumiendo pues doscientos cincuenta miligramos de testosterona semanales con cien, doscientos, trescientos miligramos de Primobolan semanales eh, cincuenta, cien o ciento cincuenta de Metabolin y más o menos con esas cantidades puedes llegar a conseguir ocho o diez kilos de peso, eso es general, pero sí, con mucha musculatura y con mucha dificultad en el entrenamiento (E.9).
- El cicle realment t'arrees un estimulaor sanguini normalment Wistrol, t'arrees una hormona del creixement, un Decabolin i després un Primolan un enduresedor de fer múscul, realment és molt senzill, és com si diguérem que li arrees més un alteraor pa lo que és el *flujo sanguíneo* vaja molt més alterat i n'hi hasca més bombeig de sang, les articulacions tenen més bombeig de sang, circulen millor, tenen més força, i *después* hi ha una hormona del creixement que és la que fa créixer el múscul. I després hi ha atres que són *pues* el Primobolan que és un enduresedor del múscul, un *retenedor* que se diu per a que se matinga el múscul (E.24).
- Se diu *ciclo* perquè és una combinació de varios *anabolizantes* a la vegà, si no hi ha combinació, probablement no tindrà el resultat esperat, *entonces* tens que anar combinant-los si és pa competir o si tan sols és pa muscular, se gasten uns tipus d'anabolitzants (E.17).

En funció de l'època de l'any es decanten per un tipus d'esteroides anabolitzants o per uns altres. Mentre que en hivern solen prendre substàncies per augmentar de pes, en estiu, en canvi opten per esteroides anabolitzants que afavoreixen la definició corporal. Assenyalen que és molt important saber la mesura correcta de les dosificacions respectives en ambdós casos.

- Normalmente en verano se suelen consumir anabolizantes que no provocan retención de agua, porque si te provoca retención de agua te tapa, entonces en verano se suelen usar anabolizantes como la Trembolona que favorecen la desaparición de la grasa, que endurecen, que te ponen duro a nivel muscular, que te dan mucha calidad muscular y luego aparte te dan un poco de agresividad en el sentido de que estás más eufórico, claro, tú si juntas una dieta hipocalórica, una dieta baja en calorías y tus niveles normales de testosterona... (E.6).
- En invierno, por ejemplo, se suele usar por ejemplo el Dianabol que es un anabolizante que es, vamos, eso es la repanocha a nivel de hacerte subir de peso, eso aprovechas si comes seis mil calorías al día, seis mil calorías que tu cuerpo aprovecha. Está pensado para osteoporosis y casos de desnutrición muy extrema, pero es de los más tóxicos para el hígado (E.6).
- Les cantitats és lo més important, lo més important i lo més perillós (E.17).
- Un *ciclo* és quan tu agarres *varios* medicaments i mescles de tal forma per a obtenir un resultat, que sempre pa agarrar *volumen*, o *sea*, pa agarrar tamany agarres un *tipo* de dieta, això és la base, això és un setanta per cent o un huitanta per cent és la dieta i després depèn del medicament *pues* te ficaràs més gran o t'aprimaràs o guanyaràs més múscul. I després en l'entrenament, el *ciclo* que tu fas, el esteroide que tu gastes això te va a ajudar a *desarrollar* més apressa i en més qualitat, *después* lo que faces ja és cosa teua (E.4).

Crida especialment l'atenció com alguns consumidors han optat per esborrar la paraula «*ciclo*» del seu vocabulari per considerar-la despectiva i han passat a denominar-la *teràpia* en un intent de lloar les preteses bonances d'aquestes substàncies mitjançant la creació d'aquest eufemisme.

- La paraula *ciclo* és una miqueta despectiva i la gasten la gent que no té ni puta idea, “*el ciclo*” jo el trobe una miqueta despectiu... evidentment, nosaltres com competidors *no hacemos ciclos*, no fem *ciclos*, solem fer *teràpies*, preparacions. Evidentment, quan parlen *algo* aixina, parlen de *ciclos*, mai vaig a corregir a un atre ‘no digues ciclo’ no. Per exemple parlant en el meu preparaor no dic “*¿qué vamos a hacer en el ciclo?*” “*¿en la terapia que vamos a poner?*” M'entens? Com te diria jo? En el món del policia, si algú que és poc professional “no, és que estic opositant per a poli” pues a eixe li van a cridar l'atenció “com que poli?” estem entre policies, no estem entre polis...” (E.14).

6.1.2. Extensió dels consums

La majoria d'entrevistats coincideixen a situar l'eclosió del consum d'esteroides anabolitzants de cara al gran públic deu fer ara vora una dècada, traspasant així l'àmbit del fisiculturisme i de l'esport d'alta competició on estava reclòs. Un altre aspecte ressaltat és que l'edat d'inici és cada vegada més primerenca.

- Yo creo que a principio del año, del año dos mil, dos mil y poco fue un poco cuando hubo el *boom* auténtico, porque ya había afición por el culturismo y tal pero lo que es el *boom* auténtico será hace diez años, la explosión de consumir anabolizantes (E.6).
- Hace quince años o diez normalmente era la gente que estaba en las puertas de las discotecas, ahora es más general, hay mucha gente, sabes, en aquella época era mucha menor gente. Ahora ves cicladados en todas partes, sabes ha aumentao un montón, yo creo que sí, se ha ido una barbaridad. Los nanos de ahora lo hacen para, yo creo que se ciclan porque está de moda (E.1).
- Yo pienso que ahora... he visto un cambio cada vez hay gente más joven que se pincha. Porque a lo mejor antes no era tan fácil conseguirlo y ahora, cualquiera puede pincharse y ahora da igual que tengas dieciséis que dieciocho años, yo creo que es más fácil, entonces al ser más fácil pues la gente se cicla más. Es igual que las chicas que se operan el pecho, pues ahora hay chicas muy jóvenes que también se operan el pecho, ¿no? Es más barato y se ve más normal... lo que ha cambiado es la edad. Todo es un poco igual, la gente va más a discotecas, con once años ya están con discotecas no sé, la gente se emborracha antes, o sea lo hacen todo mucho antes (E.12).

L'increment dels consums i de l'assistència diària al gimnàs en el darrer lustre és un altre aspecte sobre el qual hi ha unanimitat.

- Pienso que ahora hay más gente que se pincha, hay más gente que se cicla. Se ha notado mucho desde que empecé hace quince años a hoy (E.12).
- En diez años ha crecido mucho, hay cada vez más, cada vez más, es que es una competencia, en los amigos, es una competencia, es así de triste, pero yo lo veo además, es súper rollo mercao, es como un mercao de carne, porque... la mayoría es estético pero no es por ellos, o sea, es por los demás, por presumir, por ligar (E.5).

- Pues yo pienso que en estos últimos siete u ocho años es cuando más gente va al gimnasio, la gente más se cuida, eh, hay más gente fuerte, ves tú por la calle más gente que se nota que va al gimnasio (E.3).
- Mira, la veritat és que sí, per desgracia, perquè n'hi ha molta gent que no està preparà, ni té els coneiximents suficients ni vol assessorar-se i el problema ve quan ara a partir de març, abril, comencen a brotar els xiquets ací per el *gimnasio* i automàticament se giren i al pilipil que troben per ahí “Ei! Què me puc ficar per estar més fort? Òstia!” (E.14).

Aquest fenomen cal posar-lo en relació amb l'emergència del culte al cos en les societats contemporànies.

- Se empezó a salir la cosa un poco de madre porque antes como quien dice los que practicábamos el culturismo éramos cuatro gatos, luego vino el boom del culto al cuerpo, de ponerse bien y tal, la gente lo ve como... como me pasó a mí (E.6).
- Hui en dia tot és culte al cos, hui t'ho venen tot pal cos, la televisió és la primera que te marca que hi ha que tindre un *culto* al cos, tot és un *culto* al cos o no eres ningú no vals pa allò o no vals pa lo atre. Crec que certa gent sobrevalora la imatge i el *culto* al cos (E.24).
- N'hi ha molt del cult al cos en general, des del que se preocupa per dur el monyo ben peinat hasta el que se preocupa per una pedicura de peus, tot això pa mi és culte al cos, és estar, anem a dir, estar visible les vint-i-quatre hores del dia i visible dic estar guapet, estar aixina... sí n'hi ha molt de culte al cos, n'hi ha moltíssim, i a mi personalment, m'encanta, m'agrà, i m'encanta que se tinga cult al cos, en tots els sentits perquè n'hi ha des de tatuatges, pírcings i demés tot això, que pots compartir, més o *menos hasta, hasta* el entrenament físic (E.14).

En general s'assenyala que l'institut és el primer lloc on alguns joves comencen a plantejar-se els consums intentant novament seguir determinats estereotips socials relacionats amb l'aparença del propi cos.

- En institutos, es cuando la gente empieza ya a decir “me quiero quitar esos kilitos de aquí, me veo demasiado delgado, quiero perder peso, quiero perder grasa y muscular un poquito”, cuando uno ya, empieza ya, ntx, arrancar, “¡Ostras! es que en la playa éste que fuerte que está” o en las películas, pues también existe ¿no? Es decir, todo los tipos que salen en las películas, “yo quiero también estar cómo él” (E.9).

- La gente muy joven de un instituto lo que quieren es muscular, y otros quieren perder peso, porque, otros quieren muscular y perder peso, ¿no? Que quieren verse bien, pero todo eso está, digamos, es la sociedad (E.9).
- En el instituto empiezan a pensar, “voy a ver si me apunto al gimnasio” y entonces es cuando la gente es cuando ¡bum! viene ya, el típico de turno que ha consumido algo y el otro que “¿Y tú qué has tomado?” “Ah, pues yo he tomado esto, tal, a es que esto es malo y no sé si tomarlo y tal” y al final, yo no sé si tomarlo, yo no sé si tomarlo, al final lo pruebo, porque ¡joder! mi compañero cómo se ha puesto (E.9).

Bona part de la mostra reconeix la importància que van tindre els Estats Units d'Amèrica en la popularització i l'extensió dels esteroides anabolitzants, pel paper hegemònic que tenen en la transmissió d'estereotips, models culturals i valors (Ramonet, 2003).

- En Estados Unidos es donde más consumen (E.6).
- Piensa que los Estados Unidos son la meca del consumo de esteroides. Mediante sus series y películas popularizan y transmiten muchos estilos de vida. No sé..., Rambo, Schwarzenegger, deportistas famosos... todos toman esteroides, gente del espectáculo... y en el resto del mundo les copiamos (E.12).
- La cuna del culto al cuerpo, los esteroides y el culturismo viene de Estados Unidos, donde se inicia el concurso este de..., luego pasó a Europa y en Europa ya no es culto al cuerpo, pero se ve ya como un deporte, aunque no lo sea, y poco a poco pues se ha ido arraigando en la sociedad el culto al cuerpo, el estar bien físicamente y matarte en el gimnasio días y días para conseguir que se te marquen los abdominales y lucirlos (E.8).
- En Estats Units està permetit i ací, no. En Estats Units és un deport olímpic i ací en Espanya no, ací està perseguit [rialles], és il·legal (E.24).

6.1.3. Vies d'administració i freqüència d'ús

La principal via d'administració és la parenteral tot i que alguns esteroides es poden consumir també per via oral, tot i que aquests darrers afecten el fetge en major mesura i els seus efectes no són tan ràpids o potents com la injecció. Com hem dit, la durada del cicle sol estar entre les 6 i les

10 setmanes i, a més a més, solen combinar-se diversos tipus d'esteroides anabolitzants en funció dels efectes perseguits.

- La habitual suele ser inyectable más que nada porque es menos tóxico para el hígado (E.6).
- Se diu *ciclo* perquè és una combinació de *varios anabolizantes* a la vegada, si no hi ha combinació, probablement no tindrà el resultat esperat, *entonces* tens que anar combinant-los si és pa competir o si tan sols és pa muscular, se gasten uns tipus d'anabolitzants (E.17).

Deu fer un lustre encara era molt habitual anar a un practicante, tot i que hui en dia és cada vegada més comú que els consumidors s'injecten ells mateixos o fins i tot entre amics o familiars.

- A un practicante... además iba toda Valencia allí, me acuerdo que había cola, ibas por la tarde, abría a las seis de la tarde y había una cola de treinta tíos [ríe] (E.1).
- Al principio iba a un practicante, después me pinchaba yo en mi casa (E.25).
- Se lo pincho a él, nos pinchamos los dos. El me pincha a mí y yo le pincho a él (E.15).
- Me punxa ma mare o la meua nóvia (E.10).
- El practicante te explica, el practicante lo sabe, pero normalmente también es una cosa, a nivel de... compañeros, compañeros sí, sí, es algo habitual, o sea, el que está interesado se interesa por saber de qué forma se inyecta y entre los compañeros, “yo te lo pongo a ti, tú me lo pones a mí” Sí... no es tan complicado como parece (E.9).
- En el gimnasio algunos preguntan: “¿Quién me puede pinchar?”, y entre ellos pues se pinchan, porque el que pregunta normalmente es alguien que está empezando, eso queda entre amiguetes o amigos de amigos... (E.12).
- És que antigament ja te dic que era tot legal. El mateix practicante t'ho venia i te punxava, hui en dia és habitual que se punxen entre ells. Entre companys o algun practicante que és de la família, conegut, però sense control... tornem a lo de *antes*... falta total i absoluta d'informació (E.24).

Aquesta situació està sens dubte darrere de l'augment dels nombrosos efectes indesitjables, fruit de la total inexistència d'adequada formació per a escometre aquesta pràctica sanitària. La manca d'informació i formació és patent. El fet que no es recórrega amb tanta assiduitat a un infermer

s'explica per diverses raons: la generalització i extensió dels consums amb una baixa percepció de risc, un cert control institucional acompanyat de diverses operacions policials, i per motius econòmics en un context de crisi.

- La gent que no sap, se punxa al cul i no sap punxar-se, te punxes en mal *puesto* i t'agarra el *nervio* ciàtic i te tires a lo millor una setmana sense poder caminar (E.4).
- Sí te pot passar que te pot crear algun *acceso* d'alguna punxada, sobretot per ser en zones repetitives perquè no és una punxada a la setmana sinó que són varies a la setmana i potser que punxes damunt d'una altra punxà i que te faça un *acceso*, que se diu, sí és un dels efectes secundaris que te pot passar (E.17).
- Cuando pones la aguja tiene que estar patrás para que no le entre sangre, para ver que no has cogido ninguna vena, eh, eso en el caso del inyectable, ¿no?, y... de todas formas, mmm yo pienso que la información que la gente tiene es poca, pero, el atreverse, la gente es valiente para hacerlo (E.9).

L'administració oral dels esteroides anabolitzants és un altra via de consum, tot i que menys freqüent. Tanmateix, una part reduïda de la mostra es decanta per aquesta opció atés que solen ser més barats, resulten més fàcils de prendre i no deixen marques corporals. Aquest consum és el preferit per a aquells consumidors que tenen por de les agulles tot i que novament s'observen consums sense mesura i desinformació sobre els efectes i la posologia de la substància. Reconeixen igualment els greus efectes que pateix l'organisme quan se'n para el consum i la considerable minva en la força que se'n deriva que els fa retrocedir de manera quasi instantània a la situació anterior a quan van començar a consumir. En concret, un consumidor ho explica gràficament: «*Te dona un abaixó! Que és com si te tiraren d'una rampa paca baix sense paracaides...*».

- No atienden a ningún riesgo. No les ven ningún miedo, lo único que le tienen más miedo es a la jeringa de pincharse que lo que es el efecto en sí, lo único que la gente sí que le tiene miedo a las agujas... Les preocupa más la aguja que lo que se metan... es así (E.6).
- Jo ho prenc tot oral. Mai m'ha inyectat. Prenc Metestastelona, són unes pastilles que te fa augmentar el ritme de testosterona, te fiques més gran, t'augmenta en un cicle de dos-centes pastilles sis o set quilos en menos de un mes i la veritat és que te va molt bé, el que passa és que *después* te dona un abaixó! Que és com si te tiraren d'una rampa paca baix sense paracaides... endespués te lo

tens que regular en un tribulos que és natural, és una planta i te regula el nivell de testosterona pa nivellar, perquè quan tu estàs arreant-te testosterona o *algo* aixina, te notes molt fort, però no acabes de produir testosterona en els xics... (E.23).

- Pues pastilles te pots arrear dos al dia una setmana, *después* són tres a la setmana següent, *después* t'arrees quatre, despues vas a tres i jo és lo que vaig estar fent... [Les prens totes en el mateix moment del dia?] Sí totes en una glopà, totes en la mateixa sac-sà... tampoc és... és normal i agarrar i fer-ho d'una forma essencial (E.23).

Pel que fa a la freqüència d'ús durant el període del cicle per via intramuscular, el més habitual seria l'administració d'una mitjana variable de quatre dosis per setmana. Tanmateix, cal recordar que consumidors més ocasionals com ara *strippers* o *gogós* fan un consum diferent i no es punxen ni tanta quantitat ni durant tant de temps.

- Com te diuen, pren-te això, quan tens que punxar-te Deca tens que punxar-te Deca dilluns, dimarts, dimecres i divendres, el Winstrol pues dimarts i dijous, Tremolona pues a lo millor Tremolona, la Tremolona és pals ossos i te punxen i a lo millor te punxes una vegà a la setmana i bueno, és això, lo que te diuen que tens que fer... (E.23).

- Gente que baila o strippers se mete un poquito de Winstrol aposta para el fin de semana al ser los días que ellos muestran su cuerpo. Muchos de los que trabajan en Ibiza o en Benidorm todo el verano tienden a perder muchos kilos, pierden mucho músculo por bailar todos los días y aunque comas mucho o entrenes mucho, siempre pierdes mucha masa muscular, es un trabajo muy físico (E.12).

El perfil més habitual de consumidor és el que fa dos cicles a l'any. Aquesta situació pot perllongar-se de manera discontinua durant quatre o cinc anys, generalment entre els 17 i els 27 anys. Els practicants del culturisme serien un capítol a banda.

- A los 18 empecé a tomar, luego ya dejé, luego he tomao, he dejao, he tomao he dejao... en verano tomo y es una cosa que lo deajo, tomo, lo he dejao durante muchos años luego he vuelto a tomar (E.25).

No obstant això, en alguns casos hi ha consumidors que gairebé no descansen entre cicle i cicle, el que multiplica les probabilitats futures de patir malalties derivades del consum.

- Había gente que seis semanas, dos de descanso y otras ocho y durante todo el año y así están (E.16).
- Yo he escuchao por ahí que hay gente que está cuatro años sin parar. Sólo un mes o mes y medio entre ciclo y ciclo (E.15).

Els consumidors recreatius abandonen per complet els consums normalment a partir dels 35 anys. Molts consumidors estableixen una correlació entre l'abandonament dels esteroides anabolitzants i l'edat pel procés de maduració personal que se'n deriva.

- A lo mejor una persona más sensata, más cabal o que tenga una edad determinada, creo que va mucho con la edad (E.2).
- Vamos a ver, yo creo que una persona que con treinta y cinco años no se ha cicla, ya no se cicla... ¿vale? El tiempo que te digo está entre los dieciocho y los treinta y cinco, igual te estoy poniendo demasia, dieciocho y los treinta, porque yo creo que a partir de los treinta lo normal es madurar, y una persona con treinta no hace eso. Es anterior, cuando quieren ser el más guay y disfrutar de conseguir las cosas de una manera fácil y yo creo que después, ntx no (E.5).

6.1.4. Combinació amb unes altres substàncies: hormona creixement, insulina i suplementis variis

El consum d'esteroides anabolitzants s'acompanya de manera paral·lela amb el recurs a diverses substàncies així com diversos suplementis. Autors com Kanayama, Pope i Hudson (2001) les han passat a denominar «body image drugs». La combinació més perillosa seria la que mescla esteroides anabolitzants, hormona del creixement i insulina (Dubin, 1990; Parry, 1996). Cal recordar que l'hormona del creixement (L9H) és responsable del correcte desenvolupament corporal. Per la seua banda, la insulina es una hormona que se segrega al pàncrees i que regula la quantitat de glucosa que hi ha en la sang. Malgrat els potencials efectes sobre la salut d'ambdues substàncies, molts consumidors no tenen cap inconvenient per a combinar-les

amb el consum d'esteroides anabolitzants i fins i tot les engloben dins de la mateixa família.

- Sí, yo he combinado la hormona del crecimiento y insulina con los anabolizantes, pero yo eso lo meto dentro de los anabolizantes, tienen el mismo efecto... te da mucha más energía y puedes entrenar el triple de fuerte y no te cansas (E.25).

Cal tindre present que l'hormona del creixement, si es consumeix passada l'etapa de creixement corporal, distorsiona el cos, ja que aquest ja ha deixat de créixer. Sovint les alteracions poden afectar les mans, els peus, la mandíbula o la cara, que poden arribar a augmentar de grandària de manera anormal (Underwood i Van Wyk, 1985). Pel que fa als músculs, aquests s'afeblirien en lloc d'enfortir-se. Alguns consumidors reporten exemples en aquest sentit.

- No sé si tiene que ver con los esteroides o con la hormona, pero creo que a mucha gente le afecta a la mandíbula, se deforma una parte de la cara, digamos que se hace más grande y más cuadrada. Conozco varios casos y la comparación es realmente espeluznante (E.12).

Nogensmenys, per a alguns consumidors l'hormona seria menys perillosa que els esteroides anabolitzants, tot i que alguns són de l'opinió que acceleraria processos cancerígens cas que estigueren latents a l'organisme.

- L'hormona en lo fort que pareix, baix el meu punt de vista, entre comilles és lo més sa... perquè la hormona no te va a perjudicar res, el cos, al contrari, se féu un estudi que ho vaig llegir jo, se féu un estudi en gent major que aplicaren hormona de creixement durant un període de temps i els òrgans eren, o sea, eren més joves que quan començaren a prendre-la. Però com tingues algun càncer latent te la va a despertar o te la va a accelerar o qualsevol cosa roïn que tingues, te la va a *desarrollar*... eixe és el risc que té (E.4).
- Luego la hormona de crecimiento pues va bien, pero lo que el problema que tiene es que si tienes algún tumor hasta luego Paco o algo de eso ntx como que te lo te lo acelera más, por lo demás, la hormona del crecimiento va muy bien, de hecho muchos hombres en Estados Unidos o mucha gente de Estados Unidos mayor la utiliza como antienvjecimiento, regenera células, quema grasa (E.3).

Molts consumidors d'esteroides anabolitzants ho són alhora d'insulina donats els seus efectes anabòlics —atrau glicogen i uns altres nutrients al múscul—. El fet que es pugui aconseguir sense prescripció mèdica, el seu baix preu i la seua facilitat d'obtenció n'han facilitat l'extensió de l'ús tot i que hi ha una certa creença generalitzada que els seus efectes poden resultar letals, motiu pel qual molts consumidors en defugirien l'ús.

- N'hi han locos que gasten *hasta* insulina, la insulina sí que mata, la insulina te pot matar, la insulina mata, te fiques més unitats d'insulina de les que el teu cos soporta i te mata (E.14).
- Jo la veritat no ho sé molt bé perquè jo no ha tastat mai perquè me dona un poc de *reparo* perquè te pot deixar atrofiat i gastar insulina sempre... és algo que te pots juar que el cos ja no te produísca insulina perquè estàs ficant tu i deixar de produir i deixar-te diabètic de per vida (E.4).
- La insulina es la hormona más anabólica del cuerpo, es como que lo asimila todo, entonces cuando tú utilizas insulina todo lo que comes lo asimilas, entonces pues tiene que estar controlao, que si no lo controlas, te puedes poner gordo, puedes coger mucha grasa y ponerte gordo y a parte es una hormona muy peligrosa (E.3).

D'altra banda, el consum d'esteroides anabolitzants va acompanyat, en la majoria dels casos, de patrons alimentaris i ajudes ergogèniques que compten amb un ampli ventall de productes. Aquelles substàncies que estan regulades engloben les proteïnes, els aminoàcids, els carbohidrats, els cremadors del greix o les vitamines. Els aminoàcids són els components bàsics de les proteïnes, però en dosis altes poden resultar tan perillosos com els esteroides anabolitzants. Es comercialitzen en forma de comprimits o càpsules i com que gaudeixen de l'etiqueta de «naturals», alguns consumidors arriben de vegades a prendre una quantitat que supera unes 300 vegades el que seria el requeriment diari. És per això que abusar-ne pot provocar insuficiència renal, tot i que novament molts dels efectes secundaris del seu ús intensiu són àmpliament desconeguts entre els consumidors d'esteroides anabolitzants.

- Hay algunos suplementos que vienen muy bien para los entrenamientos. Se toman justo antes. La arginina, la ornitina, lisina... la arginina te dilata los vasos sanguíneos entonces supuestamente hay mejor flujo de oxígeno y de vitaminas, lo que te permite un mejor rendimiento y una mejor recuperación. Lo único es que hay que vigilar el hígado... se puede tomar un tiempo pero es obligatorio descansar (E.12).

- La glutamina va muy bien para no perder masa muscular. Tiene el efecto contrario que el cortisol. Lucha contra la pérdida muscular o el catabolismo nocturno. Digamos que tiene un efecto anabólico. Se suele tomar después de entrenar y antes de acostarse (E.12).
- La carnitina es un quemador, te acelera el metabolismo y te hace quemar más grasa (E.12).
- La creatina te reduce la fatiga, aumenta el tiempo de recuperación y la potencia. También se encuentra en la comida (E.12).
- Los carbohidratos son para subir de peso (E.12).
- Si te prens un Prenten, bueno Prenten hi ha moltes variants, hi ha Prentenes que te n'arrees i de tanta cafeïna i de tant de lo que porta tot, *pues* te fica molt alterat i véns al *gimnasio* i te va molt bé... un Oxinitri també que és pa dilatar la sang i diluir la sang i quan vas a carregar pa unflar millor el pit o el braç, la veritat és que van molt bé eixos productes (E.23).

Molts consumidors prenen també uns altres estimulants del sistema nerviós central com l'efedrina o la cafeïna, per a incrementar la seua motivació de cara a l'entrenament i que tenen també efectes termogènics. L'efedrina es pot emprar també com a cremador del greix.

- También probé Efedrina, que es como tomarse cinco cafés, que eso son también diuréticos creo yo... más o menos fue así todo (E.16)

Des de la perspectiva dels no consumidors d'esteroides anabolitzants, en canvi, es posa l'èmfasi en el fet que dur una bona dieta pot substituir un consum de suplement recurrent a més de recordar que en la mesura del possible és millor evitar prendre aquests suplement per motius de salut, donat que afecten especialment els renyons i el fetge.

- Una vez, mi compañero sí que toma y me incitó a tomarme, me dijo varias veces "tómame un batido que no pasa nada, que es bueno". Yo lo probé, me gustó porque más que nada tenía sabor a Cola Cao pero nada más, no seguí porque pensaba que para mis riñones no sería bueno y como había sufrido de pequeño por los riñones, pues dije que no. Aparte, yo pasaba de gastarme un dineral en botes de esos (E.8).

- Hay gente que está muy mal informada porque a veces el resultado... no hay mucha diferencia entre tomarte algún suplemento o no. Especialmente los batidos de proteína que se pueden reemplazar por una buena dieta con alimentos ricos en proteína como pollo, pescado, etc. y tomas una cantidad adecuada no necesitas tomar proteína en polvo tantas veces al día. Por ejemplo, es mucho más fácil hacerte tres batidos al día que tomarte dos pechugas de pollo para comer, no sé cuantas latas de atún para almorzar o no sé cuantos filetes. Además, a la larga los batidos salen muy caros y estás haciendo que trabaje mucho el riñón y el hígado (E.12).

A més de les substàncies anteriorment assenyalades, n'apareixen unes altres, relacionades amb un denominador comú amb el consum d'esteroides anabolitzants, allò que ells anomenen *la neteja*. En aquest cas es tracta d'un terme col·loquial que s'empra per a designar les substàncies que es prenen per a recuperar els índexs normals de salut. En tot cicle de consum s'incorporen unes altres substàncies, com la S-adenosilmetionina (S-Amet 200) o el Policolinósil, que, segons els entrevistats, tenen la funció de neutralitzar els efectes perjudicials que el consum provoca sobre l'organisme, la qual cosa els fa pensar que amb *la neteja* o *els descansos depuratius* els riscos queden minimitzats i asseguruen no patir efectes secundaris.

- Hay productos de limpieza del hígado, por ejemplo, que se venden en farmacias el Politonilosil-, ehh Legalón ciento cincuenta, hay muchos (E.9).
- Protectores de fetege, certs productes para que endespués els esteroides no produixquen una part negativa. Molta gent no té informació ni la busca i n'hi ha més gent que no se pren protectores que gent que se'ls pren o que sap lo que són. N'hi ha gent que a lo millor n'hi ha que fer descansos *depurativos* que hi ha que fer per a la limpieza del cos, del fetege, dels rinyons, de tot en sí, si no fas unes pauses pa netejar... realment si sempre vas a saco després vénen es problemes de certes enfermetats "Ai, com és que està tant gran?" perquè no ha hagut un procés de limpieza... això va tot associat a la mala informació (E.24).
- Sí, si no te prens un protector, te pega més, però te castiga més i jo no me'l preia, saps, jo no me'l preia perquè aixina... t'aconsellen que te prengues un protector pa fer-ho bé, no te puja tant, però te pega menos, si no te'l prens, te pega més, per què? Perquè al no prendre't tot, pues no t'està protegint i t'està arreant ahí més directe, la veritat és que sí (E.23).

En ocasiones, s'utilitzen medicaments per a l'erecció, com ara el Sustanol o la Viagra o antiestrògens com el Tamoxifen per a prevenir o fer front efectes secundaris de tipus sexual i hormonal.

- Todas las personas que conozco que toman Sustanol o Viagra son consumidores de esteroides (E.12).
- Protectores pues hepáticos, renales, gástricos eh, para el sistema hormonal si es un hombre para que la secreción de testosterona no decaiga tanto ni la suba, después hormonas femeninas para poder subir, en el caso de los hombres, para poder subir la masculina. Algunos serían el Tamoxifenofan –que ahora se llama Tamoxifeno-, hay ciertas sustancias que no hay problema, pero hay otras que, debido a que el consumo es muy elevado, porque depende de las zonas también, porque en Valencia un Tamoxifen que en principio no tendría por qué estar prohibido y se tendría que utilizar, este último año la gente está diciendo que piden la receta. El Policolinosil hubo una temporada que también decían que no lo daban y es un protector hepático, o sea que realmente no deja de tener unos principios básicos que no, no conllevan nada sino lo que hacen es arrastrar las toxinas y eliminan las impurezas, que pueda tener el hígado (E.2).

Per a completar aquesta llista, també hem d'assenyalar que determinats productes naturals com el card marià (*Silybum marianum*), que conté un principi actiu denominat silimarina, són molt efectius per a tractar les afeccions hepàtiques.

- Lo que se conoce como silimarina, sí es un derivado del cardo mariano, el cardo mariano es un desintoxicante muy bueno y luego ya cuando el nivel de transaminasas baja, si tienes las transaminasas altas, a lo mejor habría que mirar qué alimentación está llevando esa persona en ese momento, o sea, si esta persona come muchas grasas saturadas y a parte de tener un colesterol y comer grasas saturadas come mucho huevo, come embutido, esa persona debe hacer un mes de limpieza, que se llama, que es que debe curar su organismo, una dieta blanda, limpia, comer carne blanca, comer pescado (E.6).
- Para volver a la normalidad depende, si consumes algún producto que te ayude a limpiar rápido, hay productos farmacéuticos y hay productos naturales que te ayudan a recuperar esos niveles, ¿no?, ehh el cardo mariano es muy bueno, pero pienso que a nivel hormonal es más largo, depende de cada persona la recuperación (E.9).

6.1.5. Baixa percepció de risc

Com en qualsevol altra droga d'abús els efectes secundaris dels esteroides anabolitzants són desconeguts o poc valorats. S'observa igualment com l'edat d'inici al consum és cada vegada més baixa i com els efectes secundaris a llarg termini sovint completament infravalorats.

- No sé si conocerán los riesgos. Pero sí te puedo decir que tres meses de consumo... es tan insignificante la cantidad que no altera el cuerpo ¿sabes lo qué te quiero decir? A nivel de tóxicos (E.11).
- Ahora la gente joven... están todos muy obsesionados, hombre a ver, esto es, es mejor que se obsesionen con el gimnasio y quieren darle culto al cuerpo que salgan los fines de semana, se droguen y cualquier otra cosa (E.6).
- La veritat és que no és bo per a la salut. Perquè te danya el fetge i tot això, no..., però una persona com jo que ni fume ni bec i faig deport i tot això, una vegà a l'any, com diu aquell, no fa mal, però... (E.23).
- Es más, te voy a decir una cosa, si te metes cuatro gramos de cocaína el sábado, o posiblemente el alcohol produzca más efectos secundarios que los fármacos al hígado, yo conozco gente que sus analíticas han cogido una borrachera y ves las transaminasas y flipas. El peligro es pues como todo, el exceso (E.11).
- No se saben los riesgos, no ves los efectos secundarios a corto plazo entonces eso da más confianza a la hora de seguir (E.12).
- Hay fármacos que son tóxicos, otros tóxicamente muy bajos... son dosis tan bajas que no te repercute para nada (E.11).

L'analogia al fet que els esteroides anabolitzants siguen un medicament serveix de base per a justificar-ne el consum i rebaixar-ne la perillositat. Es tracta d'un discurs recurrent en gran part dels entrevistats. Igualment molts vinculen els efectes secundaris dels esteroides anabolitzants amb un consum estrictament abusiu.

- Òbviament, no és lo mateix fumar-te un cigarret que fumar-te una caixa de cigarros, pues és lo mateix al *fin* i al cap són fármacos que s'utilitzen per millorar la salut, lo que passa és que un abús, paraula correcta no seria utilitzar els anabolitzants sinó l'abús que fas de l'anabolitzant, això és la *clave*, si abuses, el *riesgo* és major (E.17).

- Efectos adversos está la agresividad, está por ejemplo que te salga acné, está el tema de ginecomastia, según los fármacos tienen unos efectos u otros no, pero eso es siempre el exceso, el exceso de anabólicos (E.11).
- Y ya te digo que yo no estoy a favor del consumo pero yo ya estoy un poco cansado de escuchar burradas porque lees y escuchas burradas, animaladas, porque es lo que te he comentado, es un medicamento... si fuera tan horrible, no se vendería... (E.6).
- ¿Es bueno o es malo hincharse? Ni es bueno ni es malo. Te haces una analítica, te da correcto y la cantidad óptima, comes de puta madre, y los efectos secundarios porque la cantidad es mínima y llevas reguladores y llevas otro protector que te regulan los efectos adversos, y te encuentras fenomenal, de puta madre y es como si el vino es bueno si te tomas dos dedos, pero no unos dos o tres litros al día, depende de la cantidad... (E.11).

Aquesta baixa percepció de risc i el desconeixement o la infravaloració dels efectes secundaris sobre l'organisme provoca una falta total i absoluta en les mesures. Cal recordar que els esteroides anabolitzants es recepten per a finalitats terapèutiques en dosis reduïdes, durant períodes de temps molt curts i per unes bones raons mèdiques molt concretes, per la qual cosa és completament erroni pensar que el bé serà encara millor si es pren en una quantitat més elevada.

- La gent, que li té por a les agulles sobretot perquè des de xicotets en el cole tot és un drama, tot és plorar... i des de ahí, que agarren la por pal *resto* de la teua vida, eh això lo que fa la gent és "tots els mil·ligrams que jo m'he de ficar setmanals jo me les fique d'una i acabe en la tortura esta", que és lo que te dic jo, la desinformació... (E.14).
- Si te fiques més de lo que el teu cos pot absorbir, el pixaràs, el sudaràs i no trauràs tot el rendiment al producte que realment li pots traure. Lo normal és que si a tu te donen sis litres de diesel, lo normal és que tu plenes el depòsit hasta que no li cap més i els altres els aguardes, és una miqueta com escomençar a xorrar el depòsit en seixanta litres i és de cinquanta, pues ves tirant-los a terra pues això és exactament lo mateix, ficar-te més no te vas a ficar més fort (E.14).
- Algunos se lo pinchan sin control. A lo mejor el médico le recomienda tanta dosis o tal y luego él si quiere se pincha lo que sea, ellos se lo gestionan, que no les parece suficiente, se ponen más y luego ningún seguimiento (E.5).

- Hay gente que hace barbaridades exageradas, que a mí me parece algo fuera de lo normal. Suelen poner más dosis, simplemente tienen miedo al efecto y lo hacen más que nada pues porque no saben, tienen miedo al efecto que eso pueda provocar, y dicen “voy a acabar pronto” y bueno, no siempre es lo más efectivo (E.9).

Contràriament, pel que fa a les dosis utilitzades per part de la nostra mostra no hi ha unanimitat en els entrevistats a l'hora de determinar les que ells han utilitzat (per desconeixement o per falta de memòria) ni les que utilitza la resta de població consumidora coneguda, atès que hi ha la creença generalitzada que cada organisme requereix d'unes dosis i que l'únic mecanisme realment segur és la pròpia experiència.

- Pues te lo va diciendo la gente y tú pruebas, sabes y entonces vas probando (E.3).
- Escomence la teràpia en un tipo de producte, uns aeròbics i ja estic variant, conforme jo me mire en l'espill com estic, com va funcionant com va pues vaig canviant (E.14).

6.1.6. Tabú social

En determinats contextos i de cara al gran públic, molts consumidors d'esteroides anabolitzants es neguen a parlar del tema i desmenteixen categòricament la seua existència o vinculació amb el fenomen. En gran mesura, sembla com si es sentiren estigmatitzats. Aquesta ha estat una de les grans dificultats a les quals hem hagut de fer front per al bon correcte funcionament de la investigació, atès que ens hem trobat amb moltes negatives a participar o inicials suspicàcies. Això s'explica pel fet que bona part dels consumidors no reconeixen els seus consums donat que això desvirtua els propis resultats i lleva una part important de mèrit personal.

- Se habla, pero no en voz alta [risas] y se habla entre nosotros, entre los amigos. Se cuenta, pero ya te digo que no a todo el mundo porque da un poco vergüenza, digamos que es una vía más fácil de conseguir algo, entonces parece que es que vas a lo fácil, entonces no tiene mérito que estés en forma porque te has pinchado, está mal visto (E.12).
- Jo conec a moltes persones que ho fan i ho neguen, però això es nota. Jo ho note, si estic en *ell tots els dies de l'any, pos se nota per la ràpida evolució* (E.10).

- Yo te digo que el ochenta por ciento te lo niega, eso es así, es así, yo la verdad es que ni lo he negado ni me ha importado, es que se ve (E.1).
- Una persona que se cicla no vol dir-ho perquè lleva mèrit als anys de treball. Ho amaguen tot, *bueno*, tots... algú ho diu perquè ja és evident, però molts ho amaguen. Tin en conter que no fa falta que que faces tant de sacrifici com uno que ho fa natural (E.19).
- De normal no se dice, porque la gente cuando dicen que che, que se han pinchao es... es porque claro, no es lo natural, es como un globo que lo único que hace es inflarse y desinflarse, inflarse y desinflarse y al final, qué se queda, como la piel de los abuelos (E.13).
- Tengo amigos que siguen tomando... no lo reconocen nunca, pero siguen tomando... (E.16).

Tanmateix, entre els propis consumidors cada vegada és més habitual parlar del tema sense cap tipus de precaució, a diferència del que ocorria deu fer vora una dècada.

- Crec que hi ha una gran desinformació. Quan jo vaig escomençar al *gimnasio*, pa tomar açò... i indirectament la gent se n'anava fora del *gimnasio* a un rincó d'un carrer i... [baixa la veu] a un rinconet del carrer estàvem parlant... era secret, no?, era com una cosa com un tabú, com un tabú, desde luego això en el *gimnasio* no se parlava i si se parlava en el *gimnasio*, era en els vestuaris i dutxant-te i *por lo bajini*. Ara no, els xiquets "això i allò" i ho chillen i tot en el *gimnasio*, ho chillen en el *gimnasio*. La simple paraula de Winstrol que quan jo vaig començar no li vaig sentir a ningú... ara és "fica'm un cubata de Winstrol", m'entens?, han perdut molt de respecte a lo que estàs gastant que al fi i al cap és un medicament, *entonces* això ha d'estar pa l'ús però sense l'abús (E.14).
- ¿Mal visto? Qué va, los ciclaos entre ellos, orgullosos. Igual haces una encuesta y te dicen que no, pero luego entre ellos no se cortan un duro (E.5).
- És un tema que se parla obertament... sí, sí, sí... alguno que és molt flipaet que diu que no s'arrea res i sí que s'arrea, però bueno, com tots (E.23).
- Hay dos casos: entre amigos es verdad que se suele contar... en el gimnasio si tú ves a tu amigo que en dos meses coge 10 kilos, es evidente, no es normal. Alguien normal tarda un año para ello, no me lo va a negar que se está pinchando pero no lo va a decir por ahí por la mala imagen, los prejuicios que tiene la gente hacia los que se ciclan. Porque la gente que no va al gimnasio lo consideran como algo ilegal, como doping o como una droga (E.12).

D'altra banda, semblaria que entre propietaris o gerents de gimnasos i monitors el tema seria més secret de cara al gran públic donats els problemes que alguns han patit amb la justícia.

- Entre monitores de sala es un tema bastante tabú, lo mantienen en secreto, mucha gente ha tenido historias con la policía (E.12).

6.2. Motivacions al consum: la imatge física

La realitat social és molt distinta en funció de com és percebuda pels diferents actors. Per exemple el que es pensa sobre aspectes com l'avortament, l'eutanàsia o el consum de drogues dependrà de com se'ls considere: com una tara hereditària, una decadència moral, una tradició cultural o una conducta de compensació (Bourdieu, 1985).

En el cas del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants es tractaria, en la gran majoria dels casos, del que podríem considerar com una conducta de compensació. És per això que la paraula *anabolitzants* provoca en l'entrevistat una relació quasi directa amb els beneficis obtinguts amb el consum i les modificacions corporals operades en el seu aspecte físic. A més a més, s'hi afigen aquells reforços que el consumidor percep i que, en certa manera, en sustenten la motivació, tant per a l'inici del consum, com per a la repetició.

Per a comprendre millor els consums entre els joves cal interpretar els arrels de tot plegat, per la qual cosa cal prendre com a base la societat en la qual estan creixent. Segons Elzo *et al.* (2010) aquesta societat s'asenta sobre l'ètica de l'individualisme, del present immediat i la incertesa envers el futur, (ja abans de l'actual crisi de 2008). Per tant, és en aquest marc col·lectiu i individual de recerca de punts de referència i gratificació, en aquest equilibri entre la incertesa i la prescripció de la llibertat, on els joves busquen llur espai.

6.2.1. Reforç ràpid (més fort, més gran, més múscul, més prompte)

El consumidor aconsegueix en un breu període de temps (3 setmanes aproximadament, des que inicia el consum) els resultats que espera (aug-

ment del volum, de la força, etc.) i que tardaria més d'un any en aconseguir per mitjà de l'entrenament quotidià en el gimnàs i un estil de vida molt sacrificat. Subjau de manera implícita en aquest apartat un clar menyspreu a la cultura de l'esforç i un culte a la immediatesa, sense considerar-ne ni valorar els fins per a arribar als objectius. Entre alguns consumidors es constataria també un sentiment d'invencibilitat.

- Yo de levantar a lo mejor noventa kilos en un mes levantaba ciento treinta, ciento cuarenta, ¿sabes?, una fuerza brutal, sabes, la congestión era tres veces más, cuatro veces más, sabes, impresionante (E.1).
- La gente quiere las cosas rápidas, hay gente que viene, llega el invierno y de repente no los ves, llega el verano, o casi el verano, vienen, se ponen a entrenar, consumen -esto es fácil-, si están dos meses consumiendo y los productos son buenos... se nota enseguida (E.9).
- Pues nada, porque el gimnasio llega un momento que... quieres más, quieres más, más tono muscular, más calidad muscular y todo eso pues claro te lo facilita una barbaridad, una barbaridad (E.25).
- [Els ciclists] això de que se punxen i se fiquen grans, bueno, cada u que faça lo que vullga... però pense que deurien de mirar-se d'una altra forma perquè ells veuen que en quatre dies volen ficar-se grans com per exemple jo que porte molt de temps i gent que porta molt de temps i em veuen aixina i se pensen que això es automàtic i volen estar a la mateixa *altura* i no poden estar a la mateixa *altura* en quatre dies... et pregunten directe "que t'estàs arreando?" "no m'estic arreando res" perquè no m'estic arreant res i ells se tenen que punxar (E.23).
- Muchos chicos incluso muy jóvenes buscan en dos o tres meses determinados objetivos que necesitarían todo un proceso pues igual de dos años (E.3).
- Los nanos, sabes, llevan un mes en el gimnasio y enseguida quieren resultados, sabes, y van a lo fácil (E.1).

La gran majoria de la mostra assenyala com a principal motivació un benestar general que els fa sentir-se, en una primera etapa, més eufòrics d'una banda i de l'altra més forts i resistents en l'entrenament. Això els permet dur a terme entrenaments més intensos, tindre una major sensació d'energia, augmentar la resistència al dolor, abaixar la sensació de fatiga a la qual cosa s'acompanya una vida sexual més intensa.

- En un principio tienes el cuerpo que siempre has deseado de forma rápida sin padecer mucho, es como si a ti te dijeran “te voy a dar una pildorita mágica y al día siguiente vas a salir un figurín” ya dirás... Pero con esa pildorita te puede pasar... “se te puede caer el pelo”, “vale se me puede caer el pelo pero poderseme se me puede caer” (E.6).
- Buscas ser una persona más fuerte y más agresiva en el entrenamiento, y con esos productos lo consigues, a parte de... la sensación muscular si tienes algún dolor fijo, tienes alguna cosa que te está fastidiando, algunos de esos productos te solucionan ese dolorcito (E.9).
- Tú cuando consumes anabolizantes tienes un vigor espectacular, tú te levantas y puedes trabajar tranquilamente doce horas al día, acabar de trabajar doce horas en una obra, irte a entrenar al gimnasio y dormir cinco horas y al día siguiente estar como nuevo porque tienes una velocidad de recuperación bestial... pero luego eso va pasando factura, luego eso el cansancio se va acumulando porque se nota el nivel, el sistema inmunológico se resiente porque tú a lo mejor no lo estás notando, pero tu cuerpo por dentro lo va notando, es como lo que te he contado del coche. A ti te parece que va como va, pero tus piezas no están preparadas para ir siempre y siempre y siempre, luego viene la cara b del problema y es cuando se acaba, cuando se acaba ese vigor y dices “ostras”, uff ahora necesito más porque no soy persona, no aguanto en el trabajo”... se nos olvida muy rápido de cuando antes de empezar estábamos cansados... (E.6)

Així mateix, molts consumidors no se n'adonen que malgrat el fet de punxar-se han de seguir un entrenament, un estil de vida i una dieta molt estrictes. És significativa la metàfora que empren alguns consumidors i que diferencia els esteroides anabolitzants de la poció màgica d'Astèrix i Obèlix. Assenyalen en referència a aquest beuratge que el consum d'esteroides anabolitzants implica tot just el contrari al que ocorre en el divertit còmic de Goscinny i Uderzo, encara que en un principi pugua parèixer semblant.

- Los anabolizantes no son como la pócima de Astérix que si te lo tomas ya sin hacer ningún tipo de esfuerzo creces, es un poco lo contrario. Tienes que entrenar como si, vamos, como si estuvieras dopao y comer más todavía y cuidarte más la alimentación porque si no no le sacarás provecho'. Los anabolizantes multiplican tus funciones metabólicas (E.6).

- Els esteroides acceleren el procés, augmentes de pes, *enseguida* se nota, en mesos, per ficar-te un exemple accelera el procés, millora sempre la qualitat muscular, estàs molt més fort però si no minges més no servixen pa res (E.21).
- Sí hi ha gent que entra i se pensa que en tres mesos ho té tot fet (E.4).

6.2.2. Reforç social

El consumidor rep missatges del context grupal respecte a la seua imatge física, que en reforcen el consum, tant mentre es manté una imatge musculada (reforç positiu), com quan eixa imatge pateix un deteriorament (reforç negatiu). Es genera en el consumidor la necessitat de mantindre una imatge determinada envers el seu entorn més pròxim, que es tradueix sovint en un augment del consum en les èpoques anteriors a l'estiu.

- I la gent que a lo millor fa temps que no me veu pues pa mi el orgull que me dóna que me vegem "Hòstia, com has canviat" o "Estàs millor", ja no perquè estigues millor o perquè ho pensen sinó perquè és algo que t'has treballat i la gent t'ho valora (E.4).
- El consum d'esteroides me'l van aconsellar companys del gimnàs, companys de faena, clar tens que estar en una faena cara la nit, necessites tindre una imatge. Necessites tindre una imatge dins de lo que cap molt més cara la gent de molt més *volumen*, de més fort, *entonses* dius "Xé pues a vore ho" (E.24).
- La gente cuanto, cuanto más gente musculada hay, más gente se quiere muscular ¿no? (E.9).
- Pues escomençaren els amics i volien ficar-se una miqueta més forts, els agradava i de xicotets volien estar més fortets, estàvem primets (E.21).
- Un amic escomençà a eixir de festa, eixir per les nits i va pegar un canvi gran, va pegar un canvi enorme. A mi me va costar molt, però finalment vaig aplegar (E.14).
- Pues estar físicament molt millor, estar moralment te notes molt millor, una atra alegria molt millor, no sé, notes que passeges, te'n vas a caminar o algo i la gent te mira, te veus aixina que vas progressant i el progrés te motiva molt i tot això, m'agrada (E.23).

6.2.3. Reforç cíclic/intermitent

Els canvis físics obtinguts són de curta durada, en poc de temps es fa palesa una pèrdua de massa corporal i volum que porta el consumidor a plantejar-se repetir el cicle. Els efectes dels esteroides anabolitzants sobre l'organisme es perden molt ràpidament.

- *Pues aplega un moment que el teu cos està al límit i si no tens els esteroides és molt poc a poc (E.10).*
- *Pues en estar millor, perquè arribes a un punt d'estar en noranta-cinc quilos com ha estat i te notes que te notes pues súper bé, una fortor, tot t'ho notes súper bé, súper bé, tot maravillós, motivat, la veritat és que tires molt més... no sé... l'objectiu era ixe, vore't d'una altra forma diferent, la veritat i me va agradar i el tornaria a fer (E.23).*
- *El negatiu és que quan t'ho dices, tot lo que t'ha donat de més, després torna a baixar... estàs més cansat, tens *menos* apetència sexual, físicament i visualment no eres com antes. És com quan vas a casa en cotxe i de repent te donen una bicicleta, pues en la bicicleta te banyes, te canses i tardes més en aplegar i quan vas en cotxe ni te banyes, aplegues antes i ni te canses i sents música i aire acondicionat (E.17).*
- *Es como si inflas un globo y luego lo desinflas (E.13).*

6.2.4. Reforç comparatiu

La comparació constant del consumidor amb els del seu voltant provoca una percepció d'extensió del consum i la subsegüent minimització de riscos. Cal mencionar que esta *normalització del consum* no ho és en realitat. Es produeix bàsicament perquè el context amb què es compara el consumidor és un microespai que tan sols reproduïx el gimnàs al qual acudeix i el seu context grupal més pròxim.

- *Los más jóvenes nos ven a nosotros que estamos más grandes y que piensan "Ostia pues cómo están esos", "Madre mía, cómo están esos, de grandes de entrenamiento y cómo pueden llegar así" y yo quiero estar cómo están ellos (E.15).*

- La gente eh... lamentablemente eh se ciega, ¿no?, porque el amiguete de turno lo ha conseguido, y el problema que es que tú estás a un nivel y ves que tu amigo en dos o tres meses ha conseguido superarte y... es psicológico, pero es un, no sé, es una envidia o está relacionado con el egoísmo o no sé.

Eso da sensación de respeto al igual que estar un poco musculado, un poco fuerte, la gente te valora, ¿no?, “Ey, qué bien te veo, estás fuerte y tal” y ésas son sensaciones que a la gente también le gustan.

Lamentablemente, la sociedad conforme está es muy difícil sacar a la persona ya de ahí, de su consumo, porque su amiguete y el otro amiguete lo han conseguido, lo han tomado y han conseguido buenos efectos, rápidamente (E.9).

6.2.5. Reforç personal

Hi ha un afany de superació personal, en relació amb el cos, que duu, fins i tot, a mesurar la capacitat que té l'organisme per assolir metes que un mateix s'ha marcat, tot i passant per damunt dels riscos que se'n puguin derivar. Han sigut reportades conductes d'auto observació permanents i en alguns casos obsessives amb l'espill.

- Quería llevar mi cuerpo al límite (E.1).
- Yo pesaba sesenta kilos y ahora peso noventa y ocho (E.3).
- Los esteroides anabolizantes son fármacos que te dan energía que son para gente que sale de operaciones y que a nosotros nos dan una energía brutal y nos ayudan a crecer y te dan mucha más energía (E.25).
- Realmente hay ciclos que están todos los días mirándose al espejo a todas horas (E.12).
- He probado muchas drogas... sé que mi cuerpo aguanta y quería probar hasta dónde podía llegar (E.25).

6.2.6. Finalitats estètiques

L'excessiva importància concedida a una imatge física determinada, així com el desig de seguir mantenint-la, també a costa dels riscos per a la pròpia salut, són dos aspectes que semblen trobar-se en la base de

l'ampli elenc de reforços que rep el consumidor. El cos es percep generalment com l'expressió més natural de la naturalesa profunda (Bourdieu, 1988). En aquest sentit, els missatges que rep del seu entorn social més pròxim, bé admirant el seu aspecte, bé recriminant-li un canvi a pitjor, tenen un paper fonamental en el manteniment i la repetició dels cicles amb anabolitzants. La pràctica totalitat de la mostra reconeix que els seus consums estan relacionats amb aquest apartat i la creixent valoració del propi cos en les societats contemporànies.

- Hui en dia es valora molt la imatge, sí, prou, la imatge de la persona més en les dones... és com tot, se valora el físic, la imatge és tot en general, és saber vestir-te també i saber arreglar-te també, també estèticament estar bé, clar que se valora (E.23).
- Por imagen, sí, en principio por imagen. Las expectativas eran formarme físicamente y estar en forma, ¿no?, pero, más que nada como me veía delgado, pues la idea era, pues coger un poquito de músculo, ese era el objetivo principal, sentirme en forma. Quería el sentirme bien ¿no? el perder un poco la delgadez y hacer un poco de musculatura (E.9).
- Pues tu quan tens un cos més lleig, estigues gros o estigues primet, què passa? Se codeja en la gent que està més bé físicament, se junten, van en dones que estan més bé físicament i fan un poquet la seua marxa. Què passa? Que quan tu ja comences a tindre un cos que és més atractiu, que crida més l'atenció, la gent se fixa més... i "Ostras, Ramón [nom fictici], pues, caguen en la mar sí que has canviat! Anem-se paca ací, pues a vore si quedem pa anar a la platja... i canvia tot, te dóna molta confiança, autoestima, perquè te veus més capacitat per a fer tot, tu vas a un *puesto* i la imatge, per sort o per desgràcia, és lo primer que conta (E.4).

El desig d'agradar al sexe oposat i ser més atractiu és una de les principals motivacions al consum assenyalades. Afirmen que s'associa amb una imatge social d'èxit i que cada vegada es dóna en edats més joves. En la mateixa línia, un estudi desenvolupat en São Paulo (Brasil) en 2003 per Franco Silva i Moraes Moreau va concloure que en un 82% dels casos el principal factor que induïa als consumidors recreatius al consum d'esteroides anabolitzants era la possibilitat d'una millora en l'estètica corporal.

- Cada vez más pronto, los niños últimamente les gusta mucho los trece o catorce años meterse en el mundo de las pesas porque ya empiezan a gustarle a las chicas y las chicas se fijan en los chicos

que están más desarrollados, tienen la voz más grave, el cuerpo más alto, la formita más esbelta, de cintura estrecha, hombros anchos, entonces claro, los que genéticamente no están dotados para ser así por naturaleza pues entonces quieren serlo, los flaquitos, los gorditos quieren adelgazar y verse mejor, sobre todo los abdominales, quieren la tableta de chocolate porque se creen que van a ligar más con eso... pues eso, la tontería de la juventud (E.2).

- Jo ho faig per mi, hi ha gent que ho fa perquè li agraden més a les dones i aixina les dones se fixen més en ell, perquè jo ha sigut tan poquet, una persona en un cos tant mal com aquell que diu que vore'm aixina per a mi és un orgull, jo poder dir que no era res i ara sóc físicament, un físic que està bé... (E.4).
- Claro, claro, tanto las mujeres como los hombres les gusta estar guapos y tener el mejor cuerpo posible, les gusta atraer, les gusta que les miren (E.2).
- ¿A qué hombre no le gusta ligar más o triunfar más? Claro... ¿cómo lo puedes hacer? Pues como no seas muy guapo, pues si eres normalito, si te curras un buen cuerpo, pues ya tienes una aliado más, eso es así (E.3).

Per la seua banda, els no consumidors no dubten a titllar d'antiestètics o antinaturals aquests cossos tot i afegint-hi els elevats riscos per a la salut.

- Pues primeras porque lo veo antiestético y segunda ante todo la salud y eso es malísimo, luego a la larga va a ser peor, conozco los riesgos. Yo el lema que tengo es "Conoce tus límites y supera tus metas" y ante todo la naturalidad, tu cuerpo está hecho para superarse, pero de forma natural (E.8).
- Me gusta más el tema de estar bien que ganar volumen, ¿El objetivo?, Pues encontrarme yo bien, pero ya no estéticamente, que también es importante, porque te gusta, te ves mejoras, pero a nivel físico de decir, pues no tengo molestias en la espalda, yo siempre he tenido muchas molestias en la espalda de cuando estudiaba antes de ir al gimnasio, de las posiciones y la verdad es que el gimnasio me quita mucho dolor de espalda (E.5).
- Yo creo que la persona que se cicla, la gran mayoría no va para el culturismo, o sea el noventa y pico por cien no van al culturismo, es por estética, sí, por estética, entonces si es por estética, es que a nivel de autoestima algo está fallando, está fallando algo, porque si tú te quieres y te valoras, no te hace falta... conseguirlo de maneras... ajenas y malas para tu cuerpo porque luego teóricamente si se ciclan, no pueden beber, no pueden hacer un montón de cosas, problemas de fertilidad, granos, no sé qué, o sea, que lleva unos

cuidaos que luego encima algunos, tienen las pocas luces de no seguirlos, porque yo he visto algunos que luego beben [baja la voz] se drogan y de todo (E.5).

- Lo hacen por presumir, la mayoría de los cultuoretas o tal, o los cicladiillos así de tal, que tienen cuerpecillo, y sus abdominalillos y sus bracitos, y claro, se van ahí a la playita a enseñar cuerpecito y eso, es lo típico... en el fondo se lo tienen un poquillo presumío [risas] en ese aspecto (E.13).
- Me encanta la musculación, pero no quiero jugar con mi salud (E.12).

6.2.7. Insatisfacció corporal i autopercepci6 d'estar prim

Entre els consumidors adolescents masculins d'esteroides anabolitzants, diversos factors han estat identificats amb el seu consum com ara el fet de tindre una baixa autoestima, elevats índexs de depressió, intents de suïcidi, pocs coneixements en matèria de salut, el desig de participar en esports que requereixen una gran força, preocupaci6 paterna al voltant del pes i trastorns alimentaris (Irving, Wall, Neumark-Sztainer i Story, 2002; Denham, 2009). En aquest sentit, hom pot corroborar que la pràctica totalitat de la nostra mostra fa gala d'una insatisfacci6 corporal que sovint és derivada d'una autopercepci6 d'estar prim. Aquest és, sens dubte, un dels principals motius per a endinsar-se en el món del gimnàs, primer, i dels esteroides anabolitzants, després.

- Me veía que yo era delgadito (E.2).
- Era muy flaquillo, pesaba unos sesenta quilos. Yo con dieciocho años era flaquillo, flaquillo (E.16).
- Jo era un xic molt prim, tenia problemes d'esquena. Jo és que sempre ha estat primet, sempre, ha sigut molt, molt, molt primet. Havia vegues me ficava davant de l'espill amb unes tacaes de plorar de lo mal que me sentia. El xiquet de classe que ningú vol, ixe era jo, per aixina dir-ho. Perquè jo també era molt callaet, era més reservat (E.4).
- Yo estaba en los huesos (E.11).
- Empiezo, empiezo porque un día fui a una... zapatería a comprarme unos zapatos y había unos espejos de estos largos, y me miré y digo "Ostras, qué delgado estoy", mi madre tenía razón, qué decía "Es que estás muy flaco, estás muy flaco", y yo, la verdad es que me veía bien (E.9).

- ¿Por qué empiezo a ir al gimnasio? Básicamente por mi desmotivación en el sentido... por mi aspecto físico, ¿sabes? No estoy a gusto con él, entonces, claro, pues me gustaría por mí mismo, ¿sabes?, pos verme ya mejor, por sentirme mejor yo. Yo de normal nunca he llegado a pesar más de sesenta y tres, sesenta y cuatro quilos, eso para un tío, eso es estar delgado, [risas], para una tía a lo mejor no, es un poco de sobrepeso, pero un tío eso es delgado (E.13).

Uns altres, però, ho fan pel motiu diametralment oposat, és a dir, per estar més aïna grossos.

- Entro en el deporte porque estaba gordito y eso fue lo que me llevó a empezar con las dietas y a entrar en el gimnasio con 16 años para perder grasa (E.25).
- Por ejemplo veo pues un chico, un chaval, de 14 años, que esté un poquito regordito, ve que su vecino está un poquito fuerte o ve que... me voy a la playa "Jolín, éste que fuerte que está", y después, claro... (E.9).
- Yo empiezo a ir a el gimnasio en una etapa que yo estaba rechonchete y empiezo a hacer ejercicio. En casa hacía abdominales, flexiones, luego hacía, me compré unas pesitas, súper pequeñitas y hacía cosas en mi casa, y a partir de ahí ya, con luego un amigo "Ahh, vamos a apuntarnos al gimnasio" (E.5).

En bastants ocasions, aquesta insatisfacció corporal ha derivat en un trastorn anomenat vigorèxia que han patit molts dels entrevistats com recordavem al principi del treball.

- Lo que sí que es verdad es que eso al final te crea, a mí me creó vigorexia, ¿sabes?, yo creo que a todo el mundo. Yo tengo amiguetes que se ciclan y al final te ves pequeño... es de las cosas que yo creo que a todo el mundo le pasa... sabes, al final sólo quieres más y más (E.1).
- Vigorexia cada vez hay más en cuanto a que nunca te ves lo más perfecto posible o nunca te ves como la persona en la que te has fijado en la revista o en el compañero que ves que tiene un físico ideal para ti, pero que tú no tienes su misma genética, entonces puede rozar la vigorexia o la obsesión, el querer estar como esa persona sabiendo que no vas a poder estar como ella (E.2).
- Vigorèxia és addicció als esteroides anabolitzants (E.4).
- Sobre los anabolizantes empezó con diecinueve años, era otra época diferente, otra manera de pensar y empecé con la suplementa-

ción dietética, con batidos y proteínas de suero y demás y vi que nunca llegaba y que quería más, más, más y... yo creo que era ya vigorexia, me empezó a gustar, tenía un tono muy bueno, cuerpo atlético, pero siempre quería más y quería más. De mi quinta iban todos con anabolizantes y demás, y empecé a probar el Wistrol, Decabolin etc (E.16).

- Jo crec que mai tens un final perquè sempre vols més de lo que tens (E.4).

En unes altres ocasions es pot parlar efectivament de subjectes amb problemes d'autoestima que cerquen seguretat personal i reconeixement social mitjançant el consum d'esteroides anabolitzants.

• La gente más joven, chavalines entre catorce, quince, dieciséis, dieciocho, éstos buscan el físico y la seguridad que quieren... quieren aparentar, pienso yo, la gente no se fija, no se pone a entrenar, y más la gente joven, la gente joven... lo ve en los adultos, y quiere una sensación de seguridad, la gente quiere sentirse más segura y quiere aparentar porque eso en la sociedad se ve como un respeto (E.9).

• Respeto, porque cuando una persona está musculada causa más respeto, ¿no? (E.9).

• El ver una persona que está fuerte eh... provoca seguridad, es una cosa que casi nunca se dice, pero transmite seguridad aunque tú realmente no la sientas, porque podría pasar, que tú no la tengas, aunque realmente esto te ayuda a tener más seguridad en ti mismo, eh... se valora también... que la gente ... no sé... te ve... te ve mejor, ¿no? (E.13).

6.2.8. Estar fort i agafar volum

A finals dels anys 1970 un nou imaginari del cos masculí va penetrar en la societat aquesta cosmovisió es va traduir als mitjans de comunicació oferint nombroses cursos per correspondència, màquines, productes per al desenvolupament muscular, tots ells amb una única finalitat, fer del cos una projecció de la persona.

Bourdieu en la seua obra *La Distinction* (1988), palesa que el fet de tindre un cos musculat ja no és només important per a la persona que l'exhibeix sinó cada vegada més per al seu entorn de referència: «Jo ja era prou fort per a la meua edat, i malgrat tot he augmentat 12 cm d'ample

d'esquena, 8 cm de contorn de pit, 3 cm de contorn de braç, i tot açò en tres mesos. És verdaderament magnífic. Em sent completament nou. Els meus pares i els meus amics es reien de mi, però ara mon pare em demana que em lleve la samarreta perquè els convidats vegem el que he aconseguit».

Una de les principals motivacions per al consum d'esteroides anabolitzants ha estat des dels orígens el desig d'augmentar la fortalesa física que es coneix col·loquialment com «estar fort». Aquest fet es veu perfectament reforçat per diversos estereotips socials relacionats amb la masculinitat, fins i tot passant per damunt de la pròpia salut. A més a més, cal afegir la influència de models imperants d'herois forçuts molt musculats, habituals de la cinematografia que es consumeix a l'Estat espanyol (en gran mesura d'origen estatunidenc) sobretot a partir de la dècada dels anys 1990 (Cantón Xirivella i Aguilar Serrano, 2010).

- La testosterona, per exemple, te dona més tamany perquè t'augmenta el nivell d'hormona de testosterona en el cos, en lo qual tu tens més força i al tindre més força congestiones més però una barbaritat! (E.4).
- Jo volia estar fort (E.14).
- Consumen esteroides porque piensan que igual con eso van a conseguir súper volumen, trabajándolo malamente (E.11).
- Tó el mundo quiere estar en esas condiciones, tó el mundo quiere estar grande, lo que pasa es que tiene... tiene un precio (E.11).

Els consumidors revelen que se senten més forts, el que s'acompanya de més agressivitat i motivació a l'hora d'entrenar. A nivell físic, quan començarien a sentir més força seria a partir de la tercera setmana de consum.

- Se notaba en el carácter, en agresividad, en físico, en fuerza, en motivación a la hora de entrenar, a ver, también había días, como todo, porque se hace muy largo y eso es lo que más ayuda, entonces sí tú te entrenas fuerte, comes como Dios manda, haces tus ejercicios y tó, entonces se nota (E.15).
- Te sents més fort, paca ací paca allà, però t'estic diguent que no és igual que... a la tercera setmana de quant t'estàs punxant, a la tercera setmana ja te notes motivació, força en un entrenament d'estos... també depén del que vages a arrear-te (E.23).
- A nivel físico, a partir de la cuarta semana es cuando lo vas a notar en el físico (E.15).

La genètica personal és un altre aspecte sobre el qual s'incideix per a poder assolir un volum determinat.

- Moltíssima, la genètica és importantíssima, a lo millor una persona normal, jo per exemple menjava sis mil calories al dia i no me ficava grandot, grandot, grandot i hi ha gent que en tres mil calories se fica gros (E.4).

Aquest fet d'estar fort i d'aparentar estar fort es veu igualment perfectament reflectit entre uns altres col·lectius d'usuaris amb un elevat grau de violència com ara membres de «pandilles» o narcotraficants.

- Eh lo que pasa, en las pandillas, ¿qué pasa?, pues la ley del más fuerte, siempre lo ha sido, el más chulo, el que más tal ... eh... la mayoría [baja la voz] de todos los traficantes, se ciclan... es una, son medidas de seguridad, o sea el que está con esos vale igual va a venir otro y se lo quita y tal y cual... se ciclan (E.5).

6.3. Esteroides anabolitzants i policonsum de drogues

D'acord amb Bourdieu (1988), aquells joves que no acaben llurs estudis bàsics estan condemnats a tindre els pitjors treballs el que propicia freqüentment dues possibles eixides: reivindicacions per a uns o evasions insòlites per a uns altres. En eixe sentit, en alguns casos aquestes «evisions insòlites» sovint és tradueixen en un consum de drogues que en el nostre cas hem pogut constatar com un fenomen generalitzat entre gairebé tots els entrevistats durant allò que ells mateixos anomenen *període de festa*. Factors com el consum intensiu d'alcohol (*binge drinking*), el consum de cocaïna, conductes violentes i pràctiques sexuals de risc han estat associades amb el consum d'esteroides anabolitzants (Miller *et al.*, 2005).

Pel que fa estrictament al consum de drogues, tota la mostra ha provat les d'ús més freqüent entre la població més jove: alcohol, tabac, cànnabis, cocaïna, èxtasi i *speed*. La majoria mantingueren un consum habitual d'aquestes substàncies els caps de setmana, tret d'una quarta part de la mostra, que manifesta no haver viscut aquest període i haver-ne restringint el consum a les drogues legals, de manera esporàdica, en relació amb esdeveniments socials, com un aniversari, la nit de cap d'any i unes altres

festes. Els efectes de la barreja d'aquestes substàncies juntament amb els esteroides anabolitzants es van deixar sentir en episodis violents en un clar deteriorament de la salut física i mental percebuda.

- Con 18 años lo mezclaba tó. De fiesta. Lo mezclaba con alcohol y con cocaína y con, con pastillas y con todo lo que me tirasen, fuf. Era una sensación de euforia, euforia, euforia brutal. Pero era joven y el cuerpo aguanta y no te das cuenta de lo que estás haciendo. Así estuve más de un año. Mi objetivo era el gimnasio pero el fin de semana la cagaba y me iba por ahí (E.25).
- Mezclar esteroides con alcohol es súper peligroso... se te ponen los ojos ensangrentados, malestar por todo, al día siguiente encontrarte mal, mal, mal de decir "Qué me está pasando?" "A ver si con una Coca-Cola se me pasa" e incluso yo creo que es peor, agua por un tubo y muy mal... (E.16).
- N'hi ha gent que pren esteroides, pren alcohol, pren drogues i ho barreja tot. I com acaba? Sol acabar mal, hi ha gent que té sort i encà que faça excessos no se li nota, però encà no se li nota i a lo millor després sí que se li passa factura. En canvi hi ha gent que ho fa bé i també li passa, però és menos comú, té *menos* probabilitats, és com tot (E.4).
- Hi ha molta gent que consumix atres drogues quan consumix esteroides... per desgràcia, moltíssim, moltíssima gent, ara, jo crec que competidors poquets, en el món del culturisme poquets... (E.23).
- ¿Relación entre drogas y ciclarse? Todo lo que quieras. Lo tengo clarísimo, porque una persona que, que se hace rallas, se hace farlopa desde hace tiempo se nota, para él no supone tanto eh, trauma el paso de una cosa a la otra, y la persona que no se hace de nada sí que supone, claro, es un choque, pero las personas que se están metiendo cosas que saben que no son buenas como pastillas y tal y pues lo de ciclarse, pues es una más, y es así, es que es así (E.5).

En efecte, l'ús recreatiu de drogues juntament amb la freqüència d'ús ha estat identificats com un factor de risc per al consum d'esteroides anabolitzants (Lorang *et al.*, 2011; Humphreys i Ruseski, 2011). Quant a la consideració de si el consum d'anabolitzants i la seua barreja amb unes altres drogues pot arribar a constituir un problema per al consumidor o la societat en el seu conjunt, hi ha una percepció clara per part dels entrevistats que els consums poden arribar a derivar en seriosos problemes, tant pel que fa a la salut física com psicològica, com veurem més avant. Ara bé, aquestes interpretacions sempre es duen a terme basant-se en determinades relacions causals que amaguen justificacions per a minimitzar-ne els consums.

- Para hablar de abuso, hay que hablar de una cantidad muy bestia, vale, una cantidad, una cantidad normal de un chico habitual... no tiene por qué tener esos efectos, el problema principal viene porque yo le digo "No bebáis alcohol" y el fin de semana se ponen hasta arriba porque hay que tener en cuenta que el alcohol hace que el hígado sufra estrés y al final puede acabar fatal (E.6).

Finalment, cal assenyalar un fet que trobem significatiu, respecte a la prevalença del consum de drogues en general: la quantitat actual de consum es defineix basant-se en el que es consumia en períodes anteriors (*període de festa*), la qual cosa els duu a qualificar de *zero* el consum actual, o a minimitzar-lo, encara que no es corresponga amb la realitat manifestada al llarg de l'entrevista. Finalment, hem d'assenyalar que alguns entrevistats mantenen un consum esporàdic d'unes altres drogues, especialment alcohol però també cànnabis i cocaïna.

6.4. Informació disponible per part del consumidor

6.4.1. Fonts d'obtenció de la informació

Els entrevistats relacionen el consum d'esteroides anabolitzants a l'àmbit del gimnàs i amb els canvis corporals que s'han experimentat. Açò va orientar el plantejament de les hipòtesis: que el consum d'anabolitzants ajuda a trobar una potencial població consumidora en els gimnasos i que el consum n'hi és valorat com a satisfactori, en termes generals, en funció dels resultats físics obtinguts van ser dos dels temes fortament confirmats al llarg de tota l'anàlisi.

- Jo en el seu dia ... llegia molt, comprava llibres, a més el primer llibre que vaig tindre no se me olvidarà en la vida, «*Guia de referència anabòlica*», blanquet aixina i que havia un braç aixina traguent bíceps i jo ahí anava traguent, anava llegint, anava pensant, jo ahí era un novato total, jo ahí lo que és la paraula *ciclo*, no sabia, pràcticament no se sentia ehh, evidentment no tenia ni puta idea de com se feia, jo no tenia ni *zorra* idea d'aon anar a buscar, i, clar, era un tabú i no podies anar com ara, Internet no existia, *entonces* eh, jo no podia anar a parlar en ningú a dir-li "Això com se fa?", ara n'hi

ha molta gent que ho fa, entones era l'acció d'agafar un llibre, i escomençar a llegir, perquè Internet no n'hi havia, llegíem llibres i era molt diferent a com és ara. Però això tenia una cosa positiva que te tocava eixir i t'obligava a informar-te, no era "Ha sentit això o he vist això en Internet" o este lloc, no, no, no, és que això no existia, si volies algo tenies que escomençar a comprar-te llibres, escomençar a llegir, els productes que feien, pa què servien i en quina època se gastaven, quines expectatives tenia pa saber com tenia que fer-se... ara n'hi ha molt del boca a boca, n'hi ha molt del gurú que no té ni puta idea, perquè no té ni puta idea... i, i això ademés de mala fama, físicament n'hi ha persones que s'han quedat molt fastidiaes per això (E.14).

Els consumidors més majors alerten dels perills d'Internet en l'actualitat pel fet que minva la credibilitat de la informació d'una banda i de l'altra perquè molts continguts no tenen una base científica contrastada. En eixe sentit un recent estudi confirma que la informació sobre les substàncies psicoactives proporcionades per la xarxa no sempre és fiable i manca de rigor científic (Aguilar *et al.*, 2009). Es tracta, per tant, d'informació sovint esbiaixada, quan no totalment errònia.

- Nunca ha habido ni va a haber información. ¿Por qué? Porque Internet puede informar o puede desinformar mucho, porque antes, por ejemplo, antes de existir Internet, siempre había mucho más... se hablaba más, vale, entonces tú siempre ibas al grande del gimnasio y entonces el grandote del gimnasio te orientaba un poco más, sin embargo, Internet tiene el problema que tú no sabes quién puede estar escribiendo ahí... porque a mí me han venido muchos clientes "No es que yo he visto en Internet"... Has visto en Internet ¿y esa persona de Internet tiene razón? ¿Quién es? ¿Quién ha escrito eso? Entonces pienso que Internet informa y desinforma a la vez, yo incluso creo que desinforma más que otra cosa (E.6).
- Internet? Però jo és que no sóc partidari d'això, jo sóc partidari de tu vols fer algo? pues ves a una persona que sàpia, que te recomane com ho tens que fer, que te diga com, que te mane a on i que t'ho porte tot molt controlat (E.4).

Un altre problema bastant comú és el del sobreentrenament. Es dona de manera més freqüent entre aquells consumidors que no tenen gaires coneixements de la matèria.

- El sobreentrenament és algo que passa prou i la gent no se dona conter, gent que està minjant poquet, no porta suplementació com aquell que diu i fa un entrenament que és molt pesat (E.4).

6.4.2. Falsa percepció de control mèdic

La classe mèdica està fortament desacreditada entre els consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants pel que fa als seus coneixements sobre la matèria i se'ls atorga, fins i tot, menys confiança que als amics, les webs d'Internet o els propis traficants d'esteroides anabolitzants (Pope *et al.*, 2004). Entre la nostra mostra es confirma que el fet de recórrer a un metge o a qualsevol altre professional sanitari perquè informe al voltant de les implicacions del consum d'esteroides anabolitzants és prou inusual i, fins i tot, està àmpliament desacreditat.

- Lo que te diu el metge és bàsicament lo mateix que te pot dir un atre, sempre és més o menos les mateixes, lo únic que varia són les quantitats (E.17).
- Es como tó, yo voy a la ligera (E.11).
- Jo ja porte molts anys i ja conec el tema. Bé investigues a través d'Internet o llibres o gent que sap més que tu, és un poquet a vox populi, hi ha gent que va a metges i li fa la receta però bàsicament això funciona un poquet lo que te diu un atre que sap més, una escola... metges poqueta gent realment va al metge... (E.17).

El consumidor habitual d'esteroides anabolitzants duu a terme un procés psicològic pel qual s'estableix una equivalència entre la pràctica freqüent de fer-se analítiques mèdiques abans o després del consum, i el control mèdic que hi hauria d'haver; de manera que s'estén la percepció que hi ha un veritable control mèdic sobre allò que estan consumint i, per tant, la possibilitat de continuar consumint sense riscos:

- No porte un control mèdic, però me faig analítiques de sang i tot això (E.23).
- Los ciclaos que yo sepa no llevan control médico, es más, cada uno hace lo que quiere (E.8).

- Yo tengo amigos que se pinchan y sin médico, o sea hay unos médicos piratas, ¿vale? porque me acuerdo yo que lo acompañé una vez a un sitio, algunos médicos piratas que... nada, vas y te dan la receta, porque sino, no lo puedes sacar, ¿vale? Entonces ellos se sacan pasta y mira él se entra cinco minutos, porque le estuve esperando dos veces y salen y... no sé cuánto le cobraron, pero le cobraron pasta, y se, y se lo pinchan ellos y todo (E.5).
- Cogí rollos y me iba todas las semanas a hacerme las transaminasas por si acaso, porque eso al final te pega una explosión, ¿sabes? (E.1).
- Tú te haces una análisis antes para ver cómo estás y todo tu cuerpo funciona bien y luego al final te haces otro análisis para ver cómo ha podido estar afectado más o menos, depende la gente, hay gente que le afecta más y hay gente que le afecta menos. Gente que el hígado se le altera más y gente que menos (E.3).
- Claro, hay personas que lo hacen a su rollo y cosas así y yo no, yo siempre un control médico. Que a mí me llevó un médico y todo súper controlao y las dosis que él me daba y todo. Sin megadosis ni cosas raras (E.3).

Els consumidors opinen majoritàriament que seria adequat efectuar tres anàlisis de sang: una abans, una altra durant i, finalment, una al final tot i que reconeixen que poques vegades ho fan així. D'altra banda, es confirma l'existència de determinats metges i uns altres professionals vinculats amb la salut que de manera clandestina estarien subministrant esteroides anabolitzants de manera il·legal.

- En algunos casos se hacen, en otros, no. Lo lógico y lo normal sería que una persona que consumiera algún tipo de sustancias de tipo anabólicas, eh que se hiciera una analítica antes de empezar por ver en qué estado estás, y si ves que esa primera analítica eh que está bien, entonces cuando acabas el ciclo pasa un mes, mes y medio, dos meses, vuelves a hacerte esa analítica para ver que tienes los niveles a un nivel normal, ¿no? (E.9).
- Me faig un anàlisi antes i después, per a mirar el fetge, si està molt inflammat, me mire també el nivel de testosterona. Tamé hi hauran més coses, però bàsicament és això (E.10).
- Te haces un análisis de lo tuyo para ver cómo estás, pa ver si tienes tó luego cuando acabas ya te haces otro análisis pa ver cómo se ha quedao eso, si se ha quedao tó otra vez funcionando igual o te tienes que tomar tus cosas pa que te vuelva a la posición, cuando acabas (E.15).

- Les analítiques s'han de fer abans, durant i després, el que passa és que poqueta gent ho fa i és imprescindible, perquè te diu físicament com estàs. Això són productes que no te van a avisar, no te vas a prendre algo i va a salir en... "Mira és que me fa mal açò perquè ahir me vaig prendre això" no, en tot cas l'analítica és el que te va a dir si tens el fetge tocat, si tens els renyons, si l'hormonal s'ha alterat, el que te va a dir... entonces clar, per saber si estàs alterat has de tindre un de quan estaves bé, una referència. Lo que passa és que vas antes i si tu vas durant i te fas una analítica el metge se pot asustar perquè puja les transaminases, bàsicament s'altera el *colesterol*, *triglicéridos*, GPT, i VOX són transaminases i si te feren alguna analítica hormonal també eixiria per sota i a no ser que tu li explicases, no sé, és com si t'estàs prenint un medicament pal constipat i te fan una analítica i te diu "Te ix alterat" i li dius "No és que m'estic prenint Frenadol o m'estic prenint això", ixe és el debat, no perquè tu estigues mal sinó perquè el medicament t'ho eleva (E.17).

En canvi, tota la informació necessària per a establir les substàncies que consumiran, dosis necessàries, freqüències de consum i riscos i beneficis del consum s'extrau majoritàriament de quatre fonts: d'uns altres consumidors, generalment coneguts del gimnàs, d'amics consumidors, del practicant mateix o de pàgines web. El que sembla clar és que el gimnàs constitueix un espai en què la informació sobre anabolitzants flueix de manera bastant fàcil i constant, i proporciona al consumidor, o a aquell que pretén iniciar-ne el consum, un ampli ventall d'informació esbiaixada, basada tan sols en l'experiència pròpia del consumidor, que prové, al seu torn, d'un altre consumidor.

- Lo que pasa es que ellos creen que van a evolucionar más rápido que su amigo porque su amigo ya se equivocó en las cosas que se tenía que equivocar y ahora le está diciendo lo correcto, a lo mejor es lo correcto pa él pero no es lo correcto pa ti y cuando lo hagas tú te darás el batacazo como se dio él haciendo otra cosa que no te dijo, ¿sabes?, es complicado, no es una ciencia exacta esto, hay que ir probando, hay que ir viendo tu cuerpo cómo evoluciona a distintos estímulos (E.2).
- Toda la información circula en el gimnasio (E.12).
- Lo malo que hay hoy en día en los gimnasios es que preguntan al típico fuertecito del gimnasio que no deja de ser pues a lo mejor el camello del barrio o no sé, una persona que se cree que sabe algo y realmente no tiene ni idea y les aconsejan mal y, bueno, se inician en un consumo que ni es el más correcto ni el más asesorado ni

llevan un control médico con analíticas o con una dieta adecuada, tienden mucho a utilizar un anabólico pero no hacen ni dieta, van al gimnasio cuando les parece y si no consiguen lo que quieren, tienen dos vertientes: uno esto no sirve para nada y se lo dejan o dos, pues si esto no me ha funcionao, pues me pongo más y contra más mejor y contra más azúcar más dulce y realmente [...] la gente hace locuras (E.2).

El grup d'amics constitueix una altra de les fonts d'informació de més pes, incitadora al consum; perquè, en gran mesura, els amics són també consumidors i usuaris habituals del mateix gimnàs; perquè, en cap moment, la credibilitat de la font és qüestionada. Els missatges llançats tendeixen, en molts casos, a sobrevalorar els efectes positius sobre els negatius, encara que s'hagen patit personalment.

- Jo escomencí en dos que estaven més forts i gràcies a ells vaig continuar allí perquè tenia bona relació. Entre tots... sempre quan entres a un gimnàs sempre hi ha un pique, sempre, i uno vol tirar més que l'altre i uno vol estar més fort que l'altre (E.4).
- Es una información que se lo pasan de unos a otros, el amiguete que se lo ha tomado pues lo comenta con la colla también, "Oye, ¿tú no te has tomado esto, de qué forma y tal?" "Oye, es que me lo ha puesto mi amigo, que tal" y... también en algunos casos hay, hay que te lo administran, pero por lo habitual que yo veo por ahí, es entre el amiguete y el otro amiguete, porque, claro, es algo que se oculta de alguna forma (E.9).
- Pasé por una etapa en la que todos mis compañeros de entrenamiento consumían y yo era reacio a hacerlo, todos me picaban y al final digo "Che mira, como tengo que probarlo algún día pues voy a probarlo" (E.9).
- Vas de oídas, boca a boca de la gente (E.16).
- Empecé con un amiguete mío, un par de amigos y sí, ellos ya hacía tiempo que ya lo habían hecho y tal... pues te dejas llevar un poquito, sabes luego pues iba con gente de ésta, gente del gimnasio y todo eso, y me ofrecieron (E.1)

Es podria afegir encara una altra font d'informació, els monitors, *personal trainers* o gerents dels gimnasos, que esporàdicament l'entrevistat intenta ocultar, en la major part dels casos, per tal de no responsabilitzar terceres persones.

- Algunos monitores de gimnasio son quienes recomiendan usar esteroides, pero esos son los que podríamos decir eso, que son los piratillas, los que no, los que intentan mirar más el lucro que la persona (E.2).
- El primer preparaor, com així dir-ho, que tinguí, en eixe la primera vegà, ell me digué “Que mira, que tinc, que si vols açò?” i li vaig dir, “Claro” jo veia la gent que s'ho ficava i jo volia, jo veia tot lo món i “Este se fica, pues jo també, jo vull” i jo volia (E.4).
- [I qui t'ho diu? Qui t'informa?] Pues els entrenaors, els preparaors, els entrenaors que estan ahí en el moment i que saben com va el tema... i ja està, i la veritat és que funciona. Un cicle per exemple te dura un mes, a lo millor punxat t'arrees huit setmanes punxant-te tres dies a la setmana o quatre dies a la setmana... alternatius, tens que descansar també i has de prendre un protector (E.23).

Així, la important confiança que s'atorga a les dues fonts d'informació principals (gimnasos i amics) provoca, en la major part dels consumidors, la creença que s'està suficientment informat, tot i que, per mitjà de les entrevistes s'evidencia la falta de coneixement sobre dues àrees temàtiques que considerem fonamentals per a poder mantindre un control sobre el consum: compostos de les substàncies consumides i riscos per a la salut, tant física com psicològica, del consumidor.

- Información no había nada, sabes, era “Toma esto” “pruébalo y fuera” (E.1).
- Antes no n'hi havia la informació que hi ha ara, antes havia menos. Però la gent busca l'objectiu i no s'informa, no s'informa, saben més o *menos* però pràcticament no s'informen, saben que pot afectar al fetge, eh, als òrgans sexuals i poc més (E.17).

Molts consumidors directament reconeixen que no han sentit cap necessitat d'informar-se.

- No me informaba mucho...ya se saben los efectos, todo el mundo los sabe, los efectos, los comentamos entre los compañeros...el hígado, tal tal todo se sabe ya. Yo no he sido de buscar información no, me ha comido un poco la polla lo que me pasase, en verdad, ¿sabes?, hablando en plata (E.25).
- No m'informe... de lo que parla la gent, de paca ací i paca allà... sí té perills, algun quiste... ntx... no passa res (E.23).

6.4.3. Mites i fal·làcies més comuns

Tota una sèrie de mites, llegendes urbanes i fal·làcies s'han instal·lat en l'imaginari col·lectiu de molts consumidors d'esteroides anabolitzants mitjançant la creació d'un discurs segons el qual els esteroides anabolitzants tindrien unes preteses propietats gairebé màgiques segons les quals, com si es tractara d'un remei miraculós, permetrien guanyar una gran força muscular de manera quasi instantània, sense efectes secundaris per a la salut i sense haver de treballar molt l'aspecte físic. Aquesta informació flueix de manera espontània pels gimnasos.

- Es que la gente se piensa que ahí te inyectas anabolizantes y cuanto más te inyectas, más grande te pones, ¿no? (E.6).
- Es una idea muy equivocada la de “No, yo me meto y yo no hago nada y crezco” (E.6).
- Lo lògic seria arribar al teu límit genètic i quan ja no vaja a més... i en dos dits de coneixement ja pots escomençar, però hui la gent no escomença aixina, és lo que t'ha dit, la gent hui sap que és *antes* una pastilleta que fer bé l'exercici... i també estan *algo* equivocats, pensen que se prenen la pastilla o se punxen i els van a eixir *bultos* per tots els *puestos* de músculs. Pensen que és com si fores a la farmàcia i te vingueren dos quilos de bíceps i un de pit [riu] i tampoc és aixina perquè en este deport predomina molt la genètica, sense l'estructura adequà no pots, en una cadera ampla i unes clavícules estretes és molt difícil que tingues l'aspecte d'una persona forta (E.17).
- Los anabolizantes no producen un músculo falso, a ver, sí, el músculo es auténtico, el músculo es tuyo, otra cosa es la forma de conseguirlo, una velocidad que no es normal, vale, eh, luego también una cosa que se dice mucho es “Cuando acabas de consumir anabolizantes, te quedas como estabas al principio” es un efecto que tiene la cara b, que es lo que se olvida mucha gente (E.6).
- La gente se piensa que porque te pinches ya te pones fuerte (E.3).

6.5. Els gimnasos

6.5.1. El gimnàs com a context d'obligació

Com s'ha observat, el gimnàs apareix com a tema transversal en totes les dimensions analitzades. Podríem afirmar, parafrasejant Durkheim, que el gimnàs és als esteroides anabolitzants allò que l'església és a la religió. L'assistència al gimnàs es converteix en l'únic mitjà per a assolir els cànons estètics, un cop són percebuts al seu torn com a necessaris. El gimnàs esdevé així un espai d'obligació per a donar resposta a les representacions ideològiques, hegemòniques de cada societat, que en dictaminen la moda, allò que és desitjable, prestigiós, atractiu... és a dir, els valors dominants (Martínez Guirao, 2004). Un lloc, com va descriure Wacquant (2002), on es sobrevaloren els valors masculins i els joves cerquen cobrir les seues necessitats d'identitat, sentir-se especials, distingir-se dels que no fan res i tractar d'eixir de l'anonimat, la mediocritat o la indiferència que regna en els barris populars.

A partir d'ací, s'observa com la pràctica de l'exercici que es desenvolupa en el gimnàs destaca sovint per la minuciositat i la constància amb què el consumidor organitza i duu a terme els seus horaris; en part, per la importància que concedeix a l'exercici físic mentre està consumint anabolitzants; en part, perquè mirar-se a l'espill de les sales i veure el seu aspecte voluminós suposa un reforç per al consum. Un procés lent que comença a deixar-se sentir amb l'assistència regular al gimnàs durant anys i que es relacionaria amb el culte al cos.

- En el gimnàs no progresses en mesos, vas progressant... progresses a l'any, a l'any és quant te notes la progressió, vas augmentant poquet a poquet, el que passa és que no t'ho vas notant *hasta* l'any, que te notes ja molt més fort, la veritat i vas motivant-te, vas pujant, vas tirant quilos (E.23).
- La gente que va a entrenar al gimnasio porque quiere sentirse bien, quieren verse bien al espejo y, sentirse sano y cuando uno sabe y tiene la sensación de que tiene más seguridad en sí mismo, eso es muy importante, porque todas las personas nacemos inseguras, todos queremos aparentar más seguridad de la que realmente tenemos entonces, el entrenamiento digamos, nos da un empujón y... "Si me veo bien físicamente, me siento muy bien" y eso lo transmito a la hora de hablar y a la hora de entenderme con la gente, entonces, sí, sí que es algo que, que está muy relacionado, el culto al cuerpo y el gimnasio (E.9).

- Jo vaig al *gimnasio* pa disfrutar de un bon cos i tin- tindre una calitat de vida, una bona calitat de vida. Ho faig per per salut i per estètica, salut i estètica més que res (E.19).
- Gimnasio y culto al cuerpo... a ver, una cosa va ligada a la otra... a ver, un culto al cuerpo basado por ejemplo en llevar una buena alimentación considero que no está completo, hay gente que simplemente en lugar de hacer deporte lo que hace es procurar alimentarse bien o bien... creo que culto al cuerpo es ejercicios, alimentación, o sea, la misma palabra lo dice, que tiene culto a su cuerpo, toma su cuerpo como algo así como sagrado, ¿sabes?, yo creo que es todo lo que necesita para, con el fin de que tenga el mejor aspecto posible... son dos palabras, que no creo que vayan por separado, no tienes... forma parte una de la otra, el culto al cuerpo y el gimnasio, ambas cosas van ligadas (E.6).
- La gent que va al gimnàs casi tots, però fora no, la gent de fora del carrer no. Espanya, per exemple destaca en obesitat i sobrepès. I això vol dir que el culte al cuerpo el fan pos quatre jóvens diria jo, no sé, poca gent. Ara, és una moda que va augmentant (E.19).
- Culto al cuerpo y un gimnasio son cosas que van ligadas, no pueden ir, pienso yo que no deben ir la una sin la otra, o sea, en mi caso, yo, tu forma, tu cuerpo es tu forma de vida, yo por ejemplo hoy por hoy no sabría vivir sin entrenar, te acostumbras a verte con cierto tono muscular, te acostumbras a verte con una cintura, te acostumbras a verte duro. A mí por causas por ejemplo de un accidente de coche tuve que dejar de entrenar una temporada porque estaba fastidiado y eso que te empiezas a encontrar ya blando, a verte que la cintura, porque quieras o no tú intentas tirarte por la comida pero al cambiarte un poquito el chip porque estás agobiado, te falta, te falta tu entrenamiento diario. Y ya me había pasado con la alimentación, ya... dejas estar, dejas muchas cosas de lado y al final te acabas sintiendo mal, notas que lo necesitas, engancha, la verdad es que el gimnasio cuando llevas tantos años ya forma parte de ti... yo creo que no lo podré dejar nunca, ya tendrá que ser la edad la que lo diga (E.6).

Alguns consumidors assenyalen que s'han operat uns canvis en els motius per a assistir al gimnàs. Mentre que en la dècada del 1990 postulen que el que prevalia era treballar la musculació, des de la dècada del 2000 són les finalitats estètiques les que regnen.

- Pues está claro que antes la gente se apuntaba al gimnasio por muscular un poquito, estar en forma, por decir, antes se apuntaba la gente así fuerte, ahora... la gente dice soy fuerte pero ha cambiado un poco eso, antes uno se apuntaba cuando estaba fuerte para muscular un poquito y ahora la gente se fija más en el aspecto físico, a lo mejor uno prefiere, eh ser un tío con una buena forma física y un buen aspecto físico antes que un tío fuerte (E.9).
- Sí, ha cambiado, la imagen ahora es mucho mayor, la gente le toca mucho más la imagen y ha cambiado mucho eso, pienso que es porque las modas son así, ¿no?, y en este caso el aspecto que uno tiene se valora mucho en la sociedad, o se valora pues para ligar más, etc. (E.9).

La freqüència mitjana amb què s'acudeix al gimnàs és de cinc sessions a la setmana, d'un mínim d'una hora i un màxim de dues hores diàries; uns horaris estrictes que provoquen malestar en el subjecte, en cas de no poder complir-los:

- De dilluns a divendres normalment i hi ha vegades que el dissabte també, cinc dies normalment, la majoria de vegades cinc dies i moltes vegades sis (E.21).
- Vaig al gimnàs cinc dies a la setmana. El dilluns faig pit, faig pit a soles a rebentar tot, a volumen, ara cara l'hivern agarrem volumen i agarrar volumen pues ja a tirar més quilos i dimarts faig esquena, esquena a tope també, dimecres *hombros*, dijous faig cama i el divendres faig braç, vale i al poquet, o sea combine, o sea en vez de fer el dilluns pit, pues dimarts pit i dilluns esquena... vas compaginant-ho... la rutina pa que no faja sempre la mateixa perquè si no, el metabolisme de la persona no progressa, sempre està lo mateix, ntx, no augmentes, enganyes al cos i a lo millor si fas sempre el pit el dilluns a lo millor i el canvies a fer dimarts perquè lo normal és dilluns i entre setmana de cara al dilluns ja te trobes més fort perquè si has eixit de festa [riu] val la pena que faces cama eixe dia dilluns i compagines para que la resta de la setmana vages fent coses... però la veritat aixina dilluns pit, dimarts esquena, dimecres *hombros*, divendres braç, la rutina normal. Tots el diesestic de normal vora hora o hora i mitja... (E.24).
- Cinco o seis veces por semana es lo habitual, todos llevamos la misma rutina, cuando por el motivo que sea no podemos asistir lo llevamos francamente mal (E.12).

En canvi, s'assenyala que molts consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants deixen d'assistir amb la mateixa regularitat al gimnàs i baixen el nivell d'entrenament durant el període del cicle.

- Mucha gente que se cicla digamos que... pues se deja un poco llevar, como juega con ventaja y obtiene resultados más rápidamente que el que va todos los días, se pueden permitir no ir todos los días al gimnasio mientras se están pinchando. De hecho, muchos se pinchan para entrenar menos, para ir menos al gimnasio. No tienen ninguna disciplina (E.12).

El col·lectiu de monitors de gimnàs és acusat de vegades de no tindre els coneixements adequats ni la implicació que seria d'esperar. Són acusats de narcisistes i de viure pendents de llurs cossos.

- El problema es que en la mayoría de los gimnasios los, las, los monitores son bastante, bastante narcisistas, suele ser gente que constantemente se mira en el espejo, sólo les importa ellos y ellos y su relación con las mujeres. En los gimnasios no te suelen asesorar, suelen asesorar bastante mal en la mayoría, no voy a generalizar, pero en la mayoría, suele pasar (E.6).
- Algunos monitores piensan más en ganar pasta y en sí mismos que en asesorarte adecuadamente. Hay algunos con muy buena formación y otros con muy poca, la verdad (E.12).

Finalment, s'observa una clara associació entre els gimnasos i el consum d'anabolitzants, ja que aquest requereix un entrenament físic actiu per a augmentar l'efectivitat del consum, per la qual cosa cal esperar que siguin els gimnasos els espais on es concentren tals consums. Diversos estudis, amb metodologies diferents i tot i que de manera no estadísticament significativa han reportat diverses prevalences del consum d'esteroides anabolitzants als gimnasos. A tall d'exemple, Franco Silva i Moraes Moreau (2003) van determinar que el 19% dels practicants de musculació dels gimnasos São Paulo (Brasil) havien consumit alguna vegada en la vida esteroides anabolitzants per un 8% que ho va reportar en el moment de l'enquesta.

6.5.2. Gimnàs de barri i macrogimnàs

Des de deu fer un lustre dos models antagònics de concebre el gimnàs entren en escena i han redefinit la visió clàssica d'aquest espai. D'una banda,

un macrogimnàs inspirat en un model nord-americà que inclou gran quantitat de sales i activitats físiques paral·leles juntament amb tractaments estètics, on la relació amb els monitors queda supeditada a l'aspecte econòmic, i, de l'altra, el gimnàs xicotet de barri que compta amb una gran proliferació de tot tipus de «ferros» i ferramentes vàries per a la musculació.

De cara al futur seria interessant aprofundir en una estratigrafia del consum recreatiu d'esteroides anabolitzants per barris mitjançant tècniques d'informació geogràfica que ens permeteren correlacionar els consums amb diferents variables d'acord amb els contextos socials de referència.

- Ahora se está pasando del gimnasio de barrio chiquitito familiar en el que todo el mundo se conocía y en el que todo el mundo se ayudaba y el monitor era casi casi como tu hermano o como tu padre y te ayudaba en todos los ejercicios, y te decía lo estás haciendo bien. “Lo estás haciendo mal” a los macro gimnasios, un modelo muy americano, tienes dos modelos, uno que se, es el intermedio que es que tiene monitores y te ayudan pero no te ayudan, más bien están por ahí paseándose, te saludan, te preguntan cómo estás y poco más y si estás haciendo algo mal tampoco es que te corrijan mucho... porque lo que realmente quieren es captar a la gente para hacer entrenamientos personales y ganar dinero y entonces ahí sí que te aconsejan bien una vez les has pagao. Después está el gimnasio que cada vez está más en alza que es un macro gimnasio en el que están las maquinas y tú pagas el gimnasio por alquilar las máquinas, la luz y el agua con la que te vas a duchar luego y ya está, no hay nadie (E.2).
- Pues tienes gimnasios que son más pijos y con máquinas tirando más a *fitness*, con menos peso en mancuernas y luego tienes gimnasios más de barrio que son gimnasios machacones (E.3).
- Muchos gimnasios están orientados hacia un público más mayor, más femenino -hay muchas cintas de correr, muchas bicis, salas de *aerobic*, pilates, estiramientos, abdominales- ¿Qué pasa? Las máquinas que tienen... para empezar menos cantidades de mancuernas, discos, bancos sobretodo, en esos gimnasios normalmente no ves gente muy grande, que necesita otro tipo de máquinas y generalmente frecuenta otro tipo de gimnasios, más básico. Sin spa ni sauna o tratamientos de belleza, sino que se valora el número de hierros (E.12).

A priori, els majors consums d'esteroides anabolitzants i la presència de persones «cicladés» es donarien majoritàriament en els gimnasos xicotets de barri.

- Depende mucho de gimnasios, en algunos es muy habitual mientras en otros no. La gente que se pincha buscan primero los gimnasios más económicos, cualquier gimnasio que tenga máquinas, no buscan tanto que el gimnasio sea bonito. El ciclo sale más caro si estás en un gimnasio más «exclusivo» porque le tienes que sumar los suplementos y sustancias al precio del gimnasio. Tampoco se respira el mismo ambiente. Muchas de las personas que se apuntan a gimnasios caros es para distinguirse, no quieren estar al lado de gente ciclada (E.12).
- En el que voy yo no, sólo conozco una sola persona que lo hace, pero sé de otro gimnasio que todos han pasado por aguja (E.8).
- Vamos a ver, en el gimnasio que voy ahora no, pero en otros me acuerdo en la papelera se veían hasta las inyecciones. También depende del gimnasio al que vayas, es más propenso para ver unas cosas que otras, ciclos puedes encontrar en todos los sitios, pero mientras más digamos barrio bajero, gimnasio de barrio, barato, etc., más ciclos hay, por ejemplo, yo en el [XYZ] hay muchísimos, muchísimos, a parte que normalmente va asocio, ciclo con dos dedos de frente, normalmente es así, o sea, pocas luces (E.5).
- Si vas a un gimnasio de barrio, pues sabes que van a haber gente de barrio que, ntx, gente más fuerte, más grande, como que te intimida más, depende de lo que tú quieras (E.3).

Entre els no consumidors es podria afirmar que els costa molt anar al gimnàs a soles i que els agrada practicar esport en companyia. També els agraden els esports amb un caràcter més aeròbic.

- Yo el gimnasio sólo me cuesta una barbaridad, eh ha habido épocas que yo sólo no puedo [...], pero es que es muy aburrido, a mí no me va, el primer día que llegué me dio un aire a violencia, yo voy al gimnasio porque me lo tomo como que hago algo para mí que luego me siento bien por lo que he hecho, pero es como un café con el que estás hablando con el compañero y demás... (E.5).
- M'agrada molt fer aeròbic (E.19).
- Con una buena dieta y haciendo ejercicio, no simplemente gimnasio, sino combinándolo con tres días de natación o bicicleta o corriendo puedes conseguir muchísimos mejores resultados en cuanto a salud y en cuanto a resultados estéticos que pinchándote o tomándote pastillas que a la larga te van a pasar factura (E.8).

Pareix clar que en els gimnasos és on s'agrupa una gran part de la població consumidora, ja que en aquest espai és on la informació circula en més quantitat. Ara bé, no hi ha mecanismes de control i informació objectiva i

científica als gimnasos sobre com dur a terme un consum amb els mínims riscos possibles. Aquests espais es converteixen regularment en mercats de compra i venda de substàncies il·legals sense cap tipus de control.

6.6. Xarxes de comerç

6.6.1. Xarxes de comerç il·legal

La venda il·legal d'anabolitzants a través de xarxes de comerç, *legals* o il·legals, constitueix un important factor de risc dins del consum de drogues en general i d'anabolitzants en particular. El principal focus de venda d'anabolitzants es localitza en el mateix mercat negre que abasteix els consumidors de qualsevol altre tipus de drogues il·legals, en l'actualitat amb una creixent importància d'Internet i, en alguns casos, mitjançant un tràfic il·legal provinent del món veterinari. En farmàcies i clíniques de practicants també es venen, però cada vegada és més difícil obtindre'ls per aquest conducte. Encara que pareix que hi ha més control sobre la dispensació en farmàcies –fa vora una dècada no hi havia cap tipus de control–, en l'actualitat, la possibilitat d'aconseguir determinats anabolitzants és encara prou alta en determinades farmàcies, que són perfectament localitzades pels consumidors. A tall d'exemple, podem assenyalar que el 2010 una farmàcia de la ciutat de València va dispensar el 87% de tots els esteroides anabolitzants que es van vendre al Cap i Casal. Nogensmenys, com calia esperar, aquesta major dificultat per a comprar anabolitzants en establiments legals ha avançat al mateix temps que l'augment del nombre de traficants inserits en el mercat negre. S'aprofiten d'una legislació potser ambigua i no massa contundent en determinades situacions. Això ha comportat, també, un augment en el preu del producte, l'adulteració de les substàncies i, conseqüentment, l'increment dels riscos personals del consumidor, ja que ha de relacionar-se amb xarxes ocultes de comerç. Perills que ja hi havia anteriorment, però que en aquest moment s'intensifiquen.

- Se lo compré a un amiguete que me lo compró porque tenía un amigo que tenía, sabes (E.1).
- A lo millor hi ha gent que... se dedica a això... ara uno que té, un col·lega que té (E.23).

- Siempre tienes a alguien que te dice que te los puede conseguir a mitad de precio o menos porque conoce a una farmacia que le conseguía recetas para sacar (E.12).

Un dels aspectes que més es recalca és la facilitat d'adquisició i la bondat i rapidesa dels efectes que produirà.

- Sí, sí, se me acercan, y me preguntan ah pues eh, "Tú te pinchas?", y yo digo "No, no". Pues si te pincharas serías mucho más grande, estarías mucho mejor", ¿no?, "Y yo te puedo conseguir... eh de la farmacia tal" y empezó [...] es muy fácil conseguirlo, es fácil (E.12).
- En el gimnasio eh alguno así que veas cicladillo y tal, pues le preguntas "Oye, tal, y dónde has podido conseguir esto, ¿tu colega que sé que se pincha, dónde lo ha conseguido?", y ya, ya te dice "Pues mira, ese es mi colega y tal y va al colega "Oye, pues mira eso es que tal, fulanito vive en tal y sitio y tal" o "toma su número de teléfono y yo le digo o que lo vas a llamar o lo que sea"... todo en el mismo gimnasio o preguntando fuera a cualquier persona así que esté relacionado así con ese mundillo, si la gran mayoría lo ha hecho, no creo que sea tan difícil de conseguirlo, la verdad (E.13).

Una altra de les fonts de comerç d'anabolitzants es localitza en els mateixos practicants, els quals, a més d'orientar en certa manera sobre els consums i injectar les substàncies als consumidors, es converteixen en subministradors de substàncies de manera il·legal. No obstant això, des del darrer lustre comença a ser molt habitual que molts consumidors comencen a punxar-se entre amics o fins i tot la persona mateixa aprén a injectar-se'ls al propi cos com hem vist anteriorment.

- A los practicantes se recurre cada vez menos, lo que ahora se hace es que pues el típico amigo que tienes que pues te lo pone o sabes (E.2).
- No tengo ni idea, a mí me han dicho que es una enfermera y aquí en el pueblo todos van a esa enfermera pero yo creo que eso no es muy legal (E.8).
- Algunos van a un practicante y allí tengo entendido que les suministra e informa de todo (E.12).

Novament, el major problema és que, al marge que suposa un negoci il·legal, es genera en el consumidor una falsa sensació de seguretat per la confiança que atribueix a aquests professionals, que no estan relacionats

amb l'àmbit sanitari. Quant al preu de venda d'aquests productes i el desembossament que suposa per als consumidors, la despesa mitjana per un cicle d'uns dos mesos és molt variable, tot i que generalment oscil·la entre uns 250 i 350 €, però depèn de l'època de l'any (més car quan s'acosta l'estiu), les marques, la capacitat econòmica o la font d'obtenció; a la qual cosa caldria afegir el cost de les ajudes ergogèniques i de les dietes d'alimentació que normalment acompanyen el consum i que poden rondar els 100 € mensuals. A tall d'exemple i com a mitjana, un pot de proteïnes amb un pes d'entre un i tres quilograms pot costar entre 50 i 80 €, i la seua durada, amb un consum diari, és d'entre dues o tres setmanes. A més a més caldria comptar amb el preu de les hormones de creixement que pot arribar als 600 €.

- Una caixa de Winstrol val 3 o 4 euros i l'estan venguent a 18 i a 23 € de cara l'estiu, més cara de cara a l'estiu i de cara a l'hivern més barata (E.23).
- Un cicle pot variar de 200 hasta puff 1.500 o 2.000 €. També depèn de on aconseguixes el material... això és com tot, tu a lo millor una caixa de Winstrol en la farmàcia te costa 4 € però no te la van a vendre, però la gent que la trau pot traure diners i te la pot vendre des de 6 o 8 hasta 22 o 25 € que les ha vist jo, és un negoci, 20 € per caixa, imagina't com funciona (E.4).
- Lo que vulgues i més, ací contra més sucre més dolç. Depèn l'època, ara se meneja un poquet a l'oferta i la demanda, contra més demanda hi ha, més car és el producte, normalment quan t'acostes a l'estiu que la gent vol estar millor, pues els preus apugen (E.17).
- Tot lo que tu vulgues depèn de lo que te vulgues gastar. Si vols gastar-te'n els 2.000 € te'ls gastes, si te vols gastar 200 eures. Depèn de quantitat, depèn del producte (E.10).
- La hormona estarà entre 300 € a 600 o 1.000 €, depèn de la marca (E.4).
- La suplementació és depèn, jo per exemple al mes me puc gastar fàcil 100 € al mes en suplementació, de proteïna, *carbohidrats*, aminoàcids i poquet més perquè això és car i si ho portes a nivell un poquet de més, de més serio de un culturista que pren molt, molt, molt ramificades d'ací i d'allà, moltes pijaes, oli sense res, sense grassa, un montó de coses, jo cada vegà ixen més coses i jo, "Això existix?" "Això pa que val?" Però un bàsic de proteïna, de un, de ramificats o BCAA o això, uns 80 o 100 €, depèn, una persona que a lo millor se toma vitamina, jo per exemple me prenc dos *batidos* o tres al dia pa desdejnar (E.4).

- Y luego yo tengo claro que con gente que hablo que hay de todo, hay ciclos de digamos para pobres, que te metes mierda total, y ciclos de gente que tenga pasta, pues en vez de pagarse 500 € pues igual se pagan a 3.000, 5.000... y es malo, pero es de mejor calidad, y se meten menos mierda (E.5).

En el cas dels practicants del culturisme la despesa anual i mensual pot augmentar considerablement.

- A nivel de los profesionales del culturismo puede llegar a los 4.000 € al año (E.11).
- Una persona normal o amateur del culturismo en algún caso, tranquilamente se puede gastar hasta 2.000 € al mes, contando la hormona y la suplementación (E.11).

6.6.2. Mercat negre

La venda il·legal d'esteroides anabolitzants constitueix un important factor de risc dins del consum de drogues en general. A Espanya, el tràfic d'esteroides anabolitzants constitueix un delict contra la salut pública, com recull l'article 361 bis de la Llei Orgànica 7/2006, de 21 de novembre, de Protecció de la salut i lluita contra el dopatge a l'esport, coneguda també com a «lleï antidòping», que pot ser castigada amb penes de presó de 6 mesos a 2 anys, multa de 6 mesos a 18 mesos i inhabilitació especial per a ocupació o càrrec públic, professió i ofici, de 2 a 5 anys. Diversos estudis han estimat el volum de negoci d'aquest mercat negre que podria situar-se a inicis de la dècada de l'any 2000 entre els 400-500 milions de dòlars per any (Rashid, 2000).

Fins a l'actualitat, no s'ha realitzat cap estudi acadèmic que analitzi la naturalesa exacta il·lícita indústria (Kraska, Bussard, i Brent, 2010). A l'Estat espanyol tampoc disposem de dades sobre les xifres que es mouen en la venda il·legal d'aquests productes, sí que podem afirmar que els preus han augmentat exponencialment respecte a la dècada anterior fruit d'aquesta nova situació. Tanmateix, segons dades de la Fiscalia Antidroga de la Comunitat Valenciana en la seua darrera memòria 2011, s'alerta del continu increment del tràfic il·legal d'esteroides anabolitzants a terres valencianes durant l'últim lustre i de l'existència d'un puixant mercat negre que en l'actualitat genera més diners que el de la cocaïna. A més a més es denuncia

igualment que, a diferència del que ocorre amb altres drogues, el traficant a xicoteta escala d'aquestes drogues no està socialment estigmatitzat. Una altra dada que aporta la Fiscalia Antidroga valenciana al respecte és que la meitat de les investigacions obertes en l'actualitat (19) estan relacionades «amb la falsificació de receptes d'esteroides anabolitzants» estant involucrats diversos professionals sanitaris. Abundant en aquesta línia, segons un estudi (no publicat) del Col·legi Oficial d'Infermeria de la Comunitat Valenciana vora la meitat dels consumidors d'esteroides anabolitzants espanyols serien valencians (20 *Minutos*, 4.11.2010)..

- Hace diez años pues un ciclo costaría unos 300 € ahora creo que están por 1.000 o 800 € me parece, ahora está mucho más caro (E.1).
- Los precios, caros y las calidades, malas (E.9).
- Si no se consigue de farmacia, poco puedes hacer, lo que pasa es que la gente tiende a ir al mercado negro y el mercado negro son todo *fakes* y entonces ahí realmente sí que están jugando con la salud porque entonces van a lo fácil y ¿lo fácil qué es? Ir al mercado negro o por Internet o bien por un amigo que conoce a un amigo de otro amigo que lo tienen barato, que lo tiene tal y no saben la procedencia, algunas cosas te dicen “Esto es pakistaní, esto rumano, esto viene de Estados Unidos, de China”, vienen de tantos países ya que traen cosas y claro... ¿Y cómo ha venido? ¿Ha tenido las medidas de sanidad oportunas? ¿El frío conservado? (E.2).

Des de l'àmbit penal, alguns consumidors reclamen més mesures a les autoritats públiques atés que queda palés que, fins i tot, resulta més lucratiu dedicar-se al tràfic il·legal d'esteroides anabolitzants que al de la cocaïna, per posar només un exemple. Aquest fet dona compte de la dimensió i la importància del mercat negre en l'actualitat.

- Tendrían que endurecer las penas a lo mejor para que la gente dejase de fabricarlo o de traficarlo, ¿no?, por decirlo de alguna forma porque si tú por traficar un kilo de cocaína te encierran seis años u ocho años en la cárcel, si te pillan la cocaína sacas por dinero, no sé, a lo mejor pues traficar con anabolizantes podrías ganar más o menos lo mismo y... en cambio, las penas no sé cuáles serán, pero, porque no las sé, pero me imagino que no tendrá nada que ver, el traficar con anabolizantes, más bajas, muchísimo más bajas, o hasta incluso por la posesión de anabolizantes (E.9).

6.6.3. Farmàcia

Les farmàcies van ser el punt de compra habitual fins que l'extensió dels consums va portar a les institucions sanitàries a exercir més control i vigilància sobre la dispensació en aquests establiments sanitaris. En aquest sentit, una de les principals reivindicacions de la pràctica totalitat dels consumidors és que es puguin tornar a comprar legalment amb el principal argument que si l'objectiu era reduir els consums, aquests no sols no han baixat, sinó que s'han multiplicat.

- Això és lo mal que ha passat ara, antes podies anar a la farmàcia i comprar-les i estaves prenent un medicament... estàs abusant d'un medicament, però al fi i al cap és un medicament. Què ocorre ara? El mercat negre, pues te poden vendre el medicament o te poden vendre Aquarius, és dir, dins de l'ampolla no hi ha control, te tens que fiar del que te ven i això és lo mal. En ves de millorar les coses... perquè el mercat de consumidors no crec que haja baixat, al contrari ha augmentat, de fet de quan jo escomencí a ara ha augmentat (E.17).
- Tu ara mateixa te donen una recepta de Winstrol, que és lo més comú, tu vas a farmàcia i no t'ho van a donar, això ha d'anar signat pel metge perquè ja és tant lo que s'ha abusat i la gent tant mal que s'ha fet que ho porten molt controlat i més ara cara a l'estiu que la gent en estiu vol estar perfecta i com ho fa? A base d'esteroides (E.4).
- Antes, hace años, tu ibas a la farmacia y podías comprar este tipo de productos, y... los comprabas, sabías que eran legales, sabías que eran productos que, aunque no eran productos sanos, por decirlo de alguna forma, porque tenían otros objetivos, pero bueno, como tu objetivo era para conseguir masa muscular, pues era efectivo, pues entonces eran productos que estaban bien, ¿y?, los sacabas de una farmacia, hoy en día no sabes lo que compras (E.9).
- Abans sí, si anaves a la farmàcia, el Winstrol te'l donaven, i el Decabolin també, i les caixes que volies. Ara si no és en recepta mèdica, no te'l donen. Era molt més fàcil d'obtenir i els preus molt més barats i ara hi ha màfies, ara estan les màfies (E.24).

Amb tot, molts consumidors continuen obtenint esteroides anabolitzants que en principi estan destinats al tractament de diverses aplicacions terapèutiques a les farmàcies. Aquest fet ha comportat que alguns consumidors critiquen amb vehemència les empreses farmacèutiques a les quals acusen d'hipocresia i de traure profit de la situació de la mateixa manera que les autoritats sanitàries per propiciar aquesta situació.

- De farmacia, pero de por bajo manga (E.15).
- Una cosa te lleva a la otra, vas preguntando y ¿qué problema hay? Que la gente quiere resultados ya... rápidos, entonces empieza a haber un consumo excesivo y entonces Sanidad tuvo que cortar, sí que había alguna que otra farmacia que lo seguía vendiendo pero tenía que venir con receta y aparte acompañado de un inspector y hoy por hoy actualmente todo viene del mercado negro... que yo pienso que las mismas farmacéuticas suministran (E.6).
- Las farmacéuticas dicen de cara a la gente de calle que no fabrican para culturistas cuando la mayoría de las ventas de esos productos son para culturistas. De hecho, una cosa terapéutica que es una ampolla cada tres semanas, un culturista se toma una ampolla a la semana, cinco o seis semanas... (E.6).
- Las autoridades no lo han hecho bien... no sé, hemos pasado a un mercado negro, que me parece horroroso, horroroso, que la gente no sabe lo que se mete ni lo que se inyectan y creen que es un producto que se lo han vendido en farmacia y no es cierto (E.9).

Com s'ha pogut contrastar, donada la intensificació dels controls sobre la seua dispensació en les farmàcies, un dels seus principals focus de venda fins fa gairebé un lustre, les fonts d'obtenció s'orienten ara cap al mercat negre igual que s'esdevé amb qualsevol altre tipus de droga il·legal.

- Ara n'hi ha més mercat negre que mai... i no d'Espanya, molt mercat *rumano* i molt estranger. Ara te porten hormona de Rússia, hormona de vés a saber on... ara està tot més... està tot més mesclat, més jaleo... (E.24).
- Casi siempre es porque alguien lo consigue de la farmacia. Por ejemplo, te viene uno en el gimnasio que te puede sacar los esteroides con falsas recetas médicas, y te dice que te lo deja más barato, entonces le está llevando clientes a una farmacia concreta, que muchas veces pertenece a un familiar o alguien de confianza. Es muy fácil conseguirlo en el mercado negro. Sólo tienes que entrar en el gimnasio y preguntarle al primero con apariencia de ciclaio y si no te lo dice uno, te lo dirá otro (E.12).
- Me'l compre, pues si pots traure de la farmàcia, ho trac de la farmàcia i si no tens recepta, pues busques a vore algú [riu] que puga traure [diu amb gestos que no va a respondre a eixa pregunta] (E.10).
- Sí, podríamos decir que el 60 o 70 % es mercado negro, sí unos valores muy elevados, pero es más que nada, pienso yo, por la desesperación de "Como no lo encuentro" (E.2).
- Mercat negre, mmm, igual que el que te ven una droga recreativa, te ven una droga deportiva (E.17).

En aquest context, com en el de qualsevol altra droga d'abús, sorgeixen persones que s'aprofiten d'aquells consumidors amb menys informació i poder adquisitiu. També dels consumidors que estan en fases més avançades de dependència dels esteroides anabolitzants i que han perdut qualsevol capacitat de raonar per ells mateixos.

- Yo pienso que la clandestinidad mm hay descerebrados por ahí que no saben de dónde es, ni se fabrica, si tienen una maquina para hacer las pastillas, o cómo se hacen esas cosas, en qué, digamos, eh farmacias consiguen esos productos, de qué países lo traen? Un desastre (E.9).
- N'hi ha gent que no té ni puta idea de lo que s'està ficant i gent que no té escrúpols perquè a un jovenet de setze, dèsset, díhuit anys, no pot gastar química, eixa gent és que no pot gastar química (E.14).
- Hi ha gent que se pren lo que li donen encà que li donen llet i tu li dius que això és esteroide i s'ho pren, saps, que no sap ni lo que és i hi ha molta falsificació i la gent no sap (E.4).

D'altra banda, molts dels preparadors personals o *personal trainers* solen ser una de les fonts d'obtenció de la substància a la que s'atorga una major confiança a l'hora d'adquirir els productes:

- Hay dos vías para comprar los esteroides, normalmente depende, eso es el preparador, pues él normalmente es quién tiene fármacos pa competir y son de origen válidos o originales, un preparador no te va a dar una cosa para que te siente mal vale, y otra cosa es lo de quien vende pa lucrarse, como si fuese la droga, vamos, tú no sabes lo que te están dando (E.11).

6.6.4. Fakes

D'uns anys ençà assistint a un creixement exponencial del nombre de falsificacions entre els esteroides anabolitzants. Són els denominats en l'argot del gimnàs «*fakes*». Aquesta nova situació ha comportat un augment general en el preu del producte, l'adulteració de les substàncies i, consegüentment, l'increment dels riscos per a la salut del consumidor.

- Hay mucha, mucha, mucha falsificación, no está bien regulado (E.6).
- N'hi ha fraude, n'hi ha falsificació moltíssima, i tens que anar en molt de cuidao (E.14).
- Yo creo que esto va por modas, si hay una marca que saca un producto, que es una marca que parece que es de confianza y vende unos productos que cuando se los prueba dice “¡Ostras! esto va, esto funciona bien” pues yo creo que al final los falsificadores en vez de poner los cincuenta miligramos que te ponen, te ponen sólo cinco o sólo diez, entonces dices “Sí, he notado algo, pero no he notado aquello que había notao, o lo que yo pensaba que debería notar, o es otro producto, o es otra cosa” (E.9).
- ¿Cómo puedes diferenciar lo que es falso de lo que no? Incluso en las proteínas hay muchas falsificaciones y la gente las sigue tomando pensando que se están poniendo fuertes de verdad gracias a estas falsificaciones. Y si no se ponen fuertes, piensan que se tienen que tomar más. Aquí en Valencia han investigado varias farmacias que vendían proteínas que llevaban Cola Cao y otras sustancias. Realmente no sabemos lo que estamos tomando (E.12).
- En el mercat negre que és a on ens obliguen a comprar-lo, lo que podem, lo que n'hi ha, lo que aconseguim. A més que te fiquen els preus que volen, te poden enganyar... (E.14).

6.6.5. Laboratoris *underground*

Aquest tipus de laboratoris que, com el propi nom en anglés indica, operen en la clandestinitat, estan multiplicant-se per tot arreu de la geografia valenciana com hem conegut en el capítol sobre la premsa. És a dir, tot i que la importació d'esteroides anabolitzants de fora n'augmenta considerablement, la fabricació casolana, sovint en condicions totalment insalubres, també li va a la par.

- Otra cosa son los laboratorios *underground* que se dice que, laboratorios clandestinos que fabrican, también depende de la regulación de cada país. Suelen estar escondidos, esto es como todo, eh, en su día había gente que fabricaba drogas... y la historia viene más que nada porque están viendo que hay un filón importante. La mayoría de gente que trae esto es que en su día se dedicaba a las drogas y que han visto que la ley no es tan dura en ese aspecto... (E.6).

- La gente no sabe realmente qué es lo que, qué es lo que tiene en las manos y yo creo que no lo saben, es un riesgo, porque ehh muchos de esos productos ¿cómo están fabricados? Ehh ¿están fabricados en farmacias o en un garaje, en una atmósfera protectora?, ¿Qué tipo de control llevan?, nadie lo sabe, estamos hablando de gente que quiere enriquecerse, que quiere ganar dinero, y que no sabemos, he oído algún caso de que... en Gandía había un individuo que lo fabricaba en la cochera, entonces, tenía cajitas y los fabricaba y lo vendía a sus amiguetes, y sus amiguetes a otros amiguetes y así es una cosa que, la gente, en manos de quién cae, la gente se enriquece, si por ejemplo yo lo consigo de la primera fuente que tengo pues, efectivamente, pues yo gano dinero, y tú también vas a ganar si te lo vendo a ti y tu se lo vendes a menganito, y es un tema lamentable (E.9).
- Tots ho compren en les farmàcies i els laboratoris clandestinos (E.19).
- Cualquier persona con unos conocimientos mínimos de farmacia o biología puede fabricar drogas, esteroides o proteínas y venderlo en el mercado negro. Por desgracia es muy habitual (E.12).
- Un laboratori *clandestino*, clandestí pues fa lo que tinga que fer per aconseguir el principi actiu, el *envase*, aigua o lo que siga i el venen, i és aixina, ja que no poden comprar-lo en farmàcies que és a on se compraria segur, a on estaria tot bé, o siga que és una miqueta contradictori perquè la llei de de antidopatge lo que vela no es pa que els atletes no consumixen, sinó vela per la salut del atleta, i justetament això no és per la salut de l'atleta, però bueno, jo crec que com a consumidor me vec, me vec afectat i entonces eh, pues a lo millor pegue *palos* pa tots els *puestos* perquè tots me pareixen roïns... (E.14).

6.6.6. Internet

En l'actualitat les noves tecnologies han trobat en Internet un mecanisme relativament fàcil per a publicitar la venda de productes. La web està adquirint una creixent importància, atés que ací es poden comprar els esteroides anabolitzants als preus més baixos. En la xarxa trobem una àmplia varietat de pàgines web que no estan sotmeses a cap tipus de garbellat sanitari que ofereixen esteroides anabolitzants provinents dels més recòndits llocs -Europa de l'Est, la Xina, Pakistan, Equador, entre uns altres- sense cap tipus de control sanitari, tot i que la Interpol ha coordinat quatre grans operacions a escala internacional denominades PANGEA que han

permès, només en 2011, el tancament de 13.500 llocs web i el decomís de 2,4 milions de comprimits falsos i il·lícits, molts dels quals eren esteroides anabolitzants, però també d'uns altres com ara antibiòtics, antidepressius, píndoles aprimadores i complements dietètics. Així, per mitjà de qualsevol cercador d'Internet, qualsevol jove té nombroses opcions fàcils, còmodes i discretes per adquirir aquests productes sense recepta mèdica i que no ofereixen en llur etiqueta informació suficient sobre contingut, posologia, reaccions adverses o sobredosificació (González Aramendi, 2008). Fins i tot molts d'ells es troben inadvertidament o deliberadament contaminats amb hormones i unes altres substàncies potencialment perilloses (Pipe i Ayotte, 2002).

Així mateix, un recent estudi (Cordaro *et al.*, 2011) ha posat de manifest que moltes de les pàgines web que venen esteroides anabolitzants ofereixen dosis molt superiors a les recomanades com a ús mèdic, en falsegen els efectes i, fins i tot, encobreixen els efectes secundaris que poden produir. Això cal afegir que un 76% dels joves no sap identificar cap efecte secundari derivat de l'ús d'esteroides anabolitzants (The Blue Cross and Blue Shield National Association, 2001) i que entitats com el DEA (Drug Enforcement Administration), GAO (The U.S. Government Accountability Office) o NIDA (National Institute on Drug Abuse) han conclòs que Internet és el principal mitjà per a l'obtenció d'esteroides anabolitzants sense recepta mèdica entre els joves (McDonald *et al.*, 2012).

- Yo sí que es verdad que sé de gente que compra todo eso por Internet, tengo amiguetes conmigo que están entrenando y lo compran todo por Internet porque les sale un 30 o un 40 % más barato que en la tienda, ¿sabes? (E.1)
- Yo creo que por Internet, no, o sea no he visto páginas, pero conozco gente que me lo ha comentado que ha comprado por Internet algunas cosas, sí... por Internet o contactos, amigos que tienen amigos que lo venden, no sé normalmente de dónde lo sacan, no tengo ni idea, pero sé que mucha gente lo consigue sin problemas (E.12).
- Los jóvenes leen demasiado de Internet, en vez de coger un buen libro lo que hacen es leer tonterías que pone gente que no tiene ni idea muchas veces como comentarios en muros y cosas que ha hecho alguien y que te aseguran que les ha ido bien y que lo puede hacer cualquiera, no reparan que cada persona es un mundo, que cada persona tiene un metabolismo [...] y no se dan cuenta que no pueden hacer lo mismo que hace su amigo que ya lleva dos años en el gimnasio (E.2)

- Tú entras y marcas en Internet, eh anabolizantes lo que sea, y te salen mogollón de gente de este país y de muchos países que te lo vende, que te lo manda por correo, en fin de todo, o... el amiguito de turno que tienes en el barrio que tiene un amigo..., eso es España el mercado negro, [énfasis] existe en el mercado negro, es una lástima que lo dejaron, que lo dejaran de vender en las farmacias, porque el mercado negro se ha llenao de mierda hablando claro, esa es la verdad (E.9).

Una diferència molt significativa sobre el tema de la venda il·legal en Internet la trobem entre els no consumidors, puix ells anteposen la seua salut a pagar menys diners. Volem tindre les majors garanties de qualitat possibles.

- A mí nunca se me ocurriría entrar a una página de anabolizantes. ¿Quién me asegura que no me están engañando? Prefiero gastarme un poco más de dinero en algunos productos de suplementación en la tienda y tener garantía de que estoy comprando algo legal y que no me va a perjudicar (E.12).

Com hem tingut ocasió de comprovar en l'anàlisi de la premsa la procedència dels esteroides anabolitzants no entén de fronteres i els resultats obtesos mitjançant l'anàlisi qualitativa són, en general, molt coincidents. La mostra destaca algunes procedències en especial de Països de l'Est, com ara Romania o Bulgària. La Xina, Portugal o els Estats Units completarien la llista. Com si es tractara de qualsevol altra droga d'abús, hi ha tot un tràfic il·legal que opera a escala global i els consumidors en són conscients.

- De países del Este, Rumanía o cosas así que... son productos que vienen de Portugal, que ahora en Portugal me imagino que está equiparado aquí en España, o sea que el consumo está muy vivo, pero sí hay países que de fuera, sí claro que que, se traen. Yo pienso que como España está como está, y de la forma en que está y viene gente extranjera y no tienen dinero pues yo creo que eso se lo traen en una maleta, no tienen muchas barreras, ¿no? Y como países del Este hay gente que va con coche, entonces no es lo mismo que pasar por aeropuerto y todo eso, entonces sí que hay, sí que hay productos, de hecho en España yo creo hasta se falsificarán sus mismos productos de fuera (E.9).
- De por aquí, de la provincia, normalmente de aquí. A veces sí que se pilla algo de fuera, de China, entonces, si ya de aquí ya no te fías ni nada de eso, de fuera... (E.15).

6.6.7. Àmbit veterinari

El recurs al consum d'esteroides anabolitzants al món animal és molt habitual des de fa moltes dècades. En determinats esports amb presència d'animals com ara l'hípica o el *turf* és bastant comú i es podria equiparar fàcilment amb el que passa en esports sense animals. D'altra banda, en les bregues il·legals de gossos i galls són un dels productes estrela. Igualment, és freqüent el recurs als esteroides anabolitzants per a engreixar el bestiar. Des de fa dues dècades almenys, molts humans també estan consumint esteroides anabolitzants en un principi destinats a una població animal, els efectes dels quals no són ben coneguts en l'espècie humana amb tots els riscos que això comporta per a la pròpia salut. Aquests consums de substàncies veterinàries per a ús humà s'estan intensificant des del 2008 per causa de la crisi econòmica internacional i estatal que tant està afectant a la Comunitat Valenciana ja que el seu preu de venda és molt més barat i els seus efectes –segons relaten alguns- molt més intensos. La pressió envers les farmàcies ha acabat de propiciar aquesta situació i que molts consumidors d'esteroides anabolitzants es dirigeixen ara cap a clíniques veterinàries.

- Hi ha gent que ho gasta perquè, a més, és més fàcil de traure que uno normal (E.4).
- Cuando hay anabolizantes veterinarios, ahí sí que, eso sí que puede dar problemas porque la diferencia por su destino veterinario, vale, ahí existe el decanato de Boldenona, que eso se tomaba y era en su forma veterinaria y ¿qué pasa con la forma veterinaria? Que no pasa por los procesos de depuración que pasa para la forma humana, a la persona le llega con una esterilización vamos, le llega limpiísimo, al animal no... y hay gente que por precio, porque a lo mejor para una persona tienes de diez y para un caballo lo tienes de cincuenta y a lo mejor lo que te cuestan tres ampollitas pues tienes una de cincuenta y entonces viene el burro de turno y dice “Ostras, pues me cojo la grande” y es eso... ahí es cuando viene el problema, pero siempre viene por cuatro burros que se dedican a hacer eso y lo pagan el resto [...] los anabolizantes sólo hay un tipo de anabolizante que determinados casos muy concretos y solamente en su versión veterinaria y en dosis muy altas puede producir alguna alucinación, solamente hay uno que lo puede hacer, en ciertos tipos de personas puede provocar alucinaciones (E.6).

6.7. Efectes sobre la salut

De la mateixa manera que ocorre amb molts dels patrons de consum de drogues o fàrmacs fora de l'àmbit de prescripció mèdica, en l'ús dels esteroides anabolitzants el primer risc es troba en patrons de consum no adequats (usar dosis massa altes, usar-los durant massa temps, usar esteroides falsificats o inadequats, etc.) que afigen majors complicacions a la problemàtica habitual derivada de l'ús d'aquestes substàncies; com ara retenció sòdica i el subsegüent perill de patir edemes, malalties coronàries, atròfia testicular, hipertensió, tumors, hemorràgies, impotència, engrandiment de pròstata, icterícia, acne, dolors d'estómac, esquinçaments musculars, virilització, etc (NIDA, 1997; Caffaratti *et al.*, 2003).

Els relats aportats per la nostra mostra reconeix, en major o menor mesura, els efectes secundaris sobre la salut dels esteroides anabolitzants que abasten diverses problemàtiques, totalment coherents amb els que han estat descrites per la literatura científica (Lindström *et al.*, 1990; Evans, 1997; O'Sullivan *et al.*, 2000). Les més comunes afectarien els renyons, el colesterol i el fetge. La ginecomàstia, l'alopecia, l'acne i els problemes andrològics igualment comptarien amb una elevada incidència. En menor mesura trobaríem uns altres problemes menors sobre la salut com ara les estries, les lesions articulars o els problemes derivats d'una incorrecta administració per via parenteral. També han estat reportats casos en els quals alguns exconsumidors d'esteroides anabolitzants tindrien obesitat en l'actualitat. A continuació s'assenyalen alguns d'aquests efectes.

- Siempre es sabido que los anabólicos van a ser malos sí o sí. Tienen muchos efectos secundarios porque tú estás alterando una serie de hormonas en el organismo que te pueden pasar factura a la larga en cuanto a que tu eje hormonal no vuelva a fabricar de la misma forma (E.2).
- La más evidente así puede ser la alopecia, también impotencia, flacidez, ginecomastia, la calidad del esperma baja, granos, acné, depresión a nivel de defensas en el organismo (E.2).
- Els principals, pues des d'atrofia testicular, augment del colesterol, inflamació del fetge... Lo que més sol passar el fetge, afecta el fetge, disfunció erèctil prou, agressivitat, el renyó, ginecomàstia, això és, se *desarrolla* la glàndula mamària, moatros com no tenim estrògens pues se *desarrolla*, quan tu te fiques testosterona el cos produïx estrògenos per a combatir-la perquè diu "Hòstia, ací n'hi ha massa, tinc que llevar d'algun puesto" (E.4).

6.7.1. Efectes físics

a. Fetge

Les afeccions hepàtiques es configuren com un dels principals riscos per a la salut juntament amb els problemes als renyons. Com que augmenta la concentració de testosterona en sang, aquests òrgans han d'augmentar la taxa de filtració i això comporta un seriós estrés per a aquest òrgan.

- El problema que hay con el hígado es que realmente no hay una forma exacta de saber, hasta que no está mal, hasta que no se fastidie, no hay ninguna forma de saber si va mal, puedes decir “Creo que va mal” porque de las, porque las transaminasas son unas encimas que son las que se encargan, como si dijésemos, de los procesos del hígado, de quitar toxinas, de quitar todas... un nivel alto de esas encimas puede indicar peligro o estrés, entonces, claro, si ese nivel significa estrés, ese estrés a la larga puede desencadenar en problemas hepáticos (E.6).

b. Ginecomàstia

La ginecomàstia, o desenvolupament anormal de grans glàndules mamaríes en els homes, és una de les afectacions més corrents, fruit del consum d'esteroides anabolitzants, així com d'estrògens per a contrarestar-ne els efectes d'un excés de testosterona sobre l'organisme. La literatura científica ha documentat profusament aquest fenomen (De Luis *et al.*, 2001). S'ha de distingir de la hipertròfia del múscul pectoral causada per l'exercici intensiu al gimnàs o mitjançant la pràctica del culturisme o alguna activitat física relacionada. Molts dels consumidors d'esteroides anabolitzants han hagut de passar per operacions de cirurgia estètica per a resoldre aquest problema.

- Me salió ginecomastia, ginecomastia bilateral, de hecho me operaron. Estaba acoplejado y llegaba a la playa y no me quitaba la camiseta porque me veía tetas de chica y ahora me he operado y me he quedado bien, sin cicatriz, tuve que pagar mucho dinero porque todo fue porque tomé unas pastillas que se llamaban Dianabol que te llenaba y te abría el apetito y eso influyó a que se me inflamase la glándula mamaria, también te secaba mucho, también si tomaba una gota de alcohol te reventaba por dentro y mentalmente te volvías más agresivo (E.16).

c. Disfuncions sexuals

El consum d'esteroides anabolitzants pot tindre greus implicacions andrològiques perquè redueix els nivells hormonals de testosterona, per la qual cosa disminueix la grandària testicular i el nombre d'espermatozoides, el que pot arribar a causar azoospèrmia (absència total d'espermatozoides). Per a una excel·lent recopilació respecte d'això es pot consultar l'article *Implicaciones andrológicas del abuso de esteroides androgénicos anabolizantes*, de Ferran García (2011). A més a més, un estudi conduït a l'Hospital General de València per De la Torre-Abril *et al.* el 2005 va palesar que el consum d'aquests fàrmacs pot causar igualment hipogonadisme (alteracions de les glàndules sexuals), diferents graus de disfunció erèctil i alteracions de la libido. Segons aquest mateix estudi, per a recuperar la fertilitat, cal abandonar per complet el consum durant entre 6 i 9 mesos, i en l'altre 20% dels casos, prendre antiestrògens. Totes aquestes problemàtiques queden efectivament reflectides en la nostra mostra. Per a molts dels consumidors es tracta a més a més del més greu dels efectes secundaris.

- Los mayores efectos secundarios los he notado en los testículos... se te hacen más pequeños, vale. Primero te da muchas ganas de follar y luego...nada de nada (E.25).
- Estabas que no podías ni mantener relaciones sexuales porque te bajan los niveles de la testosterona (E.16).
- En un principio puede que te ayude, tienes más potencia y todo eso, también te pinchabas HTG creo que se llamaba o HCG que es un protector para los huevos para que luego no tuvieras problemas, yo la verdad es que yo no, pero tengo amigos que sí han tenido muchos problemas a la hora de de empalmarse, de todo... porque se han pasao (E.1).
- Quan te fiques testosterona vas com un bou! (E.4).

d. Obesitat

Un altre efecte no buscat dels esteroides anabolitzants és l'obesitat. Molts dels consumidors la pateixen una vegada que abandonen el consum.

- Tenía un amigo que tomaba anabolizantes y estaba muy grande, fuerte y fibrado. De repente, lo vi al cabo de un año y estaba totalmente obeso. Fue después de tomar anabolizantes y dejar de ir al gimnasio. Le daba mucha vergüenza. Me dio mucha pena (E.12).

- Conozco gente que se pinchaba y ha cogido mucho mucho músculo, pero después han dejado de pincharse y después ha cogido mucha grasa... han pasao de eh, de tener un cuerpo culturista a tener un cuerpo pues con barriga, eh los músculos caídos, blandos, sí... eso es bastante así (E.12).

e. Lesions articulars

Aquest tipus de lesions és una de les més habituals que pateixen els consumidors d'esteroides anabolitzants. Les articulacions no estan preparades per a suportar uns canvis en la massa muscular del cos tan accentuats i en tan poc espai de temps, fet que produeix nombrosos trencaments fibril·lars. De vegades, ocorren fins i tot passats uns anys del consum.

- También me rompí el cruzado, sabes, también por culpa de la mierda esa porque pesaba casi ciento veinte kilos y me puse a jugar a futbito y... se me fue la rodilla. El médico me dijo que te hace los tendones... creo que te los debilita (E.1).
- La més comú pense jo és que se trenque el múscul o tirones o contractures perquè la gent no calfa bé (E.4).

f. Quistos

Com s'ha explicat en l'apartat de les vies d'administració, fruit del desconeixement sobre la correcta manera d'executar una injecció intramuscular o el fet de no recórrer a professionals correctament formats es donen nombrosos casos en què es produeixen quistos i unes altres infeccions cutànies derivades d'una mala praxis.

- Si lo inyectabas directamente en el músculo, te podría crear quistes, había gente que le dejaba quistes, a mí me lo hizo en el culo la segunda vez que me lo hice. No me podía sentar del daño que me hizo porque ya te digo, son inyecciones muy fuertes que duelen mucho y tenían que masajearte mucho y yo tampoco lo hice, y al día siguiente no me podía ni mover (E.1).
- Yo he visto barbaridades, a mí me han llegado a venir gente, gente que se le ha enquistado el hombro y han tenido que operarse... "No yo me he pinchado con una aguja de insulina", y gente que se pincha más de lo normal porque claro, tienes que tener en cuenta que esa sustancia se cristaliza... cristaliza y si está encima de la piel

pues se va a cristalizar y se va a enquistar... y son muchas, muchas, muchas barbaridades las que he visto por la gente no querer informarse porque un amigo de un amigo de un amigo le ha dicho que... o porque lo ha visto en Internet o porque... para echarte las manos a la cabeza (E.6).

- Gente con unos quistes infectados puesto que, que se han puesto una sustancia que se la han puesto mal o de forma insalubre, pues sin desinfectar previamente la zona o con agujas que no son o... sabes, y se hacen unas destrozas increíbles o si tocan el nervio, o se lo pinchan en el hueso o vete tú a saber. Hacen cosas que son burradas [...] y el cuerpo tiende a reaccionar siempre en contra de cualquier cosa exógena y él se defiende, y se defiende de la mejor forma que sabe que es que lo envuelve y crea lo que es la pus, que es la infección (E.1).

g. Estrías

Encara que es tracta d'una afectació menor en comparació amb les anteriors, la aparició d'estries no deixa de ser bastant comuna entre molts consumidors. Aquestes apareixen fruit de les modificacions corporals tan extremes que porten a terme en períodes de temps tan breus.

- Estrías es muy habitual porque los músculos se estiran y cogen una forma muy muy rápida en poco tiempo y luego cuando vuelve a su a su tamaño normal eh, la piel eh... lo que te hayas estiraio pues hace que se formen estrías y también, eso es también síntoma de gente que se ha se ha ciclado, sí. A quien no se cicla también le pueden salir pero no de un modo tan exagerado (E.12).

Fins i tot semblaria que molts fisioculturistes també pateixen les mateixes afectacions. Tot i que potser son més conscients dels problemes sobre la salut, el fet que siguin consumidors habituals multiplica les possibilitats de patir problemes de salut.

- En las competiciones de fisioculturismo hay mucha gente con acné en la espalda, hombros y glúteos. Eso es muy frecuente. La ginecomastia es también muy habitual. Por no hablar de las estrías debido a que cogen mucho músculo en muy poco tiempo. Alguien que se cicla y coge 10 kilos en un mes, la piel cede, no puede resistir tanta presión... en bíceps, hombro, dorsal, pectoral, caderas es muy común (E.12).

El consum d'esteroides anabolitzants té també una incidència en la vida quotidiana de bona part de la nostra mostra. Alguns rememoren com havien de recórrer fins i tot a les seues parelles perquè els pogueren llevar la samarreta després d'un entrenament o la pudor «de medicament» que impregnava l'ambient de les seues cases a poc que suaven.

- En mi época de competición pesaba noventa y ocho kilos con un nivel de grasa corporal bastante bajo y a mí mi mujer me tenía que ayudar a quitarme la camisa porque cuando venía de entrenar que la traía pegada no era capaz de quitármela (E.6).
- A veces si te metías mucha cantidad a veces sudaba y por la mañana olía la habitación a medicamento, un pestazo a medicamento que no era normal. Descansaba muy poco y tenías que descansar mucho (E.16).

6.7.2. Efectes psicològics

Diversos estudis i informes clínics han suggerit que els esteroides anabolitzants podrien contribuir a trastorns psiquiàtrics (Brower, 2002). Entre alguns dels efectes que els usuaris d'esteroides anabolitzants podrien patir estarien: gelosia, paranoia, irritabilitat extrema, desil·lusions i sentiments d'invencibilitat (Pope, 1988; Taylor, 1991; Pope, 2000; Brower, 2002).

Seguint els criteris del *Manual diagnòstic i estadístic dels trastorns mentals*, la dependència és similar a la d'unes altres substàncies psicoactives. El primer que reconeixen els consumidors és que els esteroides anabolitzants els permetien estar anímicament més motivats de cara a l'entrenament diari. Una sensació psicològica que es traslladava prompte a la pròpia valoració de la seua imatge física.

- A nivell anímic potser que estigues més animat o potser siga més psicològic perquè tu saps que vas a millorar i tal i estàs més motivat (E.21).
- A nivell psicològic... eh, jo crec que te sents millor, te sents millor. Físicament i psicològicament, va acompanyat (E.17).
- Vens del gimnasio i pareix que vages a agarrar les barres i vas a doblar-les [riu]. Te notes més motivat, te notes en una força més cent per cent, no te canses tant com per exemple ara que me canse prou i ja fa temps que no prove res i si te estàs ficant i arreant coses pues és normal, te notes més fort, fort, entrenes i no pares i pares i dos minuts i tornes a entrar i estàs en la mateixa potència i de normal sense prendre res tota la gent vol això, vol progressar, progressar pa ficar-se gran i en uns dies... (E.23).

Tanmateix alguns consumidors reconeixen que aquesta sensació d'eufòria canviava de dalt a baix de seguida.

- Quan prenc esteroides me senc de puta mare [riu]. Te sents que tens més força, te sents que estàs content, luego igual estàs molt enfadat. Te canvia el estat de ànim, te canvia enseguida tamé (E.10).

Canvis d'humor que en molts casos s'acompanyen d'irritabilitat i nerviosisme que de vegades derivava en agressivitat.

- La verdad es que tenías que entrenar muy fuerte para no estar muy nervioso porque eso al final te alteraba, a mí me alteraba mucho, te volvías más violento, mucha violencia (E.1).
- Jo no tinc por a les punxaes ni res i la veritat és que me punxaria, però no el faré perquè vaig a ficar-me a estudiar i no puc estar molt nerviós cara els estudis. Perquè això te fica prou nervioset... te fica... com si t'arrees i tens motivació i te notes molt bé però també te notes nerviós i d'una altra forma diferent (E.23).

Finalment, cal recalcar que molts consumidors temen la fi del cicle perquè s'acaben i els produeix un baixó anímic considerable que en molts casos deriva en depressió per tal com d'un dia per a un altre retrocedeixen a la situació anterior a quan van començar el consum.

- Lo pierdes todo porque dejas de entrenar. Yo cuando los consumía en su día yo sí me preparaba psicológicamente, yo después de la primera vez me quería morir, los quince o veinte días de estar peor que cuando empezaste... no te los quita nadie... yo cuando acabé decía ¡Madre mía! ¡No puedo! Es que no puedes con tu alma, a nivel sexual y todo estás hecho polvo, pero hecho polvo hay gente que no lo soporta y es cuando se produce el abuso. La gente vuelve a cómo estaban antes de empezar, tiene que habituarse a sus niveles hormonales y estar unos días así y eso es lo que la gente no soporta... eso es lo que psicológicamente, por eso, por eso existe el abuso... porque la gente dice "No puedo, voy a seguir" (E.6).
- Sí, hay personas por ejemplo que sí tienen... tienen predisposición a tener depresión, tienes más posibilidades que cuando empiezas un ciclo de anabolizantes, sufra depresión (E.6).
- Hay sensaciones de efectos psicológicos o sea, o digamos adición psicológica en algunos pocos casos pienso que sí que, sí que hay gente que sí, pero es gente más débil digamos, porque se dejan llevar, se dejan guiar por eso, y no ven más allá o no abren los ojos y dicen "Bueno, va, a ver qué saco yo de mí", ¿no? (E.9).

- No es mi caso, pero a la gente psíquicamente, psicológicamente le afecta mucho eso, sobre todo si pasas por alguna lesión y... no puedes ir a entrenar... es moral. Y también esta gente es más del tema visual... de ¿qué dirá el entorno? (E.11).
- Psicológicamente no se quedan muy bien, es duro a veces (E.15).

Una altra de les conseqüències que afecta directament els consumidors d'esteroides anabolitzants és l'insomni. Entre molts d'ells, el desig de descansar no és quelcom que els preocupe.

- Lo aconsejable, pues siete u ocho horas por lo menos, con siete, ocho horas suficiente porque contra más duermas luego ntx, tu cuerpo como que aunque esté durmiendo no está comiendo entonces si tú tardas mucho en comer, puede entrar en catabolismo muscular que es la destrucción de la masa muscular, porque piensa que cada tres horas hay que comer por eso mismo para que tu cuerpo, date cuenta que tu cuerpo no quiere pesar tanto, lo que quiere es quitarse peso, entonces si tú le obligas a comer a comer, no lo puede hacer, pero en el momento, por lo menos en mi caso, yo si no como durante el día toda la comida que tengo que comer, adelgazo enseguida (E.3).
- Si duermes cinco horas al día, cinco o seis horas, tu cuerpo no va a descansar como debe y los fines de semana puedes tener un poco de agotamiento muscular, encontrarte cansado, entonces lo que te digo... (E.6).

Els no consumidors, en canvi, tenen molt clar que el descans ha de formar part dels hàbits quotidians de la seua vida, motiu pel qual procuren dur una vida ordenada i respectar els horaris de son.

- Yo le doy mucha importancia al descanso. Es tan importante como la dieta o el gimnasio. Cuando descansas es cuando tu músculo se regenera y se recupera. No tiene sentido ir al gimnasio para aumentar de volumen si después no descansas y te cuidas porque la falta de sueño disminuye el crecimiento muscular y además incrementa la fatiga (E.12).

CAPITOL 7

Perfil sociològic del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants

Perfil sociològic del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants

El cos humà és un producte social, modelat (o construït) per relacions socials que el condicionen i li donen forma. A través de cada cos parlen les condicions de treball, els hàbits de consum, la classe social, *l'habitus* o la cultura.

Pierre Bourdieu

Vull tindre la llibertat de triar la meua pròpia silueta.

Karl Lagerfeld, estilista parisenc

En Valencia
todo es apariencia
la carne, pescado;
el pescado, agua;
los hombres, mujeres;
las mujeres, nada.

(Versets de principis de segle XX, recitats a Madrid
recopilats per Manuel Sanchis Guarner)

7.1. Perfil sociodemogràfic

D'acord amb Bourdieu (1988), una fracció de classe es defineix no sols per la seua posició en les relacions de producció, tal com la professió, els ingressos o el nivell d'instrucció, sinó també per un cert sex-ràtio, una distribució determinada en l'espai geogràfic i un conjunt de característiques auxiliars que poden funcionar com a principis de selecció. En aquest sentit, a continuació s'analitzen alguns possibles indicadors socials i demogràfics del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants.

7.1.1. Edat

L'edat mitjana dels consumidors d'esteroides anabolitzants a la nostra mostra se situa en els 33 anys i mig. Hem d'assenyalar que ens va resultar molt complicat entrevistar consumidors les edats dels quals es concentraren entre els 18 i els 25 anys donada la forta reticència a participar en l'estudi per membres d'aquest segment etari. No obstant això, el fet de comptar amb un ampli ventall d'edats ens ha permés dur a terme una anàlisi diacrònica del consum d'esteroides a terres valencianes en les darreres dues dècades.

7.1.2. Sexe

Per sexe es confirma que els esteroides anabolitzants són una droga eminentment masculina, en coincidència amb els principals estereotips socials que vinculen el cos ideal en les societats contemporànies actuals en la primor per a les dones i un físic musculat per als hòmens (Hausenblas i Fallon, 2001). En eixe sentit, un estudi desenvolupat recentment a Noruega entre esportistes va palesar que mentre els homes eren més proclius de manera estadísticament significativa al recurs a substàncies per a augmentar la força i la resistència, o a emprar mitjans que incrementaren la potència sexual, mentre les dones, per la seua banda, eren més proclius a la liposucció, recórrer a la cirurgia plàstica facial o per a combatre l'obesitat, així com els implants de silicona (Breivik, Hanstad i Loland, 2009). Amb tot, no es pot afermar que el consum d'esteroides anabolitzants siga exclusivament masculí ja que n'hi ha alguns consums entre dones, en especial culturistes, practicants d'halterofília o esportistes d'alt nivell.

- Las chicas que se pinchan compiten en culturismo. Yo no he visto chicas que se pincharan y que no hicieran culturismo. No porque piensa que en general las chicas no quieren ese tipo de cuerpo (E.12).
- La verdad mm, no he oído ningún caso aún de que alguna tía se haya cicla'o, pero mm eh que no te extrañe, tampoco, porque ten en cuenta una cosa, hay algunas tías también, aunque sean pocas, que le gusta el culturismo, entonces eh, las que vayan a ir a Miss Universo de eso, bueno, el campeonato que hacen de femenino como Mister Universo, ten en cuenta que allí ... hombre, yo no sé, porque, a lo mejor habrán tías que simplemente sean de trabajo, y ya está, pero es que claro ahí ya no, ahí ya no estoy tan metío, la verdad (E.13).

7.1.3. Nivell d'estudis

Quant al nivell formatiu dels entrevistats, la majoria ha finalitzat els estudis obligatoris, EGB (ensenyament general bàsic) o el sistema que el substitueix, ESO (ensenyament secundari obligatori). Només destaca, d'una banda, un subjecte mostrat sense estudis i, d'una altra, la presència de cinc subjectes que s'han format per exercir el seu treball posterior, és a dir, que han fet algun curs o s'han preparat per obtenir alguna acreditació vinculada amb el món del fisiculturisme, el *fitness* o l'entrenament al gimnàs. A més, hem trobat un entrevistat que manifesta la voluntat de continuar la formació acadèmica; l'excepcionalitat d'aquesta inclinació es correspon amb el desig que demostren de disposar de diners propis, el fet que es veuen, en general, incapacitats per a l'estudi i la descreença respecte al fet que un nivell formatiu més elevat els facilitarà una millor posició laboral. Aquesta situació ha estat estudiada per Pierre Bourdieu (1988) quan afirma que algú que no aconsegueix acabar el batxillerat, es queda en la cuneta. En un moment donat ja no hi ha orientació que valga i, a més a més, els treballs que es troben no són treballs als quals se'ls veja una utilitat.

En aquest sentit, només un entrevistat compta amb estudis universitaris, en concret dues diplomatures: Infermeria i Nutrició i dietètica. Igualment, 6 persones han completat la formació professional, tot i que sols dues treballen en un àmbit relacionat amb els seus estudis. Aquests resultats són consistents amb la literatura acadèmica internacional atès que diversos estudis ja han demostrat que el recurs als esteroides anabolitzants es més

prevalent entre els homes amb un baix nivell d'estudis o sense cap tipus d'estudis (Pedersen i Benjaminsen, 2007).

En les darreres dècades la Comunitat Valenciana ha tingut, segons el geògraf Josep Vicent Boira (2012), una excessiva dependència del sector de la construcció dins del seu model econòmic. Això acompanyat d'una forta especulació, una baixa productivitat i un nivell educatiu amb un 36,9% de fracàs escolar (Revista Magisterio, 2009) va propiciar una ocupació sense formació que afecta encara més -vora 10 punts percentuals- als xics que a les xiques. Aquests podrien ser alguns dels factors que ajudarien a interpretar els consums d'esteroides anabolitzants entre els joves valencians sense estudis universitaris.

- Bien, yo es que tampoco he sido muy estudioso [ríe] Dejé los estudios con dieciocho y me puse a trabajar (E.1).
- Jo tinc el graduat i el grau mitjà de FP i bé, però bueno, apurant, me costava, me costava prou estudiar (E.4).
- La mayoría de gente que yo conozco no tiene estudios superiores. En la facultad no suelo ver gente como yo de grande, nunca (E.12).
- Nivell d'estudis? Puff ninguno!! (E.23).
- La mayoría de los ciclaos están poco cultivaos... a nivel intelectual, vamos... (E.8).

En canvi entre els no consumidors trobem llicenciats amb estudis superiors o que estan a punt de llicenciar-se. Alguns en carreres com ara Educació física i Magisteri, ADE o Filologia.

A grans trets, el perfil del consumidor d'esteroides anabolitzants es caracteritza pel seu baix nivell formatiu, la inserció inestable en el mercat laboral amb falta de seguretat a llarg termini -fet agreujat per l'actual conjuntura- i a priori bona disponibilitat econòmica.

7.1.4. Estat civil

L'estat civil es distribueix de la següent manera: 6 subjectes estan solters, 5 estan casats, 2 tenen parella mentre que 3 estan divorciats. Per edats, els casats i els divorciats tenen una mitjana d'edat de 37 anys i mig mentre que la dels solters se situa en els 30 anys i la dels fadrins en 27 anys i mig.

7.1.5. Residència

La major part de les persones que formen part de la mostra viu a soles, fins i tot un subjecte que té parella però aquesta viu a l'estranger. Aquesta circumstància de relació en la distància troba un cas idèntic entre un no consumidor. Vora un terç del grup de consumidors no disposa d'habitatge propi i resideix en la unitat familiar mentre que l'altre terç viuria en parella.

Pel que fa a la disponibilitat econòmica manifestada, la majoria no tenen greus problemes econòmics tot i que molts assenyalen que des del 2008 es deixen sentir de manera notable els efectes de la crisi econòmica.

Quadro 1.
Comparativa sociodemogràfica entre els dos grups d'anàlisi per subjectes mostrals

Variables sociodemogràfiques		Consumidor	No consumidor
Edat	20-24	1	1
	25-29	3	1
	30-34	6	3
	35-39	3	0
	40-44	2	0
	≥45	1	0
Edat mitjana (anys)		33,4	28,2
Edat inici gimnàs (anys)		19	18,6
Nivell estudis	<i>Universitaris</i>	1	2
	<i>Batxillerat</i>	6	1
	<i>FP</i>	6	1
	<i>Primaris</i>	2	1
	<i>Sense estudis</i>	1	0
Estat civil	Solter	6	3
	Casat	5	0
	Parella	2	2
	Divorciat	3	0

Variables sociodemogràfiques		Consumidor	No consumidor
Professió	Monitor i gerent gimnàs	6	0
	Sector industrial	2	2
	Policia i Seguretat privada	2	0
	Serveis	1	1
	Educació	0	1
	Discoteca	0	1
	Sector agrari	1	0
	Atur	4	0
	Treball anterior sector de la seguretat privada discoteques	7	0
Residència	Pares	5	3
	Parella	5	1
	A soles	6	1
Llengua materna	Castellà	9	3
	Valencià	7	1
	Francés	0	1
Practica culturisme	Actualitat	2	1
	Esporàdicament en el passat	6	0

7.2. Professió

Una àmplia diversitat de professions pot ser associada amb el consum d'esteroides anabolitzants. Les més freqüents serien les vinculades amb el món de l'oci nocturn i de la seguretat, tant privada com pública. Els porters de discoteca, també coneguts com gorilles, *bouncers* o *mazas*, és la professió on es reporten amb consums més elevats. Els vigilants de seguretat privada no n'estarien molt allunyats, mentre que entre professions com ara policies, guàrdies civils, bombers o militars es detecten creixents consums.

En aquesta llista cal no oblidar molts monitors de gimnàs que són consumidors habituals, alguns dels quals són també entrenadors de culturisme. Capítol apart el formen els esportistes d'elit que recorren a pràctiques dopants. D'altra banda, entre *gogós*, *strippers*, models masculins i actors de la indústria pornogràfica també se'n detecten prevalences, tot i que són usuaris més discontinus, que no busquen tant augmentar de volum sinó més definició corporal i els seus consums varien molt en funció de l'època de l'any, entre les quals l'estiu el moment àlgid de consum.

- Sobre todo strippers, gogós, vigilantes de seguridad, porteros de discoteca el 90%, policías, bomberos, militares... ésas serían las principales. No conozco ningún médico ciclaio, aunque se puede dar el caso. Sí conozco varios actores porno que se ciclan... todo lo que tenga que ver con el mundo de exhibir el cuerpo...bueno aquí también entrarían los monitores de gimnasio (E.12).
- [¿Hay algún tipo de profesión o profesiones en las que los consumidores de esteroides anabolizantes suelen trabajar?] Sí, muchos como vigilantes de seguridad, en discotecas, para eventos, de personal trainer, y cosas así... (E.3).

Respecte a la mostra que no treballa en les professions abans esmentades hom pot assenyalar com en molts casos es dóna una insatisfacció de la majoria dels entrevistats amb el treball que exerceixen, tret d'aquells que tenen un negoci propi, sovint la gerència d'un gimnàs (tres casos). En general, parlem de treballs de baixa qualificació. En cap d'ells es necessiten estudis universitaris. Tot i això, no hi ha, tampoc, una motivació inicial clara per una faena determinada (que pugua haver sigut frustrada), sinó que els criteris bàsics per a l'elecció professional són la disponibilitat de temps lliure i la remuneració econòmica. En relació amb l'àmbit professional, observem com la mostra es distribueix entre: treballadors del sector dels gimnasos (6 persones), aturats (4 persones), sector industrial (2), serveis (1) i sector agrari (1). De les 4 persones que estan a l'atur dues d'elles es troben estudiant oposicions per a bomber o policia, respectivament, mentre que les altres dues tenen un treball estacional a l'estiu com a cambrer i socorrista. Cal assenyalar també el caràcter eventual de la persona que treballa en el sector agrari com a recol·lector de cítrics.

- Estic treballant de manteniment, porte quatre anys i anteriorment estigui treballant primer de cerrager, portes automàtiques i persianes i coses aixina i d'ahí ja me passí a atra empresa, de maquinària

industrial que ja comencí a fer treballs de muntatge, tocava electricitat. En tots els treballs he estat content i amb bona disponibilitat econòmica, no ha tingut mai problemes ni d'horari ni de, si me feia falta algo pues salarialment com de dies de festa com de qualsevol cosa que demanava m'ho han donat, on estava i onestic (E.4).

- Faena no n'hi ha ninguna bona però bé [riu]. Abans treballava de llumener, montant eh instal·lacions de cases (E. 19).
- Treballe de policia local. També he treballat de monitor, de *camarero*, porter en un pub (E.21).
- Treballe cullint taronja, recol·lector de cítrics (E.23).

La professió més repetida per la mostra en el passat és la de vigilant de seguretat. Normalment s'addueix la necessitat de tindre un cos imponent i intimidador per a poder treballar en aquesta professió, fet que moltes vegades s'empra per a justificar-ne el consum. Les discoteques van ser la destinació més comuna. És significatiu com molts van treballar en el passat en aquesta professió, tot i que una vegada superen la trentena o els trenta-cinc anys solen deixar de treballar en aquest ambient. Al factor edat se sumen sovint les responsabilitats laborals així com la crisi que pateix el sector, amb nombrosos tancaments de sales, fet que està contribuint potser que ja no siguin tants els que es dediquen a aquesta professió.

- Empecé a trabajar en una discoteca y como, mi aspecto era, pesaba sesenta y dos kilos, pesaba poquito, entonces claro, siempre si quieres tener presencia pues claro, importaba. La verdad es que me quitó muchos conflictos, yo que soy una persona bastante poco conflictiva, no me gustan para nada... yo necesitaba dinero, me venía bien y no me gusta el trabajo de camarero y ahí empezó y me enganché, me gustó y ahora me dedico, vivo de esto (E.6).
- He treballat en la seguretat vora huit anys. Al anar al gimnàs volia sentir-me bé i donar una imatge cara la faena que tenia (E.24).
- Mi objetivo era coger tamaño, estar más grande, una parte más de mi trabajo entonces siempre por tema laboral, un tema de tener mayor presencia y luego ya lo hice mi afición y mi profesión (E.6).
- Curraba de vigilante ciclado, hinchado, anabolizado... ¿Qué pasa?, que muchas veces, al salir de trabajar pues la cagaba, me iba por ahí de fiesta, y como las drogas están a la orden del día... hasta hoy sigo con consumos de cocaína y de esteroides, pero siempre una cosa u otra, ya no los mezclo (E.25).
- Una persona que, com te diria jo, que vaja a dedicar-se professionalment [seguretat privada] té que anar a morir a això (E.24).

A més a més, una quarta part de la mostra es troba ara a l'atur coincidint amb la difícil situació per la qual travessa l'economia valenciana. El fet que la taxa d'atur a la Comunitat Valenciana se situe al capdavant de la mitjana espanyola amb un 28,1% (segons l'Enquesta de Població Activa del tercer trimestre de 2012) –mentre que el 2008 amb prou feines sobrepassava el 12%, la qual cosa ha suposat la destrucció de més de 350.000 llocs de treball en tres anys- explicaria aquesta situació.

7.3. Estils de vida

En la societat valenciana, s'ha detectat el continu avanç mundial dels anomenats valors postmodernitzadors, que impliquen la decadència de les institucions jeràrquiques i les normes socials rígides, l'expansió dels àmbits de l'elecció buscant la maximització del benestar individual així com el reconeixement de la importància de l'estètica el que ha afavorit la proliferació de biografies cada vegada més electives i reflexives (individualització), que aposten pel triomf individual i l'ètica de l'autorealització, d'acord amb els requeriments del mercat i de l'estat, que impulsen mecanismes d'institucionalització i estandardització de les situacions de vida (Hernández, 2005).

A partir d'aquest marc i en termes generals, la totalitat de la mostra distribueix el seu temps diari entre el compliment de l'horari laboral, l'assistència al gimnàs i les relacions amb els amics, a excepció dels subjectes amb relació estable de parella i sovint més vinculats al món del culturisme. Aquests darrers, que generalment superen els trenta-cinc anys, la presència de fills els fa passar més temps amb la família.

Quant al temps d'oci de què disposa la mostra el cap de setmana, caldria posar en relleu un fet significatiu: la manifestació més freqüent de la mostra és haver reduït en els últims anys els períodes d'eixides nocturnes i, amb aquestes, tant el consum de drogues com el d'esteroides anabolitzants. Apareix també un període anterior (entre els 15 i els 19 anys) en què les eixides nocturnes i el consum de drogues eren més habituals els caps de setmana, la qual cosa ha portat, primer, a un tedi, o avorriment, provocat per la repetició constant de les mateixes activitats i, després, a la utilització del gimnàs com a mecanisme de recerca de noves aficions o activitats que ocupen aquest temps. Amb tot, molts continuen passant bona part del seu temps del cap de setmana a les discoteques.

7.3.1. Oci i temps lliure

La majoria dels entrevistats ocupen la majoria del seu temps lliure assistint al gimnàs. Els que tenen parella i fills també intenten passar part del seu temps amb la família. D'altra banda, entre les activitats de lleure, la majoria es decanten per les esportives, que sovint són percebudes com una font d'evasió i per a fer front a l'estrés diari. Cal assenyalar que molts consumidors han reduït bona part de les seues activitats socials o recreatives per poder assistir regularment al gimnàs. Aquest fet es pot extrapolar també a amistats, viatges o vacances als quals es renuncia perquè no són compatibles amb l'estil de vida que requereix una assistència diària al gimnàs i una alimentació estricta. Cal així mateix considerar el temps que es destina bé navegant per Internet bé amb desplaçaments de vegades llunyans per a cercar el mode d'obtenir les substàncies. Entre la mostra de no-consumidors s'observa com la pràctica de l'esport es veu notablement incrementada en relació amb els consumidors. Molts han practicat futbol, atletisme, frontennis (pilota basca) o natació quan eren menuts. En estiu, cap d'ells falta a les platges.

- A mí siempre he sido que me ha gustado todo, la caza, la pesca, o sea me gusta jugar a fútbol, juego en un equipo de fútbol, tenis, frontón, pádel ahora, he sido siempre muy... de todo. Para mí el deporte es una cosa donde tiro la mala hostia, ¿sabes?, y es una cosa que me viene muy bien para descargar, ¿sabes? (E.1).
- Antes con los amigos, el poco tiempo que tenía me iba con los amigos a jugar al frontón o a jugar a fútbol o lo que surgiese, con la familia a hacer una comida los domingos cuando tenía amigas o novias pues un poquito de tiempo con ellas también y hoy en día pues el poco tiempo lo paso con mi mujer y la familia (E.2).
- Jo en l'esport, a mi és que m'agrà molt fer esport, però bueno un poquet de tot ara per exemple en estiu, m'agrada anar-me'n a la platja (E.4).
- Família i moto (E.24).
- Ara estic eixint prou de festa, el fin de semana me'n vaig a la discoteca, a Xàtiva, m'agrada que és prou coneguda i tal, m'agrada eixir de festa a estes altures (E.23).
- Solemos salir de discoteca, suele ser discoteca y si no nos apetece gastarnos dinero pues vamos a un pub, depende de la hora que queramos irnos a casa (E.8).

De totes maneres, a la major part els agrada un estil de vida que hom podria definir com a hedonista i que sintetitza molt bé la cita que mostrem a continuació.

- Playica, ir a tomar el sol y musiquita (E.11).

Un aspecte destacat per a evitar el consum és que el propi grup d'iguals no siga consumidor. La importància de la pressió del grup d'iguals com ha factor desencadenant de l'abús del esteroides anabolitzants ha estat emfasitzat per molts investigadors (Tanner, Miller i Alongi, 1995; Lovstakken, Peterson i Homer, 1999).

- Es importante no dejarte influenciarte por los demás, porque si te relacionas con mucha gente se se pincha, tienes muchas posibilidades de acabar pinchándote. Piensas, "Oye, tengo que..., yo quiero estar como ellos" entonces quieres estar más grande, como ellos o más grande que ellos, ¿no?, entonces tú, si eres una persona influenciable, pues... (E.12).
- Me apunté al gimnasio con un amigo 'él era pues muy grande, muy robusto, como además trabajaba en la obra, y iba al gimnasio ese, ese que era súper barato y demás' y me acuerdo un tiempo fastidiado por ponerme más peso del que tocaba y demás, él por ejemplo, él tuvo una época que tomaba batidos, eh de ciclo nada, pero es que él te estoy hablando de un tío de que... ya por constitución era un animal, y entonces nos apuntamos los dos (E.5).

A banda de la lectura, molts no consumidors assenyalen també una àmplia varietat d'aficions més diversificades.

- Jugar als escacs és el meu hobby favorit, competisc, és que realment de tindre un cos cos treballat necessites una ment tamé, va relacionat. Perquè la ment meneja el cos, de què val tindre un cos perfecte si tu tens una ment... n'hi ha que treballar-la. És un realment és com si fóra un múscul tamé i la tens que treballar perquè si no s'atrofia (E.19).
- Me gusta ir al cine, aunque cada vez está más caro, y además ahora nos suben el IVA, me gusta mucho viajar, y especialmente hacer deporte, me da igual el lugar, yo juego a pádel, frontón, pero es que me invitan ahora a voleibol a lo que sea y a mí me gusta, es que da igual, *yo me lo paso bien haciendo deporte igual...* (E.5).

7.3.2. Relacions familiars

Pel que fa a les relacions amb l'àmbit familiar primari, la valoració general és dispar. Una part significativa de la mostra aferma que són bones o normals tot i que s'hi destaca l'existència constant de períodes d'alts i baixos, que solen coincidir amb les eixides nocturnes en èpoques anteriors (al procés de recollida de dades). Tanmateix, moltes relacions familiars no són percebudes com a bones, en especial amb el pare. Crida l'atenció com bé per causa de divorci o separació entre els pares o bé per defunció, gran part de la nostra mostra no ha comptat amb una figura masculina durant bona part del seu procés de socialització primària en la unitat familiar. D'altra banda, un estudi desenvolupat en Suècia per Skarberg i Engstrom (2007) va reportar que els consumidors d'esteroides anabolitzants en tractament se caracteritzaven per haver passat per una infància problemàtica, amb unes relacions familiars roïns, juntament amb dificultats d'aprenentatge, avorriment i manca de concentració en els estudis.

- Els meus pares estan separats, però tinc bona relació, no hi ha... me porte un poquet millor en ma mare pel tema que ha viscut en ella i tot això (E4).
- Sí, siempre me he entendido mucho más con mi madre que con mi padre (E.2).
- Padre no tengo, madre tengo, pero no me llevo bien con ella (E.15).
- La relación con los padres mal, muy mal. Mi padre bebe alcohol. (E.25).

En algun cas s'assenyala també l'important suport de la família o les persones significatives en casos d'abús a la substància.

- Gracias a los apoyos de mi familia en algunos momentos he dejado de tomar esteroides anabolizantes. La madre de mi hija me decía que no tomase, mi madre que no tome. (E.25).

Es pot destacar l'estreta relació que estableixen una bona part dels entrevistats amb pares separats entre la separació dels pares i la pròpia falta de control. En aquest sentit, la confiança sol atorgar-se a les mares, molt per sobre de la que s'atorga en la relació amb els pares. Un cop l'individu disposa de residència pròpia potser millorarien les relacions amb la família, tal vegada pel menor control que aquella pot exercir sobre ell. És prou habitual que molts progenitors no consideren amb bons ulls l'assistència

al gimnàs o la pràctica del culturisme dels seus fills i per això bona part de la mostra va haver de fer front a diversos tipus d'entrebancs per a poder assistir regularment al gimnàs.

- Mis padres no sabían nada, es una cosa que yo creo que normalmente los padres no saben ná (E.1).
- Al principi, mon pare no diu molt però ma mare al principi no estava molt d'*acuerdo* (E.4).
- Mon pare se plena d'orgull que el meu germà jugue al futbol [...] quan hi ha una carrera, curteta del meu atre germà en bicicleta van a vore-lo, a mi no han vingut a vorem mai, no. A mi no han vingut a vorem mai ni a entrenar ni res evidentment, i és un deport [el culturisme] que a mi al principi pa inclur-lo en casa en va costar moltíssim, i jo crec que ara la paraula és, el toleren (E.14).
- Esto es todo una rueda y siempre viene el mismo problema, la información y luego vienen los padres... “ay, es que mi hijo se ha tomado... y eso he visto en la tele que eso es malo” y a lo mejor la madre se casca al día tres, Diazepanes ¿sabes?, ¡y quítale los Diazepanes a la madre! (E.6).

Ans al contrari, la totalitat de la mostra de no-consumidors revela unes bones relacions a casa, tot i que potser cal confirmar que molts tampoc no han comptat amb una figura paterna.

- Mi madre es viuda. La relación con ella es excelente (E.12).
- La relación con mis padres es excelente (E.8).
- Pare no tinc, en ma mare bé (E.19).

7.3.3. Relacions de parella

Un primer aspecte que cal assenyalar és que més de la meitat dels consumidors d'esteroides anabolitzants no tenen parella. Entre els que sí que compten amb una o estan casats, crida l'atenció que superen els trenta anys i en molts casos es trobem en bona mesura relacionats bé amb el món de l'entrenament o la gestió dels gimnasos o bé amb el món del culturisme. Siga com siga, a molts consumidors d'esteroides anabolitzants els agrada assumir un paper dominant en les relacions de parella. Aquest fet propicia freqüents relacions inestables, poc duradores i nombroses ruptures a conseqüència d'un excés de protecció, que sovint acaba privant de llibertat la

seua *partenaire*. Sobre les dones que ixen amb els consumidors d'esteroides anabolitzants, semblaria que en principi es tracta de persones superficials que focalitzen tota l'atenció en el propi cos i que subordinen el cultiu del coneixement i uns altres valors relacionats amb l'aparença externa.

Moltes acudeixen també al gimnàs, tot i que estan més preocupades per tractaments estètics i uns altres serveis relacionats. Amb tot, cal remarcar el caràcter provisional i no contrastat d'aquestes asseveracions, ja que en tot cas és tracta d'apreciacions indirectes que caldria aprofundir mitjançant un estudi en profunditat amb les pròpies protagonistes.

- Las parejas también se dan muchas rupturas de pareja (E.2).
- Quizás a la gente ciclada se le vea generalmente más dominante, posesiva, en su relación de pareja no suelen ser muy tolerantes. Quieren ser el macho. Les gusta mucho proteger, pero demasiado. También veo que sus relaciones suelen ser más inestables pero hay casos y casos (E.12).

Entre el perfil de consumidors que treballen en el món de la nit com a *strippers* o *gogós* les relacions de parella es veuen molt afectades per les seues professions, atés que en ocasions deriven en invitacions al sexe.

- Los strippers y gogós que consumen esteroides lo suelen hacer de un modo más esporádico. Viven de la noche, están en un mundo donde obviamente hay mucho libertinaje, hay mucha tentación y a la hora de tener una relación estable es bastante complicado, no es el entorno más propicio (E.12).

A més a més, el perfil d'algunes parelles dels consumidors d'esteroides anabolitzants seria el d'una xica que recorre a la cirurgia estètica per a augmentar-se el volum dels pits i, en alguns casos també, dels llavis (sovint mitjançant el popular «Botox»). En aquest sentit, és interessant recordar que segons la Sociedad Española de Cirugía Plástica, Reparadora y Estética (SECPRE), Espanya és un dels països del món amb un nombre més elevat d'intervencions d'aquest tipus i per sexes s'observa com 9 de cada 10 operades són dones. Si aprofundim en l'estudi, es detecta com l'augment mamari representa la principal demanda, amb un 61%, i és la cirurgia estètica de preferència entre les dones menors de 30 anys d'acord amb l'estudi *La realidad de la Cirugía Estética en España (2010)*. Novament, la Comunitat Valenciana se situa al capdavant d'aquest tipus d'operacions juntament amb Madrid i Catalunya.

- Pues diría que van con chicas que anteponen el físico a casi todo y que les suelen gustar los chicos malos, sí, los chicos malos así fuertes con tatuajes. Sí, está un poco asociado a eso... a este tipo eh de ligón, por llamarlo de alguna manera, un poco malo y luego posesivo, celoso. Buscan y van con chicas que se cuidan mucho el físico, que la mayoría se han operao del pecho y les gusta ir a la playa a ponerse morenas, eh ponerse postizos, sí, sí, a la mayoría sí (E.12).
- Pues, van con chicas todas operás, o operadas o que por naturaleza sean muy exuberantes [silencio] es el perfil, pero es el perfil también que ellos buscan (E.5).

7.3.4. El menjar

El gust en matèria alimentària depèn de la idea que cada classe social es fa del seu cos i dels efectes de l'alimentació sobre el mateix, és a dir, sobre la seua força, la seua salut i la seua bellesa, i de les categories que empra per a avaluar eixos efectes. En d'altres paraules, la manera de tractar el cos, cuidar-lo, nodrir-lo o mantindre'l revela les disposicions més profundes de l'*habitus* (Bourdieu, 1988).

En eixe sentit, des del punt de vista del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants, es concedeix al menjar una importància màxima. Sota el pretext d'una pretesa dieta, paraula que sempre s'associa amb la salut, el consumidor en la majoria dels casos porta a terme una pantagruèlica alimentació que no es realitza ni davall la supervisió d'un especialista ni de manera continuada, sinó que es recorre a ella en determinats moments de l'any (normalment quan s'acosten les èpoques estivals) i es limiten a incloure en l'alimentació nutrients en abundància que continguen proteïnes i hidrats de carboni a doll. Les «dietes» es componen bàsicament d'arròs, pasta, tonyina, creïlles, pits de pollastre, vedella, clares d'ou, etc. Tot açò acompanyat de batuts de proteïnes, aminoàcids, glutamina, creatina i complexos vitamínics, que es continuen utilitzant un cop finalitzat el cicle. Normalment, no solen deixar més de dues o tres hores entre menjar i menjar.

- Lo más importante es la base de la nutrición, puede llegar a ser el sesenta por ciento, luego el treinta por ciento es el entrenamiento y el diez por ciento es el descanso... si no va, tiene que ir una cosa ligada de la otra (E.6).

- L'alimentació és el pilar, el pilar bàsic, és com un cotxe, el motor, lo que tu li dones, va a ser com funcione el cotxe, sí després estan els accessoris però el pilar, el cor és això, *pues* ací lo mateix, lo que tu minges és lo que tu li vas a donar al cos, però està clar que segons com el treballes li vas a fer una cosa o una altra, però, és minjar, és minjar lo primer (E.4).
- Pues tienes que comer pues pues mínimo cinco o seis veces al día que no pase más de tres horas en cada comida. La dieta tan estricta que hay que llevar y el poder aguantarla... todo eso te hace ser como más duro más para la vida en general, por ejemplo. Te hace ser más... aguantas más las cosas (E.3).

Ens pareix igualment interessant destacar diverses qüestions; com ara la relació directa entre el consum d'anabolitzants, l'alimentació i les ajudes ergogèniques, la poca informació amb què compten els entrevistats, sobre la idoneïtat o no de desenvolupar aquests patrons d'alimentació, i el consum de suplementes alimentaris de manera indiscriminada i sense el control d'un especialista.

- De buena mañana ... a ver, eh, casi me la sé de memoria, de buena mañana son cuatro claras de huevo eh, uno entero, eh batido y hecho en tortilla, ¿vale?, ehh un zumo de naranja de ciento cincuenta mililitros, y un batido de estos de postentreno de gimnasio de trescientos mililitros de leche y cien de agua, ¿vale?, luego, para almorzar tienes que tomar, eh, espera... pechuga de pavo o pollo, ¿vale?, eh... con zumo o no sé qué más y una pieza de fruta, después a la hora de comer era, eh, arroz o pasta, con atún, luego después d'eso tenías que ir a entrenar fuerte cinco, o seis días dedicado al ejercicio mínimo (E.13).
- Pos en un principi és molt senzilla, la dieta de *volumen* està basà més en carbohidrats, més en les calories però, no, no saturaes que diguérem, la de la dieta de definició és més una dieta de proteïnes, lledes molt més el carbohidrat i claves molta més proteïna. *Menos* caloria *entonces* realment definixes molt més, claves molt més el tema cardio que en el *volumen* claves *menos* cardio. La meua dieta no és molt estricta perquè com no vaig en un plan de dir, de competició no (E.24).
- Tens que fer dieta o si no, estàs perdut. Son dietes altes en proteïnes i baixes en hidrato de carbono i después se va ajustant al, depén de l'estat de forma que tens vas baixant o modificant l'aspecte que tens (E.17).

L'estricta seguiment de les dietes també té una incidència directa en les relacions socials tant amb la família, com amb els amics o les parelles atés que molts consumidors restringeixen la seua vida social per aquest fet.

- El tema de la dieta te lo puedo decir, es un poco complicado. Por ejemplo, yo casi nunca salgo a cenar. Los meses antes de de competir son los más duros. Por ejemplo, con mi novia no puedo salir a cenar todo lo que quisiera, porque claro, ella come muy diferente a mí. Entonces yo sí que salgo a cenar con ella de vez en cuando y como lo que ella, ¿vale?, como un bocata, pero a lo mejor me llama un amigo para irme a comer un bocadillo y digo que no, cómete un bocadillo y yo me como mi arroz, o muchas veces como antes en mi casa y luego quedo con él y me bebo un zumo, y luego en casa la verdad es que también es difícil pero bueno, al final se han acostumbrado. Al principio sí que era complicado porque yo a lo mejor quería comer arroz integral y había eh arroz al horno, entonces yo dije "bueno, pues yo me hago mi arroz y vosotros coméis eso" (E.12).

Els no consumidors, al contrari, recalquen que els agrada molt menjar i de manera més variada i saludable. Encara que procuren cuidar el menjar no menjant fregits, plats precuinats o greixoses, mengen de tot i els caps de setmana es permeten llicències. Critiquen que alguns que van al gimnàs o que se cicleen no porten una alimentació sana ni equilibrada. Els resulta fins i tot en certa mesura malaltís el fet de mesurar el menjar o l'escassa varietat de la dieta.

- Lo que pasa de la rutina es que yo no he sido de cuidarme la dieta, ni de éstos excesivos comiendo 100 gramos de no sé qué, había gente que cogía decía 4 no sé si eran claras, o yemas de huevos para desayunar, una barbaridad, que eso debe ser malísimo pal cuerpo, y es que además me gusta mucho comer y como lo que me gusta y cantidades, y nada lo que pasa es que siempre más o menos pos me he mantenido bien porque... aparte del gimnasio pues jugaba al fútbol, me apunto a frontón, a lo que sea, a mí me gusta hacer deporte, pero el gimnasio si me gustaba era pues por el tema de estar más fuerte (E.5).
- Con mi madre es imposible [ríe], pero me controlo, si mi madre me pone un plato enorme intento comer un poco menos, pero de dieta, quitando los almuerzos que sí que intento comer un poco, o sea que no contenga mucha grasa, las cenas intento no hacerlas pesadas, pero siempre me como lo que hace mi madre, por ejemplo si hoy toca tortilla de patatas, pues tortilla de patatas, ayer arroz al horno, arroz al horno (E.8).

- Fruta, verdura, m'intente cuidar, ara, sense exagerar, faig moltes excepcions en molts moments sobretot *fin* de setmana, no tinc ortonòxia, això de minjar tan estricte a lo que te pot dur el culte al cos. Tinc un amic que va perdre amistats perquè no va voler ixir-se'n d'ahí. Si els meus amics em diuen de fer ...Què faig? No vaig? Pues no, jo vaig i a minjar lo que siga. I si me'n vaig en la meua nóvia a sopar, no tinc que fer-me una ensalà [riu], però siestic en casa, me cuidaré tot lo màxim possible (E.19).

7.3.5. La nit i les discoteques

El consum d'esteroides anabolitzants i les discoteques van de la mà. De fet, la difusió massiva dels esteroides anabolitzants coincideix amb els últims anys de la *ruta del bakalao* quan aquesta ja feia molts anys que havia perdut bona part del seu caràcter contracultural, avantguardista i alliberador. En recintes ubicats al llarg de la carretera que uneix València amb Cullera en discoteques com *Barraca, Chocolate, Puzzle, Spook Factory, Heaven, The Face* es concentraren milers de jòvens de les classes mitjana i baixa, amants de la nit i de les drogues. Per primera vegada drogues recreatives, discoteca i música de ball estaven íntimament lligades. A partir del 1993, una vegada passada l'eufòria dels Jocs Olímpics de Barcelona i encetant un període de recessió econòmica, coincidint amb el declivi, la mercantilització i la criminalització de la *ruta del bakalao* per part de les autoritats polítiques i els mitjans de comunicació, es produí un canvi estètic i actitudinal en els seus adeptes (Oleaque, 2004). La música va accelerar el seu ritme i es va deteriorar, les estètiques es van homogeneïtzar i industrialitzar, els seus seguidors es van massificar i es va instaurar un clima més violent en les discoteques. Fou en aquest moment quan varen aparéixer els primers jòvens amb aspecte d'haver consumit esteroides anabolitzants. En paraules d'Oleaque (2004): «en la última etapa colles de *pseudoskins* intentaren controlar la droga en les discoteques més terminals i en els bars que feien de fora d'hores. Alguns d'ells, increïblement, acabaren treballant en el servei de seguretat de determinades sales, amb tot el que això comportava: que foren precisament els més violents i descontrolats, amb pinta de «matons» feixistes, els que havien de mantindre el control».

- ¿El nacimiento de los ciclaos en Valencia? Yo creo que eso tiene mucho que ver con la ruta del bakalao. En los últimos años de todo aquello, cuando degeneró... aquello comenzó a poblarse de gorilas a las puertas de las discotecas y quizás también algunos de estos rapaos con sus cazadoras Alpha con la banderita de España..., sí, creo que aquellos fueron los primeros (E.12).

En el present, els consumidors d'esteroides anabolitzants freqüenten les discoteques amb assiduitat. L'estètica corporal, vestimenta i l'estil musical estan sovint marcats pel tipus de discoteca que més els agrada. La discoteca es tracta del lloc per excel·lència on més a gust es troben juntament amb les platges.

- De fiesta suelo salir los sábados, antes salía los viernes y ahora salgo los sábados solos, pero ná, salgo de fiesta y vuelvo a las siete de la mañana y basta ya. Voy de discoteca, a Tropicana, por aquí cerca (E.15).
- En todo este tiempo yo no he parao de salir de fiesta (E.11).
- M'agrada molt eixir de festa, *pues* als pubs, les festes del poble (E.21).

En la mesura en què es fan grans, alguns consumidors canvien la seua percepció vital i les vivències, paulatinament. Amb responsabilitats familiars o laborals, l'assistència a les discoteques desapareix sovint o es veu molt reduïda.

- Vaig anar de discoteca hasta que vaig trobar nóvia. Després ja me cuide molt, no isc i també ja no prove una gota d'alcohol i tampoc fume (E.19).

Entre els no consumidors, podríem dir que tenen uns hàbits de vida més saludables. No ixen tant de festa i els consum de drogues, en especial d'alcohol, són molt inferiors en relació amb els consumidors.

- Llevo una vida muy sana, no suelo beber alcohol casi nunca, y si acaso me puedo tomar una copa de vino, pero muy de vez en cuando y... ni fumo tampoco, ni nada, no (E.12).

7.4. Pràctiques culturals

7.4.1. Música

La música ocupa un lloc destacat en la vida quotidiana dels consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants i està estretament associada tant a l'entrenament al gimnàs com als pubs o discoteques on ixen de festa. A la majoria els agrada la música de discoteca que molts d'ells també escolten durant les seues sessions d'entrenament com a font de motivació. En aquest sentit, l'emissora de ràdio Mxima FM, especialitzada en música electrònica, que abasta estils com el *techno*, *house*, *electro*, *progressive* i *dance*, és una de les favorites.

- Pa entrenar, música electrònica (E.11).
- M'agrada la música de discoteca, i més per a entrenar, la Mxima FM (E.10).
- A m no me pongas reggaeton, toda la buena música en general, me gusta ACDC, me gusta James Blunt. Cuando voy a llegar al gimnasio y suelo ponerme la Mxima que ponen música que te activa, depende del día (E.6).
- Lo que més m'agr es musica electrònica, minimal, house (E.23).

Uns altres, tanmateix, es decanten per als seus entrenaments per un estil ms *hardcore* amb grups com ara Rammstein o Evanescence.

- Transmetal, grupos como Rammstein sobre todo, Rammstein son quien ms me gusta. Tambn música que te motiva y que te, como que te altera, vamos. Yo voy cogiendo canciones que me gustan y que noto yo que me motivan, me da igual del grupo que sean, Marilyn Manson alguna canción también, Evanescence también, tipo de música así (E.3).

D'altra banda, crida especialment l'atenció com dos estils musicals com el *hip hop* i el *rap* compten amb un bon nombre de seguidors.

- Un poquet el hip hop i el rap ixen tam m'agraden (E.10).
- Música arenb [R&B], hip hop y flamenco. De más joven también me gustaba Michael Jackson (E.2).
- Pop, rock, flamenco y todo eso no, rap y eso me encanta, no es que el rap sea para todos los momentos pero me gusta (E.15).

- Necesito escuchar una música que vaya acorde con lo que estoy haciendo y el hip hop con una letra dura, más agresiva, me encanta y me motiva en el entrenamiento. Por ejemplo, en una película de acción no te van a poner música clásica, pues aquí pasa lo mismo. Si estoy entrenando fuerte, necesito que la música sea fuerte para motivarme y que mi estado de ánimo sea más agresivo (E.12).

S'observa com els no consumidors compten amb un ventall més ample de gustos musicals que abasta diversos registres com ara el *rock and roll*, el country, la música clàssica o les bandes sonores.

7.4.2. Televisió

Per a parlar de les preferències televisives de la nostra mostra cal parar atenció en primer lloc als dibuixos animats. Molts recorden amb estima i enyorança quan veien de xicotets sèries de televisió de dibuixos animats i crida especialment l'atenció com en totes les respostes dels consumidors es decanten per superherois que basaven llurs poders en la fortalesa física i lluïen un cos musculat en tots els casos. És a dir, si bé es tracta de dibuixos animats que van marcar generacions senceres de xiquets i xiquetes valencians, crida l'atenció com els consumidors d'esteroides anabolitzants no han assenyalat unes altres series els protagonistes de les quals no eren herois forçuts a diferència dels no consumidors, que sí que reporten unes altres sèries com ara la *Abeja Maya*, *Isidoro*, *Daniel el Travieso*, *Oliver i Benji*, i unes altres.

Així, tornant als consumidors, en funció de l'edat o la generació de l'entrevistat els seus dibuixos favorits van ser en primer lloc *Mazinger Zeta*, que s'emetia a principis de la dècada del 1980 per Televisió Espanyola i, a continuació, i sens dubte el referent absolut i que pràcticament la totalitat de la mostra anomena, la sèrie manga *Bola de Drac (Dragon Ball)* dirigida per Akira Toriyama amb Son Goku com a personatge estrela. Aquesta sèrie va estar en antena primer a TV3 i a continuació a Canal 9 durant tota la dècada del 1990. Finalment, cal assenyalar també com alguns dels més joves es decanten igualment per un altre *anime* japonés que Canal 9 va emetre a partir de mitjans dels anys noranta del segle passat: *Musculman*, un es-trafolari superheroï d'un altre planeta que habita la terra i que practica la lluita lliure i li agrada amb deler l'arròs amb bou.

- ¿Mis favoritos de pequeño? Mazinger Z (E.9).
- De xicotet vea molt Son Goku (E.10).
- Bola de Drac, Musculman (E.3).
- Bola de Drac i Musculman, com tots clar (E.14).

Si parlem de les pel·lícules, les d'acció, bèl·liques, cotxes i arts marcial són les més repetides, amb escreix.

- A mi m'agraden les d'acció, sobretot acció, acció i comèdia perquè jo sóc també molt guassó també, m'agrada molt la broma i això però acció i de cotxes (E.4).
- Películas de artes marciales, de acción (E.9).
- M'agraden les pel·lícules bèl·liques (E.14).
- Yo soy más de cine de acción, de aventuras (E.2).
- Pel·lícules d'acció (E.14).

Fins i tot, alguns es decanten per uns altres films de directors com ara Tarantino en les pel·lícules dels quals hi ha un clar component violent.

- Yo soy un fan de Tarantino, me gustan las películas de Tarantino porque es, está claro, igual sí que tienen un carácter un poco violento sus películas pero son películas que dices "ostras"... (E.6).

Si ho comparem amb els no consumidors per contra podem afirmar que opten per un altre tipus de gustos més diversificat i que engloben diversos gèneres.

- Me gustan las películas dramáticas, las adaptadas del teatro, por ejemplo las adaptaciones de Shakespeare. Me gustan un poco de todo, comedias, películas de acción, me gustaba mucho los documentales, documentales sobre historia, geografía eh... no sé, un poco de todo, me gusta un poco de todo, política también (E.12).
- Me gusta ir al cine, las de acción, las de aventura y las de risa, y las de miedo también. De televisión, suelo ver el Discovery Channel, el Explorer, cosas así de curiosidades, eso sí que me gusta, curiosidades... series y tal poco, o sea hay alguna serie... sí la de Dos Hombres y medio, que esa está bien y... y la de Padre de familia y eso que, que también me río, pero nada, o sea, series así pocas, la verdad, pocas (E.13).

- Me gustan las de miedo, las de terror, me gustan las comedias, en general, aunque sea un dramón, quitando las películas ñoñas que son las típicas de niñas de quince años, quitando esas películas (E.8).
- Pel·lícules m'agraden de tot un poc, d'acció, de por, de humor...de televisió m'agraden molt els documentals de naturalesa, de ciència (E.19).
- Me gusta todo, la verdad, a mi me da igual, depende con quién estés, que si romántica, que si de acción, que si de miedo. La televisión no suelo verla casi, pero por ejemplo lo que a mí me gusta más de la tele, yo me suelo poner Callejeros, o cosas de esas de enterarte de gente por el mundo, reportajes (E.5).

Si parlem d'arquetipus televisius sens dubte dos il·lustres reconeguts consumidors d'esteroides anabolitzants com ara Arnold Schwarzenegger amb la pel·lícula de *Cònan el Bàrbar* i Sylvester Stallone amb la saga *Rocky* són els preferits. Uns altres actors que són mencionats serien Denzel Washington, Dwayne Johnson o Jason Statham, entre d'altres, sovint reconeixent llurs qualitats físiques. Clint Eastwood i Mel Gibson també són assenyalats tant com a actors com a directors. Per altra banda, quan se'ls pregunta per les seues actrius favorites, molts es queden una miqueta descol·locats i no saben què contestar o afirmen que no en tenen cap, de favorita.

- A mí me gustaba por ejemplo El Equipo A, las películas de Rocky (E.3).
- Per exemple per a mi un cos perfecte és el que tenia Schwarzenegger quan va competir (E.4).
- Sylvester Stallone, Schwarzenegger, els de tota la vida (E.21).
- Hombre, así actores que me gustan me gusta por su físico, por ejemplo Dwayne Johnson The Rock a mí es una persona que yo lo admiro y físicamente es un tío impresionante, lo admiro físicamente, pero admirado como actores... no sé, Clint Eastwood suele hacer papelones, a mí por ejemplo la película del Sargento de hierro me gusta pero por la ironía porque es un chulo (E.6).
- Stallone me gustaba antes sí, pero cuando hacía las películas de Rocky y todo eso, aquella época, eh yo tendría a lo mejor diez o doce años, o cosa así (E.13).
- Puff no sé qué decirte, porque de actrices no me suelo fijar mucho, la verdad (E.15).
- De actrices me da igual, con que esté buena me sobra (E.24).

Si haguérem de triar una pel·lícula favorita potser hauríem de decantar-nos per *The Fast and the Furious (A todo gas)* de Rob Cohen, molt especialment entre aquells consumidors que, com veure'm, senten també una especial predilecció pel món del motor i la velocitat, així com el *tuning*.

- La meua pel·lícula favorita és *The Fast and Furious* on ixen, pues gent grandota. *The Fast and the Furious*, són gent aixina, són gent forta, gent en un físic molt bo, dones operaes, en tot retocat, recalxutà, cotxes potents de diners, tot porta una mateixa imatge, tot va relacionat, tot lo mateix (E.4).

Pel que fa a les sèries, no tenen cap de culte i gairebé no expressen molt d'entusiasme per aquest gènere tot i que molts opten per sèries per a tots els públics.

- De series de todo, las series españolas me gustan, las americanas, de todo en general, no tengo tampoco preferencias (E.3).
- De sèries m'agraden *Aída* o *Aquí no hay quien viva*, series aixina pa desconectar són lo millor (E.4).
- Sin tetas no hay paraíso (E.9).

7.4.3. Lectura

La primera constatació a la que arribem quan analitzem l'àmbit de les pràctiques culturals vinculades amb la lectura és la manca total i absoluta d'aquest hàbit i molt especialment entre els més jòvens. Aquesta manca d'interés per la lectura podria explicar en gran mesura la situació per la qual passen molts dels consumidors. Cal no oblidar que l'acte de lectura desenvolupa la capacitat crítica i obliga el cervell a crear interconnexions que, d'alguna manera, suposen una gimnàstica mental que permet desenvolupar una reflexivitat per a comprendre els missatges que rebem les persones. La reflexivitat afavoreix una actitud analítica i crítica encaminada a revisar i avaluar les idees (Tarrés, 2008). En definitiva, es podria pensar que el fet de no conrear la lectura podria estar dificultant el desenvolupament de la capacitat del pensament o raonament crític, habilitats que els consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants no solen cultivar.

- No lisc, no. Deuria llegir, però no lisc (E.10).
- La verdad es que yo no suelo leer mucho, no te voy a mentir (E.3).
- No sóc molt de llegir, la veritat (E.4).
- Lisc, poc la veritat (E.21).
- No leen ni siquiera las revistas de musculación que les deberían interesar. La gente que se cicla sin el propósito de competir en culturismo les da exactamente igual leer artículos de la materia (E.12).
- No m'agrada llegir (E.24).

En tot cas, les esporàdiques i discontinües lectures es configuren en torn de dos eixos clarament diferenciats. D'una banda, les revistes que tenen a veure amb la musculació i el món del gimnàs i, de l'altra, les relacionades amb el món del motor.

- En el pasado sí que leía Muscular Fitness, y revistas que están más relacionadas con la gente culturista y todo eso, pero eso ya hace años que no me interesa (E.9).
- Sí yo ya recuerdo que mi madre se reía, decía que un niño de ocho años le decía que quería que le comprase revistas de culturismo, que le gustaban los cuerpos de esos señores (E2).
- Leer no, nada, bueno sí, revistas de coches (E.15).

Una vegada avança l'edat de l'entrevistat, i molt especialment entre aquells que opten per dedicar-se al món del gimnàs professionalment o del culturisme, s'observa com augmenten les lectures i preferentment aquelles vinculades amb la dietètica i la nutrició, l'entrenament o la psicologia esportiva.

- Me gusta mucho, mi libro preferido es El alquimista de Paulo Coelho, me gusta de todo, leo sobre psicología, leo sobre nutrición, luego también que me gusta apoyar mucho psicológicamente a la gente que llevo porque pienso que el cerebro es el músculo más fuerte que existe, eh, me gusta los libros también que te inviten a la reflexión (E.6).

Entre aquells entrevistats que han passat per processos de divorci o separació també es destaquen les lectures vinculades amb els llibres d'autoajuda.

- Ahora estoy leyendo algún libro de auto-ayuda, ¿no?, que creo que muy interesantes a estas a estas edades, ¿no? Es que uno ha tenido varias relaciones, en las que uno se ha separado o se ha divorciado, entonces, pues buscas a lo mejor el fallo y dices “pues bueno, libros de auto ayuda” (E.9).

Finalment, un altre gènere que compta amb uns pocs seguidors és el de la literatura fantàstica.

- Pues he leído mucho ciencia, también me encantan los libros de fantasía, que te llevan un poco más a utilizar la imaginación tipo ‘La trilogía de Mystic’ o eh cómo se llamaba este libro, un libro de Aldous Huxley que se llamaba ‘Un mundo feliz’ . ¿Sabes?, son cosas que no dejan de ser posibilidades que en un futuro a lo mejor podrían pasar pero bueno que no deja de ser ficción (E.2).
- M'agraden els llibres de ciència ficció (E.23).

Per contra, en bona part de la mostra de no consumidors, la lectura és un hàbit quotidià. Les seues preferències abasten un ampli ventall d'opcions i també trobem literats de reconeguda rellevància internacional.

- Sí, me gusta mucho Shakespeare, me gusta leer eh libros de psicología. Ahora estoy leyendo un libro sobre Confucio, me gusta esa clase de libros, luego también sobre autobiografías de políticos (E.12).
- Me gusta mucho leer. De revistas me gusta Muy interesante (E.8).
- En el meu temps lliure m'agrà llegir, jugar a escacs, navegar per Internet. Jo he llegit molt revistes de culturisme i m'agrà saber i realment m'agrà llegir. M'agrà llegir el tema de salut, d'entrenament, de nutrició, però tamé tipos de biografies i viatges, no sé novel·les (E.19).

7.4.4. Cotxes

Una part molt important de la mostra es declara seguidora de tot allò que envolta el món del motor i la velocitat. Els cotxes esportius són els més preuats i molts dels nostres entrevistats compten amb algun d'aquests models -o aspiren a tindre'l- i sempre que poden, aprofiten per a lluir-lo tant per a anar al gimnàs com a la discoteca.

- Pues los deportivos, por supuesto, me gusta la Fórmula 1 y me gustan las motos y de hecho tengo una moto, Yamaha 1000, pues ehh, sí, vamos, me gusta la velocidad y el coche el que más caballos tenga [risas] y... el más vacilón, pues también, pues el más deportivo también, claro (E.9).
- De cotxe, pues m'agraden els deportius (E.10).
- Normalmente deportivos, llevo un -dos mil- con ciento treinta caballos. Normalmente me llaman la atención los deportivos, he tenido de cinco puertas pero los dos últimos que he tenido, deportivos (E.15).
- Quin cotxe que m'agradaria tindre? El Bugatti Veyron Super Sport... el cotxe més ràpid del món. Ixe per lo menos val dos milions d'euros (E.23).
- Va todo relacionado con la estética. Lo mismo que el culto al cuerpo lo quieren para proyectar su imagen en el coche. Quieren que su coche vaya acorde con la estética que proyectan y lo mismo para las mujeres. Si creen que están fuertes y guapos van a buscar a la chica más guapa porque piensan que es lo que se merecen (E.12).

A terres valencianes sembla que hi ha una predilecció per determinades marques i models, on els descapotables ocupen un lloc destacat. S'ha observat, fins i tot, que determinats consumidors que guanyen al voltant dels mil euros o per davall, es compren cotxes cars amb el sol desig, una vegada més, d'aparençar.

- Pues mira, hace diez años, el Hyundai Coupé, era el coche que más se llevaba aquí en Valencia, y ahora, pues, si tienen pasta a la gente le gusta mucho el Audi TT, eh no sé los coches descapotables, el que sea, muchas veces el Peugeot ese Doscientos seis-... no sé, Audis, Mercedes también he visto por ahí, pero sí, sí que hay un perfil, los deportivos, sí. Y supongo que los descapotable es más... eh a ver, primero porque por el tiempo de Valencia y segundo pues porque puedes aparentar más, ¿no? Imagínate. Bueno conozco gente incluso que es mileurista o gana seiscientos o setecientos euros al mes y conduce un Audi! Es gente que no ahorra, vive para su cuerpo y la proyección de su cuerpo, incluso pidiendo un préstamo. Algunos con la crisis ahora no lo están pasando nada bien (E.12).

En aquest sentit es poden observar nombrosos paral·lelismes amb els *tuners*, una tribu urbana que va nàixer al recer de la *ruta del bakalao* en els darrers anys d'aquesta i la tendència de la qual consisteix a modificar el

propi vehicle tant interiorment com exterior per a posar-lo «guapo». Ambdós grups comparteixen notables paral·lelismes, però també diferències.

- Si haguera una cosa que tinguera que canviar de lo que estic fent ara de culturisme, serien els cotxes, ho tinc clar (E.4).
- Mi coche está tuneao. Llevo todos los alerones, eh la cabilla, la mediadance, la cabilladance, las ruedas y el guardabarro, el tubi, las lunas un pelín pintás, muy poquito. Sí que estuve a punto de ponérmelas, pero no tengo, no me llega para aquello. Antes de hacer pesas y tó eso yo iba a concentraciones de coches, tó maqueao. Íbamos vacilando un colega que también le gustaban los coches por concentraciones de toda España (E.15).
- Sí, he conocido bastantes con su coche tuneado sí, llantas, lunas tintadas, pintado, por dentro también, ni una sola mota...una prolongación de lo que se exigen para su cuerpo (E.12).
- El tuning jo el compare com el culturisme, és una forma de vida. La gent que compra un cotxe de trenta mil euros i *entonces* se gasta setanta mil tunejant el cotxe, m'entens el que et vull dir... i el culte que jo tinc pel meu cos, eixa gent el té pel seu cotxe i jo els respete, *entonces* no m'ha agradat mai el tuning, però no per això... pues te pares a vore-lo, evidentment la meua crítica seria que si tu eixe cotxe pa mi no és útil, no el trobe pràctic, m'entens? Però n'hi ha gent que està molt pagà en ell (E.14).

Entre la mostra de no consumidors, en canvi, el cotxe no té la mateixa significació i en valoren la utilitat per sobre de l'estètica.

- Tengo un Volkswagen Polo, los coches no son... digamos que son una herramienta, pa mi es una cosa útil, no es una cosa que es para lucir, a ver, si tuviese mucho dinero pues me compraría no sé, el coche que más me guste, ¿no?, pero lo veo como... es un medio de transporte, no es así para para aparentar, no (E.12).
- Hombre, si pudiera elegir si pudiera elegir pa mi ... un mercedes SLK de esos buenos, pero pues yo que sé, yo con un ... con un Volkswagen Polo o algo así me conformo, yo que sé, eh tampoco un coche de mierda, ¿no? (E.13).

Igualment entre alguns consumidors en especial els vinculats amb el culturisme i quan passen dels trenta o trenta cinc anys la percepció canvia igualment.

- Quan tenia dèsset o dhuit anys, m'encantaven els deportius... evidentment passa el temps i els gustos canvien, i el gustos jo crec que canvien, jo a mi hui per exemple hui en dia pa mi un cotxe un monovolumen dièsel (E.14).

7.5. Estètica corporal

D'acord amb Featherstone (1991), el cos s'ha convertit en el centre d'un treball cada vegada major (exercici, dieta, maquillatge, cirurgia, estètica) i hi ha una tendència creixent a veure el cos com a part del propi jo que està obert a revisió, canvi o transformació. A partir d'ací es pot constatar com la mostra es decanta per una cuidada estètica corporal en un conjunt que inclou la vestimenta, l'ús freqüent de raigs ultraviolats, una depilació contínua sovint al llarg de tot l'any, així com el recurs a unes determinades decoracions corporals amb l'anhel d'oferir una determinada imatge física a partir d'un cos musculat.

- En mi vida cotidiana, como trabajo en un gimnasio, al culto al cuerpo le concedo toda la importancia. Me decoro el cuerpo con los tatuajes, me depilo y me bronceo, va todo unido (E.25).
- Los anabolizantes crean moda claro, muy grande, muy grande, antes las cosas no eran igual, ahora el tener un buen coche, el ir bien vestido, y el tener el físico musculado, la gente lo valora muchísimo, porque es lo que pone, ¿no? (E.9).
- Sí, por ejemplo pues lo de ir con tirantes, eh los pendientes, tatuajes, hay gente que se tatúan, ntx, ir a la playa a ponerse moreno y otras cosas, ¿no?, Todo tiene que ver para lucir, para lucirlo eh... vas a las discotecas o... a veces parece que cuantas más cosas te pongas, pues mejor (E.12).

7.5.1. Roba

La roba que decidim portar representa un compromís entre les exigències del món social, el medi al qual pertanyem i els nostres desitjos individuals, és a dir, la nostra indumentària expressa valors, idees i estils de vida compartits (Entwistle, 2002). Així, si les classes mitjanes es preocupen

per l'aparença externa i fan de la vestimenta un ús funcionalista (Bourdieu, 1988), els consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants participem de la mateixa concepció. En aquest sentit, a la mostra analitzada el que més els agrada és vestir a la moda d'acord amb les darreres tendències. S'observa com senten predilecció per anar escotats i cenyits, tot i que els gustos van variant en funció de l'edat i depenent de la capacitat econòmica. En estiu és freqüent que empen samarretes de tirants que els permeten lluir llurs cossos i músculs en tota la seua expressió. Com tindrem ocasió de constatar més avant, la vestimenta quasi sempre s'ha d'acompanyar de tatuatges, arracades, el fet d'estar bronzejat, al cap i a la fi, tot el que siga necessari per a lluir un cos que no passe desapercebut en qualsevol indret però molt especialment en discoteques, ambients de festa o platges.

- La ropa también, yo pienso que tiene que ver, también, cada uno depende de la edad que tenga, ¿no?, yo cuando tenía veinte años, pues a lo mejor podía ser un poquito más atrevido, o podía ir un poquito más a la moda que en esta edad, que ahora por ejemplo, ponerme una camisa así muy escotada, o con las camisas con las mangas cortadas o alguna cadena así un poco, pues ya no me llama tanto ¿no?, aunque tampoco me gusta ir de [con énfasis] antiguo, pero, pero no, tampoco, no me llama tanto el ir ahí hipermoderno ¿no?, tengo cuarenta años (E.9).
- Sí, una persona cuando hace gimnasio se le ve. Sí, bien la manera de vestir, que va más apretao que la mayoría [...], los tatuajes en el cuerpo, percings y los pendientes también, o proyecto de hacerse más todavía, pero sí, normalmente de gimnasio... los tatuajes y normalmente se deben gastar dinero en rayos también (E.15).
- La ropa principalmente pues ajustada, si la ropa de aquí todo lo que es así, en los gimnasios la gente va ajustados, si vas con una camiseta muy tapada, obviamente no... no se aprecia o no se aprecia lo que te lo curras, ¿no?, entonces si vas ajustado y vas ceñidito, pues esa sensación pues de hecho a mí me gusta mucho y a veces que voy demasiado, ¿no?, si vas muy suelto parece que... como que eres uno más de los que va por la calle, ¿no?, y me gusta pues, no sé, eh que la gente se fije un poco en eso, ¿no?, no sé (E.9).

Alguns es descanten per algunes de les marques que podríem anomenar més *fashion* i elegants del mercat, entre les quals destaquen algunes d'origen italià.

- Calvin Klein, Emporio, Pedro del Hierro, ése se está vendiendo mucho últimamente, pero bueno es que eso también depende de las personas, también depende del trabajo, hay gente que son abogados y la verdad es que van imolutos, van con un traje y los ves y dices "joer, macho, no me imaginaría nunca que debajo del traje tienes ese cuerpo" sabes (E.2).
- Pos marca aixina de mudar-se, de les marques italianes que m'agradaven antes, que són molt cares, lo que passa és que al final no li done tanta importància a això (E.10).

Tanmateix, pot ser assenyalat que entre un perfil de consumidors que també són culturistes i amants de la música *hip hop* al seu torn es decanten, en canvi, per roba ampla, seguint l'estètica dels amants d'aquest gènere musical.

- De todo, hay hip hoperos, muchos culturistas llevan ropa ropa muy ancha (E.2).

7.5.2. Tatuatges, pírcings i arracades.

L'estètica de la mostra gairebé no es comprendria sense el recurs als pírcings, els tatuatges i les arracades amb els quals decoren els seus cossos. La immensa majoria recorre als tatuatges, sovint amb motius tribals. Per la seua banda, pírcings i arracades en l'orella són menys habituals, alhora que bastant comuns. Aquest fenomen té alts i baixos en funció de la moda imperant.

- Estos últimos años, el percing desde luego sí, se utiliza mucho por no sé, es una moda, ¿no?, ehh, sí también ha habido un bombazo con los tatuajes. Sí, sí, yo pienso que el percing, por ejemplo ha marcado mucho, pero los tatuajes han marcado [con énfasis] muchísimo más, muchísimo más.
- Hui en dia els tatuatges i els pírcings són molt habituals, molt habituals (E.14).
- [¿Los habituales que ves por aquí, qué son?] Tribales, mucho mucho tribal, yo que sé, no sé, bueno, me parece muy respetable, bien, es una moda más, lo que pasa que es una moda que se queda, que se queda ahí, cuando tengas la edad que tengas (E.9).
- Quan jo era més jovenet se feien més pírcings, però ara, pocs (E.21).

- El gimnàs en sí només té una moda que és culturitzar el cos i dins d'eixa moda va a lo que se porta però no té res que vore que vinguen més tatuats... depén de gimnasios sí, sí que pots tindre a lo millor més tatuats o més pírcings però això ja serà la zona on esté el gimnàs o en la població (E.24).
- En el gimnàs molta gent porta tatuatges. La gent que vol impressionar entonses porta tatuatges pa llamar l'atenció (E.19).
- Els tatuatges m'encanten. Porte dels maories, que és lo que s'estila més i passen *menos* de moda, tribals. El tatuatge va unit a la moto (E.24).

7.5.3. Depilació i raigs ultraviolats

L'estètica corporal de què fa gala la mostra es compon d'una tercera part indissociable: el recurs a la depilació i els solàriums. En aquest apartat, hom pot assenyalar que alguns no el segueixen durant tot l'any sinó que l'intensifiquen quan s'apropa el bon temps.

- Yo soy de depilación todo el año, yo no soy de fin de semana, yo me depilo todo el año. Yo no soy de los que me pongo el chándal pero me gusta ir depilao, hoy en día no necesitas a tu novia que te depile, hay gente a lo mejor en invierno no se depila, y se depila sólo en verano, yo no, yo voy depilao todo el año (E.15).
- Pos te depilas, vas a rayos UVA, bueno eso ya entra dentro de cada uno, yo por lo menos lo hago (E.3).
- Tot l'any me faig rajos UVA, no descanse (E.10).
- Vore un cos moreno, resultarà més atractiu vore un xiquet morenet, que blanc nuclear, és més bonic, agrada més, encara que antigament el moreno no era bonico, el moreno era de treballador del camp, treballar en el camp, paletó i era més bonico estar blanc (E.14).
- Raïos UVA és molt habitual però tant en gent que se cicla com els que no, els dos volen tindre un cos bonico. Un cos treballat si, si no té color no se veu no se veu ben treballat (E.19).

Entre els no consumidors molts rebutgen recórrer als raigs ultraviolats per motius de salut.

- Raijos UVA... mai. I m'agradaria molt estar, tindre el cos moreno però va en contra dels meus principis perquè la pell jo la vull tindre sana, no vull sofrir de tanorèxia, la enfermetat de que vols estar moreno moreno a costa de la teua salut en la pell. La pell és un òrgano molt important i si tu no la cuides tamé pots tindre tumors, i càncers. I jo preferisc *menos* estètica i més salut. Per això igual sí que seria *antes* la salut que la estètica (E.19).

Guardant relació amb el bronzejat i la salut cal recordar que el 2011 el Servei de Dermatologia de l'Hospital de Manises va detectar un ús abusiu de determinats fàrmacs, entre ells el Melanotan, que s'adquireixen de manera il·legal per Internet i que potencien el bronzejament de la pell fins i tot sense exposició solar (*Levante-EMV*, 4.5.2011). Segons van denunciar els facultius d'aquest centre hospitalari, els seus usuaris eren xics joves, habituals del gimnàs alhora que prèviament consumidors d'anabolitzants. Entre els efectes adversos d'aquests fàrmacs -que es troben en fase experimental i que encara no han estat aprovats per les institucions sanitàries- trobem melanomes malignes, multiplicació de pigues i càncer de pell. A més a més, com que generen ereccions espontànies, augmenten la libido i la potència sexual i disminueixen l'apetit, molts consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants veuen en ells efectes somniats fins i tot per a fer front alguns dels efectes secundaris més habituals del consum d'esteroides anabolitzants com ara la impotència sexual. D'altra banda, alguns consumidors podrien estar en risc de patir malalties vinculades amb el fet d'obtindre una tonalitat de pell més fosca en el que alguns autors han denominat *tanorèxia*. Diversos entrevistats han confirmat el caràcter addictiu a què pot desembocar el recurs continu als raigs ultraviolats.

- Sí, antes sí i ara no, la veritat és que això enganxa, els *rayos* UVA està molt bé per una part però al final t'enganxen molt (E.23).

7.5.4. Animals de companyia

Un darrer aspecte que es tracta en aquest apartat és el dels animals de companyia. Ací s'observen diferències notables entre la mostra de consumidors i de no consumidors pel que fa als gossos. Semblaria que entre els consumidors d'esteroides anabolitzants seria comú que s'optara per races potencialment agressives com ara *pitbull* o dòberman mentre que entre

els no consumidors es decantarien per uns altres tipus de races més dòcils i corrents.

- Me gustan los perros de compañía, pero no hace falta que sea un pitbull. Mucha gente del gimnasio de la que estamos hablando por lo general tiene un pitbull, un dóberman un bulldog parece que si llevan un caniche pues está mal visto, ¿no? Yo tengo un perro normal que... es de súper compañía, que es muy inteligente además, o sea no no me busco un perro de de no sé, un perro asesino de esos no, no, me da igual (E.12).

7.6. Agressivitat i uns altres tipus de violència

Per a caracteritzar el consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants és interessant considerar la presència de determinats valors postmaterialistes que incidirien en la configuració de la personalitat de molts joves: l'individualisme, el narcisisme, la immediatesa, l'hedonisme o la cultura de viure el moment. Així, per a l'anàlisi de comportaments violents creiem oportú recordar el perfil psicosocial del consumidor d'esteroides, ja analitzat adés en l'apartat de les dades sociodemogràfiques, vist que ens pot aportar pistes al voltant de la manera de veure i entendre el món que té la mostra. Pel que fa a l'àmbit laboral s'ha vist com pot afavorir una determinada orientació professional vinculada amb professions amb un cert component, tant implícit com explícit, de violència, com ara les empreses de seguretat privada -i dins d'aquest col·lectiu, aquelles empreses més extremistes- així com professions vinculades a la força com ara els cossos i forces de seguretat de l'Estat, bombers, funcionaris de presons i militars. Culturistes professionals, *gogós* i *strippers* quedarien fora d'aquest perfil. El gust per pel·lícules o estils musicals violents també ha estat reportat.

Així véiem que es tracta d'un individu mancat de pensament crític i que ha estat educat en un ambient familiar amb normes educatives aparentment no molt estrictes. Aquesta pluralitat de factors aboca i facilita, en molts casos, el desenvolupament d'una personalitat sense gaire esperit crític i, per tant, amb una major predisposició per a poder ser influenciable o manipulable en un futur, cosa que afecta també l'estabilitat laboral en molts casos i n'afavoreix els consums. Al remat, hi hauria una contraposició

entre la força física (material) i la força intel·lectual (immaterial), i això ens portaria a plantejar-nos la hipòtesi que vincularia un nivell educatiu més elevat amb un menor consum d'esteroides anabolitzants. Al remat, diversos estudis han alertat efectivament que el consum d'esteroides anabolitzants pot estimular conductes agressives, criminals i violentes (Marshall, 1988; Pedersen, Wichstrom i Blekesaune, 2001; Thiblin i Parklo, 2002).

Amb la constatació de problemes psicològics fruit de l'abús d'esteroides, és produeix un augment de l'agressivitat del subjecte consumidor conseqüència d'una quantitat anòmala de testosterona al cos. Això aboca freqüentment a reaccions violentes i agressives.

- Sí que se nota más la agresividad, hay gente que se le nota más la agresividad (E.15).
- Yo lo notaba en mi casa, mi familia... era una persona agresiva y me arrepiento ahora y veo a la gente que va así y los veo y son cabezas de chorlito. [...] yo tenía un comportamiento muy agresivo, eh, estaba un poco flipado (E.16).
- Sí, sí, yo sí, la mezcla te afectaba el doble. Ibas como una moto, como una moto, y eso era una bomba, tuve unos cuantos episodios muy violentos (E.1).
- T'altera. En sí el ciclo te altera, al alterar-te deus de tindre més agressivitat. I ja no només agressivitat, estàs alterat, lo mínim te molesta (E.24).

Molts consumidors puntualitzen de manera reiterada -intentant defugir l'estereotip que vincula el «*ciclaó*» com una persona violenta- que el consum d'esteroides anabolitzants no porta aparellat *per se* comportaments agressius, sinó que aquests tenen molt a veure amb factors genètics.

- Sobre comportamientos violentos depende de personas. Hay personas que son violencias de por sí que si utilizan anabólicos se van a poner mucho más violentas pero eso va con el carácter, tampoco se puede generalizar, no se puede decir que quien utiliza anabólicos es agresivo de por sí (E.2).
- Agresividad depende de la persona, si tu eres agresivo pues a ver, como que te lo potencia, pero si tú eres una persona normal no tiene el porqué... simplemente que hay gente que claro cuando se crece y al ser agresivo se piensa que es más de lo que es (E.3).
- Si m'enfade, sí que me note més agressiu (E.10).

On sí que hi ha unanimitat és per a considerar que el consum d'esteroides anabolitzants actua com a un clar potenciador de l'agressivitat.

- El problema que tiene un anabolizante es que tú, la agresividad viene no porque tú estés de normal que dices “me voy a pegar con un tío”, no, lo que pasa es que... sí que saltas antes de lo que deberías, saltas antes de lo que deberías ¡boom! Explotas un poco antes de lo normal, eso sí que suele pasar... eso sí, también te digo que va a personas, si tú eres tranquilo de por sí... yo en su día notaba que me, me mosqueaba más de lo normal cuando los consumía, sobre todo con la testosterona, me notaba que en cuanto me decían algo un poco más o dos palabras para mosquearme, me, con una tenía bastante para enfadarme, pero luego ya está el carácter que tenga cada uno, hay personas que de por sí son agresivas, eso, eso potencia aún más su agresividad... pero claro, lo que quiero que quede claro que sobre todo va a caracteres y a predisposiciones de cada persona... (E.6).
- Vamos a ver, al principio de consumir descubres que experimentas unos cambios pero hay muchos factores... dependerá de la educación que tengas o el respeto que tengas a las personas, depende de muchas cosas, ¿no? el no dejarte llevar por esa agresividad, porque sí que te entra el pronto ese, ¿no? enseguida si tienes algún jaleo, si hay algún lío, alguna pelea, entras al trapo más fácilmente porque te ves más poderoso, el nivel de testosterona es más alto, entonces sí, sí que, sí que te da ese pronto (E.9).
- Ya te digo que yo he llegado a consumir dosis muy altas cuando competía, ya te digo es que lo único que notaba es que era saltaba antes la chispa, tienes un carácter, estás más irascible (E.6).

S'incideix en el fet que aquesta agressivitat s'ha de saber refrenar i que l'assistència regular al gimnàs pot ajudar a controlar-la.

- Si soy agresivo, tengo que comportarme, ¿no? y ya, sí, esa sensación se tiene o no, ya depende de cada uno (E.9).
- Yo por ejemplo, yo me la tenía que controlar, porque me notaba la agresividad, aún no me lo habían dicho y ya estábamos enganchaos, pero, en el gimnasio me ha hecho controlar mucho la agresividad (E.15).

Un àmbit relacionat amb l'agressivitat que també ix referenciat es vincula amb la conducció. Alguns comenten que han tingut comportaments agressius mentre conduïen. La Direcció General de Trànsit (DGT) no inclou els esteroides anabolitzants entre les mostres de detecció de substàncies.

- Claro... també ostres a vegades no, quant te dones conter ja has arrasat en tot! [riu] sobretot conduint, a mi me passa conduint, perquè conduint no vas a pensar que te va a passar res però un que te tanca... i te falta hasta temps, te falta, baixaria del cotxe i te'l minjaves [riu] però bueno també sense res també ho faig (E.4).

Una part significativa de la mostra que treballa o ha treballat com a vigilant de seguretat en discoteques recalca que l'estereotip de persones violentes els acompanya allà on van sense que puguen fer res al respecte.

- La imatge està sobrevalorà, massa, i la gent tendís a pre-jusgar a la gent per la imatge que fa, i quan veuen a gent molt gran, musculà, pensen que no tenen cervell i tot això... i enseguida te fiquen una etiqueta d'agressiu, igual com la gent joveneta pensen que eres un matón... per què?, perquè anem a lo de sempre, n'hi ha vegades que el bou de Lliria està criat únicament pa que el toregen i fer bous, pues a gent aparentment com jo, gent de les característiques meues que de normal va a parar a treballar en les discoteques... enseguida pues que tots som iguals, que si som violents... (E.14).

Els subjectes de la mostra no sols van al gimnàs per exercitar-se en la sala de musculació, ja que en algunes ocasions, aquesta pràctica diària apareix combinada amb la de les arts marcials més agressives, en especial *vale tudo*, *full-contact* o *kick-boxing*, i que compten amb una destacada presència a terres valencianes respecte a la resta d'Espanya:

- Hay muchos campeones de Europa y España aquí en Valencia, la verdad es que Valencia y Andalucía son comunidades muy fuertes en artes marciales (E.2).
- Muchos vigilantes de seguridad o gente que trabaja en discotecas practica vale tudo para no estar tan torpes, digamos que son los ligados más al culturismo, gente que lo hacen para estar más... en un momento dado si tienen que actuar, poder actuar y que cumplan con su trabajo (E.3).
- Artes marciales mixtas a parte de hacer ejercicio, no para aumentar volumen, sino para fortalecer el cuerpo, auto defenderte y aparte también pues para estar mejor en forma. He practicado jaikundo, capoeira, full contact, vale-tudo, muay-thai (E.13).

Tanmateix, cal assenyalar la freqüent incompatibilitat que suposa la pràctica d'arts marcials combinada amb el culturisme.

- Sí, sí yo tengo varios amigos que practican culturismo y artes marciales, que hacen las dos cosas, pero claro, ntx, su desarrollo muscular a menos que sea genéticamente increíble no, se puede compaginar las dos cosas (E.3).
- En el culturisme atrofies el múscul, els atrofies, fas créixer, perds elasticitat, perds rapidés, perds agilitat... lo atre [arts marciais] és lo contrari (E.4).
- Abans practicava un poquet de kinboxing i tal, però m'ho vaig tindre que deixar perquè la faena meua era de nit i lo que passa que pots entrar entrenant un poquet, però al final de tant de colp que te donen i de tantes pataes i de luxacions, ho dices, preferisc les peses (E.23).

En aquest punt convé posar de manifest que diversos estudis han palesat que dones o nòvies de consumidors d'esteroides anabolitzants han reportat haver sigut víctimes d'abusos físics per part de les seues parelles. Així, Choi i Pope (1994) van demostrar que durant el «cicle» de consum, els consumidors d'esteroides anabolitzants augmentaven significativament les baralles, agressions verbals i violència cap a les seues parelles o persones significatives. És per això que hom pot afirmar que el consum d'esteroides anabolitzants comporta riscos no sols per al propi consumidor sinó també per a les dones més properes a ells atés que en algun moment podrien estar en situació de risc, especialment durant el període que estan consumint. En el mateix estudi, es constata que els comportaments violents disminuïen quan no es consumien els esteroides anabolitzants o que les actituds violentes en un grup control de no consumidors d'esteroides anabolitzants no eren significatives.

7.7. Ideologia

7.7.1. Percepció de la situació política actual

Diversos sociòlegs, com Pierre Bourdieu (1988), han constatat que a mesura que augmenta el nivell d'instrucció, augmenta l'interés per la política. Un fet que es dona amb major força en les grans ciutats que en les petites. Aquests aspectes es veuen confirmats amb els resultats del nostre estudi. Els consumidors d'esteroides anabolitzants es caracteritzen per un marcat desinterés per la política i pels polítics, als qual responsabilitzen, en bona

part, de la situació econòmica actual. Aquest malestar està en consonància amb els resultats del baròmetre de setembre de 2012 del CIS on el 88,9% dels espanyols considera la situació econòmica roïna o molt roïna mentre un 73,2% opina el mateix al voltant de la situació política. En eixe mateix estudi és palesa el descrèdit de la classe política que ocupa ja el tercer lloc en la llista dels problemes més importants dels espanyols. Respecte a la mostra que no es declara desafecta a la política, la majoria d'ells es declaren conservadors. Així mateix, en algun cas aïllat per la seua indumentària, tatuatges o símbols externs es podria deduir la seua simpatia per l'extrema dreta.

- Puff pues es un desastre, todo, estamos en una corrupción importante, sabes, y hasta que no paguen esto va a seguir igual, es un desastre. Esta gente tiene un sistema y no se va, no lo van a cambiar. Aquí la única manera es que, es así de triste, es que haya una guerra y entonces cambiará todo pero si no, seguirá todo igual (E.1).
- Me pareix lamentable, la situació política que n'hi ha en Espanya és una vergonya, *son* uns lladres i en tota la seua paraula i em pareix terrible, terrible, perquè volen els espanyols única i exclusivament per tindre les butxaques plenes... ells tenen les butxaques plenes i els espanyols els donem igual. No estan fent bé les coses, terrible, terrible, la lacra més important que tenim ara en Espanya, més que el terrorisme (E.14).
- Siempre los que salimos perdiendo somos los ciudadanos, los trabajadores, tanto derecha como izquierdas cada vez la están cagando más. Entonces para que te voy a decir... (E.2).

Se desconfia majoritàriament d'aquells que ocupen llocs de responsabilitat política des de la qual buscar solucions als problemes. Els resultats estan en la línia del sondeig Metroscopia d'octubre de 2012 on els valencians assenyalen la corrupció, clar fenomen que expressa degradació de la vida política, con el segon problema en importància amb una valoració de 8,9 sobre 10. En la mateixa línia, vora un 90% dels valencians opina que els casos de corrupció afecten «prou o molt» a l'economia i la imatge de la Comunitat Valenciana en la resta d'Espanya. L'opinió dels nostres entrevistats coincideix plenament amb aquesta percepció ciutadana.

- Una auténtica mierda, me parece vergonzoso. Pienso que los políticos de hoy en día sólo piensan en llenarse los bolsillos ellos, me parece que... como ciudadano me siento ofendido porque a ver, yo no cumplo en una empresa y yo no cumplo y me hace un despido

procedente y yo me quedo sin paro y me quedo en la calle y tú, ver aquí a esta gente que son a base de amigos, de enchufismo me parece que te estás riendo en mi cara, no quiero dármelas de listo pero yo creo, yo pienso que lo haría bastante mejor que tú... sabes (E.6).

- Fatal, pésima, horrible, yo pienso que los políticos abusan del poder y se están aprovechando de la sociedad, ¿no? (E.9).
- A mí la política no me gusta nada, ni entiendo, pero si tuviésemos que analizar bien la política, yo pienso que los políticos están aprovechándose bien, porque es lo que está pasando con sus pagas vitalicias (E.9).
- Yo pienso que llevar un país es muy complicado y por muy buen político que sea uno, yo pienso que principalmente los políticos tendrían que ser honrados, y se ha demostrado que cualquiera que haya caído en manos del poder, eh ha robado lo que ha podido y vamos, me parece injusto, tendría que haber para los políticos unas penas muy duras (E.9).

Entre alguns consumidors es percep una important preocupació per la violència, els robatoris o la inseguretats ciutadana en el carrer. Tanmateix en el baròmetre del CIS abans esmentat aquest problema preocupa al 3,1% de l'opinió pública espanyola.

- Pues la violencia de todo tipo, la violencia de género, la violencia pues de los etarras, sabes, gente extremista que decide o sino cuando estaba el Bin Laden o sea que eran muy extremistas que o ponían la excusa de la religión para poder hacer actos vandálicos y matar a gente. Eso, eso sí que me parece importante. Todo tipo de violencia, de género y asesinatos y y que vas por la calle y como veas a una señora con un bolso ya estás viendo a dos que están mirándola a ver si se lo pueden robar, eso antiguamente no pasaba. Yo cuando era pequeño yo no he visto nunca a mi abuela que nadie le robe nada ni que le levante la voz ni nada, es un poco, no sé, se está volviendo muy agresiva la sociedad (E.2).

Molts dels consumidors no han anat a votar mai en la seua vida. No creuen en definitiva en el sistema democràtic i menys encara en l'actual conjuntura.

- No he votao en mi vida (E.15).
- Pense que tots són basura, perquè van tots a lo mateix, a traure diners. Passe de votar (E.10).

En general també són contraris a eixir al carrer per a manifestar-se, pensen que no és el més mode més efectiu de resoldre els problemes.

- No he ido a ninguna manifestación, no me gustan los tumultos, no creo que se consiga gran cosa haciendo eso porque después, al fin y al cabo, los que deciden son ellos y no nos tienen en cuenta para nada, entonces han cambiado la reforma y han hecho algún referéndum o han hecho algo para que nosotros podamos votar, no ¿verdad? Pues entonces para qué, si van a hacer lo que quieran. Nos tengan o no nos tengan en cuenta eso solamente lo saben ellos, después te venden una cosa y hacen otra (E.2).
- Tot això de les manifestacions moltes no les veig bé com les fan. La gran majoria no s'han de fer, tan de criticar ara que si la policia pega, què s'ha fet, la policia està ahí per algo (E.4).

Entre els no consumidors trobem una visió sobre el món polític més matisada. Es manifesta el mateix desencís pel descrèdit de la classe política. Lamenten igualment la impunitat amb la qual actuen els polítics. Malgrat tot, es detecta una preocupació per a informar-se i participar en política així com en estar presents en manifestacions.

- Yo siempre voto. No me gusta, pero sí que me interesa un poco. Yo creo que a todo el mundo le debe interesar la política. Hay cosas que no entiendo de política, hay mucha mucha corrupción y siempre habrá. Pienso que tenemos que intentar vivir lo mejor que podamos, dejemos de quejarnos y, o sea hay que abrir los ojos y no ser tontos de no ver que nos están engañando, claro... pero por desgracia poco podemos hacer los que estamos abajo, ¿no? (E.12).
- No, no, los políticos del PP y del PSOE lo único que hacen es criticar el uno al otro en cuanto está uno en el gobierno y el otro le critica y es lanzarse bombitas, yo creo que deberían centrarse mucho más en solucionar los problemas (E.8).
- Nos manipulan y nos llevan como quieren, y estoy muy desencantao. El otro día el tema de conversación con los amigos... porque sale bastante y no siento que nos representen, porque por ejemplo a ti te anuncian recortes, por ejemplo a mí me afectan un montón y ellos aplauden, me da igual el partido que sean, eh, porque además eso es lo peor que hay, bipartidismo, porque es o uno o otros, y no tenemos más opciones y hay que acabar con eso ya. No pueden aplaudir unas medidas que las tenían que decir llorando o que lo vean con alegría porque realmente a ellos no les afecta (E.5).

A tall d'exemple el moviment 15-M està ben valorat entre alguns d'ells.

- El 15-M me parece bien, me parece bien que haya gente con iniciativa, y que se preocupen por el futuro, sí. Porque todos nos preocupamos un poco pero nos da miedo actuar, ¿no?, y esta gente, pues hay gente que lucha por sus derechos y me parece muy bien, sí (E.12).
- El 15-M, vamos a ver, eh yo creo que era un punto de partida muy bueno. La mayoría de cosas que reivindicaban estaba de acuerdo. No hay derecho a que se pongan los de arriba que están en política el sueldo que quieren. ¿Eso dónde lo has visto? Yo creo que tiene que haber un cambio del sistema, o un cambio, si no hay algo, al final explota, la cosa como explotó en Argentina, o sea, están abusando, se están riendo de nosotros y es que por eso es lo que te digo, no me siento cercano a ellos porque no nos representan para nada y ellos ara mismo, con la crisis, ya te digo les da igual (E.5).

7.7.2. Opinions sobre la homosexualitat

El col·lectiu homosexual és un altre dels segments poblacionals que presenta elevats consums d'esteroides anabolitzants tal vegada per l'especial importància que concedeixen a la seua imatge. Cal recordar que les persones homosexuals són un dels grups socials que més atenció presen als seus cossos i al fet de tindre consciència de seguir la darrera moda (Gettleman i Thompson, 1993). Així mateix, les persones gais mostren una insatisfacció major amb els seus cossos en comparació amb els seus homòlegs heterosexuels (Beren, Hayden, i Wilfey, 1996). Com a resultat d'eixa insatisfacció corporal, les persones gais són més susceptibles de presentar comportaments de risc vinculats amb l'aspecte físic el que inclou des de desordres alimentaris (Herzog, Norman, Gordon, i Pepose, 1984; Yager, Kurtzman, Landsverk, i Wiesmeier, 1988), passant per la pràctica compulsiva del fisioculturisme i abús d'esteroides anabolitzants (Pope *et al.*, 2000) o el *tanning* (Reilly, 2005). Al remat, el consum d'esteroides anabolitzants entre els homosexuals està fora de dubte. Tanmateix s'assenyala l'existència d'un masclisme latent en determinats gimnasos.

- Sí también, conozco a muchos homosexuales que se pinchan, sí. Su finalidad... tener un buen físico, ser guapo, o sea, estar fuerte, sí, van mucho a la playa, a discotecas de ambiente, a Ibiza, sí, les gusta exhibirse, exhibir su cuerpo. Hay muchos gays que están en

el gimnasio, que parecen heteros pero son homosexuales. Pienso que es gente que... digamos que tiene una doble vida. Muchos lo disimulan, quizás no tienen otro remedio, hay mucho machismo en general y en los gimnasios en particular. Luego también hay muchos chicos que se cuidan un montón y no son homosexuales (E.12).

L'homosexualitat provoca divisió d'opinions entre els entrevistats. Una majoria es mostren en general contraris a aquesta opció sexual. Tanmateix hi ha molts que són tolerants i els accepten sense cap problema.

- Pense que això no és normal, perquè això és, no me ix la paraula, un xic és pa una xica sinos no pot, no se pot seguir la vida, si tots foren homosexuals s'acabaria tot. I d'adoptar xiquets... pa mi no serà el mateix que tindre un pare i una mare, que tindre dos pares o dos mares (E.10).
- Els homosexuals i jo no compaginem molt, jo pa això sóc molt tancat, no me, no, no puc... si se volen casar jo no dic que no se casen, si volen tindre adoptat xiquets, pues que els adopten però jo la homosexualitat no la veig bé, jo personalment... no estic en contra de lo que faxen perquè si ho volen fer, si ho puc fer jo o el pot fer un altre, que el facen ells, però jo no ho veig normal, per a mi és un poquet contra natura (E.4).
- Estic en contra del matrimoni homosexual (E.23).

On si que hi ha un acord pràcticament unànime és en el fet de mostrar-se contraris a que puguin adoptar fills. Es posicionen en contra argumentant que la societat no està preparada i que per aquest fet aquest xiquet patiria problemes psicològics.

- Estic a favor d'ells, no tinc problema en sexes, unions, però en el tema de l'educació n'hi ha que mirar més el xiquet, sobretot hui en dia que són molt faltos i molt crítics, no, entones pense que va a ser un xiquet marcat tota la vida, perquè són molt faltos, la paraula no és faltos (E.24).
- Me es indiferente en el sentido que estoy en contra del tema que puedan adoptar, eso a los chavales con cuatro o cinco años eso psicológicamente les va a hundir. Los chiquillos son crueles y a cierta edad eso no está bien visto (E.11).

Aquesta visió a priori no seria compartida per alguns no consumidors que es mostren favorables al conreu i respecte de les diferents llibertats sexuals.

- Me parece muy bien. Yo estoy de acuerdo con todas las libertades sexuales que hayan, pienso que no... que no se puede discriminar a una persona porque se acuesta con quién sea. No tiene por qué ser eh, tratada diferente, no tiene que ser castigada por ello ni nada por el estilo. A mí me da igual. Y que puedan adoptar también me parece bien, me parece genial vamos, sí (E.12).
- Indiferente, yo creo que todo el mundo es libre de hacer lo que quiera y no creo que por, porque te guste una persona del mismo sexo tengas que ser diferente o sentirte diferente. Me parece bien que puedan adoptar (E.8).

D'altra banda, es destaca la presència del culte al cos entre el col·lectiu homosexual masculí. Segons alguns entrevistats també són consumidors d'esteroides anabolitzants tot i que es diferencien marcadament dels «*ci-claos*» per una percepció dels riscos més elevada, uns consums més discontinus i amb menors dosis circumscrits a determinats moments de l'any. De manera anàloga, un estudi desenvolupat a Austràlia en 1999 per Dillion, Copeland i Peters va posar de manifest que els consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants homosexuals o bisexuals tenien un patró d'ús diferent al dels heterosexuales. Així, l'edat d'inici al consum era molt més elevada, consumien de manera menys freqüent i dosis més baixes i generalment no els combinaven amb altres substàncies il·lícites.

- Los homosexuales como te he dicho también consumen mucho, sí. Ocurre que lo intentan llevar muy discretamente y algunos se informan sobre los efectos sobre la salud. En todo caso no se pinchan con la misma asiduidad que los ciclaos o esas cantidades, no. Más bien se dan un toquecito (E.12).
- En el mundo homosexual sí que hay mucho más culto al cuerpo, muchísimo más culto al cuerpo que en el mundo hetero (E.6).
- En l'ambient gai sobretot en el masculí, n'hi ha molt de cult al cos, molt de cult al cos, moltíssim. En el tema femení eh eh... no és que el desconega del tot però evidentment no tinc els mateix coneixements que en el masculí, i jo a mi la impressió que me dona, evidentment no van desastras però *quiza* l'apariència que donen no és tant recatà, tant... tant de marca com puga haver per exemple en els homes (E.14).
- Si tú ves una caravana del orgullo gay podíamos decir que el sesenta o el setenta por ciento de los presentes es gente que tiene un cuerpo de infarto, sí que hay presencia del mundo homosexual en el gimnasio pero es que ellos, ellos tienen un poco su círculo, tienen

su gimnasio, normalmente no verás a una persona homosexual o al menos declarado homosexual entrenando en un gimnasio que hayan muchos heteros no porque no quieran pero es que como hay un poco de rechazo por parte de la sociedad, hay gente muy estúpida entonces yo sé, yo he entrenado en gimnasios que es gente que es gay y no he tenido ningún reparo en entrar en la ducha desnudo ni nada, cada persona con su sexualidad haga lo que le dé la gana (E.6).

Es relata que davant la discriminació o estigmatització que pateixen, molts han optat per assistir als seus propis gimnasos de referència, una manera de fer front a l'animadversió social que pateixen.

- El tema homosexual ya volvemos un poquito al tema del gimnasio, ya es... un poco la imagen que han dado algunos, el clásico o la clásica mari loca, esos son los que dan... a los homosexuales, a gente que les gusta ir por la calle y a no ser que lo vean cogido de la mano de un chico, ni lo dirías, esa misma gente no les gusta los que van “ayyyyy” entonces por culpa de este tipo de gente... pues ellos tienen que buscarse un poco su círculo y yo estoy convencido que hay gimnasios que hay mayor número de homosexuales porque se sienten más cómodos porque están un poquito entre ellos... es que no sé, es la sociedad (E.6).
- El homosexual en el gimnasio no dice “ah, pues yo soy homosexual”, no, el homosexual no lo va por ahí pregonando. O sea, el homosexual se le ve que es homosexual, pero digamos que, es un tema que sigue sin estar muy introducido en la sociedad, yo pienso que todo el mundo tenemos que verlo de la misma forma, o mejor dicho, si todos lo viesan de la forma en que yo lo veo, las cosas irían muy bien, otra cosa es que salga uno que critique, que diga, que tal, pero me parecen tonterías, ¿no? (E.9).
- [Creus que s'acceptaria bé als homosexuals dins del gimnàs?] Depèn de la gent, depèn...Hi haurien moments que sí, hi haurien hores que sí i haurien hores que no, depèn, això ja depèn... si pilles un moment que tots els que estan dins estan ciclats, a lo millor no [riu]. Si hi ha un moment que hi ha gent més radical no caurà bé, estaran mal mirats o li tiraran alguna pulleta “maricón” i después hi hauran problemes en els vestuaris. Crec que no estem encà, crec que estem molt atrasats en el tema (E.24).

7.7.3. Valoració envers la natura

El medi ambient no figura entre les principals prioritats valoratives dels consumidors d'esteroides anabolitzants. Es tracta de quelcom que es relega a un segon o tercer pla. Respecte al reciclatge manifesten que no ho fan habitualment per falta de temps, manca d'espai a casa, insuficients contenidors al carrer o la llunyania dels mateixos.

- Si te digo la verdad, sí que es verdad que tiro las cosas al contenedor de basura pero reciclar es una cosa que es difícil que lo haga (E.1).
- Yo utilizo el coche a diario para desplazarme y no utilizo casi nunca la bici, no reciclo, no separo papel de plástico ni vidrio, o sea que mi vida es bastante estresante y no tengo tiempo de nada más. Si lo hiciese mi mujer, me parecería muy bien pero yo no... no tengo tiempo y el fin de semana [...] no me preocupo en hacer más cosas de las que puedo, no voy a hacer algo que no voy a poder hacer de continuo (E.2).
- La verdad es que no reciclo, a parte de que no me gusta reciclar, es como no tengo contenedor de reciclar pues no reciclo porque tengo que ir a buscar el contenedor que está en la otra punta (E.15).

Entre els no consumidors, en canvi, pot ser constatada una consciència mediambiental més elevada que es veu reflectida en un major ús del transport públic, estalvi energètic o hàbits de reciclatge encara que alguns manifesten una despreocupació pareguda a la que hem constatat en l'altre col·lectiu. Sobre el tema de la reutilització i la gestió dels residus, consumidors i no consumidors coincideixen a suspendre la ciutat de València en aquest apartat.

- Sí soy muy consciente del medio ambiente. No me gusta malgastar ni agua ni luz, no me gusta la gente que malgasta, pues eso, todo lo que tenemos aquí, que hay muchos países que no tienen de nada, ¿no?, y en el futuro pues faltará. Estoy a favor del transporte público, en la mayoría de los casos, siempre que sea posible y ... pues eso, no no me gusta tirar las cosas, ni la comida, ni la ropa, nada. Aunque reciclar no reciclo. En otras ciudades de España si que he reciclado. Creo que aquí no dan todas las facilidades que debieran (E.12).
- Lo de reciclar, siempre que puedo sí, por ejemplo las papeleras de la estación siempre voy cargado para tirarlo donde toca (E.8).

7.7.4. Percepció sobre la immigració

La percepció de la immigració per part de la mostra de consumidors d'esteroides anabolitzants és potser un dels temes que major grau d'acord suscita. En la majoria d'entrevistes es deixa sentir una repulsa i hostilitat cap la població estrangera amb què compta Espanya en l'actualitat i, molt especialment, tots aquells que es troben a l'atur. Un discurs xenòfob recorre bona part de les entrevistes. A tall d'exemple: «Vénen a furtar-nos el treball» (l'expressió més recurrent), «en los colegios entran antes que los tuyos, tienen las becas, tienen los comedores gratis» són algunes de les seues manifestacions.

- Pues, vamos a ver la emigración para mi, el problema que tiene España con la emigración es que si hay un millón cuatrocientos o un millón setecientos mil emigrantes en paro, a nosotros nos perjudica. Sí que pienso que en muchos casos los inmigrantes, no de todos los países, porque por ejemplo, los negritos que van vendiendo collares yo pienso que son buenas personas, ¿no?, pero los gitanos rumanos como hay algunos que vienen de los países del Este como en su país ya no tienen nada que hacer hay muchos emigrantes que viene aquí a delinquir, ¿no?, me parece injusto, ¿no?, que tengamos que recoger, eh que digamos los delincuentes europeos vayan dando tumbos por Europa y vayan delinquiendo por donde les permitan. Las leyes en España para los delincuentes, hablando claro, son una mierda, yo trabajaría como trabaja Australia, que trabaja muy bien, muy bien muy bien, y pienso que es como deberían trabajar todos los países, “vienes a mi país y no te gustan mis normas, te vas” bueno, es lo que yo pienso. Somos muy blandengues, las leyes son una, una birria vamos, por no decir algo más feo (E.9).
- Que vinguen ací estic totalment en contra si no vénen a treballar, que vinguen en els papers que toca, si vens ací en un contract de treball i mentre estigues treballant estaràs ací, una vegà acabes, a ta casa, això és el que deu ser, tota la gent que està sense treballar i fent el mal, mal me referisc sense treballar i punto, si per mi fóra els tiraria a tots, si en això estic donant la sensació que sóc molt racista, sóc molt racista, molt, moltíssim [rialles] (E.14).
- La immigració ha estat descontrolà massa temps. Han entrat massa immigrants sense papers i no s'ha controlat (E.21).
- Lo tienen tó gratis y en los colegios que entran antes que los tuyos, tienen las becas, tienen los comedores gratis (E.15).
- De la emigración, que no tenían que dejar entrar la mitad aquí a España (E.15).

Alguns consumidors, en canvi, atenuen les seues posicions extremistes quan coneixen o comparteixen algun tipus de vincle laboral amb persones de fora.

- No sóc radical, però sí que estic un poquet en contra, a favor que se'n vagen tots al seu país i que se'n vagen allí, sí que estic en contra. *Bueno*, conec a gent que són estrangers i que són molt bona gent, no tenen que pagar justos per pecadors, però no, ens portem molt bé però passes un poc d'ells i ja està (E.10).

Per part dels no consumidors accepten la immigració i reconeixen el valor positiu del mestissatge cultural, tot i que reclamen un major control d'acord amb l'actual conjuntura.

- Yo pienso que todo el mundo tiene derecho a buscarse la vida. Me da igual que estés huyendo de la guerra, porque te apetece vivir en ese país o porque estés buscando un trabajo que no puedes conseguir en tu país. Además, pienso que económicamente la inmigración ha sido fomentada por los gobiernos para el desarrollo de los países ricos. Cogen y siguen cogiendo los trabajos que los españoles no querían y ahora quieren porque hay crisis. A parte, la inmigración aporta diversidad, tolerancia, mezcla de culturas. Pienso que se aprende mucho de otras culturas. Igual que la cultura española está por todo el mundo, aquí nos tenemos que beneficiar de que vengan otras culturas (E.12).
- A ver... me parece bien que, es ley de vida, la gente migra a otros países y va a otros países y... no sé, puede afectar de forma positiva o de forma negativa, en este caso hasta hace unos años se les estaba manteniendo en equilibrio, ahora se está afectando de otra manera, no soy en absoluto racista, me parece perfecto, odio la gente racista, pero no sé, creo que hay demasiados inmigrantes en el país, la verdad, para el poco, para los pocos puestos de trabajo que hay (E.8).

7.8. València: la meca del consum

En aquest punt s'analitzen una sèrie d'aspectes culturals, geogràfics, històrics i identitaris amb la intenció d'explicar el consum d'esteroides anabolitzants a la Comunitat Valenciana. El cos existeix en la seua totalitat dels

seus components gràcies a l'efecte conjugat de l'educació rebuda i les identifications que van porten a les persones a assimilar els comportaments del seu medi ambient (Le Breton, 1992). Aspectes com el clima, la platja, la llengua i el sentiment identitari formen part d'aquest capítol.

7.8.1. València: Cap i Casal dels esteroides anabolitzants

La ciutat de València, amb vora 800.000 habitants, és la tercera més gran de l'Estat espanyol i capital de la Comunitat Valenciana. Assentada en una plana fluvial, irrigada pels rius Túria i Xúquer, ha sigut històricament una cruïlla de camins i civilitzacions des de la seua fundació. Un seguit de particularitats tant físiques com humanes han afavorit l'eclosió d'una determina forma de viure en la qual la importància del cos és enorme. En aquest sentit, hi ha una percepció en tots els entrevistats que la ciutat de València, i per extensió la Comunitat Valenciana, constitueixen la meca del consum dels esteroides anabolitzants. Una concepció que ràpidament s'ha extès per les xarxes socials com reflexa un famós grup de facebook denominat: *No todos los valencianos estamos ciclaos, moraos de rayos y cejas de travelo* que compta amb més de 9.100 seguidors en setembre de 2012.

- Aquí, digamos que aquí en la Comunidad Valenciana y puede a lo mejor que en Barcelona, en Madrid, pero desde luego aquí en la Comunidad Valenciana está, la gente quiere aparentar más fuerte y sentirse bien, porque es lo que marca, porque es lo que está de moda también, o sea el ir a la playa y estar fuerte la gente te ve, los chavalines te ven, y viene un chavalín “y que fuerte que estás” y las chicas “¡Joder! qué bien te veo” y ... sí, y sí (E.9).
- Vienen amigos míos de fuera, vale, a verme y salgo con ellos una noche a dar una vuelta o algo y “madre mía, cuanto pretaíto [ciclaos] hay aquí” ¿sabes?. Ahora la moda se está corriendo más por Andalucía, por ejemplo, yo antes no lo veía y ahora está habiendo mucho [...]. Los ciclaos... yo creo que están todos aquí en Valencia, la moda de ciclarse de los anabolizantes [...] cuando tú vas a Baleares, Formentera y esos sitios tienen a Valencia muy mal vista por el tema de los anabolizantes y demás... (E.16).

Entre els no consumidors d'esteroides anabolitzants, aquesta idea es veu reafirmada i s'associa, a més, amb temes com ara la manca d'educació, la superficialitat, l'acceptació social i el creixent consumisme. Tot això enmig d'una crisi política i econòmica.

- Aquí en Valencia está aceptado socialmente y pasa más desapercibido. En otras ciudades españolas tener un cuerpo así no es común. Pienso que tiene que ver con la educación y la aceptación que tiene la gente de eso. En Barcelona quizás se vea un ambiente más deportivo en los gimnasios (E.12).
- El problema en Valencia es simplemente, yo creo que lo que falta es educación... es educación, pero vamos, educación porque, lo mismo te digo en drogas, no sé, pero por ejemplo en Valencia, se consumen muchas más drogas que en otras comunidades, que en otras ciudades, entonces es que viene derivado de ahí..., aparte que somos súper consumistas de cara a la galería de apariencias, en Valencia, una barbaridad. Porque por ejemplo mira tú la que está cayendo la de paraos, toda la, todo lo que hay, pero tú sales por aquí en Valencia y en Valencia y parece que no pasa nada y las terrazas llenas y el ritmo de vida la gente no puede trabajar y no se priva de muchas cosas y por ejemplo una falta de conciencia de lo que está pasando no se dan cuenta y en otros sitios aunque la dinámica sea más o menos la misma, se nota un poquito más de concienciación. (E.5).

7.8.2. El clima

El filòsof francès del segle XVIII Charles Louis de Secondat, senyor de la Brède i baró de Montesquieu en la seua obra *L'esprit des lois* (1748)¹ en el capítol «*La théorie des climats*» assenyala: «*Le climat agit sur le tempérament des hommes. Cette idée remonte à l'antiquité et apparaît déjà chez Boileau. Les climats font souvent les divers humeurs*»². De la influència del clima sobre el temperament dels pobles conclou palesant la seua incidència sobre les lleis: «*s'il est vrai que le caractère de l'esprit et les passions du cœur soient extrêmement différents dans les divers climats, les lois doivent être relatives à la différence de ces passions, et à la différence de ces caractères*»³. En unes altres paraules, aquest precursor de la sociologia actual estableix ja unes clares relacions entre la redacció de les lleis i els països sobre els quals s'han d'aplicar, donat que les diferències climàtiques incideixen

1 *L'Esprit des lois*. Ed: Gallimard, Paris.1970 pp: 191-196.

2 El clima incideix sobre el temperament dels homes. Aquesta idea es remunta a l'Antiguitat i ja apareix en l'obra de Boileau. Els climes donen forma sovint als diversos humors. Nota: Traducció de l'autor de la tesi.

3 Si és cert que el caràcter de l'esperit i les passions del cor són extremadament diferents en els diversos climes, les lleis han de reflectir les diferències d'aquestes passions, i considerar la diferència d'aquests caràcters. Nota: Traducció de l'autor de la tesi.

sobre els costums, les creences i els modes de vida. En aquest sentit el clima mediterrani de la Comunitat Valenciana, en especial en la zona costanera, amb més de tres-cents dies de sol a l'any i una temperatura mitjana de 18° afavoreix les condicions ideals per a desenvolupar un gran nombre d'activitats a l'aire lliure. Aquest fet ens diferencia del que s'esdevé en l'Espanya interior on el clima és molt més continental. És per això que el Comunitat Valenciana reuneix les condicions climàtiques perfectes per a lluir el cos.

- Al ser una zona que hace mucho calor te da, pues te da para enseñar un poco más de tu cuerpo, claro, las chicas las minifaldas, las camisetas de tirantes, los chicos las camisetas de tirantes también, quieras que no, ir bronceaditos, morenos, guapos, sus cremitas porque todo el mundo en la costa son muy muy de culto al cuerpo y bastante egocéntricos y les gusta gustar mucho (E.2).
- Bueno, como estamos en una zona costera siempre quieras que no tiende más a llevarse el nivel del físico a los extremos, esto en las zonas del interior no suele pasar tanto porque la gente no va tan destapada (E.2).
- Depende también de las zonas, si te vas a Castilla-León o Castilla-La Mancha te podría decir que sería todo lo contrario, que a lo mejor utilizan un veinte por cien o un diez por cien pero las zonas costeras o en Estados Unidos se utiliza muchísimo. Todo por lo mismo, por la costa ¿no? Un descapotable es más normal en la costa que no en el interior (E.2).

7.8.3. La platja

La concentració de la població valenciana és un fenomen bàsicament costaner, especialment al nord i al centre del territori, el que propicia que les comarques costaneres concentren, des de fa més d'una dècada, vora el 80% de tota la població valenciana, quan només representen el 34% del territori (Castelló i Martínez, 2002). Aquesta concentració urbana de la població de la Comunitat Valenciana en la franja costanera, propicia que, així que arriba el bon temps, la platja es convertisca en un lloc de trobada per a milers de valencians. Un indret excel·lent per a mirar i per a ser vist, per a mostrar el cos, prendre el sol, passejar, fer esport, anar amb la família. En definitiva, la platja, en especial durant els mesos d'estiu, es converteix en un immens plató on el cos és el personatge principal. Cal destacar igualment que el desafortat desenvolupament urbanístic de la zona costanera els darrers 30

anys ha reforçat encara més la platja com a espai públic on es manifesten els cossos dels consumidors d'esteroides anabolitzants.

- Aquí en Valencia la gente quiere tener un buen cuerpo para lucirlo en la playa (E.3).
- En las playas de Valencia se ven gran cantidad de cuerpos de gimnasios, más que en cualquier otra región de España que yo conozca o haya visitado (E.12).
- Tú vas a la playa y ves mucho ciclaos tienen ya los típicos síntomas que, se les ve el pecho como un caído así, les salen muchísimos granos por todo el cuerpo, ginecomastia... les da igual, es que van por ahí paseando con eso (E.12).
- Sí, la gent consumix pa anar a la playa o anar a Ibissa [riu] (E.23).
- Hui en dia sí, sí que se valora molt la imatge, sobretot ací en la Comunitat Valenciana. Jo he estat en atres *puestos* d'Espanya que jo he estat en la *playa* i la forma de vestir, la forma de fer-se el monyo les xiques són coses que... està en la costa i no en l'interior. Ací tot es més visual, de cara a a la gent perquè jo he estat fora i sí, ací tot se diferencia visualment, si uno és de València o és d'Albacete, se nota (E.21).
- Porque es Valencia eh, es lo que hace la playa. Porque yo he estado fuera currando en otros sitios, y la gente de trato y de forma de ser, todo diferente. Tiene que ver con la forma de ser y... no hay ni la mitad de ciclaos que aquí... en proporciones y cantidad de personas que lo hacen en Valencia mucho más que en zonas del Centro, por ejemplo, tú te vas a Valladolid, te vas a León, te vas..., no hay tanto, sin embargo por las zonas de playa tienes más. Yo creo que sí, la gente, el ambiente, pero bueno, va también un poco con... con un poco no sé, yo creo que dentro de la zona de playa [...] Valencia... yo creo que somos dentro de las zonas costeras... somos los más incultos (E.5).

7.8.4. Sentiment d'identitat etnoterritorial

La qüestió nacional és un fenomen social complex, multidimensional, en què intervenen qüestions polítiques, cognitives i/o de sentiments (López-Aranguren, 1995). La gran majoria dels consumidors d'esteroides anabolitzants es defineixen clarament com a espanyols, fet pel qual se senten molt orgullosos i no dubten en proclamar la seua espanyolitat per damunt de tot. Es situen doncs en el 30% de la població valenciana (Metroscopia octubre 2012) que es considera només espanyola o més espanyola que valenciana.

És a dir s'ubiquen en el discurs hegemònic de l'estat-nació tendent a la construcció d'una identitat nacional espanyola a partir d'un esquema ja-cobí (Castelló, 2000). Només un consumidor d'esteroides anabolitzants va declarar que se sentia més valencià que espanyol.

- Es una tontería para mí, yo soy valenciano porque he nacido en Valencia si hubiese nacido en Madrid, sería madrileño, pero soy español ¡vaya! Eso sí. ¿Si te sientes español? Sí, sí, claro que me siento español, pero no, no por nada en concreto no, no sé, simplemente nos ha tocao así pues nos ha tocao así, yo no decido donde nazco (E.2).
- Espanyol primer i en después de la provincia, però espanyol primer (E.24).
- Bueno, casi más espanyol que valencià. Bueno ante tot és d'Espanya, si vas a Madrid igual té que digues de València o, vas a ser espanyol igual (E.4).
- Yo me siento español, a mi Comunidad, la Comunidad, yo valenciano, pues bueno, pues Valencia, pues una más, si no viviese en Valencia viviría en San Sebastián, o viviría en Barcelona o donde fuese, no es una cosa de que yo... soy valenciano hasta la muerte, no, no, no (E.9).
- Hombre, somos españoles, ¡coño! (E.11).
- Si te preguntan ¿tú que eres? Yo, español. Español primero y después, valenciano. Porque es que he nacido aquí, porque valenciano aunque quieras soy y español soy de toda la vida, entonces, soy español (E.15).

En el que concerneix als no consumidors les opinions en canvi són divergents. Mentre alguns es manifesten com a espanyolistes, n'hi ha també una majoria que se situa en una doble identificació etnoterritorial, tant valenciana com espanyola, d'acord amb el sentiment majoritari de la societat valenciana i que Linz (1993) va denominar identitat dual. D'altra banda, alguns se declararien indiferents amb aquest tema, i encara uns altres consideren que Espanya és una mescla de cultures i que dóna igual la raça o la procedència.

- Me siento ciudadano del mundo. Ni totalmente español, ni totalmente africano. Soy de Valencia porque es la ciudad donde vivo desde pequeño, pero no porque yo tenga un sentimiento valencianista, igual que si voy al extranjero digo que soy español pero no soy patriota para nada, ni nacionalista. Pienso que España es una mezcla de culturas, da igual la raza o la procedencia (E.12).

- Ambas cosas por igual, español y valenciano (E.8).
- Yo me siento de Beniferri que es mi barrio, ¿no?, pero yo me siento en general, igual que me siento valenciano y estoy orgulloso de ser valenciano, en algunas cosas, vale, porque ara mismo no se puede presumir mucho de ser valenciano, pero bueno es la tierra que me he criado y todo, igual me siento orgulloso de ser español, ¿vale? Pero no soy españolista fachita de estos, no (E.5).
- No me gusta que ha haya tanta polémica entre en si somos catalanes o valencianos, Cataluña es Cataluña y Valencia es Valencia (E.12).

7.8.5. Opinió sobre el valencià

Les dues llengües emprades a la societat valenciana mantenen relacions marcadament asimètriques. Una situació en la que una d'elles, el castellà o espanyol, s'interpreta com a llengua alta, que s'usa en la comunicació formal, i l'altra, el valencià, com a llengua baixa, que es reserva per a la comunicació informal (Castelló, 2000). En total consonància aquesta situació diglòssica, gran part dels consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants van fins i tot més enllà i senten una gran animadversió cap al valencià, fins i tot quan es tracta de la seua pròpia llengua materna. Per contra, s'exalta al castellà com una llengua culta, bonica i de prestigi. Per a altres simplement és una qüestió que els resulta totalment indiferent. No hem trobat a cap consumidor d'esteroides anabolitzants que sentira estima pel valencià.

- A mi particularmente el valenciano no me gusta hablarlo, no me gusta. No sé, considero la lengua española una lengua bonita, ¿no?, para hablar ¿no? El valenciano no me gusta, muchas palabras concretas, ¿no? Pero por otro lado, porque a la gente que viene y me pregunta en valenciano le contesto en valenciano, aunque disfruto, disfruto hablando castellano, por supuesto (E.9).
- Mi valenciano hablado es el típico de pueblo, no es el típico real, original, el que se habla en el Canal Nou, por decirlo de alguna forma, y no es el mismo valenciano, entonces claro, mi valenciano hablado no es igual que mi valenciano escrito, yo no sé escribirlo, yo me saqué el graduado, pero yo del valenciano me acuerdo bien poco (E.9).
- Me da exactamente igual (E.11).

Quan es pregunta als entrevistats al voltant de la unitat del valencià amb el català la majoria opina en contra. A més a més, a poc que es desenvolupa la resposta es deixa sentir una forta animadversió política, identitària, lingüística i econòmica cap als veïns del nord. Aquest tema té un llarg recorregut en el devenir present de la Comunitat Valenciana, motiu de fortes polèmiques i manifestacions com queda fidelment reflectit en l'obra *Noves glòries a Espanya, anticatalanisme i identitat valenciana*, de Vicent Flor (2011). El fet de sentir-se més espanyol que valencià i un baix nivell d'estudis, ambdues variables presents entre la mostra de consumidors d'esteroides anabolitzants, han estat identificades com a factors que incideixen en contra de la unitat lingüística del valencià amb el català (Agulló, 2011).

- Yo no puedo hablar de eso, los odio. Yo he vivido un año allí [ríe] y me llevo muy bien con muchos pero son muy independentistas todos, más de lo que pensamos (E.1).
- Yo pienso que son parecidas, y no me gustan ni la una ni la otra (E.9).
- Soy valenciano pero hablo castellano. Yo creo que el valenciano y el catalán son diferentes, eh a lo mejor eso es culpa mía pero no, yo no las veo, no las veo igual. Entiendo el valenciano, pero no lo hablo, porque para decir chorrás. En mi época no se estudiaba en la escuela no es como ahora, que ahora que te haces el finito hablando valenciano (E.15).
- El valencià i el català no són la mateixa llengua, són diferents (E.24).
- Pues quan parles valencià es nota molt, i el català el parles i es nota un *huevo* el significat, el d'allà és més xungo, no m'agrada, damunt que sóc del Madrid, sóc del Madrid, no m'agrada el català no, no són iguals (E.23).

Entre els no consumidors, en canvi, sí que hi ha persones que estan a favor de la unitat de la llengua, però es manifesten a favor de denominar-la valencià. En general, no són persones bel·ligerants en aquest camp.

- Yo no me peleo, es lo mismo, la guerra está en otra cosa. En que ¿por qué hay que llamarle catalán?, al valenciano, al balear, al catalán... con que si son catalanes ya empieza una guerra, eh si decimos que es lo mismo parece que se lo lleven los catalanes, igual, o los baleares pueden sentir lo mismo que nosotros, ¿qué lo vamos a llamar cabaleva? Pero bueno, que está claro que si no es lo mismo es muy parecido, cambian algunas palabras, pero igual que, cambia la forma de expresar el castellano de aquí a Sevilla (E.5).

7.8.6. Arquetipus del «ciclaos»

Segons molts dels entrevistats, un clar arquetipus masculí del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants, que molts dels «ciclaos» tractarien d'emular, seria el valencià Rafa Mora, un controvertit personatge televisiu habitual dels programes sensacionalistes d'abast estatal. Es tracta d'un expolicia portuari del Port de Sagunt, amant dels gimnasos i la música hip-hop que s'ha fet «famós», entre d'altres aspectes, pels seus comentaris de caire masclista, disputes en directe amb altres tertulians, diverses denúncies per maltractes o per la seua simpatia per un partit d'extrema dreta amb seu a València.

- Hay un programa en Telecinco, " Mujeres, Hombres y Viceversa" donde van chicas garrulas y eso, ¿a que la mayor parte son valencianas? Pues ese perfil es el perfil que te estoy diciendo de la gente que va al gimnasio, cicladros, tatuados, garrulos como te he dicho. Ese es el perfil de las parejas de esos chicos más o menos. Coño, a la vista está, el Rafa Mora (E.16).
- En Mujeres, Hombres y viceversa, se ve el estereotipo que ves de los ciclaos y de silicona, que los ves ahí en la tele, que son de Valencia, si te das cuenta casi todos son de Valencia, de Rafa Mora y esas cosas. Rafa Mora está ciclaos... por mucho que diga, y las que están ahí el noventa y cinco por cien silicona, fíjate. Ahora van a hacer un programa de la MTV parecido a Jersey Shore que creo que lo van a hacer en Gandía, y ya verás, otra vez todos valencianos y ciclaos (E.5).
- Hay un personaje de estos de televisión, que van a los programas a pelearse con todo el mundo y que solo piensa en la pasta, que creo que es el espejo en el que se miran muchos ciclaos o lo que aspiran a convertirse (E.12).

Per a caracteritzar al personatge acudim al programa Conexión Samantha (Quarta temporada, programa 34) que va emetre la cadena generalista Cuatro el 12/03/2012, en horari de màxima audiència, presentat per la periodista Samanta Villar. L'emissió duia per títol «Puro Músculo» i mostrava la història de quatre protagonistes que havien convertit la seua imatge i el culte al cos en una forma de vida. Encara que el programa era d'àmbit estatal, el primer que crida especialment l'atenció és que els quatre protagonistes eren valencians: dos models masculins, un d'Alacant i un altre de Paterna, un stripper de Museros, i un personatge televisiu de València, Rafa Mora.

A continuació extractem les seues declaracions al programa que efectivament en bona mesura reflecteixen a la perfecció el perfil del «ciclao» analitzat en la nostra investigació:

- «[¿Luciendo abdominales?]. Y sin entrenar eh. Pero bueno, somos valencianos, genéticamente perfectos. Mira en esta vida luce un buen bronceado, lleva un coche de lujo, viste con ropa de marca, vive en una zona cara aunque vivas en el sótano, porque luego la gente se va a acercar a ti y te va a ayudar según lo que crea que puede sacar de ti.
- [¿Cómo te definirías?] Un chico simpático, guaperas, chulete, un chaval muy cercano a los suyos y currante porque todo lo que he conseguido en esta vida lo he conseguido yo solito.
- Yo soy consciente que físicamente le gusto a todas las mujeres. A todas cuando yo me quedo en gayumbos o en pelotas... flipan, o sea que no ha llegado ninguna que me diga que no.
- Prácticamente me he tirado toda una vida entrenando para conseguir esto. Hay gente que entrenaba para competir y demás... de joven yo solo entrenaba para ir a la playa y ser el mejor, y ligarme a todas.
- (Davant de la porta d'un centre de bronzejat) Aquí vengo a lucir un bonito bronceado. Una persona que tenga buen físico que esté así... blanquito, rollo sepia, no, no hace nada, o sea que esto no es solo entrenar, hay que estar moreno.
- Si en la televisión me hubiera mostrado como un chico bueno a los tres días me hubieran mandado a casa.
- Nosotros vamos a las salas y las tías van a vernos. Los tíos vamos a las discotecas a ligarnos a las tías y a gastarnos el dinero en cubatas.
- Quedo con una piba y puedo estar tres horas pasándomelo bien y no me falta el aire sabes.
- Soy un poco desordenado... menos mal que luego tengo grandes amigas que me cuidan mucho, me tratan muy bien y que me enseñan a hacer la casa.
- Escucha que luego tengo que aguantar a miles de tías coreando mi nombre, ves que vida más dura, a mujeres guapísimas tener que decirles que no.
- Les encanto a las mujeres, saben que menos una que quizás sea la elegida, el resto van a estar solteras.
- Que mi padre y mi madre pegaron el polvo del siglo.
- Mejor me callo y enseñe músculos.
- Me pierden los coches, la potencia, la velocidad aunque no se pueda correr.
- El poder vestir bien, el poder permitirme lujos, el poder tener un reloj de cuatro mil pavos en la muñeca.
- Soy el mejor
- Todo el mundo cuando tiene dinero le gusta que la gente lo sepa, que vivimos bien, que cuando vamos a pagar sacamos un buen taco».

Quadro 2.
Perfil sociològic del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants

		Consumidor	No consumidor
Estils de vida	<i>Oci i temps lliure</i>	Treball Gimnàs Eixides nocturnes cap setmana.	Treball o estudis Gimnàs Esports Lleure Viatges
	<i>Relacions familiars</i>	Sovint conflictives. Millor relació amb la mare que amb el pare. De vegades absència figura masculina unitat familiar.	Bones relacions en general. De vegades absència figura masculina unitat familiar.
	<i>Relacions de parella</i>	Vora la meitat sense parella. Nombroses ruptures anteriors. Xiques amb operacions estètiques. De vegades gelosia i problemes sexuals.	En general bones relacions tot i que trobem ruptures.
	<i>El menjar</i>	Patró alimentari basat quasi en exclusiva en proteïnes i hidrats de carboni sense control d'un especialista. Recurs indiscriminat a suplementos alimentaris i ajudes ergogèniques. Se'n deriven relacions socials restringides.	Menjar més variat, espaiat i saludable. No restringeixen les eixides amb els amics per aquest fet. Tampoc els agrada haver de pesar els aliments. Ajudes ergogèniques i suplementos alimentaris.
	<i>Nit i discoteques</i>	Assistència setmanal a pubs i discoteques. Freqüent policonsum de substàncies. Manca de descans i de control en ocasions.	Menor presència en festes i discoteques. Esporàdic o inexistent consum d'unes altres drogues (excepte alcohol). Hores de son respectades. Patrons de vida més saludables.

		Consumidor	No consumidor
Pràctiques culturals	Música	Música de discoteca. Emissora de ràdio favorita: Máxima FM Certa presència <i>hip hop</i> i <i>rap</i> .	Àmplia varietat de gustos musicals.
	Televisió	Seguidors de pel·lícules amb un cert component violent: acció, bèl·liques, cotxes i arts marcials. Arquetipus: Arnold Schwarzenegger i Sylvester Stallone. Seguidors de dibuixos com <i>Bola de Drac</i> o <i>Musculman</i>	Menor freqüència d'aquest hàbit. Gustos de pel·lícules diversificats, englobant uns altres registres com els documentals, la comèdia o el drama. Seguidors de dibuixos com <i>Bola de Drac</i> o <i>Musculman</i>
	Lectura	Mancança generalitzada d'aquest hàbit. En ocasions lectures relacionades amb el culturisme i el motor.	Hàbit comú. Les seues preferències abasten un ampli ventall d'opcions i autors.
	Cotxes	Seguidors de tot allò que envolta el món del motor i la velocitat. Amants de cotxes esportius i descaпотables per a lluir-los en anar al gimnàs o a la discoteca. En alguns casos deutes o préstecs hipotecaris per a compra cotxes cars. Alguns amants del <i>tuning</i> .	Es valora la seua utilitat per sobre de l'estètica. Marques convencionals.

		Consumidor	No consumidor
Estètica corporal	Roba	Roba de moda d'acord amb les darreres tendències. Cenyida i ajustada. Tirants en estiu per a lluir músculs.	Roba moderna. Alguns també van cenyits i ajustats però no en el mateix grau.
	<i>Tatuatges, pírcings i arracades</i>	Tatuatges freqüents, sovint amb motius tribals. Pírcings i arracades en l'orella són menys habituals alhora que bastant comuns. Fenomen amb alts i baixos en funció de la moda imperant.	Tatuatges menys freqüents potser. Usos de pírcings i arracades.
	<i>Depilació i raigs ultraviolats</i>	Depilació permanent durant tot l'any, fins i tot amb tècniques làser. Sessions gairebé ininterrompudes de raigs ultraviolats. Alguns desenvolupen addicció: tanorèxia i prenen fàrmacs il·legals dolents per a la salut: <i>Melanotan</i> .	Recurs a la depilació i raigs ultraviolats de manera més esporàdica que els consumidors.
	<i>Animals de companyia</i>	En alguns casos, possessió de races de gossos potencialment agressives.	Major diversitat animals companyia. Inexistència races de gos perilloses.
Agressivitat		Episodis d'agressivitat. Pràctica d'arts marciais extremes: <i>full contact, vale-tudo i muay-thai</i>	Agressivitat quasi inexistent. Pràctica esports variats i sense component explícit de violència.

		Consumidor	No consumidor
Ideologia	<i>Percepció de la situació política actual</i>	Desinterès i descrèdit per la classe política i els polítics.	Desencís per la política. Malgrat això, es detecta una preocupació per a informar-se i participar en política.
	<i>Opinions sobre l'homosexualitat</i>	La meitat de la mostra els respecta i l'altra els qualifica d'antinaturals. S'observen actituds i comentaris homòfobs. Contraris a que puguin adoptar xiquets	Respectuosos en principi amb les orientacions sexuals dels altres.
	<i>Valoració envers la natura</i>	Desinterès pel medi ambient. Absència de reciclatge i de l'ús del transport públic.	Certa consciència medi-ambiental. Hàbits de reciclatge més presents. Alguns usos del transport públic.
	<i>Percepció sobre la immigració</i>	Rebuig freqüent a la immigració. Certes actituds i discursos xenòfobs.	Són majoria els qui ressalten el caràcter enriquidor d'aquesta tot i que també suscita rebuig entre alguns.
	<i>Ubicació política</i>	Desinterès per la política. Alguns es declaren apolítics i uns altres, conservadors. En algun cas aïllat, certa estètica <i>pseudofeixista</i> .	Major interès per la política. Contraris al bipartidisme Certa simpatia amb els postulats del moviment 15-M.

		Consumidor	No consumidor
València: la meca del consum	<i>València: Cap i Casal dels esteroides anabolitzants</i>	Percepció de trobar-se al lloc d'Espanya amb els índexs de consum d'esteroides anabolitzants més elevats.	Percepció de trobar-se al lloc d'Espanya amb els índexs de consum d'esteroides anabolitzants més elevats.
	<i>La platja</i>	Assistència freqüent durant els mesos d'estiu.	Assistència freqüent durant els mesos d'estiu.
	<i>Sentiment d'identitat etnoterritorial</i>	Marcat espanyolisme. Freqüent <i>blaverisme</i> que s'acompanya d'una gran animadversió envers Catalunya.	En general, se senten tan valencians com espanyols. Alguns diuen sentir-se ciutadans del món o posen el seu barri o poble com a principal lloc d'ancoratge identitari.
	<i>El valencià</i>	Menyspreu cap a la llengua pròpia. Secessionisme lingüístic. El castellà llengua culta.	Actitud més respectuosa amb el valencià per part d'alguns. Partidaris de la denominació «valencià». Algun reconeixement unitat lingüística.

7.9. Limitacions i possibles línees futures

Una de les limitacions d'aquesta tesi té a veure amb el seu enfocament investigador, ja que no té un apartat específic dedicat a conèixer la veu dels especialistes en els camps de la medicina i la psicologia entorn del consum recreatiu dels esteroides anabolitzants. No obstant això, a pesar del marcat caràcter sociològic de l'estudi, s'ha procurat documentar-se en ambdós camps amb la major profunditat possible.

Un altre aspecte a destacar és la carència d'estudis tant qualitius com epidemiològics relatius a aquest tema, la qual cosa ens han impedit oferir una visió del fenomen més àmplia, profunda i amb caràcter longitudinal

com ocorre amb altres drogues d'abús. L'única investigació realitzada a la Comunitat Valenciana al voltant dels esteroides anabolitzants de caràcter epidemiològic data de 2006 i se circumscriu la població escolar entre 14 i 18 anys.

Una altra limitació està en aquest cas relacionada amb la construcció social dels discursos sobre els esteroides anabolitzants en els mitjans de comunicació. Ens decantarem per la utilització exclusiva de la premsa escrita quan es podria haver recorregut igualment a la televisió, la ràdio i a les noves ferramentes telemàtiques de les xarxes socials. La premsa escrita ha sigut identificada com el mitjà de comunicació que permet una anàlisi més profunda de la transmissió dels discursos socials per la seua incidència en l'articulació del pensament així com facilitat de consulta assossegada fruit de la seua digitalització aspecte que no ocorre amb la ràdio o la televisió. Paral·lelament, i d'acord amb l'enorme importància que està adquirint Internet, es fa cada vegada més necessari comptar amb estudis procedents de tot allò que es crea a través d'aquest canal: el flux de la informació i la seua veracitat, el mode en què es transmet, l'adquisició d'aquests productes per aquest conducte, així com els estereotips i clics que solen acompanyar les informacions.

Entre els perfils de consumidors recreatius d'esteroides anabolitzants un col·lectiu que no hem pogut accedir, com haguérem desitjat, és el dels homosexuals. Es tracta d'una població en certa manera oculta, en la que els seus membres freqüenten uns ambients determinats i són igualment poc inclinats a parlar del tema. No obstant això, ens vam posar en contacte amb distintes associacions d'homosexuals, gais i transsexuals, si bé finalment no vam aconseguir comptar amb llur participació.

La utilització dels esteroides anabolitzants és un domini quasi exclusiu dels hòmens, com hem pogut constatar d'acord amb determinats estereotips socials. Tanmateix, altres estudis han palesat que algunes dones també recorren a aquestes substàncies, en especial aquelles que practiquen culturisme, halterofília o algun esport de força. En un principi, sembla que el consum recreatiu entre les dones no existeix tot i que no hi ha estudis en profunditat sobre aquest aspecte en Espanya i aquest podria ser un tema sobre el qual intentar incidir amb més perseverança.

En relació amb el mostreig qualitatiu assenyalar que, si bé el nostre estudi se circumscriu a població consumidora, s'ha cregut oportú contrastar també l'opinió d'aquells subjectes que no consumeixen esteroides anabolitzants però comparteixen amb ells el mateix local, amb pareguda assidu-

itat, la mateixa edat d'inici al gimnàs així com la ingesta de complements dietètics, amb l'objectiu de conèixer possibles factors de risc. Tanmateix, a mesura que avançarem en l'anàlisi qualitativa ens vam adonar que potser, d'haver entrevistat a més no consumidors, podríem haver oferit un quadre més precís sobre aquest col·lectiu que finalment ens va aportar un gran nombre d'informació que estímem molt valuosa. Per tant, es tracta aquest d'un aspecte que es podria tindre en compte de cara al futur.

Les entrevistes s'han realitzat en la seua totalitat a València capital, i en ciutats pròximes, en tots els casos amb una població superior als 25.000 habitants. Quedaria per veure què resultats s'obtindrien d'haver realitzat aquestes mateixes entrevistes en poblacions amb menor nombre d'habitants.

La nostra mostra, d'acord amb el perfil estàndard de consumidors, està conformada per persones pertanyents a la classe mitjana o mitjana baixa, generalment sense estudis superiors. No obstant això, cabria completar la radiografia del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants amb usuaris pertanyents a la classe alta i al món universitari. En ambdós casos pensem que el seu nombre és molt reduït, dos casos contactats no van voler participar en un estudi d'investigació social.

D'altra banda, d'acord amb els resultats obtinguts, la Comunitat Valenciana reuneix unes característiques climatològiques, socioeconòmiques i culturals que fan d'ella un lloc propici per al consum recreatiu d'esteroides anabolitzants. En aquest sentit seria plausible replicar estudis semblants en altres comunitats autònomes i països, a fi de poder establir comparacions i avaluar l'abast de les dades obtingudes.

De cara al futur potser el més urgent seria que les Administracions de l'Estat prengueren en compte la magnitud del problema i l'abordaren amb una política basada en la prevenció i en la informació. En eixe sentit, cabria afavorir la col·laboració dels propietaris de gimnasos i dels propis consumidors, sense desenvolupar estratègies recriminatòries.

La medicina pública està controlant prou encertadament la dispensació d'esteroides anabolitzants amb fins terapèutics. Seria desitjable que la Conselleria de Sanitat incidira en els controls sobre les farmàcies per a evitar el tràfic d'aquestes substàncies en algunes d'elles com s'ha comprovat amb l'anàlisi de la premsa i les entrevistes.

A més, en el cas valencià, les Unitats de Prevenció Comunitària (UPC) i les Unitats de Conductes Addictives (UCA), tal vegada podrien exercir un

paper més actiu tant en la prevenció com en la presa de consciència i abordatge del problema.

Igualment seria molt important desplegar una línia d'investigació específica en el que concerneix al consum dels esteroides anabolitzants associat amb les professions dels seus consumidors. Això es dedueix, en especial, a partir de les dades revelades en les entrevistes, on s'observa que, determinats treballs s'associen amb uns consums molt elevats d'esteroides anabolitzants, com succeeix amb els vigilants de seguretat privada i discoteques, personal dels cossos i forces de seguretat de l'estat, bombers i militars.

Un terreny que està per investigar ho constitueixen totes aquelles persones que utilitzen els esteroides anabolitzants per a obtenir un cos amb què acovardir. Aquest és el cas d'aquells que es troben vinculats al món delictiu, en concret, entre altres, altres d'equips de futbol, traficants de drogues, *skin-heads*, etc. i sobre els que no hi ha dades sobre els seus patrons de consum.

En la Comunitat Valenciana, el consum d'esteroides anabolitzants en el camp de l'esport d'alta competició ha sigut notícia a escala internacional. Per tant, a banda d'ampliar els estudis sobre la prevenció del dopatge en l'esport d'elit, seria molt interessant conèixer la creixent incidència del consum d'aquestes substàncies entre els esportistes aficionats.

Finalment, pel que concerneix en exclusiva a la metodologia d'investigació, per a conèixer a fons el perfil sociològic del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants, resultaria molt enriquidor poder desenvolupar estudis a partir d'altres tècniques d'investigació qualitatives, per exemple, històries de vida o observació participant, ja que aquestes tècniques permeten endinsar-nos en el coneixement de les condicions i comportaments socials que expliquen l'esdevindre de les persones.

CHAPTER

8

Results analysis and interpretation

Results analysis and interpretation

The present study aims to provide a sociological overview of anabolic steroid use in Valencia, with particular attention to social factors that promote and sustain the recreational use of this drug.

Following a logic of continuity, with theoretical and methodological complementarity, the bibliographical production on the issue was analyzed in two of the most academically prestigious international databases: *Scopus* and *Sociological Abstracts*, in order to suitably describe the problem and to document it as completely as possible. Next, we thought it appropriate to analyze the news generated around anabolic steroids in the written press over the last five years, using four reference newspapers: *El País*, *La Vanguardia*, *Levante-EMV* and *Las Provincias*; this allowed us to understand the phenomenon in greater depth by contextualizing it culturally and identifying the different social positions which exist on the matter. Finally, we conducted interviews with both recreational consumers of anabolic steroids and a control group of non-consumers who regularly go to the same gyms but rejected to take the drugs. In this way, we tried to understand the

personal and social motivations that justify consumption and, in parallel, the potential protective factors, both personal and social, at work among non-consumers. Their respective sociodemographic, labor, cultural and ideological profiles comprise the analysis parameters. We also considered the discursive construction of the ego, with the ultimate goal of identifying potential family, social or demographic risk factors that might explain the rise in recreational steroid use among young people in Valencia.

In that sense, the first characteristic that stands out is that young people who use and abuse anabolic steroids present similar consumption patterns to other substances of abuse. This conclusion emerged during the interviews, which revealed key issues such as dependence or withdrawal symptoms that consumers of anabolic steroids experience, as well as the lack of control in the measurement of doses and a low perception of risk. These results are reinforced socially by a positive perception of the stereotyped male body image of physical strength and masculinity, which borders on machismo. The conclusions of this study, therefore, should be considered as a possible guide for future research in this area.

As we proposed at the beginning of this study, the consumption of anabolic steroids has transcended the sports arena and has adopted patterns related to recreational purposes. Although the use of steroids appears linked to the world of the gym, since the totality of the consumers are concentrated there, the motivations to start a "cycle" do not relate to sports requirements, but rather to the desire to obtain a certain physique in the shortest possible time. This is a trend that usually emerges during nightlife but is part of a continuum associated with more general drug use.

The gymnasium is set as an obligatory context where information about anabolic steroids flows steadily and quite easily, although not rigorously. To a certain extent, it seems as if attendance at the gym is the only means to achieve certain aesthetic standards, once these have been internalized as natural. The use of anabolic steroids thus responds to a fashion or a cult of the body that celebrates a given physical image and is disseminated largely through media and advertising. The young, the segment of the population most vulnerable to their effects, tries to respond with all the resources that are available to them.

In a sociocultural context where hedonism, minimal effort and instant gratification prevail, anabolic steroid users obtain in three weeks what they would not achieve in two or three years of regular exercise. Consequently, the dependence on this drug is more related to the effects achieved by its

use than to the substance itself. It is a psychological dependency rather than a physical one, linked to the desire to continue enjoying the effects obtained, in this case on the user's own body image.

In the Valencian and Spanish field, there are few studies that characterize the patterns of recreational consumption of these substances, although scientific fields increasingly study this quite recent phenomenon in depth and from a number of disciplinary approaches. Numerous studies have reported estimates that prevalence of anabolic steroids exceeds other drugs of abuse, for example, amphetamines, heroin, crack or some hallucinogens—a sign of both the importance and the underestimation of the phenomenon—. In that sense, it would be very desirable that the Valencian Regional Government include anabolic steroids in their future epidemiologic surveys, as in 2006 for the study *Leisure and drug consumption in school children in the Valencian Community (Oci i consum de drogues en escolars de la Comunitat Valenciana)*.

This inclusion would certainly shed light on the situation, permitting a better approach to the problem as well as a diachronic analysis of trends. Also, it would be very appropriate for initiatives such as the National Drug Plan and the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) to consider anabolic steroids in their analyses, as does the National Institute on Drug Abuse (NIDA) in the United States, which, since 1989, has included the substance in their epidemiologic surveys on drugs in the school population (*Monitoring the future: National survey results on drug use, secondary-school students*).

In a correlative manner, it is surprising that organizations such as the International Narcotics Control Board (INCB) and the Spanish Intelligence Center Against Organized Crime (CICO) do not include anabolic steroids on their lists of substances and in their annual reports. Indeed, even worldwide reference databases such as *Medline* do not include this substance in their classification of substances of abuse.

Given the above considerations, it would be very interesting to develop epidemiologic studies on recreational anabolic steroid consumption in the general population, school population and other social groups that are possibly involved, or at least to include steroids as a substance of analysis in the main surveys carried out by reference organisms.

8.1. Documentary research field

With regard to the strictly documentary domain, it is worth noting that every year, the number of academic papers increase, although they focus mainly on the use of anabolic steroids among athletes, not in other groups of young people who are especially vulnerable due to the lack of role models as well as the motivations and risk factors present in this vital stage. In this sense, several studies related to anabolic steroid use document the considerable growth in global consumption over the last several decades. This fact, of course, also increasingly affects the strictly Valencian scope and reveals the importance of the phenomenon. International literature also chronicles both the increase of the quantity consumed and the variety of new emerging anabolic substances, making the development of more exploratory, descriptive and analytical studies necessary. Ideally, a greater number of these studies should come from disciplines such as sociology and social sciences in order to better understand the problems and to accurately identify many of the most dynamic and changing characteristics of a phenomenon which has only recently been examined from a social perspective.

In terms of publication language, English is overwhelmingly dominant. A total of 84.66% of the articles were written in this language, whereas research in Spanish only accounts for 0.7% of the total worldwide. Among the most productive institutions, Pompeu Fabra University of Catalonia is the only Spanish university on this list, in thirty-fourth place. By country, the United States heads the ranking of scientific production, participating in 31.67% of the documents, followed by the UK, Germany, Italy, Australia and France. However, if we apply a demographic corrector, the Scandinavian countries Finland, Sweden, Iceland and Norway, in that order, occupy the top positions. On the other hand, using this methodology Spain is represented only in 2.14% of the documents, occupying a modest twenty-fifth place in the ranking even with the demographic corrector. The percentage of GDP devoted to research in Spain remains far below the contributions of major European countries and those with greater scientific development. Thus, scientific research policy managers should make a stronger and clearer commitment to research development to reverse this situation.

Global research on anabolic steroids by geographical area shows that Europe and North America (U.S. and Canada) are responsible for 85.9% of the identified articles. Next, Asia (5%) and Oceania (4.9%) account for a limited presence of articles, while research production is barely significant

in South America (2.7%), Central America and Mexico (0.9 %), and Africa (0.7%); this global imbalance in research is significant and persistent.

As for thematic fields, and as stated above, sports studies clearly dominate, although studies of anabolic steroids as a substance of abuse have reached 25% of world production in the last decade. The two most common descriptors are “drug abuse” and “drug use”, followed a range of key words associated with side effects, risk behaviors, alcohol and eating disorders. Athletes, bodybuilders, young people and university students complete the map along with the body image associated with appearance and masculinity. All these areas are also progressively associated with the internet and prevention studies. It is significant that the lack of scientific literature on recreational steroid use among young people (a particularly vulnerable group due to the lack of role models as well as the motivations and risk factors present in this vital stage) may be complicating the development of preventive strategies and continuous information. Thus, it would be interesting to obtain a snapshot of the current issues with all the actors involved: public administrations, families, police, sociologists, publicists, psychologists, educators, teachers, social workers and media; as well as gyms, pubs and discotheques. A greater contextual understanding could lead to progress in the design and implementation of preventive actions, with a holistic, long-term approach to the problem.

8.2. Journalistic field

Having reported the current state of research on anabolic steroids in international scientific publications, we will now narrow our analysis to examine the discursive construction of recreational steroid use in the written press. In the vast majority of cases, the origin and production of the news is from the police or the judicial system and focused primarily on the penal aspects. We would expect a greater complementarity of approaches, with a greater role for the fields of health and social integration.

Another aspect to emphasize is the scarcity of journalists specialized in the field of drug addiction, and by extension of anabolic steroids, as well as the scant participation in newspapers of highly qualified people who can explain, with common sense and without false alarmism, the complexity of the problem. One exception to this rule is the sports journalist Carlos Arribas,

of the daily newspaper *El País*, for his solid knowledge on the subject and his courage to denounce the doping plots that affect professional sports.

Also, the elaboration of a mature, calm, reflective and in-depth study would be desirable to allow us to contrast and modify the social representation of the consumer of anabolic steroids. The news about anabolic steroids occupies headlines and front pages only when a famous athlete is implicated or when there is a high-profile police operation.

The news related to anabolic steroids usually appears in the sports section or in articles referring to repression, whereas the topics of health and substance abuse prevention are notably absent. This fact can be explained, on the one hand, because the press itself tends to focus on what they consider newsworthy, that is, what is immediate, unusual or striking. Thus, it would be desirable that the Valencian and Spanish press put more interest in cultural and scientific topics. Newspapers and magazines should also contribute to the dissemination of academic research in the various fields of knowledge, and in parallel, the different institutions and accreditation research agencies should evaluate and promote the informative work of researchers. We know that anabolic steroid use is extremely widespread in the United States, and as in so many other aspects that unite the regions, Europe and Spain have also been affected by this trend.

Another clear conclusion to emerge from this study is that the use of anabolic steroids is observed not only among regulars at gyms, but also among professionals of the armed forces, security guards, affiliates to extreme right parties, artists of pornographic cinema, and in recent years, among popular athletes eager to improve their performance. The use of anabolic steroids among second or third tier football, basketball and tennis players as well as golfers is already a fact, not to mention in other sports like bodybuilding, free fighting, boxing, weight-lifting, kick-boxing, wrestling, and others that require a large muscle mass.

News of the impunity some well-known athletes enjoy and the court cases dismissed are enough to make readers and citizens blush. Indeed, members of the Civil Guard and the National Police, who after arduous investigations have been able to unravel fraudulent practices, are even discouraged from pursuing arrests.

Finally, it is worth highlighting that the Valencian Region occupies a central role in seizures, arrests and clandestine laboratories associated with anabolic steroids. This is by far the Spanish region that generates the most amount of related news.

8.3. Qualitative field

To try to understand the factors that have determined our region's ignoble leadership in this area, let us analyze the qualitative results of our investigation in the hope of providing some clues and certain theoretical elements to the body of knowledge.

First of all, the growing demand for anabolic steroids is a direct result of the new body concept in Western societies. If in the past, the aphorism of the poet Juvenal *Mens sana in corpore sano* dominated, in the present, today it could be replaced by the Valencian and Spanish expressions *cos musculós en ànima malparada* and *cuerpo musculoso en alma maltrecha*, respectively, or “muscular body in a battered soul” or as some authors have reported ironically, *Mens sana in corpore insepulto*. The battered soul begins by not recognizing the use of these substances and, like Snow White's stepmother, looks in the mirror daily, hoping not to see the most beautiful of them all, but the queen of the gym during the week, the beach in the summer and the discotheque at night.

For that reason, one of the first actions to undertake by health and sports authorities would consist in reflecting on what is happening in Valencian gyms, actual places of worship where muscle is God and where thousands of disoriented young people without appropriate role models believe to have found their lost paradise amidst a jungle of iron and equipment, where numerous doping substances are consumed—their *Fleurs du Mal*, as Baudelaire would have it. The creation of a deontological code for gyms is urgently needed. Just as there are health inspectors for factories to monitor facilities and working conditions, there should also be a role for these figures in gyms to control what occurs there and to educate the people who use and abuse anabolic steroids and other similar substances, because the complications they cause have already begun to be virulently apparent in our society.

These complications are evident both in the physical and psychological aspect. On the one hand, we find low self-esteem, depression, suicide attempts, antisocial behavior and gender violence, among other problems that often characterize and stigmatize this group. On the other, we find the social implications of the strictly physical health impacts, which directly affect vital organs like the heart, kidneys, liver, stomach, prostate, skin or sexual organs, and that result in coronary diseases, muscular atrophy, hypertension, tumors, hemorrhages, impotence, jaundice, muscle avulsions, cancer and

renal insufficiency, among other pathologies. Finally, another aspect to highlight, and to reverse in the future, is the lack of longitudinal studies taking place in Valencia and Spain, unlike what happens in the United States and Scandinavia, where it has been shown that many psychological and physical effects of anabolic steroid abuse begin to develop even after 40 years.

The group of people who turn to anabolic steroids should be aware of the severity of the problem they face. Playing the ostrich does no more than exacerbate the problem due to the irreversible effects to their health caused by consumption. One way to alleviate this problem resides in more interest from researchers in the field of medicine and sociology, to develop preventive and informative strategies with a long-term perspective.

The young person between 17 and 27 years old who is accustomed to entrusting his social and personal success in the exhibition of his body to anabolic steroids is also someone who is likely to have tried other recreational drugs like alcohol, tobacco, cannabis, cocaine, ecstasy or speed. In short, it is someone who hopes to realize his dreams through substances that temporarily provide sensations and emotions that real life deny him.

Linked to this world of recreational steroid use, two planets revolve in parallel orbits. One is represented by some medical professionals who are supplying steroids clandestinely and illegally; they are also associated with pharmacists and pharmaceutical companies that have discovered in the sale of steroids the new *El Dorado*. Anabolic steroids that, as in the Charlie Chaplin film *The Gold Rush*, grant eternal happiness, as long as the cabin that houses our protagonist and that hangs over the precipice do not rush to the emptiness.

A second world that has sprung from the potential for easy profit comes from the Internet. Several studies cite Interpol sources to estimate that in recent years, the business of anabolic steroids on the black market surpasses US\$500 million, with a global consumption of more than 14,000 million doses; trafficking of such substances already exceeds that of cocaine. Thus, we are speaking of substances that are bought over the Internet, with a discount over the prices that prevail in the pharmaceutical sector but some uncertainty as to whether the product is everything it is advertised to be. The importance of this black market in Valencia has also been confirmed by the Antidrug Office of the District Attorney of the Valencian Region, which confirms that this business is now more lucrative than cocaine, currently the star product.

The gym has become an essential part of young users' lives. It is where they receive information, acquire drugs, request advice, look in the mirror, see what others are doing and consume. It is where the young consumer of anabolic steroids is reincarnated as Dorian Gray, the character created by Oscar Wilde, who leads his life based on his outward appearance and for whom the only worthwhile pursuit is sensual gratification. However, Gray does not realize that his eternal youth is deteriorating day by day in the picture framing his alleged deceptive and fleeting beauty.

In the gym, he will observe his body again and again, he will work to develop the part of his body not quite polished yet, seek admiration and attention, and organize his life according to the hours of training. For these reasons, there should be objective information and control mechanisms in gyms to reduce the risks of consumption and prevent these rooms from becoming venues where the sale of illegal substances goes on without any type of control.

On the other side of the coin, and in the same gym setting, we find those members who do not consume anabolic steroids, who use the equipment to improve their overall fitness and consider the bodies obtained at such a high risk to their owners' health unnatural and unsightly. Their orderly life, their off hours, their family, their friends, and their work are not altered. For them, the gym is a part of their lives, a place where recreational sport prevails. Their gym activity benefits rather than destroys their health and respects each individual's personal limits.

In the end, it was not an easy task to create a sociological profile of the young consumer of anabolic steroids in Valencian society. To begin with, this young man is against participating in a qualitative study and thus avoids any type of interview, since the mere fact that the method he uses to get a muscular body may be challenged or revealed irritates and embarrasses him. It seems that, to some extent, he misinterprets and blends two distant realities, alien in their very essence, in the face of the latent fear to see his physical, personal and social ego diminished or discredited.

In broad strokes, the recreational anabolic steroid consumer is a single man between 17 and 27 years old, from the working or middle class. He has not been educated past the compulsory level, lives with his parents, and, in principle, has certain economic resources, although in the current situation, these are decreasing. Academic failure and lack of interest in studying have been identified in scientific literature as a clear risk factor for steroid use among young people. In that sense, the fact that Valencia leads Spain in

the secondary school drop-out rate helps to explain its dishonorable position regarding the prevalence of anabolic steroid consumption in relation to the rest of Spain. Indeed, one can say without hesitation that a low level of education is an important factor contributing to the high prevalence of anabolic steroid use in the Valencian region. Another factor is the devastating effect that the bursting of the real estate bubble continues to manifest in the region, as shown in a particularly virulent way in the persistently rising unemployment rate, which has reached—and surpassed—a staggering 50% among Valencians aged 18 to 25.

Because the National Drug Plan and the Valencian Regional Health Department do not include indicators on anabolic steroid use in their epidemiological studies, we cannot precisely gauge the real impact of the economic crisis on its recreational use among young Valencians. In the future, we should investigate whether social and economic problems affect consumption patterns among young people. However, the current economic crisis is also drastically reducing investment in drug addiction prevention and research.

This situation is leading to the emergence of numerous anomic situations, to use the terminology of Emile Durkheim, which could perhaps help to interpret the high consumption of anabolic steroids reported by those interviewed. One future line of research could consider the design of potential prevention and sensitization campaigns. It is equally advisable to remember that many current steroid users dropped out of school at a very early age to begin working in one of the many jobs that were offered during the construction boom. For the overwhelming majority, the growing unemployment rate contributes to their conviction that a higher level of education cannot help them to secure a more dignified personal and professional future, further complicating the situation and the formulation of an effective approach to the problem.

Continuing with our characterization of labor aspects associated with steroid use, another feature of that should be highlighted is consumers' identification with the bouncer profession, a job that many have performed. This is another sector of the economy which has been significantly affected by the current economic crisis. Additionally, a particularly worrisome aspect is the increasing detection of steroid use among the security forces of the State and firemen as well as in private security companies and soldiers. Despite the serious implications for the welfare, safety and quality of life of civil society, in the past several years it has been almost exclusively reported

internationally by a small number of researchers and scientific societies in the United States. The fight against crime and criminality could also be seriously compromised if political authorities do not decide to take sides soon and with determination.

Another conspicuous element pertaining to the profile of the recreational steroid user is that many of them lacked a father figure in their family during a considerable period of their primary socialization process, either due to death, separation or divorce. This finding, if confirmed in future investigations in other social, cultural and economic contexts, could open investigative routes towards the implementation of future preventive actions. The section dealing with parental relationships also shows that unlike participation in other sports, daily attendance at the gym, along with the use of ergogenic supplements and anabolic steroids (which is usually concealed), is perceived negatively at home and causes arguments and alienation, which is sometimes mitigated if the consumer leaves home. Altogether, the young anabolic steroid consumer trusts his mother far more than his father, with whom he often has a poor relationship.

In terms of romantic relationships, it is immediately apparent that most users do not have one. Their past often includes some previous experience marked by the individual's moody, unstable or sexist nature, which is often manifested in dominant behaviors towards non-consumers. This combination of factors would undoubtedly serve to explain the numerous ruptures that have occurred and the lack of stable relationships among most consumers of anabolic steroids. Academic literature has confirmed that a statistically significant difference exists in the numerous acts of physical and psychological abuse toward their companions compared to the general population, especially during the period that the cycle lasts. It would have been very interesting to research this aspect in more depth, and, in the future, we will try to document more in this line of investigation, if possible with the first-person testimony of the protagonists. However, we must be very attentive to the links and interrelationships between the use of steroids, aggression, sexism and other forms of violence in order to try to unravel the social conditions that sustain and promote this kind of behavior.

If we examine the analytical dimension of food, we can draw a clear analogy between steroid users' eating patterns and those of Pantagruel, the literary character created by French writer Francois Rabelais in 1532 and the protagonist of *The Horrible and Terrifying Deeds and Words of the Very Renowned Pantagruel King of the Dipsodes, Son of the Great Giant*

Gargantua. Pantagruel, whose appetite was insatiable, spent the day eating, drinking and going from party to party, endlessly indulging all the senses. Likewise, we found that anabolic steroid use is a significant predisposing factor for eating disorders and misadjusted eating patterns; these results are consistent with those reported in other endocrinologic studies. Although users' eating habits have a direct impact in their daily lives, under no circumstances do they turn to experts in nutrition and dietetics for timely advice. Numerous relationships are damaged, and certain family outings, sports and leisure activities are substantially limited, including, in some cases, even the cancellation of trips abroad. Along the same lines, many consumers have abandoned or greatly restricted many friendships or couple relationships to subordinate everything to food, anabolic steroids and the gym.

As for public spaces, the beach is certainly the place *par excellence* to exhibit themselves, as well as discotheques, where they go on weekends. In terms of cinema, they are fond of war and action films with a certain violent component which celebrates force. Among the actors they admire are Arnold Schwarzenegger and Sylvester Stallone, two renowned consumers of anabolic steroids. Moreover, they love sports and convertibles cars, a hobby which can end up affecting their personal finances to the point where they will borrow money in order to show off to friends or partners.

With regard to other cultural practices, reading is one activity that they have not internalized, which could partly explain their lack of critical spirit and which could be a determining factor when making decisions. It would be as if the Latin expression of René Descartes *Cogito, ergo sum*, "I think, therefore I am", inspired by Plato's thought, would become an "I anabolize, therefore I am."

Regarding the aesthetic aspect, we would like to stress that consumers' wardrobes are not chosen for elegance. Fashion is at the service of their bodies—that is why they have previously sculpted it so. It must also be emphasized that their concept of virility is expressed by each curve of their anatomy. Perhaps in this curvilinear fixation, there is a certain hidden envy toward the female body, which could help to explain part of their possessive instinct towards women. We believe that further analysis on this question could be a task for psychologists.

Some also have a pet, usually a doberman or pitbull, which is another way to show from the outset how they understand their relationship with others.

With regard to their political ideology, they declared themselves apolitical or directly disinterested in everything around politics. Others declared themselves conservatives and in a few cases, sympathizers to extreme right positions. Their views on the environment, unemployment and immigration are frequently expressed in language revealing disinterest, homophobia and racism. The political class has no credibility for them and is responsible for the situation that the country is experiencing.

On the issue of homosexuality, two positions clearly emerge. On the one hand, there are those who are tolerant towards them, and on the other, there are those who hate homosexuals. One way or the other, it seems that among homosexuals, anabolic steroid use also seems to be quite significant.

In the geographic and social domain, the conventional wisdom is that anabolic steroid use is higher in the Valencian region—and especially in the city of Valencia—than in the rest of the country. The city, beaches and climate invite exhibitionism, while the traditional cultural values and character of Valencians are known for a penchant to impress. This is perfectly reflected in the Valencian Baroque, as well as in the cult of the ephemeral, which has its maximum expression in festivals such as the Falles (Valencia) or the Bonfires of Saint John (Alicante). These cultural norms and geographical realities are instilled in the young Valencian's understanding of life, and they may have a direct impact on their decision to use anabolic steroids as a recreational drug. This line of research should be developed in the future. Finally, if we enter into the realm of collective identity, we can bluntly state that our young man feels primarily Spanish, an attribute of his identity which he proudly boasts whenever there is an occasion for it. In a parallel way, he may feel great hostility or indifference towards the Valencian language and culture, even when Valencian is his mother tongue.

In contrast, the young man who goes to the gym without the intention to shape his body with the aid of anabolic steroids represents the other side of the coin. Among this collective are people with university degrees, for example in Physical Education, Education and Languages, and their lifestyle, values and priorities are markedly different. The gym is where they go to complete their physical training, but they also frequently take part in other outdoor sports. They appreciate eating, but their diet is varied and healthy, and they criticize their companions whose lives revolve to a good degree around disproportional and unhealthy eating habits. These individuals appreciate various musical styles, and in terms of identity, many of them are part of what has been called “inclusive

nationalism” because they feel both Valencian and Spanish, and they do not express themselves viscerally against immigrants or homosexuals. In addition, they are often sensitive to environmental issues, although they largely criticize the current political class. Both groups share the same space, greet, interact and sometimes help each other exercising, but their relationship does not go beyond this sphere.

To conclude, we refer to the Basque mountain climber Juanjo San Sebastián, who has more than eleven 8,000 meter summits under his belt. In his book *Appointment With The Summit* (2000), he recounts the experience of watching his climbing partner Atxo perish on one of their climbs to K2. For the rest of the expedition he considered what to do with the corpse, writing, “In the line of an airport, I once read on the back of a New Zealander mountaineer's T-shirt, ‘All who have lived die, but not all who die have lived.’ Atxo lived, fighting for his life until the end, until there was no longer life for him. I think he would prefer to stay here quietly, with no surprises.” Juanjo San Sebastián, like thousands of athletes, knows the meaning of effort, achievement, discipline, perseverance, fair play and honesty—to have the courage to try to get to Ithaca and then return home full of experiences, friends, values and accumulated knowledge. In the end, thousands of anonymous athletes strive daily and try to follow the Latin aphorism *Citius, Altius and Fortius* (Faster, Higher, Stronger), playing fair and unafraid to stand up and speak.

To sum up, it is necessary to further investigate the patterns of recreational steroid use among young Valencians, paying special attention to certain vulnerable populations, to obtain more information and studies on these substances in order to design preventive interventions in contexts that have been localized as areas of risk, such as gyms, medical practitioners' offices, security companies, and other settings of socialization for the young, such as schools, clubs, sports clubs, universities, and sports and recreation centers.

Another fundamental aspect is to compare and characterize with more detail the sociodemographic, ideological, and labor characteristics, as well as those related to the lifestyle, cultural practices and consumer tastes of recreational steroid users in other socioeconomic, cultural and territorial contexts. The future has yet to be written. The board and the cards are here so that we can play.

Figura 4.
Dibuix imaginatiu d'un consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants

Mónica Lamagrande Bataller

CHAPTER 9

Conclusions

Conclusions

Proposem ordenar davall el nom de complex de Prometeu totes les tendències que ens espenten a saber tant com els nostres pares, i tant o més que els nostres mestres.

Gaston Bachelard (Psicoanàlisi del foc, 1938)

The main conclusions of this study, some of them should be considered as a possible guide for future research in this area, are the followings:

1. Young people who use and abuse anabolic steroids present similar consumption patterns to other substances of abuse.
2. The growing demand for anabolic steroids is a direct result of the new body concept in Western societies. In a sociocultural context where hedonism, minimal effort and instant gratification prevail, anabolic steroid users obtain in three or four weeks what they would not achieve in two or three years of regular exercise and attendance to the gym.
3. It would be interesting to articulate objective information and control mechanisms in gyms to reduce the risks of consumption and prevent these rooms from becoming venues where the sale of illegal substances goes on without any type of control.
4. The use of anabolic steroids is observed not only amongst gym regulars, but also among professionals of the armed forces, firemen, policemen, security guards, affiliates to extreme right parties, artists of pornographic cinema, and in recent years, among popular athletes eager to improve their performance.
5. As for thematic fields in International literature, sports studies clearly dominate, although studies of anabolic steroids as a substance of abuse have reached 25% of world production in the last decade.
6. Another aspect to emphasize is the scarcity of journalists specialized in the field of drug addiction, and by extension of anabolic steroids, as well as the scant participation in newspapers of highly qualified people who can explain, with common sense and without false alarmism, the complexity of the problem.
7. Numerous studies have reported estimates that prevalence of anabolic steroids exceeds other drugs of abuse, for example, amphetamines, heroin, crack or some hallucinogens —a sign of both the importance and the underestimation of the phenomenon—. In that sense, it would be very desirable that the Valencian Regional Governmen include anabolic steroids in their future epidemiologic surveys, as in 2006 for the study Leisure and drug consumption in school children in the Valencian Community (*Oci i consum de drogues en escolars de la Comunitat Valenciana*). The National Drug Plan could also include indicators on anabolic steroid use in their epidemiologi-

cal studies to precisely gauge the real impact of the economic crisis on its recreational use among young Valencians

8. The sociological profile of the recreational anabolic steroids user is characterized by a low educational level, frequent familiar problems, some labour unsteadiness, Pantagruelian food habits, usual splits in his couple relations and discotheques and beach regular attendance. Regarding his cultural and esthetical practices, he likes disco-music as well as rap and hip hop, warlike films, sportive and convertible cars, tattoos, tight clothes, hair removal, ultraviolet rays and do not show any interest for reading. In some cases, they also have potentially dangerous dogs, such as doberman or pitbull.
9. With regard to their political ideology, they declared themselves apolitical or directly disinterested in everything around politics. Others declared themselves conservatives and in a few cases, sympathizers to extreme right positions. Their views on the environment, unemployment and immigration are frequently expressed in a language revealing apathy, homophobia and prejudice. Finally, if we enter into the realm of collective identities, we can bluntly state that our young man feels primarily Spanish, an attribute of his identity which he proudly boasts whenever there is an occasion for it. In a parallel way, he may feel great hostility or indifference towards the Valencian language and culture, even when Valencian is his mother tongue.
10. In the geographic domain, the conventional wisdom is that anabolic steroid use is higher in the Valencian region—and especially in the city of Valencia—than in the rest of the country. The city, beaches and climate invite exhibitionism and cult of the body, while the traditional cultural values and character of an important part of Valencian society is known for a penchant to impress. Alike, with one of the highest rates of young unemployment and school failure of Spain, if we consider all this issues together, among others, this social context will be creating a favorable atmosphere for the emergence of the recreational consumer of anabolic steroids.

Referències bibliogràfiques

Referències bibliogràfiques

- Agnès, Y i Croissandeau J.M (1979): *Lire le journal. Le Monde. Pour comprendre et expliquer les mécanismes de la presse écrite avec 110 Fiches pratiques*. Saint Julien du Sault (França): Éditions F.P.Lobies.
- Aguilar, R.; Gavidia, V.; Chorén, S.; Valderrama, J.C. (2009): *Los sistemas de recuperación de información en Internet y el acceso a contenidos sobre prevención del consumo de drogas*. Revista Española de Drogodependencias nº 34 (1), 46-61.
- Agulló Albuixech, R. (2003): *Diccionario Espasa de Términos Deportivos*. Madrid: Espasa Calpe.
- Agulló Calatayud, V.; González Alcaide, G.; Valderrama, J.C.; Aleixandre, R. (2008): *Consumption of anabolic steroids in sport, physical activity and as a drug of abuse: an analysis of the scientific literature and areas of research*. Br J Sports Med; 42: 103-109.
- Agulló Calatayud, V; Aleixandre Benavent, R; Tomás Dols, S; González Alcaide, G; Abellán Andrés, C; Samper Gras, T; Aguilar Serrano, J; Valderrama Zurián, JC (2009): *Polyconsommation et profil sociodémographique*

- du jeune consommateur de substances pour la musculation & stéroïdes anabolisants*. Colloque Européen et International THS 9 (Toxicomanies - Hépatites - Sida). Biarritz: País Basc-França.
- Aleixandre Benavent, R; González Alcaide, G i Valderrama Zurián, J.C (2007): *Fuentes de información sobre Abuso de Sustancias en Internet: Bases de Datos, Centros de Documentación, Listas de Distribución, Sitios Web y Redes Cooperativas*. En Manual Introductorio a la investigación en drogodependencias. València: Sociedad Española de Toxicomanías.
- Aleixandre Benavent, R. (2008): *La actividad física como recurso para el desarrollo humano*. Plà Municipal contra les Drogodependències: Ajuntament de València.
- Alonso, A; Izquierdo, M. (2003): *Condición física saludable: envejecimiento y ejercicio físico*. Selección nº 12 (2): 96-104.
- Ander-Egg, E. (1990): *Técnicas de investigación social*. México: El Ateneo.
- Asensio García, J. (2001): *Esteroides anabolizantes en perspectiva*. *Semergen*; 27 (11): 559-60.
- Bachelard, G. (1949): *Le rationalisme appliqué*. París: PUF.
- Barbot, J (2010): *Mener un entretien de face à face*. Dins de: Paugam, S (coord): *L'enquête sociologique*. Paris: Quadrige-PUF.
- Barturen, F.; Meana, J. (1995): *Drogas y deporte*. Bilbao: Instituto Deusto de Drogodependencias.
- Batagelj, V., Mrvar A (2001): *Pajek (Version 0.70). Program for Large Network Analysis*. Eslovènia: University of Ljubljana.
- Bell, J. (1993): *Como realizar um projecto de investigação*. Lisboa: Gradiva publicações.
- Belzunegui, A; Brunet, I; Pastor, I. (2002): *Tècniques d'investigació social: fonaments epistemològics i metodològics*. Barcelona: Pòrtic; Universitat Rovira i Virgili.
- Berrio, J.L (2000): *Medios de comunicación y drogas*. En Arana X.; Markez Alonso I.; Vega Fuente A. (Coord). *Drogas, cambios sociales y legales ante el tercer milenio*.- Madrid, Dykinson, pp. 219-234.
- Blanco, L. (1996): *La necesidad de información actualizada sobre los aspectos políticos, económicos y ecológicos de la producción de drogas*. *Interdependencias*, 14-15, 51-54.

- Blouin, A.; Goldfield, G. (1995): *Body image and steroid use in male bodybuilders*. International Journal Eat Disorder; 18 (2): 159-65.
- The Blue Cross and Blue Shield National Association (2001). The Blue Cross and Blue Shield National Performance-Enhancing Drug Study.
- Beren, S.E.; Hayden, H.A.; Wilfey, D.E. (1996): *The influence of sexual orientation on body dissatisfaction in adult men and women*. International Journal of Eating Disorders; 20: 135-141.
- Boira, J.V (2012): *Valencia, la tormenta perfecta*. RBA Libros: Barcelona.
- Bourdieu, P; Chamboredon, J.C; Passeron, J.C. (1976): *El oficio del sociólogo*. Madrid: Siglo Veintiuno.
- Bourdieu, P. (1988): *La distinción. Criterio y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus Humanidades.
- Bourdieu, P. (1985): *¿Qué significa hablar? Economía de los intercambios lingüísticos*. Madrid: Akal Universitaria.
- Breivik, G.; Hanstad, D.V.; Loland, S. (2009): *Attitudes towards use of performance-enhancing substances and body modification techniques. A comparison between elite athletes and the general population*. Sport in Society; 12 (6): 737-754.
- Bucher, J.W (2009): *The camouflage collar: An exploratory study of crime among the military*. Emory University's Electronic Thesis and Dissertation repository.
- Caffaratti, M; Briñon, M.C. (2003): *Esteroides anabólicos. Solamente en farmacias y bajo receta*. Universidad Nacional de Córdoba: Centro de información sobre Medicamentos.
- Camí, J.; Zulueta, M.A.; Fernández, M.T.; Bordons, M.; Gómez, I. (1997): *Producción científica española en biomedicina y ciencias de la salud durante el período 1990-1993 (Science Citation Index y Social Science Citation Index) y comparación con el periodo 1986-1989*. Medicina Clínica 109, 481-496.
- Cantón Xirivella, E.; Aguilar, J. (2010): *Guía informativa sobre esteroides anabolizantes. Falsos amigos del espejo*. Conselleria de Sanitat-Generalitat Valenciana: Fundación para el Estudio, Prevención y Asistencia de las Drogodependencias (FEPAD).

- Cardús, S. (1999): *La mirada del sociòleg: Què és, què fa, què diu la sociologia?*. Barcelona: Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya.
- Carpenter, P. (2007): *Performance-Enhancing Drugs in Sport*. *Endocrinol Metab Clin N Am* 36: 481–495
- Castelló, R. (2000): *Algunes hipòtesis sobre els nacionalismes dels valencians*. Diàlegs. *Revista d'Estudis Polítics i Socials*. INEHCA, Barcelona. pp. 57-90.
- Castelló, R.; Martínez, J.R. (2002): *Els reptes demogràfics de la societat valenciana*. *Arxius de Ciències Socials*; 7: 199-222.
- Cenarruzabeitia, J.J.; González, M.; Sánchez Villegas, J.A. (2003): *Attitudes and practices regarding physical activity: situation in Spain with respect to the rest of Europe*. *Atención Primaria* nº31: 77-86.
- Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS). (2012). *Barómetro de Septiembre* nº 2094.
- Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS). (2011). *Encuesta sobre los hábitos deportivos en España 2010*. Consejo Superior de Deportes y Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Centro Nacional de Investigación y Ciencias del Deporte (1998). *Control del dopaje: aspectos analíticos de los esteroides anabolizantes*. Madrid: Centro de Alto Rendimiento y de Investigación en Ciencias del Deporte.
- Choi, P.Y; Pope, H.G. Jr. (1994): *Violence toward women and illicit androgenic-anabolic steroid use*. *Ann Clin Psychiatry*; 6(1): 21-25.
- Cole, J.C; Smith, R.; Halford, J.C.; Wagstaff, G.F. (2003): *A preliminary investigation into the relationship between anabolic-steroid use and the symptoms of reverse anorexia in both current and ex-users*". *Psychopharmacology (Berl)*; 166 (4): 424-9.
- Combessie, J-C. (2000): *El método en Sociología*. Madrid: Alianza Editorial-Ciencias Sociales.
- Cordaro, F.G, Lombardo, S.; Cosentino, M. (2011): *Selling androgenic anabolic steroids by the pound: identification and analysis of popular websites on the Internet*. *Scand J Med Sci Sports*; 21: 247-259.

- Costa, Carmen (2008): *Medicina y salud en la prensa. Las noticias de salud en los principales diarios de Galicia*. Revista Latina de Comunicación Social, nº63, 15-21.
- Coronado, J.M i López, J.M (2006): *Comunicación y salud pública desde los adolescentes*. Comunicar nº14 (26), 63-71.
- Courtine, J.J. (1995): *Os Stakhanovistas do narcisismo: Body-building e puritanismo ostentatório na cultura americana*. Políticas do Corpo; 39-48, Sao Paulo: Estação Libertade.
- Cubells, J.M. (2005): *Fan proud activitat física el nostres infants i adolescents*. Pediatria Catalana; 65: 82-89.
- De la Torre; L.; Ramada, F.; Sánchez, F.; Ordoño, F.; Domínguez, J.U.; Escudero, J.; Navalón, P.; López, P.; Ramos, M.; Zaragoza, J (2005): Manejo de la esterilidad masculina en pacientes consumidores de esteroides anabolizantes. Arch. Esp. Urol; 58, 3: 241-244.
- De Luis, D.A; Aller, R; Cuéllar, L.A; Terroba, C; Romero, E (2001): *Anabolizantes esteroideos y ginecomastia. Revisión de la literatura*. Anales de Medicina Interna; 18 (9): 489-491.
- Denham, B (2009): *Determinants of Anabolic-Androgenic Steroid Risk Perceptions in Youth Populations: A Multivariate Analysis*. Journal of Health and Social Behavior; 50 (3): 277-292.
- Dickerman R.D.; Schaller, F.; Prather, I.; McConathy, W.J. (1995): *Sudden cardiac death in a 20-year-old bodybuilder using anabolic steroids*. Cardiology;86:172-3.
- Dillion, P; Copeland, J; Peters, R (1999). *Exploring the Relationship between Male Homo/Bi-Sexuality, Body Image and Steroid Use*. Culture, Health & Sexuality; 1(4):317-327.
- Donati, A (2007). *World traffic in doping substances*. World Anti-Doping Agency (WADA).
- Dubin CL (1990). Commission d'enquête sur le recours aux drogues et autres pratiques interdites pour améliorer la performance athlétique. En: Liebman D, McDougall Maude M, Shipton R (eds) Ottawa: Centre d'édition du gouvernement du Canada. Approvisionnement et services Canada.

- Dunn, M; White, V (2011): *The epidemiology of anabolic-androgenic steroid use among Australian secondary school students*. Journal of Science and Medicine in Sport; 14: 10-14.
- Duret, P. (2001): *Le corps et ses approches*. Dins de : Sociologie du Sport. Paris : Armand Colin.
- Durkheim, E (1897): *Le suicide: étude de sociologie*. Paris: Felix Alcan.
- Eco, U. (1997): *Cómo se hace una tesis*. Barcelona: Gedisa editorial.
- Edwards, G.; Savva, S. (2002): *Cómo se enfrentan a los problemas del idioma las publicaciones de habla no inglesa que tratan el tema de la adicción*. Adicciones; 14: 259-262.
- Elzo, J; Silvestre, M; Arístegui, I; Ayerbe, M; Bartolomé, E; Garmendia, F; Narvaiza, J.L; Royo, R; Setién, M.L; Urrutia, M.M (2010): *Un individualismo placentero y protegido*. Cuarta Encuesta Europea de valores en su aplicación a España. Bilbao: Edit. Universidad de Deusto.
- Encuesta Población Activa (2012). Instituto Nacional de Estadística.
- Entwistle, J (2002): *El cuerpo y la moda*. Barcelona: Paidós.
- Evans, N.A (1997): *Gym and tonic: a profile of 100 male steroid users*. British Journal of Sports Medecine; 31: 54-58.
- Evans, N.A. (2004): *Current concepts in anabolic-androgenic steroids*. American Journal Sports Medicine; 32 (2): 534-42.
- Featherstone, M. (1991): *The Body in a Consumer Society*. Dins de: *The Body: Social Process and Cultural Theory*. Londres: Sage.
- Fernandes, L; Carvalho, M.C (2003): *Consumos problemáticos de drogas em populações ocultas*. Portugal: Centro de Ciências do Comportamento Desviante. Faculdade de Psicologia e Ciências da Educação. Universidade de Porto.
- Férrnandez Esquinas, M. (1998): *Entrada: entrevista*; Diccionario de Sociología. Madrid: Alianza Editorial.
- Fernández-Cid, M.; Infante, L.; López, M.L.; Taeño, P.; Vallejos, A. (1996): *Tratamiento periodístico de las drogas y las drogodependencias*. Madrid: ed. Coordinadora de ONGs que intervienen en drogodependencias.
- Ferrando, M; Ibáñez, J; Alvira, F. (2004). *El análisis de la realidad social*. Madrid: Alianza Editorial.

- Field, A.; Austin, S.B.; Camargo, C.; Taylor, C.B.; Striegel-Moore, R.H.; Loud, K.J.; Colditz, G.A (2005): *Exposure to the Mass Media, Body Shape Concerns, and Use of Supplements to Improve Weight and Shape Among Male and Female Adolescents*. *Pediatrics*;116(2):214-20.
- Flor, V. (2011): *Noves glòries a Espanya, anticatalanisme i identitat valenciana*. València: Afers.
- Franco Silva, L.C.M; Moraes Moreau, R.L (2003): *Uso de esteróides anabólicos androgênicos por praticantes de musculação de grandes academias da cidade de São Paulo*. *Revista Brasileira de Ciências Farmacêuticas*; 39 (3):327-333.
- Fudala, P.J; Weinrieb, R.M; Calarco, J.S; Kampman, K.M; Boardman, C. (2003): *An evaluation of anabolic-androgenic steroid abusers over a period of 1 year: seven case studies*. *Annals Clinic Psychiatry*; 15 (2): 121-30.
- García, F. (2011): *Implicaciones andrológicas del abuso de esteroides androgénicos anabolizantes*. *Rev Int Androl*; 9 (4): 160-169.
- García del Castillo, J.A; Gázquez, M.; García del Castillo-López, A. (2011): *Importancia de la credibilidad de las fuentes mediáticas en materia de drogas*. *Miguel Hernández Communication Journal nº2*, 174-196.
- Gasparini, W. (2004): *Le corps performant par le dopage*. *Notes sociologiques. Drogues, santé et société*; 3 (1): 57-67.
- Gettleman, T.E.; Thompson, J.K. (1993): *Actual differences and stereotypical perceptions in body image and eating disturbance: A comparison of male and female heterosexual samples*. *Gender Roles* 29: 545-62.
- Goldeberg, L.; Bents, R.; Bosworth, E.; Trevisan, L.; Elliot, D.I (1991): *Anabolic steroid education and adolescents: do scare tactics work?*. *Pediatrics*; 87 (3): 283-6.
- Goldberg, L.; Elliot, D.; Clarke, G.N.; Mackinnon, D.P.; Moe, E.; Zoref, L.; Green, C.; Wolf, S.I; Greffrath, E.; Miller, D.J; Lapin, A. (1996): *Effects of a multidimensional anabolic steroid prevention intervention. The Adolescents training and learning to avoid steroid (ATLAS) program*. *JAMA*; 276 (19): 1555-62.
- Gómez Moya, J (2003): *El Alcoholismo femenino:una perspectiva sociológica*. Universitat de València: Tesi doctoral.

- González Alcaide, G; Agulló Calatayud, V; Fernandes, L; Valderrama Zurián, JC; Aleixandre Benavent, R (2009): *A investigação sobre Toxicodependências em Portugal: produtividade, colaboração científica, grupos de trabalho e âmbitos de investigação abordados*. *Toxicodependências*; 15 (2):13-34.
- González Alcaide, G.; Alonso Arroyo, A.; Agulló Calatayud, V.; Aleixandre Benavent, R.; González de Dios, J. (2011): *Fuentes de información bibliográfica (V). Fuentes de información sobre libros y tesis doctorales*. *Acta Pediatr Esp* nº 69 (9): 409-415.
- González Alcaide, G.; Park, J.; Huamaní, C.; Gascón, J.; Ramos J.M. (2012a): *Scientific authorships and collaboration network analysis on Chagas disease: papers indexed in PubMed (1940-2009)*. *Revista do Instituto de Medicina Tropical de São Paulo* nº4 (54): 219-228.
- González Alcaide, G.; Castelló Cogollos, L.; Castellano Gómez, M.; Agulló Calatayud, V.; Aleixandre Benavent, R.; Álvarez, F.J.; Valderrama Zurián J.C. (2012b). *Scientific Publications and Research Groups on Alcohol Consumption and Related Problems Worldwide: Authorship Analysis of Papers Indexed in PubMed and Scopus Databases (2005 to 2009)*. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*.
- González Aramendi, JM (2008): *Uso y abuso de esteroides anabolizantes*. *Osasunaz*; 8: 185-197.
- González Aramendi, J.M.; Lazkano, A.; Plazaola, A. (2006): *Valores, conocimientos y actitudes de los jóvenes deportistas guipuzkoanos en relación al dopaje*. Universidad de Deusto, Fundación Oreki y Diputación Foral de Guipuzkoa.
- Gruber, A.J.; Pope, H.G. (2000): *Psychiatric and medical effects of anabolic-androgenic steroid use in women athletes*. *Psychother Psychosom*; 69 (1): 19-26.
- Hausenblas, H. A; Fallon, E.A (2001): *Relation among Body Image, Exercise Behaviour and Exercise Dependence Symptoms*. *Internacional Journal of Eating Disorders*; 32 (2):179-185
- Hernández Martí, G.M (2005): *El País Valencià en clau global*. València: Nexe-Debats valencians.
- Hernández Rodríguez, A.J. (2001): *Drogas y comunicación*. *Revista latina de Comunicación Social*, 45.

- Herzog, D.B.; Norman, D.K.; Gordon, C.; Pepose, M. (1984): *Sexual conflict and eating disorders in 27 males*. Am J Psychiatry; 141(8): 989-90.
- Hildebrandt, T; Lai, JK; Langenbucher, JW; Schneider, M; Yehuda, R; Pfaff, DW. (2011). *The diagnostic dilemma of pathological appearance and performance enhancing drug use*. Drug and Alcohol Dependence; 114:1-11.
- Humphreys, B.R; Ruseski, J.E (2011). *Socio-economic determinants of adolescent use of performance enhancing drugs: Evidence from the YRBSS*. The Journal of Socio-Economics: 40 (2): 208-216.
- Ibáñez, J. (1986): *Más allá de la Sociología: el grupo de discusión: técnica y crítica*. Madrid: Siglo XXI.
- Iriart, J.A.; de Andrade, T. (2002): *Musculação, uso de esteróides anabolizantes e percepção de risco entre jovens fisiculturistas de um bairro popular de Salvador, Bahia, Brasil*. Cad. Saúde Pública; 18 (5): 1379-1387.
- Irving; Wall; Neumark-Sztainer; Story (2002): *Steroid use among adolescents: Findings from project EAT*. Journal of Adolescent Health; 30: 243-252.
- Johnston, L.D ; O'Malley, P ; Bachman, JG ; Schulenberg, JE. (2012) : *Monitoring the Future national survey results on drug use, 1975-2011. Volume I: Secondary school students*. Ann Arbor: Institute for Social Research, The University of Michigan, 751 pp. Disponible a la següent adreça web: http://monitoringthefuture.org/pubs/monographs/mtf-vol1_2011.pdf. Consultat en 06-2012.
- Kanayama, G; Pope, H.G; Cohane, G; Hudson, J.I (2003): *Risk factors for anabolic-androgenic steroids use among weightlifters: a case-control study*. Drug and Alcohol Dependence; 71 (1):77-86.
- Kanayama, G; Pope, H.G Jr.; Hudson, J.I (2001): *"Body image" drugs: a growing psychosomatic problem*. Psychother Psychosom; 70 (2):61-65.
- Kanayama, G.; Gruber, A.J; Pope, H.G; Borowiecki, J.J; Hudson, J.I. (2001): *Over-the-counter drug use in gymnasiums: an under recognizing substance abuse problem?*. Psychother Psychosom; 70 (3): 137-140.
- Kanayama G; Barry, S; Hudson, JI; Pope HG Jr. (2006): *Body image and attitudes toward male roles in anabolic-androgenic steroid users*. Am J Psychiatry; 163 (4): 697-703.

- Kent, M. (1994): *The Oxford Dictionary of Sport Science and Medicine*. Oxford-New York-Tokyo: Oxford University Press, p. 420.
- Komoroski, E.; Rickert, V. (1992): *Adolescent body image and attitudes to anabolic steroids use*. *American Journal Disorders Child*; 146:823-828.
- Lambert, M.I.; Titlestad, S.D; Schweltnus, M. (1998): *Indications of prevalence use in adolescents in two regions of South Africa*. *S Afr Med J*; 88 : 876-880.
- Lindström, M; Nilsson, A.L; Katzman, P.L; Janzon, L; Dymling, J.F (1990): *Use of anabolic-androgenic steroids among body builders: frequency and attitudes*. *Journal Internacional Med*; 227:407-411.
- Linz, J.J. (1973): *Early State Building and Late Peripheral Nationalisms Against the State: the Case of Spain*. Dins de: S.N. Eisenstadt i S. Rokkan (eds): *Building States and Nations*. Beverly Hills: Sage.
- Lorang, M; Callahan, B; Cummins, K; Achar, S i Brown, S.A (2011): *Anabolic Androgenic Steroid Use in Teens: Prevalence, Demographics, and Perception of Effects*. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*; 20(4): 358-369.
- Lombroso, C. (1876). *L'uomo delinquente*. Dins de: Clemente, M (1992): *Psicologia Social Aplicada*. Madrid: Eudema.
- López- Aranguren, E. (1995): *Las dimensiones de la conciencia nacional y regional*. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*; 71 (2): 41-77.
- Lovstakken, K; Peterson, L; Homer, A.L. (1999): *Risk factors for anabolic steroid use in college students and the role of expectancy*. *Addictive Behaviors*; 24(3): 425-430.
- Marshall, E. (1988). *The Drug of Champions*. *Science*; 242: 183-184.
- Martínez Guirao, J.E. (2004): *Los gimnasios deportivos: del ocio a la obligación*. Comunicació al VIII Congreso Español de Sociología. Alacant: FES.
- Martínez Higuera, I.; Nieto González, M.A.; del Pueyo, B. (2000): *Medios de Comunicación y Drogodependencias*. Plan Nacional sobre Drogodependencias. Ministerio del Interior-Plan Nacional sobre Drogas.
- Marzano-Parisoli, M. (2001): *The contemporary construction of a perfect body image: Bodybuilding, exercise adiction and eating disorders*. *Quest*. 53, 216-230.

- Merton, R.K; Nisbet, R (1976): *Contemporary Social Problems*. Nova York: Harcourt, Brace i Jovanovich.
- McDonald CL, Marlowe DB, Patapis NS, Festinger DS, Forman RF (2012): *Nonprescription steroids on the Internet*. *Subst Use Misuse*; 47(3):329-341.
- Melia, P; Pipe, A; Greenberg, L (1996): *The use of anabolic-androgenic steroids by Canadian students*. *Clin J Sport Med*; 6: 9-14.
- Melrose D.; Ocker, L; Bonnette, R; Spaniol, F.J. (2011): *The Internet and Steroids: A Less Than Honest Relationship*. *Strength and conditioning journal*; 33 (2): 95-99
- Mendoza, Cupatitzio Pina (2004). *Cuerpos posibles... cuerpos modificados: tatuajes y perforaciones en jóvenes urbanos*. Mexico: Instituto Nacional de la Juventud, 2004.
- Middleman, A.; Faulkner, A.; Woods, E.; Emans, S.; Durant, R. (1995). High-risk behaviors among high school students in Massachusetts who use anabolic steroid. *Pediatrics*; (96):268-72.
- Midgley, S.J; Heather, N; Davies, J.B. (2001): Levels of aggression among a group of anabolic-androgenic steroids users. *Medicine Science Law*; 41 (4): 309-14.
- Miller, K; Hoffman, J.H; Barnes, G; Sabo, D; Melnick, M.J; Farrell, M.P (2005): *Adolescent Anabolic Steroid Use, Gender, Physical Activity, and Other Problem Behaviors*. *Substance Use & Misuse*; 40 (11): 1637-1657.
- Montesquieu (1748): *De l'esprit des lois*. Gallimard, Paris (1970).
- National Institute On Drug Abuse (NIDA). (1997). *Notes–Questions and Answers About Anabolic Steroids*. Disponible en URL: <http://www.steroidabuse.gov>. Consultat el 10-2012.
- Nilsson, S; Baigi, A; Marklund, B; Fridlund, B. (2001): *The prevalence of the use of androgenic anabolic steroids by adolescents in a country of Sweden*. *European Journal of Public Health*; 11 (2): 195-197.
- Nilsson, S; Allebeck, P; Marklund, A.B; Fridlund, B. (2004): *Evaluation of a health promotion programme to prevent the misuse of androgenic anabolic steroids among Swedish adolescents*. *Health Promot. Int*; 19 (1): 61-67.

- OECD (2010): «Researchers», in OECD Factbook 2010: Economic, Environmental and Social Statistics, OECD Publishing.
- Oleaque, J. (2004): En èxtasi. Drogues, música màquina i ball: viatge a les entranyes de la «la festa». Barcelona: Ara Llibres.
- Ortega, Francisco (2006): *Das Utopias Sociais às Utopias Corporais: identidades somáticas e marcas corporais*. Dins de: Eugenio, Fernanda; Almeida, Maria Isabel Mendes. Culturas Jovens: novos mapas do afeto. Rio de Janeiro: Jorge Zahar, 2006. p. 42-58.
- O'Sullivan, A; Kennedy, M.C; Casey, J.H, Day, R.O; Corrigan, B; Wodak, A (2000): *Anabolic androgenic steroids: medical assessment of present, past and potential users*. Med J Aust; 173: 323-327.
- Parry, D.A. (1996): Insulin- like growth factor 1 (IGF 1). A new generation of performance enhancement by athletes. J Perform Enhan Drugs 1: 48- 51.
- Pedersen, I.K; Benjaminsen, L (2007): *Bulked-Up Bodies and Education: Doping As a Social Practice*. Dansk Sociologi; 17 (3-4): 51-71.
- Pedersen, W.; Wichstrom, L.; Blekesaune, M. (2001): *Violent Behaviors, Violent Victimization, and Doping Agents: A Normal Population Study of Adolescents*. Journal of Interpersonal Violence; 16 (8): 808-832.
- Pipe, A; Ayotte, C. (2002): *Nutritional Supplements and Doping*. Clinical Journal of Sport Medicine; 12: 245-249.
- Pope, H.G.; Kanayama, G.; Ionescu-Pioggia, M.; Hudson, J.I.(2004): *Anabolic steroid users' attitudes towards physicians*. Addiction; 99 (9): 1189-1194.
- Pope, H.G.; Katz, D.L.; Hudson, J.L. (1993): *Anorexia nervosa and -reverse anorexia- among 108 male bodybuilders*. Psychiatry; 34 (6): 406-409.
- Porcerelli, J.H; Sandler, B.A. (1995): *Narcissism and empathy in steroid users*. American Journal Psychiatry; 152 (11): 1672 - 1674.
- Porcerelli, J.H; Sandler, B.A. (1998): *Anabolic-androgenic steroid abuse and psychopathology*. Psychiatry Clinic North America; 21 (4): 829-33.
- Kraska, P.B; Bussard, C.R; Brent, J.J (2010): *Trafficking in Bodily Perfection: Examining the Late-Modern Steroid Marketplace and Its Criminalization*. Justice Quarterly; 27 (2): 159-185.

- Ramonet Ignacio (2003): "Neoimperialismo". Selección de artículos de "Le Monde Diplomatique": "Los Dueños del Mundo". Aún creemos en los sueños. Santiago de Chile.
- Rashid, W. (2000): *Testosterone abuse and effective disorders*. Journal of Substance Abuse Treatment; 18: 179-184.
- Reilly, A (2005): *Risk, Body Image, and Internalized Homonegativity among Gay Men: Body Building, Eating Disturbance, Tanning and Unsafe Sex*. PhD Thesis. Ohio State University.
- Revista Magisterio. (2009). El fracaso escolar en España. Madrid.
- Rekalde, A. (2003): *Drogas debate público y representación social*. Donostia: Observatorio Vasco de las Drogodependencias.
- Ruiz de Olabuénaga, J. (1996): *Metodología de la investigación cualitativa*. Bilbao: Universidad de Deusto.
- Sánchez Noriega, J.L. (1997): *Crítica de la seducción mediática*. Madrid: Tecnos.
- Saperas, E. (1987): *Los efectos cognitivos de la comunicación de masas*. Barcelona: Ariel Comunicación.
- Simpson, V.L. (2005): *Italian Police Crack Steroid Ring*. Associated Press.
- Shahidi, N. (2001): *A Review of the Chemistry, Biological Action, and Clinical Applications of Anabolic-Androgenic Steroids*. Clinical Therapeutics; 23 (9): 1335-1390.
- Skarberg, K; Engström, I (2007): *Troubled social background of male anabolic-androgenic steroid abusers in treatment*. Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy; 2: 20-20
- Sociedad Española de Cirugía Plástica, Reparadora y Estética (SECPRE) (2010): *La realidad de la Cirugía Estética en España*.
- Szerman, N (2007). La delgada línea blanca. En Arribas, C (2007). Reportaje: La lacra del dopaje. EL PAIS; 5-11-2007. Disponible en URL: <http://www.elpais.com> Consultat 03-2012.
- Tarrés, M.L (2008): *Observar, escuchar y comprender. Sobre la tradición cualitativa en la investigación social*. Mèxic: Flacso, El Colegio de México y Miguel Ángel Porrúa.

- Tanner, S.M; Miller, D.W.; Alongi, C. (1995): *Anabolic steroid use by adolescents: prevalencia, motives, and knowledge of risk*. Clinic Journal Sport Medicine; 5 (2): 108 – 15.
- Thiblin, I; Pariklo, T (2002): *Anabolic androgenic steroids and violence*. Acta Psychiatr Scand Suppl; 412:125-128.
- Thordlindsson, T.; Bjarnason, T.; Sigfusdottir, I.D. (2007): *Individual and Community Processes of Social Closure. A study of Adolescent Academic Achievement and Alcohol Use*. Acta sociologica; 50(2): 161-178.
- Thorlindsson, T; Halldórsson, V (2010): *Sport, and use of anabolic androgenic steroids among Icelandic high school students: a critical test of three perspectives*. Substance Abuse Treatment, Prevention and Policy; 5:32.
- Todd, T. (1987): *Anabolic Steroids: the gremlins of sport*. Journal of Sports History; 14 (1): 87-107.
- United States Government Accountability Office. (2005): *Anabolic Steroids Are Easily Purchased Without a Prescription and Present Significant Challenges to Law Enforcement Officials (GAO-06-243R)*. Washington, DC: U.S. Government Accountability Office
- Unamuno, M (1912). *El Sentimiento trágico de la vida*. Madrid: Alianza Editorial.
- Underwood, L.E; Van Wyk, J.J (1985). *Normal and aberrant growth*. Dins de: Wilson JD, Foster DW (eds) Williams textbook of endocrinology. Philadelphia: WB Saunders: 155-205.
- Urteaga, E. (2008): *El modelo escandinavo y su trasposición en los países europeos*. Lan Harremanak; 16(2): 59-80.
- Valderrama Zurián, J.C.; Aleixandre, R.; Castellano, M. (2001). *Citation count analysis in Addiction*. Addiction; 98: 386-388.
- Valderrama Zurián, J.C; Gómez Moya, J (2002): *La prevención en municipios menores de 7000 habitantes de la Provincia de Valencia*. València: Fundación de Ayuda contra la Drogadicción y Diputación de Valencia.
- Vela, F (2008): *Un acto metodológico básico de la investigación social: la entrevista cualitativa*. Dins de: Tarrés, M.L (coord) (2008): *Observar, escuchar y comprender. Sobre la tradición cualitativa en la investigación social*. Mèxic: Flacso, El Colegio de México y Miguel Ángel Porrúa.

- Vega Fuente, A (1996): ¿Los medios de comunicación educan sobre las drogas? *Comunicar* nº6: 115-120.
- Vega Fuente, A (2002): Las drogas en los medios de comunicación: desde el control social a la educación crítica. *Comunicació en: II Congrés Europeu de Tecnologies de la informació en l'Educació i la Ciutadania. Una visió crítica*. Barcelona, juny de 2002. Accessible en: <http://tiiec2002.udg.edu/orals/c33.pdf> [consultat el 10 juny de 2012]
- Vega Fuente, A (2004): Las drogas y los medios de comunicación ¿prohibir o domesticar? *Apuntes para una nueva enseñanza-aprendizaje. Enseñanza*, 22, pp 369-389.
- Vilaplana, M (2010): Comunicación y educación en la era digital. En XIX Jornada sobre Drogodependencias. El reto de la prevención del siglo XXI. Ajuntament de València: Pla Municipal de Drogodependències. Regidoria de Sanitat i Consum, pp 91-98.
- Vidal, A (2010): *Análisis de los artículos originales publicados en revistas específicas sobre drogodependencias incluidas en el journal citation reports (2002-2006)*. Universitat de València: Tesi doctoral.
- Wacquant, L (2002): *Corps et âme*. Carnets ethnographiques d'un apprenti boxeur. Marseille: Agone-Mémoires sociales.
- Wood, R. (2004): *Reinforcing aspects of androgens. Psychology and Behaviour*; 83 (2): 279-289.
- Xambó, R (2001): *Comunicació, política i societat: El cas valencià*. València: Edicions 3 i 4.
- Yager, J.; Kurtzman, F.; Landsverk, J.; Wiesmeier, E. (1988): *Behaviors and attitudes related to eating disorders in homosexual male college students*. *Am J Psychiatry*;145(4): 495-497.
- Yates, W.R. (2000): *Testosterone in Psychiatry: Risks and Benefits*. *Archives General Psychiatry*; 57: 155 - 156.
- Yesalis, C.E ; Kennedy, N.J; Kopstein, A.N; Bahrke, M.S. (1993): *Anabolic-androgenic steroids use in United States*. *JAMA*; 270 (10): 1217-21.

Índex de taules, figures i quadros

Taules

Taula 1.	
Distribució del nombre de documents publicats sobre esteroides anabolitzants en humans per tipologia documental	70
Taula 2.	
Distribució de les revistes de publicació dels documents sobre esteroides anabolitzants	73
Taula 3.	
Distribució dels documents sobre esteroides anabolitzants per llengua de publicació.....	75
Taula 4.	
Autors de més elevada producció científica sobre esteroides anabolitzants	79
Taula 5.	
Institucions de més elevada producció científica sobre esteroides anabolitzants	80
Taula 6.	
Països de més elevada producció científica sobre esteroides anabolitzants per nombre d'articles.....	83
Taula 7.	
Nombre d'articles sobre esteroides anabolitzants per cada milió d'habitants i país	85
Taula 8.	
Producció científica sobre esteroides anabolitzants per nombre d'articles i continent.....	88
Taula 9.	
Principals àmbits temàtics sobre esteroides anabolitzants.....	89
Taula 10.	
Tiratge, difusió, número de lectors estimats i classificació dels periòdics escollits	102
Taula 11.	
Notícies relacionades amb els esteroides anabolitzants per periòdic i any.....	103

Taula 12.	
Nombre d'articles apareguts al periòdic EL PAÍS (2007-2011) per secció.....	104
Taula 13.	
Nombre d'articles apareguts al periòdic EL PAÍS (2007-2011) per edició autonòmica.....	105
Taula 14.	
Nombre de registres apareguts al periòdic EL PAÍS (2007-2011) d'acord amb la denominació rebuda.....	107
Taula 15.	
Nombre de registres apareguts al periòdic LA VANGUARDIA (2007-2011) per secció	113
Taula 16.	
Nombre d'articles apareguts al periòdic LEVANTE-EMV (2007-2011) per secció	116
Taula 17.	
Nombre de registres apareguts al periòdic LEVANTE-EMV (2007-2011) d'acord amb la denominació de l'esteroide androgènic anabolitzant rebuda	117
Taula 18.	
Notícies vinculades amb decomisos o detencions d'esteroides anabolitzants al periòdic LEVANTE-EMV (2007-2011) per data, localitat, cos policial que ha efectuat l'operació, quantitat decomissada i tipologia de delictes	118
Taula 19.	
Nombre d'articles apareguts al periòdic LAS PROVINCIAS (2007-2011) per secció	124
Taula 20.	
Nombre de registres apareguts al periòdic LAS PROVINCIAS (2007-2011) d'acord amb la denominació de l'esteroide androgènic anabolitzant rebuda	125
Taula 21.	
Notícies vinculades amb decomisos o detencions d'esteroides anabolitzants al periòdic LAS PROVINCIAS (2007-2011) per data, localitat, cos policial que ha efectuat l'operació, quantitat decomissada i tipologia de delictes	127

Figures

Figura 1. Distribució anual del nombre de documents publicats sobre esteroides anabolitzants	72
Figura 2. Principals nuclis o grups d'investigació sobre esteroides anabolitzants (llindar de col·laboració: 3 o més documents en coautoria).....	78
Figura 3. Nombre de notícies vinculades amb decomisos o detencions d'esteroides anabolitzants al periòdic EL PAÍS (2007-2011) per ciutat...	109
Figura 4. Dibuix imaginatiu d'un consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants	295

Quadros

Quadro 1. Comparativa sociodemogràfica entre els dos grups d'anàlisi per subjectes mostrals.....	217
Quadro 2. Perfil sociològic del consumidor recreatiu d'esteroides anabolitzants...	270

